

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

2003 SONRASI IRAK'TA ETNİSİTE-MEZHEP İLİŞKİSİ:
TÜRKMENLER ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

BİLGAY DUMAN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Fatih YAŞLI

BOLU, OCAK - 2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

Bilgay DUMAN tarafından hazırlanan “**2003 SONRASI IRAK’TA ETNİSİTE-MEZHEP İLİŞKİSİ: TÜRKMENLER ÖRNEĞİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak oy birliği kabul edilmiştir. 3/01/2024

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Fatih YAŞLI
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Mehmet DALAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Koray TÜTÜNCÜ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ
Bursa Uludağ Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Burak Bilgehan ÖZPEK
TOBB ETU Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....

BİLGAY DUMAN

ÖZET

2003 SONRASI IRAK'TA ETNİSİTE VE MEZHEP İLİŞKİSİ:

TÜRKMENLER ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

BİLGAY DUMAN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. FATİH YAŞLI)

BOLU, OCAK - 2024

XIV + 204

Bu doktora tezi, 2003 Amerika Birleşik Devletleri (ABD) işgali sonrası Irak'ta yaşanan siyasi ve sosyal dönüşümün, özellikle Türkmen topluluğu üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Tez, Irak'taki etnik, dini ve siyasi dinamiklerin, Türkmenlerin ulusal bütünlüklerini ve kimliklerini nasıl etkilediğini ve bu süreçte Türkmenlerin karşılaştığı fırsatlar ve zorlukları ele almaktadır. Tezin ana argümanı, Türkmenlerin 2003 sonrası Irak'ta etnik ve mezhepsel kimlikleri arasında bir denge kurmaya çalıştığı ve bu süreçte farklı siyasi ve sosyal stratejiler geliştirdiği üzerine odaklanmaktadır. Tez, etnik Türkmen kimliğinin, mezhepsel farklılıklarla çatışmadığı, aksine Türkmen toplumunun siyasi tercihlerini etnik ve mezhep ikileminin ötesine taşıdığını ortaya koymaktadır. Tezde, Most ve Starr tarafından geliştirilen "Fırsat ve İsteklilik Ön Kuramsal Çerçevesi"ni kullanarak, Türkmenlerin fırsatları değerlendirme konusunda farklılaşan istekliliklerini ve bu durumun Türkmenlerin ulusal kimlik ve mezhepsel aidiyet arasındaki uyumu nasıl açıklayabileceği analiz edilmektedir. Bu noktada tezde Irak'taki politik ve sosyal durumun, Türkmenler için hem fırsatlar hem de zorluklar sunduğu ve bu zorlukların Türkmenlerin etnik, mezhepsel ve siyasi duruşlarını nasıl şekillendirdiği detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Türkmenlerin, Irak'taki siyasi ve sosyal değişimler karşısında pragmatik ve rasyonel yaklaşımlar benimseyerek, mezhepsel aidiyeti bir araç olarak kullanarak ulusal kimliklerini muhafaza etmeyi başardığı vurgulanmaktadır. Bu çalışma, etnik ve mezhepsel kimliklerin etkileşimi ve bu etkileşimin ulusal kimlik üzerindeki rolü üzerine gelecek araştırmalar için yeni bir perspektif sunmaya çalışmaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: Irak, Türkmenler, Etniste, Mezhep, Fırsat ve İsteklilik

ABSTRACT

ETHNICITY-SECT RELATIONSHIP IN IRAQ AFTER 2003: THE TURKMEN CASE

PHD THESIS

BİLGAY DUMAN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

INTERNATIONAL RELATIONS

(SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. FATİH YAŞLI)

BOLU, JANUARY 2024

XIV + 204

This doctoral thesis delves into the political and social transformation in Iraq following the 2003 United States (US) invasion, with a particular focus on its impact on the Turkmen community. It addresses how the ethnic, religious, and political dynamics in Iraq have influenced the Turkmen's national unity and identity, as well as the opportunities and challenges they have encountered during this period. The thesis' central argument revolves around the Turkmen's efforts to strike a balance between their ethnic and sectarian identities post-2003 in Iraq, developing various political and social strategies in this process. It reveals that the ethnic Turkmen identity does not conflict with sectarian differences; rather, it transcends the ethnic and sectarian dichotomy in shaping the community's political choices. Utilizing the "Opportunity and Willingness Preliminary Theoretical Framework" developed by Most and Starr, the thesis analyzes the varying degrees of willingness among the Turkmen to exploit opportunities and how this reflects the harmony between their national identity and sectarian affiliation. It thoroughly examines how the political and social circumstances in Iraq present both opportunities and challenges for the Turkmen, shaping their ethnic, sectarian, and political stances. The thesis underscores that the Turkmen, facing political and social changes in Iraq, have adopted pragmatic and rational approaches, using sectarian affiliation as a tool to preserve their national identity. This study aims to offer a new perspective for future research on the interaction between ethnic and sectarian identities and their role in shaping national identity.

KEYWORDS: Iraq, Turkmen, Ethnicity, Sect, Opportunity and Willingness

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
TABLO LİSTESİ.....	xii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xiii
TEŞEKKÜR	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. LİTERATÜR TARAMASI VE TEORİK ÇERÇEVE	7
1.1. Fırsat ve İsteklilik Ön Kuramı	17
İKİNCİ BÖLÜM	21
2. 2003 SONRASI IRAK'TA SİYASET	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	60
3. IRAK'TA ŞİİLİK.....	60
3.1.Şiiliğin Tarihçesi	60
3.2.Şia Kavramı	64
3.3.Şii Mezhebini Diğer Mezheplerden Ayırt Eden Özellikler.....	65
3.3.1 İçtihad	65
3.3.2. Hz. Mehdi'nin Kaybı (Gaybet)	66
3.4.Şii Mezhebinin Dalları	66
3.5.Şiilikte Dinî Mercî Kurumu	69
3.6.Havza.....	72
3.7.Şiilerin Siyasete Yaklaşımı ve Irak	76
3.7.1.Masum Hükmü.....	77
3.8.Velayeti Fakih Anlayışı.....	78
3.9.Dinî Siyasi Partiler Hükmü (Harekiler veya İslami Hareketler)	79
3.10.Necf Havzası'nın En Önemli Dinî Mercileri.....	79

3.10.1.Büyük Ayetullah Ali es-Sistani	80
3.10.1.1. Sistani'nin Velayeti Fakih'e Bakışı	81
3.10.1.2. Sistani'nin Devletin Yönetimi ile İlgili Görüşleri.....	82
3.10.1.3. Sistani'nin Irak'ın Yönetiminde Ön Plana Çıkan Talepleri.....	83
3.11.Irak'taki Şii Siyasi Partiler	88
3.11.1.Dava Partisi	88
3.11.1.1. Dava Partisi'nin Hedefleri	89
3.11.1.2. Dava Partisi'nin Gelişim Süreci.....	89
3.11.1.3. İran İslam Devrimi Sonrasında Dava Partisi.....	90
3.11.1.4. 2003 Sonrası Dönemde Dava Partisi	92
3.11.1.5. Dava Partisi'ndeki Eğilimler.....	93
3.11.1.6. Dava Partisi'nin Dönüşümü	93
3.11.1.7. Dava Partisi'nden Ayrılan Siyasi Partiler	95
3.11.1.7.1. Dava Taraftarları Örgütü (Munzamat Ansar Dava).....	96
3.11.1.7.2. Islah Akımı.....	96
3.11.1.7.3. Sadr Hareketi	96
3.11.1.7.4. Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK).....	99
3.11.1.7.5.Ulusal Hikmet Akımı.....	100
3.11.1.7.6.Bedir Örgütü	100
3.11.1.7.7.İslami Fazilet Partisi	100
3.11.1.7.8. Sarhi Akımı (Tayyar es-Sarhi).....	101
3.11.1.7.9. Irak Türkmen İslami Birliği	102
3.11.1.7.10.Feyli Kürt Halk Hareketi (Hareke el-Şaabiye Lil-Kurd el Feyliye)	102
3.12.Şii Siyasetinde Askerî Oluşum: Haşdi Şaabi	102
3.12.1.Haşdi Şaabi Bünyesindeki Gruplar	106
3.12.1.1. Bedir Örgütü (Bedir Tugayları)	107
3.12.1.2. Ketaib Hizbullah	107
3.12.1.3. Asaib Ehli'l Hak	107
3.12.1.4. Hareket Hizbullah El-Nuceba	108
3.12.1.5. Horasan Tugayları.....	108
3.12.1.6. Ketaib Seyidu's Şüheda	109
3.12.1.7. Diğer Gruplar	109
3.12.1.7.1. Mukteda es-Sadr'a Bağlı Saraya es-Selam (Barış Tugayları)	109

3.12.1.7.2. Ayetullah Sistani'ye Bağlı Olan Gruplar	110
3.12.1.7.3. Haşdi Şaabi İçindeki Türkmen Gruplar	111
3.13. Irak'ta Ortaya Çıkan Farklı Şiilik Akımları	112
3.13.1. Mehdilik Hareketleri	112
3.13.1.1. Hareket Ansar el-Yemani (Yemani)	112
3.13.1.2. Hareket el-Mevtuun (el-İmam el-Rebbani).....	113
3.13.1.3. Hareket Hubul İlahi (İlahi Sevgi Hareketi).....	114
3.13.1.4. Hareket el-Mehdeviye el-Mevleviye (Mevlevi Medilik Hareketi)	114
3.13.1.5. Cündü'l Sema (Gökyüzü Askerleri)	115
3.13.1.6. Sarhi Akımı (Tayyar es-Sarhi)	115
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	117
4. IRAK TÜRKMEN KİMLİĞİNİN SİYASİ VE SOSYOLOJİK BOYUTU.....	117
4.1. Türkmenlerin Irak'taki Tarihi	119
4.2. Popülasyon	127
4.2.1. Türkmenlerin Yaşadığı Bölgeler.....	128
4.2.2. Nüfus Hareketliliği.....	133
4.3. Türkmenlerde Dini Eğilim	141
4.4. Türkmenlerde Siyasi Eğilim.....	142
4.4.1. İlk Siyasallaşma Çabaları.....	143
4.4.2. Sivil Toplum Örgütleri.....	145
4.4.3. Siyasi Geçmiş.....	147
4.5. Toplumsal Dinamikler ve Türkmen Kimliğine İlişkin Tespitler.....	150
4.5.1. Siyasi Partiler	151
4.5.1.1. Irak Türkmen Cephesi (ITC)	152
4.5.1.1.1. Birinci Türkmen Kurultayı.....	155
4.5.1.1.2. İkinci Türkmen Kurultayı	155
4.5.1.1.3. Üçüncü Türkmen Kurultayı	156
4.5.1.1.4. Dördüncü Türkmen Kurultayı.....	156
4.5.1.1.5. Beşinci Türkmen Kurultayı.....	157
4.5.2. Irak'taki Seçimlerde Türkmenler	158
4.6. Irak'ta Türkmen Milli Kimliğinin Bütünselliği.....	163
SONUÇ.....	169
KAYNAKLAR	180

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Irak'ta Sünnilerin Çoğunlukta Olduğu Alanlarda Aralık 2012-Mayıs 2013 Arasında Gerçekleşen Hükûmet Karşıtı Protestolar	45
Şekil 3.1. Ebu Talib Ailesi'nin Şeceresi	69
Şekil 4.1. Irak Türkmen Cephesi "Türkmeneli-Irak'ta Türkmenlerin Yerleşim Bölgesi" Haritası	131
Şekil 4.2. Irak'taki İhtilafı Bölgeler	136

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1.	30 Ocak 2005 Seçimleri	26
Tablo 2.2.	15 Aralık 2005 Seçimleri	31
Tablo 2.1.	7 Mart 2010 Irak Parlamento Seçimlerinde Seçim Koalisyonlarının Aldıkları Oyların Dağılımı	39
Tablo 2.4.	20 Nisan 2013 Seçimlerinde Vilayetlere Göre 1 ve 2. Çıkan İttifakların Dağılımı	47
Tablo 2.5.	2014 Irak Parlamento Seçimlerine Göre Milletvekili Sayıları	50
Tablo 2.6.	2018 Irak Parlamento Seçimlerinde Siyasi Aktörler ve Sandalye Sayıları	55
Tablo 3.1:	Fetih Grubu İçinde Yer Alan Bazı Milis Yapılar ve Liderleri	105
Tablo 4.1.	Türkmenlerin Yaşam Alanları	132
Tablo 4.2.	Telafer'den Göç Eden Kişiler	137
Tablo 4.3.	Irak'ta Faaliyet Gösteren Türkmen Siyasi Partiler ve Başkanları	146
Tablo 4.4.	Irak'ta Faaliyet Gösteren Türkmen Sivil Toplum Örgütleri	148
Tablo 5.1.	Türkmenlerin Fırsat ve İsteklilik Kuramı Kapsamında Değerlendirilmesi	176

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

GYK: Geçici Yönetim Konseyi

GYV: Geçici Yönetim Yasası

İİYK: Irak İslam Yüksek Konseyi

IKBY: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi

IMTP: Irak Milli Türkmen Partisi

IOM: Uluslararası Göç Örgütü

İŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

ITC: Irak Türkmen Cephesi

ITSTÖ: Irak Türkmen Sivil Toplum Örgütleri

IÜİ: Irak Ulusal İttifakı

IUK: Irak Ulusal Kongresi

KDK: Kanun Devleti Koalisyonu

KDP: Kürdistan Demokratik Partisi

KYB: Kürdistan Yurtseverler Birliği

KYB: Kürdistan Yurtseverler Birliği

MC: Milletler Cemiyeti

SOFA: Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi- Status of Forces Agreement

STÖ: Sivil toplum örgütleri

TBH: Türkmen Bağımsızlar Hareketi

TEŞEKKÜR

Bu doktora tezi oldukça uzun, çetrefilli ve zorlu bir sürecin ürünü olarak ortaya çıktı. Bu sürece doğumlar, hastalıklar, ölümler, üzüntüler, sevinçler, mutluluklar ve daha tarif edemediğim pek çok duygu ve yaşanmışlığı sığdırdım.

Öncelikle, bilimsel rehberliği, sabrı ve değerli önerileriyle bu tezin şekillenmesinde büyük rol oynayan danışman hocam Doç. Dr. Fatih Yaşlı'ya şükranlarımı sunuyorum. Akademik yolculuğum boyunca bana gösterdiği anlayış, sabır ve sonsuz destek için kendisine minnettarım. Ayrıca bu tezin uzun yolculuğunda bana yardımcı olan ve samimi desteklerini sunan hocalarım Prof. Dr. Mehmet Dalar ve Prof. Dr. Koray Tütüncü'ye, doktora çalışmalarına başlamam için beni teşvik eden Prof. Dr. Veysel Ayhan'a, tezin şekillenmesinde ve bu aşamaya gelmesinde büyük destek ve yardımını gördüğüm Prof. Dr. Burak Bilgehan Özpek'e ve tez savunma sürecimde benden desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Ferhat Pirinççi'ye de şükran ve minnetlerimi sunuyorum.

Ancak buradaki en büyük payı sevgili eşim, yol arkadaşım, yaşam enerjim, hayat dayanağım ve en büyük destekçim F. Ceren Duman'a vermeliyim. Doktora sürecim boyunca yaşadığım her türlü zorlukta bana inandığı ve sağladığı güç için ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu zorlu süreçte bana destek veren aileme de sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca, tez çalışmam boyunca bana ilham veren, bilgileri ve yardımlarıyla yön gösteren Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) Irak Çalışmaları Koordinatörlüğündeki kardeşlerim başta olmak üzere bu serüvende yanımda duran tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bununla birlikte değerli dostum Dr. Özlem Acar'a da bana ve tezime kattıklarından dolayı ayrıca sevgi ve şükranlarımı bildiriyorum.

Son olarak, bu tezin yazılmasında doğrudan veya dolaylı katkıda bulunan ve benden yardımlarını esirgemeyen Irak Türkmenlerinin her bir bireyine de ayrı ayrı teşekkür etmek istiyorum.

Her birinin varlığı, bu zorlu süreci daha anlamlı ve katlanılabilir kılmıştır. Bu tezin devlete, vatana ve millete faydalı olmasını umuyorum.

Bilgay DUMAN

GİRİŞ

Irak topraklarının, 1918 yılında İngiltere mandasına girmesinden ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal edişine kadar geçen dönemde merkezî otorite Sünnilerin elinde olmuştur. Bu durum merkezî hükûmetin Sünni politikacılar tarafından kontrol edilmesine ve diğer kimliklerin büyük oranda dışlanmasına sebep olmuştur. Özellikle ulus inşası sürecinde benimsenen Araplık ve Sünnilik kimliklerinin ortak paydada ele alınması, ülkedeki Şiiler, Kürtler ve Türkmenler gibi unsurların bu sürecin dışında kalmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece Şiiler, Kürtler ve Türkmenler kimlik değiştirmedikleri ya da asimile olmadıkları sürece siyasi sistemden uzak kalmıştır. Özellikle Baas Partisi ve beraberinde Saddam Hüseyin'in iktidarı döneminde Sünni Araplar dışındaki kimliklerin siyasi sistem dışında kalmaları yerleşik bir durum hâline gelmiş ve Saddam Hüseyin, Sünni Araplar dışındaki kimlikler üzerinde baskıcı bir politika izleyerek asimilasyona kadar varan uygulamalar ortaya koymuştur.

2003 yılında ABD'nin Irak işgaliyle Baas Partisi ve Saddam Hüseyin rejimi yıkılmış ve Irak'ta yeni bir yapılanma ortaya çıkmıştır. ABD'nin 2004 yılında Irak'ta Geçici Yönetim Konseyi (GYK) ile kurduğu yönetim yapısı, federal ve demokratik ilkelerle desteklenmiştir. Bu süreçte Irak'ta nüfus olarak çoğunluğu oluşturan Şiiler, siyasi partiler yoluyla kendilerini yeni ortaya çıkan sisteme angaje etmiştir. Şiiler, 2003 yılından önce Irak devleti için siyasi bir risk ve güvenlik tehdidi olarak görülürken bu tarihten itibaren sistemin yürütücü gücü ve ana aktörü hâline gelmiştir. Yeni süreç içerisinde her etnik, dinî ya da mezhepsel grup kendi siyasi tanımlamasını ve örgütlenmelerini oluşturmuş ve siyasi partiler bu tanımlamalara göre gelişmiştir. Kürtlerin dışındaki partiler siyasi tanımlamalarını Iraklılık, ulusalcılık ya da İslamcılık gibi üst kimlik aidiyetlerine göre yaparken fiiliyatta bu durum farklılaşmıştır. Örneğin Irak İslam Yüksek Konseyi, Dava Partisi, Fazilet Partisi, Ahrar (Sadr) Grubu, Millî Reform Hareketi gibi partiler, parti programları ya da liderlerin söylemleriyle kendilerini Iraklı, millî ya da İslami partiler olarak tanımlarken, yönetici kadroları ve seçmen potansiyelleriyle Şii partileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde Irak Anayasası'nın 3. maddesi Irak'ı “milletler, dinler ve mezhepler ülkesi” olarak tanımlamakla birlikte “Arap camiasının kurucu, aktif üyesi ve Arap camiası sözleşmesine bağlı, İslam âleminin parçası” olarak ifade etmektedir. Bu durum ilk bakışta etnik kimliklerin mezhepsel

ve dinî kimliklerden daha önde kabul edildiği bir duruma işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, “İslam alemi” vurgusuyla mezhepler üstü ve birleştirici bir din anlayışının benimsendiği iddia edilebilir.

Ne var ki Irak’ta ABD işgalinin ardından geçen yaklaşık 15 yıllık süreç içerisinde hem etnik temelli hem de mezhep temelli iç çatışmalar meydana gelmiştir. Dolayısıyla Arap etnik kimliğinin bir dışlayıcılık içerdiği, İslamiyet’in ise amaçlanan birlikteliği sağlamadığı görülmektedir. Arap kimliğinin içerdiği dışlayıcılık kendisini Arap olmayan etnik gruplar, yani Kürtler ve Türkmenler üzerinde göstermektedir. Her iki etnik grup da Irak siyaseti içerisinde var olabilmek için mezhepsel veya dinî bir referansla hareket etmeyi tercih etmemiştir. Öte yandan benzer bir durum Araplar için geçerli değildir. Araplar kendi aralarında Sünni ve Şii gruplara ayrılmış ve bu gruplar kendi mezhepsel aidiyetlerini etnik kimliklerinden daha fazla önemsemişlerdir. Bu durum, Arap etnisitesinin kendi içinde çatışma yaşamasını beraberinde getirmiş ve bu çatışmanın tarafları, diğer etnik gruplarla, Kürtler ve Türkmenler, dönemsel ittifaklara girmekten de imtina etmemişlerdir.

Dolayısıyla karşımıza karmaşık gibi görünen ancak basitleştirilmeye müsait bir denklem çıkmaktadır. Etnik aidiyet, Kürtler ve Türkmenlerin siyasal davranışlarını şekillendiren ana değişken olarak ortaya çıkarken Arapların siyasal davranışlarını belirleyen temel faktör ise mezhep olmuştur. Bu tablo beraberinde şu soruyu getirmektedir: *Etnik ve mezhepsel aidiyetler neden Araplar ve Türkmenler üzerinde farklı etkiler üretmektedir?* Burada özellikle Kürtlerden ziyade Türkmenlere odaklanmamızın sebebi, mezhep hattının Türkmenleri nüfus oranına göre daha belirgin şekilde bölmeleridir. Elbette Şii Kürtler vardır ancak Kürt nüfus oranına göre oldukça azdır. Ancak Türkmenlere bakıldığında Araplarla mukayese edilebilecek düzeyde bir farklılık söz konusudur.

Bu soruya cevap verebilmek için öncelikli olarak literatürü incelemek gerekir. Zira Irak gibi bölünmüş toplumlarda kimlik edinimi sürecini hangi faktörlerin etkilediğini anlamak icap eder. Bu noktada, kimlik temelli açıklamaları esas alan inşacı kuramın önermeleri ele alınacaktır. İnşacı teoriye göre insan, çevresi ve doğayla ilişki ve etkileşim hâlinde olan sosyal bir varlıktır. Bu nedenle normatif ve düşünsel yapıların, siyasal ve sosyal aktörlerin eylemlerine yön vermede somut yapılar kadar etkili olduğu savunulmaktadır. Hatta İnşacılar, siyasal ve sosyal aktörler tarafından paylaşılan düşünce, inanç ve değerlerin aktörlerin

eylemleri üzerinde belirleyici rol oynadığını ifade etmektedir. İnşacılara göre, kimlik ve çıkarlarını dışsal olarak verili kabul etmek ve yalnızca eylemlerin yarattığı sonuçlar üzerinde durulması yanlış analizlere yol açmaktadır. Aktörler tarafından paylaşılan ortak bilgi yapıları sayesinde maddi kaynaklar insan eylemleri açısından anlam kazanmaktadır. Bu bilgi yapıları normatif ve fiktisel bir içeriğe sahiptir. Bu içerik siyasi aktörlerin sosyal kimliklerini şekillendirmektedir. Böylece kimlikler şekillenirken, çıkarlar kimliklere göre tanımlanmakta ve aktörlerin eylemleri de çıkarlara göre gerçekleşmektedir. Buradaki temel varsayım, çıkarların kimliklere dayalı olduğudur. Yani kimlik, çıkarın temelini oluşturmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, inşacı kuram çerçevesinde analiz yapan bir akademisyenden beklenen, bu çalışmanın araştırma sorusuna kimliklerin oluşum süreci ve tarihî arka planını inceleyerek cevap vermesidir. Bu bağlamda mezheplerin ortaya çıkışı, felsefi kökenleri ve tarih içerisinde yaşadığı ayrışmaların kurumsallaşma sebeplerini incelemek zorundadır. Bununla birlikte, Şii ve Sünni mezheplerinin Irak toplumları tarafından nasıl algılandığı ve onların kimlik oluşum sürecine, dolayısıyla siyaset yapım süreçlerine, nasıl etki ettiği ele alınmalıdır. Son olarak, etnik kimliğin oluşum sürecine ve aktör davranışları üzerindeki rolüne odaklanmalıdır.

Öte yandan, Irak'ta yaşanan kimlik kompleksine yönelik materyalist açıklamalar öneren bir literatür de mevcuttur. Bu noktada, bölünmüş toplumlar, iç savaş ve iç savaş sonrası barış kurma üzerinde yoğunlaşmış kaynaklarla ilgilenmek icap etmektedir. Bu literatür, kimlik grupları arasındaki mücadeleyi güvenlik, refah ve üçüncül aktörler üzerinden ele almaya eğilimlidir. Dolayısıyla inşacı yaklaşımların işaret ettiği kimlikle çıkar arasındaki bir ilişki olduğu görüşüne katılırlar ancak bu nedenselliği farklı okumayı tercih ederler. Diğer bir ifadeyle, kimliğin çıkarı şekillendirdiği değil çıkarın kimliği şekillendirdiği argümanını benimserler.

Bu bağlamda, inşacı olmayan materyalist argümanlarla Irak'taki durumu açıklamaya çalışan görüşler öncelikli olarak mevcut iktidar yapısı, rejimin özellikleri ve refah-güvenlik-hukuk gibi kavramların dağıtım mekanizmaları üzerinde araştırma yapmalıdır. Böylece, mevcut durumun sağladığı çıkarlar ve yoksunluklar tespit edilebilir ve insanların kimlik gruplarına neden kanalize oldukları sorusu cevap bulabilir. Tespit edilen materyal çıkarlar araştırma sorusunda belirtilen etnik ve mezhepsel kimliklerin rolünü tanımlamaya yardım

edeceği gibi toplumsal grupların neden farklı kimlikleri önelediğini de gösterecektir.

Ne var ki her iki açıklama da bazı boşlukları barındırmaktadır. İnşacı argümanlar materyal parametreleri ihmal eder ve araştırmacıyı tarihî-sosyolojik bir yola teşvik eder. Öte yandan, materyalist açıklamalar ise kimliklerin rolünü araştırmaya ve toplumsal grupları çıkarlara ulaşmak için motive olmuş, bu yüzden belirli bir kimlik grubunu benimsemiş aktörler olarak ele alır. Bu çalışma, her iki yaklaşımın da açıklama gücünün ve zafiyetlerinin farkındadır. Dolayısıyla onları birbirini dışlayan açıklama olarak görmekten ziyade birbirini tamamlayan açıklamalar olarak ele alma niyetindedir. Sosyal fenomenlerin birden çok değişkenle açıklanması şaşırtıcı değildir. Önemli olan bu açıklamaların birbirini yanlışlamayacak şekilde uyumlu hâle getirilmesidir. Bunun yolu ise sabit ve somut değişkenleri farklı tanımlamaya imkân veren ve çok değişkenli analizin önünü açan ön kuramsal çerçevelere müracaat etmektir.

James Rosenau 1964 yılında, bu konuya temas etmiş ve ön kuramların gerekliliğinin altını çizmiştir. Araştırmacılara tavsiyesi somut koşullara odaklanmak ve takılı kalmak yerine bu koşulları içerebilecek soyut kavramları kullanmaktır. Bu tavsiye doğrultusunda, Benjamin Most ve Harvey Starr “fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesini öne sürmüştür. Buna göre fırsat değişkeni, makro ve çevresel koşulları isteklilik ise bu çevresel koşullara verilen tepkileri dolayısıyla mikro değişkenleri incelemektedir. Most ve Starr’a göre, bu iki değişkenin varlığı aktörlerin çatışma veya savaşa girme davranışını belirlemektedir. Her bir değişken, kendi başına açıklama gücüne sahip değildir. Ancak birlikte ortaya çıktıkları takdirde çatışma veya savaşla sonuçlanacak bir durum oluşturmaktadır. Böylece, somut değişkenler birbirini dışlamadan aynı hipotez içerisinde yer alabilir ve aktör davranışlarını açıklayabilir. Diğer bir ifadeyle literatürdeki inşacı ve materyalist yaklaşımlar, fırsat ve isteklilik ön kuramsal çerçevesi içerisinde dâhil edilebilir ve Irak’taki kimlik siyaset ilişkisini açıklarken başvurulabilir.

Anlaşılabileceği üzere, çalışmanın teorik çerçevesi ve üretilen hipotezler “fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesinden ilham alacaktır. Materyalist yaklaşımlar, yani refah-güvenlik ve çıkar gibi kavramların kimlik üzerindeki etkisi, fırsat değişkeni altında incelenecek inşacı yaklaşımlar, yani etnik veya mezhepsel kimliğin, değerler ve normlarla birlikte çıkar tanımlaması üzerindeki etkisi ise

isteklilik değişkeni altında kmelenecektir. Bu tasnif, çatışan toplumsal grupların neden farklı kimlik tercihlerinde bulunduğunu açıklamakta yardımcı olacaktır.

Bu hipotez metodolojik yaklaşımımızı da etkilemektedir. Bir yandan, fırsat değişkenini anlamak için Irak siyasi yapısını ve Irak içi jeo-politik anlayış ve pozisyonlar ele alınacaktır. Bunun için, idari yapıyı yansıtan birincil kaynaklar kadar aktörlerin jeopolitik tanımlamalarını gösteren resmî açıklamalar kullanılmıştır. Bu da açık kaynak kullanımı ve arşiv taraması yöntemlerini mecbur kılmıştır. Diğer taraftan, isteklilik değişkeni mezhep ve etnik kimliklerin doğasını anlamayı zorunlu kılar. Bunun için ise hem literatürdeki kaynaklara başvurulmuş hem de saha çalışması ve mülakat yöntemiyle elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışma, mezhepsel olarak ikiye bölünmüş ancak bütüncül bir etnik kimlik görüntüsü sergileyen Türkmenleri vaka olarak incelemektedir ve ortaya konan hipotezleri test etmektedir.

Barry Posen, “Güvenlik İkilemi ve Etnik atışma” isimli makalesinde ilginç bir iddiada bulunmuştur. Posen’e göre, bölünmüş toplumlardaki kimlik grupları birbirlerine olan güvenlerini kaybetmişlerdir ve onları bir araya getirebilecek bir üst yapı yoktur. Bu sebepten ötürü, etnik grupların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen bağlayıcı bir kurumsal yapıdan söz edilemez. Dolayısıyla bu grupların davranışları ve eylemleri derin bir güvensizlik düşüncesi tarafından gdlenmektedir. Bu durum ise anarşik olarak kabul edilen uluslararası sistem içerisinde hareket eden egemen devletleri andırmaktadır. Egemen devletler, sadece kendilerine yardım edebileceklerinin (self-help) farkında olarak, g ve çıkarlarını takip eder ve ulusal g kapasitelerini arttırmak kadar geçici ittifaklara da başvurabilirler. Benzer davranış kalıpları, etnik bir çatışma içindeki kimlik gruplarında da görülebilir.

Uluslararası sistemin anarşik olması devletleri kaçınılmaz olarak realizmin varsayımlarına uygun olarak davranmaya elbette ki itmemiştir. Uluslararası ilişkiler teorileri sistemin anarşik doğasına devletlerin sadece çıkar ve g güdüsüyle cevap vermediklerini iddia etmişlerdir. Liberallere göre rejim şekli ve devlet dışı aktörlerin ulus-aşırı çıkarları, inşacılar göre kimlikler ve sübjektif algılamalar, Marksistler için ise birimlerin sınıfsal hiyerarşiyi tanımlama biçimleri dış politikayı yapan aktör olan devletin davranışlarını etkilemektedir. Ancak günün sonunda Posen’in nerisi geçerliliğini korumaktadır. Bölünmüş toplumlarda yaşayan gruplar, anarşik bir sistem içinde hayatta kalmaya çalışan devletleri andırmaktadır.

Dolayısıyla uluslararası ilişkiler teorilerine başvurmak, Irak'taki iç savaş sonrası birbirleriyle ilişki kurmaya çalışan grupların davranışlarını açıklarken bize yardımcı olabilir.

Ne var ki Irak içindeki etnik (ve dinî) gruplarla ilgili sorduğumuz soruyu yanıtlamak için liberal ve Marksist önerileri mecburen saf dışı bırakmak zorundayız. Zira, bu ülkede ne devlet dışı aktörlerin oluştuğunu söylemek mümkündür ne de sınıfsal bir ayrışmadan bahsetmek anlamlıdır. Bütün ekonomik ilişkiler ağı, merkezî bütçeye intikal eden petrol gelirlerinin siyasi ve askerî yollarla bölüşüldüğü bir sistem tarafından belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle Iraklılar için aidiyetleri ve çıkarları vardır. Üstelik her iki kavram da birbiriyle ilişkilidir. Bunun içindir ki literatür taramasında inşacılık ve realizm kuramlarına odaklanılacaktır. Bu yaklaşımların, araştırma sorusuna verecekleri cevaplar incelenecek ve açıklama gücüğü çektikleri noktalar tespit edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.LİTERATÜR TARAMASI VE TEORİK ÇERÇEVE

Etnik grupların davranışlarını sadece kimliksel motivasyonlarla açıklamak bizi kaçınılmaz olarak inşacı teoriye götürür. İnşacılık yani konstrüktivizm* (inşacı teori-constructivism), dünya siyasetinin açıklanmasında aktörlerin sosyal etkileşimine odaklanmaktadır. Ancak inşacılığın tamamen maddi yapı ve olguları reddetmediğini de söylemek yerinde olacaktır. Bu anlamıyla inşacılık, uluslararası ilişkiler literatürüne Soğuk Savaş sonrası dönemin (1990’lardan sonrası için) ortaya çıkardığı yeni düzen ve dinamiklerin açıklanmasında alternatif ve daha kapsayıcı bir bakış açısı getirmiştir. Bu anlamda birey ve devletlerin içinde bulunduğu sosyal etkileşim sürecinin incelendiği inşacılık, uluslararası toplumun sosyolojisini oluşturmaktadır (Wendt, 1994: 385). İnşacılık, devletlerin sosyal varlık olduğunu ve uluslararası ilişkilerin de sosyal bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. İnşacılar, yapılarla birlikte aktörleri de incelemekte ve birini diğerinden üstün tutmamaktadır. Bu anlamda inşacılık rasyonel teorilerden bu yönüyle ayrılmaktadır (Klotz ve Lynch, 2007: 3). Önemli inşacı teorisyenlerden John Gerard Ruggie’ye göre sosyal inşacılık, sosyal eylemi yapılandıran ve açıklayan maddi ve fikirsel faktörler üzerinde durarak, önemli bir alternatif yaklaşım önermektedir (Griffits, Roach ve Salamon, 2011: 142).

İnşacılık kavramını uluslararası ilişkiler alanında ilk kullanan kişi Nicholas G. Onuf olmuştur. Ancak Alexander Wendt, yaptığı çalışmalarla inşacılığı popüler hâle getirmiş ve teorileştirmiştir (Griffits, Roach ve Salamon, 2011: 142). İnşacılık, aktörlerin politik davranışlarına bireysellik (kişileştirme) özellikleri atfederek, aktörlerin siyaset içerisinde birey gibi davrandıklarını öne sürmektedir. İnşacılar, güç, çıkar ve ticaret gibi maddi unsurlar yerine düşüncelerin dünya politikasındaki etkileri ve rollerine odaklanmaktadır (Ruggie, 1988: 867). Uluslararası ilişkiler alanında sosyal inşacı yaklaşımı benimseyen ve inşacılığın teorileşmesi konusunda yaptığı çalışmalarla literatüre en büyük katkılardan birini yapan Alexander Wendt, “Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi” başlıklı kitabında inşacılığı, sosyal, bütüncül ve yapısalcı bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Wendt’e göre

* Bundan sonra inşacılık olarak kullanılacaktır.

inşacılığın iki temel prensibi vardır: 1. İnsan topluluğuna ait yapılar, maddeden çok ortak düşüncelerle şekillenmektedir. 2. Kimlik ve çıkar, doğa tarafından önceden verilmekten (ön verili) çok ortak düşünceler tarafından şekillenmektedir (Wendt, 2012:15). İnşacılık, bir sosyal sistemde (aile, toplum, kongre, devlet ya da uluslararası sistem gibi) bulunan aktörleri, bu aktörlerin nasıl yapılandırıldıklarını, tanımlamayı ve neler olup bittiğiyle ilgili önermeler sunmaktadır (Wendt,2012 :20). İnşacılara göre politika, aktör etkileşimi kimliklerin, çıkarların ve değerlerin zaman içerisinde aktörlerin eylemini şekillendirdiği ve aynı zamanda bunların (kimliklerin, çıkarların ve değerlerin) aktör eylemi tarafından şekillendirilen bir birikim sürecini ortaya koymaktadır (Griffits, Roach ve Salamon, 2011: 123). İnşacılara göre aktörlerin davranışlarını, nesnelere yükledikleri anlamlar belirlemektedir. Bu anlamların sosyal olarak inşa edildiğini savunan inşacılar, bu nedenle kültürün sistem içindeki yerinin maddi yapılara nazaran daha ön planda olduğunu savunmaktadır (Wendt, 1996: 10).

İnşacılara göre değerler, açıklamaya ve anlamaya çalışılan sosyal gerçekliğin ana yapı taşıdır. Aktörlerin içinde bulundukları çevreleriyle ya da sosyal bağlamlarla sahip oldukları bilGYYle kişisel tercihlerini, kültürel dünyayı algılamalarıyla harekete geçirmekte ve biçimlendirmektedir. İnşacılığın en önemli teorisyenlerinden Frederich Kratocwil'e göre sosyal gerçeklik önceden verili olmadan aktörler tarafından inşa edilmesi nedeniyle kullandığımız kavramlar da siyasal projelerimizle iç içe geçmiş kelime hazinemizi oluşturmaktadır (Kratocwil, 2006:11). İnsanlar, toplumlar, devlet ya da uluslararası yapılar, yani aktörler, davranışlarını ve eylemlerini bu kelime haznelerine göre şekillendirmektedir. Bu nedenle uluslararası ilişkiler bir toplumsal kurgulamadır. Wendt, asıl önemli olan meselenin maddi güçlerin herhangi bir türünün ham gerçeklikleri değil, bu güçlerin aktörler tarafından yorumlanması ve anlamlandırılması olduğunu söylemektedir. Wendt'e göre aktörlerin birbirlerinin doğasını ve kimliğini nasıl algıladıklarına dair teorik bir sorgulama olmadıkça farklı güç dağılımlarıyla ilişkili davranışsal çıktıları çalışma eğilimi yeterli olmayacaktır (Griffits, Roach ve Salamon, 2011: 136).

İnşacılık kavramını ilk kullanan teorisyen olan Nicholas Onuf, Anthony Giddens'in yapılanma teorisinden etkilenmiştir. Onuf, faillerin ve yapıların (sosyal kurumların yinelenen biçimleri) birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiklerini öne sürmektedir. Onuf, faillerin insan olmasının zorunlu olmadığını belirtmekle birlikte, temel olarak inşa sürecinden insanları/bireyleri temel almaktadır. Onuf'a

göre hiçbir birey, hiçbir zaman içinde yaşadığı toplumsal yapılardan bağımsız ya da onlardan önce değildir. Bu anlamıyla bireyler, yaşadıkları toplumun değerleriyle özdeşleşir ve oluşurlar. Onuf'a göre ne inşa edenler ne de var olan yapılar ontolojik olarak önce gelen ya da öncelikli değildir. Yapı ve inşa edenler birbirlerini karşılıklı olarak oluşturmaktadır. Bireyler toplumları edimleri yoluyla oluştururken, toplumlar da bireyleri inşa etmektedir (Griffits, Roach ve Salamon, 2011: 136). Mesela bir ülkenin hükûmeti bir insan yığıdır ve toplumsal bir inşadır. Belirli kurallara göre bu insanlar kendi ülkelerinin adına, birlikte ve çeşitli kombinasyonlarda davranabilir (Onuf, 2013: 5).

İnşacılar, aktörlerin davranışlarını, nesnelere yükledikleri anlamların belirlediğini öne sürmektedir. Nesnelere atfedilen anlamların sosyal olarak inşa edildiğini savunan inşacılar, bu nedenle kültürün sistem içindeki yerinin maddi yapılara nazaran daha ön planda olduğunu savunmaktadır (Wendt, 1996: 50). İnşacılara göre, insanlar ve toplumlar kendileriyle doğrudan sürekli bağlantılı olan diğer bir elementi, yani kuralları oluşturmaktadır. Toplumsal kurallar, insan ve toplumun birbirini devamlı ve karşılıklı oluşturduğu süreci meydana getirmektedir (Onuf, 2013: 5).

İnşacılık, uluslararası politikada maddi unsurları tamamen görmezden gelmemekle birlikte, güç ve çıkar dağılımına ilişkin temel unsurların büyük oranda düşünceler tarafından meydana getirildiğini ortaya koymaktadır. Aktörlerin eylemlerinin düşünsel unsurlarla gerçekleştirildiğini öne süren inşacılık, kültürel unsurların da güç ve çıkar kadar nesnel, zorlayıcı ve gerçek olduğu vurgusunu yapmaktadır. (Wendt, 2016: 175-177). Wendt'e göre, gerçek dünya maddi unsur ve güçlerden çok daha fazlasını içermektedir. Zira maddi unsurlar da insanlar tarafından inşa edilmekte ve insanların bu maddi unsurları üzerinden inşa ettikleri anlamlarla değer kazanmaktadır. İnsanların da bu maddi unsurlarla etkileşim içerisinde yaşaması, boşlukta oluşmayan bir kimlik ve çıkar inşasını beraberinde getirmektedir. Wendt'e göre herhangi bir sosyal sistem maddi şartlar, çıkarlar ve düşünceler etrafında meydana gelmektedir (Wendt, 2016: 179). Ancak maddi şartlar tek başına aktörlerin davranış ve eylemlerini tek başına açıklamada yeterli değildir. Maddi şartlar, aktörlerin düşünsel yapılarındaki anlamlandırma ile değer kazanmaktadır. Aktörlerin bu düşünsel anlamlandırmaları da kimlik ve çıkar tanımlamalarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu anlamıyla insan topluluklarının yapısı öncelikle fiziki bir olgu olmak yerine daha çok kültürel olmakla birlikte, bu yapı

sadece aktörlerin davranışlarını düzenlememekte, kimlik ve çıkarları da belirlenmektedir. Wendt'e göre toplumda her ne kadar amaçlanmamış pek çok şey bulunsa da eğer insanlar amaçlı hareket eden varlıklar olmasalardı, toplum çok farklı bir yer olurdu. Bu nedenle devletler ve toplumlar da benlik bilinci olan ve arzularla inançlara sahip olan amaçlı aktörlerdir (Wendt, 2016: 244-248).

İnşacılara göre bu süreçte aktörler birbirleriyle etkileşime geçerek kimlik ve çıkarlarını tanımlamakta ve meydana getirmektedir. İnter-subjektif faktörler, aktörlerin kimliklerini etkileyerek çıkarlarını belirlemektedir. Kimlik bir toplumun gerçeğini ve aktörlerin, faillerin ya da politika yapıcılarının çıkarlarının temelini oluşturmaktadır. Kimlik, sosyal bir olgu olduğu için hangi düzeyde olursa olsun aktörlerin birbirleriyle etkileşimleri sonucu inşa edilmektedir. Aktörlerin kimliği, çıkarları belirlediği gibi diğer kimlikleri tanımlama konusunda da yardımcı olmaktadır. Kimliğin anlamı ve çıkarın kapsamı yüksek oranda sosyal etkileşim sonucunda insanlar arasında paylaşılan bilGYYe bağlı olarak çıkar ve kimlik aktörlerin birbirleriyle kurdukları ilişkileri de etkilemektedir. Aktörün kimliği davranışlarının arkasında yatan en önemli etkendir (Karacasulu ve Uzgören, 2007 :29). Yani kimlik, bir aktörün en başta çıkarlarını daha sonra ise tercihlerini, algılarını, dünya görüşünü ve dış politika davranışını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle aktörlerin eylemleri ve kim oldukları arasında doğrudan bir ilişki vardır (Wendt, 1995: 71-72). Wendt'e göre neyin neye sahip olduğunu bilebilmek için “ne”yi tanımlamak gerekmektedir (Wendt, 2012: 20). Bu anlamıyla politik davranışlar üreten aktörlerin kimlik oluşumu, aktörün davranışlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Wendt'e göre, *benliğe* ait düşünceler ve *ötekine* ait düşünceler bir kimliği ortaya çıkarmaktadır. Burada *öteki*; *benliğin* karşıtı değil, farklı olanıdır. Bu anlamıyla kimlikler hem iç hem de dış yapılar tarafından oluşturulmaktadır. Wendt, *kurumsal/kişisel kimlik, tip kimlik, rol kimlik ve kolektif kimlik* olmak üzere dört kimlikten bahsetmektedir. Bir aktör sadece bir kişisel ya da kurumsal kimliğe sahiptir. Bu durum her zaman maddi temele dayanmaktadır. Bu temel insanda bedenken, devlet düzeyinde birçok beden (toplum) ve topraktır. Amaçsal aktörlerin kişisel ya da kurumsal kimliğini ana özeliğini düşünce ve faaliyetlerin ayrı bir alanı olarak benliğin bilinçliliği ve belleği oluşturmaktadır. İnsanlar biyolojik nedenlerle ayrı varlıklardır, fakat bilinçlilik ve bellek -“ben” olma hissi- olmadan özne olamazlar. Devlet de topluluk düzeyinde bilişsellik kabiliyeti olan bir “grup

benliği”dir. Kişisel/kurumsal kimlik diğer kimlikler için bir mekân ya da platformdur. “Tip” kimliği kavramını, davranışsal özellikler, tutumlar, değerler, yetenekler (mesela dil), bilgi, görüşler, deneyim, tarihi ortak özellikler, coğrafya ve benzeri bazı özelliklere sahip ya da özellikleri görünüşte paylaşan ya da paylaştığı düşünülen insanlar için kullanmak mümkündür. Tip kimliklerinin temelini oluşturan nitelikler temelde aktörlere özgüdür. Bir aktör bir seferde çoklu türde kimliklere sahip olabilir ancak sadece sosyal bağlam ya da anlama sahip olanlar tip kimlik için geçerli olacaktır.

Wendt’e göre genç ya da kadın olmak gibi tek ortak bir niteliğe sahip olmak tip kimliğini ortaya çıkarmaz. Genç ya da kadın olan birey ötekiler olsa da olmasa da kimliğine sahiptir. Bu nedenle tip kimlik aynı zamanda *öteki* ile sosyal olarak var olmaktadır. Ancak doğuştan gelen niteliklere sahiptir. Rol kimlikler ise *ötekine* bağımlılığın seviyesini yükseltmekte ve sosyo-kültürel alandan doğrudan etkilenmektedir. Bu anlamıyla rol kimlikler doğuştan var olan nitelikleri temel almadan, *ötekilerle* ilişkilere dayanmaktadır. Öğrenci ya da öğretmen kimliğini daha önceden var eden bir nitelik yoktur, bu kimlikler ancak *ötekiyle* anlam kazanmaktadır. Bir insan bu kimliklere toplumsal yapıda bir konum edinerek ve ilgili karşı kimliklere sahip *ötekilere* yönelik davranış normlarına uyarak edinebilirler. Bu nedenle bir insanın sadece kendi başına rol kimliklerini oluşturması mümkün değildir. Wendt, “Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi” isimli kitabında rol kimliğe ilişkin olarak şunları söylemektedir:

“Rolleri belirlemede önemli olan Benlik ve Öteki arasındaki karşılıklı bağımlılık ya da ‘yakınlık’ derecesidir. Yakınlık yüksek düzeyde olduğunda Arap-İsrail savaşında olduğu gibi rol kimlikleri sadece kolaylıkla vazgeçilebilecek bir tercih meselesi olmaktan ziyade, önemli Ötekilerin temsilcileri tarafından aktörlere empoze edilen konumlardır. Bu durumda bir devlet bir rolü bırakmak istese bile bunu yapamayabilir; çünkü Öteki kendi kimliğini korumak arzusuyla direnir.”

Kolektif kimlikte ise tip ve rol kimliklerinin özdeşleştiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Benliğin sınırlarını *ötekini* kapsayacak şekilde genişletmekte ve tip ve rol kimlik iç içe geçmektedir. Ancak kolektif kimlikle tip kimlikten vazgeçilmemektedir. Bu anlamıyla kolektif kimlik, tip ve rol kimlikten farklı olarak ayrı bir kimlik bileşenidir. Kolektif kimlikte, *ötekinin* refahı, benliğinkinin bir parçası olarak tanımlanmakta ve aktörleri teşvik eden nedensel bir güce sahip olmaktadır. Aktörler hâlâ rasyonel olabilseler de kendi çıkarlarını hesapladıkları zemin, grup ya da amaçsal bir topluluktur. Wendt, kişisel/kurumsal kimlik hariç diğer bütün kimliklerin aynı anda bir aktörde bulunabileceğini öne sürmektedir.

Wendt'e göre bir birey ya da aktörün birden fazla kimliği vardır. Çoğu kimlik, içinde bulunulan şartlara göre seçici bir şekilde harekete geçirilmektedir. Kimlikler aktörün onlara bağlılık derecesi uyarınca hiyerarşik olarak sıralanırken, bazıları benlik açısından temel önemi haizdir, diğerleri ise daha yüzeyseldir. Anlaşmazlıklar ortaya çıktığında temel önemi haiz olan kimliğin gereklilikleri diğer kimliklere üstün gelecektir.

Wendt'e göre birçok şey bir kimliğin hangi oranda ve ne kadar tehdit altında olduğuyla ilişkilidir. Büyük ölçüde tehdit altında olan ancak görünmeyen bir kimlik daha belirgin ama tehdit altında olmayan bir kimliğe hükmedebilir. Wendt, kimliklerin aktörlerin kim ya da ne olduğuna işaret ettiğini, çıkarların ise aktörlerin ne istediğine işaret ettiğini belirtmektedir. Wendt'e göre çıkarlar kimlikleri gerektirir; çünkü bir aktörün kim olduğunu bilmeden ne istediğini bilmesi mümkün değildir. Kimlikler farklı düzeylerde kültürel içeriğe sahip olduğundan, çıkarlar da bu içeriğe sahiptir. Ancak çıkarlar olmadan kimlikler harekete geçirme yetisine, kimlikler olmadan da çıkarlar bir yöne sahip değildir (Wendt, 2016: 279- 287).

Wendt, kimlikler ve çıkarların etkileşim sırasında sadece öğrenilmediğini, ayrıca onun tarafından sürdürüldüğünü belirtmektedir. Toplumu görece istikrarlı etkileşimler kümesi olarak tanımlayan Wendt, toplumun varlığının etkileşimin başarılı bir biçimde sürmesine bağlı olduğunu öne sürmektedir (Wendt, 2016: 404). Bu sosyal süreç içerisinde kimlikler ve çıkarlar birbirini üreten bir niteliğe sahiptir. Wendt'e göre bu durum tamamıyla içselleştirilmiş bir kültürün işareti, aktörlerin onunla özdeşleşmeleri, kolektif kimliğe ilişkin algılarının bir bölümü hâline getirmiş olmalarıdır. Bu özdeşleşme, sosyal ya da kolektif kimliği beraberinde getirmektedir ki bu grubun ya da "biz" in bir parçası olma hissi, kendi kültürlerinin korunmasında aktörleri çıkar sahibi yapmaktadır. Kültürleri tehdit edildiğinde iyi derecede sosyalleşmiş yani sosyal etkileşimini başarıyla sürdürmüş (toplum kimliğini koruyabilmiş) olan aktörler içgüdüsel olarak kültürünü savunma eğilimi göstereceklerdir (Wendt, 2016: 410).

Bu açıdan bakıldığında inşacılık, Irak Türkmenleri için siyasal davranışları açıklarken sadece kimlik temelli argümanlar öne sürer ve Türkmenlerin mezhepsel kimliklerinden doğan ayrışmayı onların siyasal davranışlarını açıklamak için kullanır. Ancak bu yaklaşım Türkmenler ve Araplar mukayese edildiğinde yetersiz kalmaktadır. Zira Araplar açısından mezhepsel farklılıklar ülkeyi iç savaşa

götürebilecek bir karşıtlık üretirken, Türkmenler için kendi siyasi etki alanlarını genişletebilecek bir fırsat olarak görülmüştür. Dolayısıyla kimliğin dışında materyal çıkarlar tarafından motive edilen bir etnik grup olgusundan bahsedebiliriz. Kimlik burada, davranışı motive eden değil, davranışı kolaylaştıran hatta meşrulaştıran araçsal bir rol oynamaktadır.

Öte yandan materyal çıkarlar üzerinden yapılan bir tanımlama da bizi realist açıklamalara başvurmaya iter. Daha önce Posen'e referans vermiş ve bölünmüş toplumların uluslararası ilişkilerdeki anarşi ortamına benzer bir şekilde rekabet ortamı ürettiğini söylemiştik. Dolayısıyla materyal çıkarlar realist kuram çerçevesinde inceleyebiliriz. Realizm uluslararası ilişkiler teorileri arasında en köklü ve en uzun süre "hüküm sürmüş" teori olarak kabul edilebilir. Materyalist bir teori olarak ifade edilen realizmde odak, güç ve çıkardır. Temel olarak "güç, ulusal çıkar, menfaatçi davranış biçimi ve devletlerin ana aktör olduğu bileşenlerini incelemektedir. Realizm farklı varyantlarıyla birlikte temelde aktörlerin hayatta kalma arzusu, gücünü artırma arzusu ve bencilliği üzerinde odaklanarak gücü bağımsız değişken olarak almaktadır (Waltz, 1979: 96-97). Realist teoriye göre bencil insan doğası uluslararası ilişkiler sisteminde anarşiye sebep olmaktadır. Realizmin en eski metni Tukididis'in Peloponez Savaşları kitabı olarak kabul edilebilir. Yunan şehir devletleri arasındaki savaşları ele almaktadır. İki büyük güç olarak Sparta ile Atina arasındaki mücadele, bu aktörlerin demokrasi kültürleri ve agresif dış politika ve savaşa dair tutumlarıyla Melos halkının Atina ile olan diyalogu realizm açısından temel taşları temin edici fikri zemini sunan önemli veriler barındırmaktadır. Kent-devletlerinin kültürel kodları, yönetim biçimleri, değerleri aralarındaki ilişkileri etkilemektedir. Ayrıca bu durum ittifak ve düşmanlık ilişkilerini de etkilemektedir ve Tukididis'in eserinde bu noktalara yapılan vurgular klasik realizmde de materyal faktörler kadar materyal olmayan etkenlerin de önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Eserde Peloponez Savaşı'nın başlangıcından savaşa dair sürece ve sonuçlanmasına kadar hem materyal hem de bu materyal olmayan faktörlerin etkisi görülmektedir (Bagby, 199: 132-136).

Tukididis'in eserinden hareketle Antik Yunan'dan bugüne insanoğlunun birbiriyle ilişkilerini düzenleyen evrensel ve ebedi bir yasa olarak temelde insan davranışını yönlendiren ana saik güç kazanma ve bu gücü artırma eğilimidir. Bireyler gibi, bireyler tarafından oluşturulan toplum ve devletlerin de doğası bencildir. Bu durum insan toplulukları ve devletler için de aynı şekildedir. Toplum

da aynı şekildedir. Thomas Hobbes bu noktada üç basit varsayımdan bahsetmektedir. Hobbes'a göre insanlar eşittir ancak insanlar bir anarşi ortamında etkileşime girerek, rekabet, güvensizlik ve gurur tarafından harekete geçirilirler. Böylece herkesin herkesle karşı karşıya kaldığı bir savaş durumu ortaya çıkmaktadır. Bu savaş durumunda kaynakların kıt olması insanları birbirine düşman ederken, rekabet, güvensizlik ve şeref tutkusunu arttırmaktadır. Bu savaş ortamında otorite eksikliği durumu daha kırılgan ve hâle getirmektedir (Burchill vd., 2012: 52-53).

Stephan Krasner'a göre realizm hem aktörlerin aldığı kararları hem de sistemin aldığı kararları açıklamaktadır. Aktörler rasyonel şekilde çıkarını arttırmayı istemektedir. Ancak aktörlerin davranışları bununla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda aktörler tehditlere karşı güvenlik ve huzuru sağlamayı istemektedir (Krasner, 1992: 38-52). Bu güvenlik ve huzuru sağlamak için her aktör kendi çıkarını, bencil biçimde ve kendi hayatta kalmasını önceler şekilde savunmaktadır. Dolayısıyla öncelikli motivasyon ne fikir ve değerler ne de iş birliği yoluyla güvenlik ve huzurun tüm taraflar için sağlanması olmaktadır.

Neorealizmde bencil ve güç maksimizasyonunu hedefleyen yapısal durum sistemin devletlere dayattığı bir gereklilik şeklindedir. Uluslararası ilişkilerin doğasında anarşi ya da bir otorite ve buna bağlı oluşan bir hiyerarşi yoksunluğu olarak nitelenebilecek bir yapısal düzlem olduğu için devletler, klasik realizmin bireye attığı bencil, güç odaklı ve kendi çıkarını başkalarının zararına dahi önceleyen tavrı benimsemek durumundadır. Hobbes'a göre aktörlerin birbirleriyle etkileşime girmesinin sebebi bencil insan doğasının ötesinde rekabet ve güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Aktörlerin bu temelde etkileşime girmesi ise sistem bazlı anarşinin oluşmasına sebep olmaktadır (Burchill vd., 2012: 52). Morgentau'ya göre insan düzeltilemez siyasal bir hayvan. Güç arzusuyla kıt kaynaklara erişmek amacıyla birbiriyle mücadele içerisindedir. Bu karşı konulamaz bir güç ya da önlenemez bir karakter olarak ifade ediliyor (Donnelly, 2009:11; Scheuerman, 2009: 2-10,18-42; Lang, 2007:42; Waltz, 2003:61; Carr, 2001:10) Bu pesimist bir okumadır. Uluslararası kuruluşlar ya da kanunlar bu durumun önüne geçemez (Donnelly, 2000: 57). Neorealizmin popüleritesi Soğuk Savaş düzleminde ciddi bir artış göstermiştir. Kenneth Waltz'a göre, devletler anarşik yapının hâkim olduğu sistemin yapısı dolayısıyla bilardo topları gibidir. Bilardo masasının sınırlarını iki kutuplu düzenin kuralları çizmiştir. Bu sistem içerisinde bilardo

toplarına aynı hızda vurursanız, aynı hızda hareket eder. Devletler de böyledir. Devletlerin diğer devletlere belirli davranışları aynı tepkileri ortaya çıkarır. Devletler, ideolojik yapıları, kültürel geçmişleri fark etmeksizin anarşi içerisinde aynı şekillerde davranırlar (Waltz, 1979: 96-97). Stephan Walt'a göre ise sistem aktörlerin davranışlarını tek kutuplu bir yapı olsa dahi kesin olarak belirlemez. Çünkü tek kutuplu sistemde bile aktörlerin tercihleri süper gücün gücünü nasıl kullandığını, nerede yer aldığına ve bizatihi kendi yapısına bağlı olarak değişmektedir (Walt, 2011: 138). Robert Jervis'e göre, neorelizmin popülerliği iki kutuplu sistemin sona ermesiyle ciddi bir biçimde azalmıştır (Jervis, 1998: 980).

Morgenthau'ya göre, siyaset, gücü korumayı, arttırmayı ya da göstermeyi amaçlamaktadır. Bu anlam itibarıyla aktörler statüko siyaseti, emperyalizm politikası ve prestij politikası izlemektedir. Morgenthau'ya göre, materyal güç bileşenleri aktör davranışlarını belirlemede yeterli değildir. Çünkü Morgenthau'ya göre bir aktörün potansiyel ve gerçek gücü vardır. Bu potansiyeli gerçeğe dönüştüren diplomatin kabiliyetidir (Jütensonke, 2007: 107; Morgentau, 1954: 128-129). Robert Gilpin'e göre ise denge durumu devletlerin mevcut sistemi değiştirmeyi kazançlı görmedikleri durumdur. Aktörler ancak beklenen fayda, mevcut faydadan fazla olduğu zaman denge durumunu bozarak sistemi değiştirmek isteyecektir (Gilpin, 1981: 10-11). John Herz, Hans Morgenthau ve onun döneminin realist düşünürlerinin aksine, insan doğasının çok boyutlu olduğunu söylemektedir. Bu boyutlar arasında ise biyolojik, metafizik ve ruhsal boyutlar bulunmaktadır. Bu nedenle insan davranışının şekillenmesine bu farklı boyutlar etki etmektedir. Bireyler ise kendi kimlik ve değerlerini toplum ile özdeşleştirdiği zaman kendilerini grubun çıkarı için feda edebilecektir (Griffiths vd., 2011: 25).

Raymond Aron, kuvvet siyasetiyle güç siyaseti ayırımına gitmektedir. Kuvvet siyasetinde askerî unsurlar gibi materyal araçlar geçerli olurken, güç siyasetinde kitleleri ikna etme, fikirler ve düşüncelerin önemi devreye girmektedir. Bu aktörün kapasitesini mobilize eden, gücünü sahaya yansıtan unsurlardır (Aron, 1967: 47-49). Fareed Zakaria, bu durumu ulusal güç ve devlet gücü olarak tanımlamaktadır. Ulusal güç, bir aktörün sahip olduğu bütün güç varlıklarını ifa ederken, devlet gücü bunun ne kadarının mobilize edildiğini göstermektedir (Zakaria, 1999: 9).

Morgenthau'ya göre siyasetin esası çıkar fikridir. Dolayısıyla tüm aktörler çıkarlarını elde etmek için daha fazla güç kazanmaya çabalamaktadır. Aktörler bir genelgeçer etik değerler manzumesini değil, siyasetin kendi etiğine göre hareket

etmektedir (Scheurman, 2009: 9). Jervis, güç ve menfaat arasındaki ilişkiye dair, güç arttıkça çıkar tanımlamasının da genişlediğini belirtmektedir (Jervis, 2009, 265). Dolayısıyla devletler güçlerinin artışıyla doğru orantılı olarak dış politikada daha aktif bir tutum ve daha iddialı hedefler listesi benisemektedirler. Aktörün yaptığı davranış, bir diğer aktörün davranışlarına yön vermeyi amaçladığından hareketle bir aktörün gücü tekil olarak değil, bir başka aktörün gücüne kıyasen anlam kazanmaktadır (Aron, 2003: 47; Donnely, 2000: 60). Bu kıyas içerisinde Morgenthau, aktörün diğer aktörleri etkilemesi sadece davranışsal değildir. Ekonomik ve askerî gücün yanı sıra ulusal karakter ve ulusal moral önemlidir. Dolayısıyla, kültür ve tarih, ulusal karakter ve moral, klasik realizmde önemli bir yer teşkil etmektedir (Willians, 2004: 640). Ancak konstrüktivizmde olduğu gibi hiyerarşinin birinci basamağında değildir. E.H. Carr ise gücün üç bileşeni olduğunu ifade ederek, askerî ve ekonomik gücün yanında düşünceler üzerindeki gücü de ortaya koymaktadır (Carr, 2001: 120-131). Böylelikle realizmde materyal olmayan güç bileşenlerinin de önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası neorealizme getirilen eleştiriler neticesinde hem neorealizm hem de klasik realizmin önemli bileşenlerini kendisinde toplayan neoklasik realizm artan biçimde ilgi çekmeye başlamıştır. Neoklasik realizm bir bakıma klasik realizmin belirli ölçüde devlet davranışı bağlamında düşüncelere, materyal olmayan faktörlere ve iç politikaya verilen önemi yeniden hatırlatmış, bunu yaparken realizmin güç ve devlet ile ilgili temel verilerini de reddetmeksizin neorealizmin sistem ve sistem ile devlet davranışı arasındaki ilişkiye dair öngörülerini kendisinde toparlamıştır. Bu durum neoklasik realizmin pek çoklarınınca konstrüktivizm ve realizm arasında bir orta yol olarak kabul edilmesine neden olmuştur (Rose, 1998: 51; Schweller, 2003). Neoklasik realistler, iç siyasal sistemlerin karakteristik örüntülerinin aktörün davranışlarını belirlemek için uluslararası yapısal güçlerle girdiği etkileşimin hangi yollarla gerçekleştiğine odaklanmaktadır (Burchill vd., 2012: 51). Ne var ki realist açıklamalar etnik bütünlüğün sağlanması hâlinde daha fazla çıkar ve güç elde edebilecek etnik grupların mezhepsel bölünmesini açıklamakta zorlanır. Demek ki kimlik kendisini ortaya koymak ve yeni çıkar tanımlamaları ve çıkarı takip ederken izlenebilecek yeni stratejileri doğurmaktadır. Dolayısıyla çıkar kimlikte bağımsız sabit ve statik değildir.

Her iki yaklaşım da aktörlerin davranışları üzerinde etkili olan değişkenleri tartışmıştır. İnşacılık kimlik kavramını, realizm ise güç ve çıkar kavramlarını öne sürmüşlerdir. Ancak Irak'taki kimlik gruplarının izledikleri politikaları tek bir değişkenle açıklamak bizi sınırlandırabilir. Zira, bir vakada çıkarını savunan kimlik grubunun başka bir vakada kimliksel özellikleri ön plana çıkabilir. Benzer şekilde, kimlik temelli tepki veren bir grup çıkarı gerektirdiği için pragmatik bir politika izleyebilir. Özellikle etnik ve dinî kimliklerin üst üste geçtiği durumlarda, mesela Şii Türkmenler, Sünni Araplar, durum daha karmaşık bir hâl alabilir. Bu yüzden çıkar ve kimlik kavramlarının aynı anda ele alınmasına imkân tanıyan yeni bir kuramsal çerçeveye ihtiyacımız vardır. Bu çerçeve Benjamin Most ve Harvey Starr tarafından “fırsat ve isteklilik” olarak ifade edilen ön kuramsal çerçeveye açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.Fırsat ve İsteklilik Ön Kuramı

Benjamin Most ve Harvey Starr'ın ileri sürdüğü “fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesinin, uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışan büyük kuramlar tarafından ortaya konan, zaman ve mekâna bağlı olmayan, genel ve evrensel modellerin belirgin spesifik olay ve olgulara ilişkin olarak açıklamada karşılaştıkları zorlukların aşılmasına yönelik oluşturulduğunu söylenebilir (Most ve Starr, 1989: 99-100). “Fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesi, mikro ve makro düzeydeki değişkenleri dikkate alan bir model sunmaktadır. Burada “fırsat”, makro düzey değişkenleri ifade eden çevresel koşulları vurgulayarak, çevrenin aktör üzerindeki kısıtlamalarını ya da çevresel koşulların ortaya çıkardığı imkânları nitilemektedir. İsteklilik ise mikro düzeye inerek, alternatiflere odaklanarak seçme davranışını ya da bu seçime ilişkin sürece vurgu yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle isteklilik, herhangi bir seçeneği diğerleri arasından yapılan seçime ilişkin olarak tercihin eğilimiyle ilgilenmektedir (Most ve Starr, 1989: 26-27).

Most ve Starr'a göre aktörlerin içinde bulundukları çevre, eylem fırsatlarını ortaya çıkarmakta ya da sınırlamaktadır. Böylece çevrenin sunduğu etkileşim aktörler arasında çatışma çıkarmakta ya da barışa zorlamaktadır. Diğer bir ifadeyle aktörlerin bir arada bulunduğu çevre, çatışma ya da iş birliğini getirmesinden önce bir biçim de çevre içerisinde aktörler arasında doğal bir etkileşim oluşturmaktadır. Bu etkileşim fırsat ya da riskleri beraberinde getirmektedir (Most ve Starr, 1976: 92-117).

Most ve Starr, fırsat değişkeni çevrenin sunduğu etkileşim fırsatlarıyla açıklama eğilimindedir. Burada Most ve Starr tarafından iki temel nokta üzerinde durulmaktadır. Birincisi, nesnel çevrenin ortaya çıkardığı hâlihazırdaki olanaklardır. Örneğin, etkileşimin yoğunluğu coğrafi uzaklık ya da yakınlıkla doğrudan ilgilidir. Burada Most ve Starr aynı coğrafyayı paylaşan aktörlerin etkileşimindeki yoğunluğun ayrı coğrafyalardaki aktörlere göre daha fazla olacağı varsayımına dayanmaktadır. İkincisi ise aktörlerin çevrenin sunduğu imkânlarla etki edebilecek yeterliliğe sahip olmalarıdır. Başka bir ifadeyle aynı çevresel koşullar içerisinde bulunan aktörler arasındaki güç dağılımı, aktörlerin eylem çeşitliliklerini arttırabildiği gibi diğer aktörlere ilişkin sınırlamalar da getirebilir. Most ve Starr, bu noktada gücü sadece ekonomi, teknoloji gibi maddi güçle de sınırlamayarak, din, ideoloji, hükümet şekli ya da örgütsel üyelikler gibi özelliklerin, aktörlere nesnel çevresel koşulların sunduğunun ötesinde etkileşim imkânları ortaya çıkardığını savunmaktadır (Most ve Starr 1989: 26-27).

Örneğin bu noktada Most ve Starr, realist teorinin öncülerinden Kenneth Waltz'un teorik yaklaşımını ele alarak, Waltz'un üçüncü imge olarak ele aldığı anarşiyi ve ondan türeyen güvenlik ikilemi kavramlarının uluslararası sistemde daimî bir savaş fırsatı ortaya çıkardığını ve bu fırsatın isteklilikle değerlendirildiğini iddia etmektedir. Most ve Starr'a göre uluslararası sistem içerisindeki aktörler bir ya da birden fazla güçlü ya da güçsüz aktörlerle komşu olabilir, sınırdaşı ile barış ya da savaş yapabilir veya ittifak içerisinde olabilir. Bütün bu imkânlar aktöre sunulan fırsatlardır (Most ve Starr, 1989: 35-37).

Most ve Starr'a göre bu fırsat çeşitliliği içerisinde karar alma ve seçme süreçleri istekliliği ortaya koymaktadır. İsteklilik, harekete geçmeyi teşvik eden ya da kısıtlayan faktörlerle ilgilenmektedir. Bir aktörün seçimi, dünyayı algılama biçimi ve içerisinde bulunduğu çevreye bağlıdır. Karar vericiler bilinçli ya da bilinçsiz içinde bulundukları durumun fayda maliyet hesaplarını yaparak, artı ve eksilerini değerlendirmektedir. Buradan hareketle isteklilik aktörlerin çevrelerinin sundukları bilgileri bilişsel ve psikolojik gibi birçok faktör vasıtasıyla yorumladıkları süreçlerle odaklanmaktadır (Most ve Starr 1989: 35-37) Başka bir ifadeyle isteklilik, karar alıcıların çevrelerini psikolojik, algısal, bilişsel ve diğer süreçler yoluyla algılamasıdır. Aktörler içerisinde bulundukları süreçlerde çevresel fırsatları ele almakta ve aralarından bir seçim yapmaktadır. Bu seçim doğrultusunda alternatifler oluşturularak, çıkar ve maliyet hesaplaması doğrultusunda bir nihai

seçim ortaya konmaktadır. Örneğin aktörün savaşmaya ilişkin tercihi, doğrudan bir seçenek olabileceği gibi güvenlik, güvensizlik, tehdit, korku, düşmanlık ve endişe gibi faktörlerin etkilediği algılamalar tarafından da şekillenebilir (Most ve Starr, 1989: 35).

Most ve Starr'a göre aktörler davranışlarını açıklarken benzer faktörlerin farklı sonuçlara yol açtığı ve farklı süreçlerin benzer sonuçlar ürettiği durumların ortaya çıkması, büyük teorik yaklaşımların tutarlılığını sarsmaktadır. Aktörlerin birbirinden farklı zihin yapıları, düşünceleri, amaç ve hedefleri olabilir. Bu farklılıkları göz önünde bulundurmadan ne sürülen gerçek, genel ve evrensel olma iddiasındaki açıklamalar aktör davranışlarını açıklamada yetersiz kalabilir. Most ve Starr'a göre fırsatların varlığı her zaman istekliliğin olacağı anlamına gelmemektedir. Eylemlerin gerçekleşmesi ancak fırsat ve istekliliğin eş zamanlı olarak var olmasıyla mümkündür (Most ve Starr, 1989: 99).

Fırsat ve isteklilik n kuramsal erevesi inşacılık ve realizmin kendi içerisinde yaşadığı açıklama krizini her iki kuramın da değişkenlerini aynı anda ele alarak krizi çözmeye yardım edebilir. Yani Türkmenler için kendi etnik çıkarlarını savunacak veya maksimize edecek bir ekosistem oluşmuştur. Fakat bu ekosistem içerisinde Türkmenlerin davranışlarını etkileyen kimliksel faktörler de mevcuttur. Hem materyal koşullar hem de kimliksel koşullar ise Türkmen toplumunun siyasal davranışını açıklar. Çalışmamızın hipotezi Irak'ta 2003 sonrası değişen siyasi atmosferin Türkmenler açısından önemli fırsatlar sunduğu, Türkmenlerin ise bu fırsatları değerlendirmek için ortaya koyduğu istekliliğin mezhepsel kimlikler üzerinden ilerlemek olduğunu iddia eder. Yani Irak Türkmen toplumunun siyasal davranışı, yani g maksimizasyonu süreci ve etnik kimliğin bütünlüğü koruma çabası iki koşula bağlıdır. Irak'taki siyasi yapının 2003 sonrası geçirdiği dönüşüm ve Irak Türkmenlerinin bu dönüşümü değerlendirirken farklı mezhepler üzerinden ilerlemesidir. Bu aşamada akıllara benzer bir hipotezin neden doğrulanmadığı gelecektir. Bu sorunun cevabı hem Irak içerisindeki Arap nüfus hem de Arap nüfus içerisindeki şii nüfus göz önüne alınarak cevaplanabilir. Türkmenlerin aksine Araplar için farklı mezheplere bölünmek etnik gruplarının hayatta kalması ve çıkarını maksimize etmesi için gerekli değildir. Bu bölünme bizatihi iktidara giden yolu aar. Dolayısıyla mezhepsel aidiyet Arapların değil sadece mezhep üyelerinin (zellikle şii olanların) iktidar stratejisidir. Türkmenler için böyle bir durum söz konusu değildir.

Bu çalışmada ortaya koyulan argüman test edilecektir. Hipotezimiz ve değişkenlerimiz şu şekildedir:

Hipotez: 2003 sonrası Irak'ta ortaya çıkan siyasi atmosfer ve oluşan siyasi hatların Türkmenlerin siyasi davranışlarını etkilemesi, Irak Türkmen kimliğinin bütüncül bir şekilde devam etmesini sağlamıştır.

Bağımsız Değişken 1: 2003 sonrası Irak'ta oluşan siyasi atmosfer

Bağımsız Değişken 2: Irak Türkmenlerinin siyasi tercihleri

Bağımlı Değişken: Irak Türkmen etnik kimliği

Bu tezde literatürdeki mevcut kaynaklar ve 2018-2021 arasında Türkmen siyasetçi ve kanaat önderleri ile yapılan elit mülakatları ile bu değişkenler test edilmiştir. Ayrıca geride kalan yaklaşık 20 sene içerisinde Irak üzerine ortaya çıkan literatür ve haber arşivi de taranmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 2003 SONRASI IRAK'TA SİYASET

Coğrafi konumu itibarıyla Ortadoğu bölgesinin merkezinde yer alan ve “Ortadoğu’nun minyatürü” olarak adlandırılan Irak, etnik ve mezhepsel çeşitliliğin oldukça fazla olduğu bir ülkedir. Irak’ta Araplar, Türkmenler, Kürtler, Yezidiler, Keldaniler, Asuriler, Şebekler, Farslar gibi farklı etnik, dinî ve mezhepsel kimliğe sahip olan gruplar yaşamaktadır (Erkmen, 2010:110). Dinî açıdan bakıldığında ise ülke nüfusunun yüzde 96’sı oluşturan Müslümanlar, genel olarak Şii ve Sünni olarak iki mezhebe ayrılmaktadır. 2003 sonrası Irak siyasetinde de bu kimliksel farklılıklar temel dinamikleri oluşturmuştur.

ABD’nin 20 Mart 2003’te başlattığı Irak müdahalesi, 9 Nisan’da başkent Bağdat’ın düşmesiyle işgale dönüşmüş ve hem Irak hem de bölge için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Her ne kadar ABD ve Irak arasında 2008’de yapılan anlaşma gereği ülkedeki ABD işgali fiilen 2011’de son bulmuş olsa da işgal düzleminde kurulan idari, siyasal ve hatta sosyal yapıdaki ayrışmalar giderek derinleşmiştir. Bu anlamıyla işgalden itibaren hemen her 3-5 yıllık periyotta Irak’ın yeni bir döneme girdiği görülmektedir.

Saddam Hüseyin liderliğinde yaklaşık son 30 senesini diktatöryal bir yönetim altında yaşayan Irak halkı, 2003-2006 yılları arasında, ülkenin yeniden yapılanma sürecinde etkin bir konumda olamamıştır. Bu süreçte ABD işgal yönetiminin kontrolü büyük ölçüde ülkenin siyasal, idari, sosyal, ekonomik, güvenlik başta olmak üzere tüm alanlarda belirleyici unsur olmuştur. Her ne kadar söz konusu dönemde 3 seçim ve bir anayasa referandumu gerçekleştirilmiş olsa bile yeni kurgulanan devlet düzeninde etnik, dinî ve mezhepsel hatta aşiretlere bağlı milis grupları devletleşirken, devlet yönetimi de bu faktörlerin etkisinde kalmıştır.

Bu anlamıyla kimlik unsuruyla paralize olan bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Bu devlet yapısı söz konusu gruplar arasında yaşanan çıkar çatışmaları devlet kurumsallaşmasının önüne geçmekle kalmamış, sosyal tabanda da etki göstermiştir. Dolayısıyla güç maksimizasyonu yapmak, çıkarları korumak ve refah sağlamak için toplumsal grupların çoklu stratejiler geliştirmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu noktada Irak’ın kurucu unsurlarından biri olarak ifade edilen Türkmenlerin, sayıca diğer etnik gruplara göre daha az bir nüfusa sahip olması, ABD işgal yönetimi

tarafından etnik olarak Arap-Kürt, dinî ve mezhebî olarak Şii-Sünni ekseninde siyasi ve idari bir yapılanmaya gitmesi ve işgal öncesi dönemde de rejimin baskısı nedeniyle siyaset dışı alanlarla daha ilgili olması, Türkmenlerin bütüncül kimlik üzerinden Irak'ta aktör olarak konumlanmasını sınırlamıştır.

Nitekim işgal sonrası oluşan idari ve siyasi yapının detaylarına bakıldığında Türkmenlerin bu durumu daha net anlaşılacaktır. ABD Başkanı George W. Bush, eski bir general olan Jay Garner'i Amerika'nın Irak'taki işgal sorumlusu olarak görevlendirmiş ve General Garner, Nisan 2003'te Irak'ın başkenti Bağdat'a gitmiştir (Washington Post, 2003). Ancak ülkedeki siyasi sorunları sert güç ile çözmeye çalışması neticesinde görev süresi kısa süren General Garner yerine 7 Mayıs 2003 tarihinde eski bir diplomat olan L. Paul Bremer getirilmiştir (CBC, 2003). Bremer göreve geldikten sonra Irak'ta "Yönetim Konseyine" 13 Şii Arap, 5 Sünni, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Asuri (Hristiyan) olmak üzere 25 Iraklıyı atamıştır (Ricks, 2006: 241). Toplantılarını Temmuz 2003 tarihinde yapan söz konusu konseyin görev tanımının anayasa ve bütçe hazırlamak olduğu bildirilmiştir. Ardından ise Yönetim Konseyi 8 Mayıs 2004 tarihinde Geçici Yönetim Yasası (GYV)'nı onaylamıştır (Refworld, 2004). Her ne kadar anayasa, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından "önemli bir atılım" olarak nitelendirilse de Irak tarafını memnun etmemiştir. Bu bağlamda, Sünni Araplar anayasanın tam bağımsızlığı garanti etmediğini dile getirmişlerdir. Şii'ler ise Irak'ın İslam devleti olması yönünde eğilimli olurken, Kürtler de federal bir statü taşıması gerektiğini belirtmişlerdir (Polk, 2007:200-204). Bununla birlikte, düzenlenen GYV doğrultusunda, Ocak 2005 tarihine kadar Irak'ta seçim yapılması konusunda karara varılmıştır. Ayrıca Geçici Koalisyon Yönetimi yerine Haziran 2004'te ülke yönetimini sağlamak adına geçici Irak Hükûmeti göreve gelmiştir. Bu yönetimin başına Şii kökenli İyad Allavi getirilirken Irak Cumhurbaşkanlığı görevine de Sünni Arap kökenli Gazi Yaver getirilmiştir (Baştürk vd., 2013:172-173). Özellikle Sünni kesimlerin yapılacak olan seçimlere yönelik sert tavır takındığı ve seçimleri boykot edecekleri gündeme gelmiştir (İnat, 2005:66).

Irak'ta gerçekleşen geçiş dönemi, daimî anayasanın onaylanması, genel seçimlerin düzenlenmesi ve yeni bir Irak hükûmetinin kurulmasıyla sonuçlanması planlanmıştır. Bu süreç boyunca yürürlükte kalmak üzere tasarlanan Irak GYV, Irak GYK üyeleri tarafından 1 Mart 2004 tarihinde uzlaşma sağlanarak kabul edilmiş ve 8 Mart 2004 tarihinde imza altına alınmıştır. 62 maddeden oluşan ve geçiş dönemi

için hazırlanan bu yasanın amaçları arasında, Irak halkının hukukun üstünlüğü çerçevesinde yönetilen özgür bir halk olarak varlığını sürdürme kararlılığı ve Irak halkının, Irak'ın özgün niteliklerini koruyarak ırkçı, mezhepçi politikaların ve uygulamaların etkilerini ortadan kaldırmak için bir kardeşlik ve dayanışma ruhu içinde ülkelerini savunma çabaları vurgulanmış ve Irak'ta kalıcı bir yönetim oluşturmak için yol haritası ortaya koymuştur.

Bununla birlikte Irak GYY'nın çeşitli maddeleri, Türkmenlerin haklarına özel olarak yer vermiştir. Bu yasada, Türkmenlere, daha önceki anayasalarda bulunmayan bazı yeni haklar tanınmıştır. Ancak tanınan bu hakların yeterli olmadığı, hatta Irak GYY'nın Türkmenlerin aleyhine işlediği iddia edilebilir. Türkmenlerin, Irak'taki üçüncü asli unsur olarak kabul edilmesi gerektiği görüşü, yalnızca teorik bir ifade olarak kalmış ve Türkmenlerin taleplerine yeterince cevap verilmemiştir.

Irak GYY'nın 7. maddesinin B bendinde, “Irak birçok değişik milletin yaşadığı bir ülke olup, Irak'taki Arap halkı da Arap ulusunun ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir” ifadesi yer almaktadır. (2004 Irak Geçiş Anayasası, 2004) Bu madde ile 1958 ve diğer çıkarılmış anayasalarda bulunan “Irak halkı Arap ve Kürtlerden oluşur” ibaresi değiştirilmiş ve yerine “Irak birçok milletin yaşadığı bir ülkedir” ifadesi kullanılarak herhangi bir kimlik vurgusu yapılmamış ve çoğulcu bir bakış ortaya konmuştur.

Irak GYY'nın 9. maddesine göre de Arapça ve Kürtçe, Irak'taki resmî dili oluşturmaktadır. Bunun yanında Iraklıların çocuklarına devlete ait eğitim kurumlarında eğitim alanında belirlenmiş ilkeler doğrultusunda Türkmence, Süryanice ya da Ermenice gibi kendi anadillerinde ya da özel eğitim kurumlarında tercih edecekleri diğer herhangi bir dilde eğitim verme hakları garanti altına alınacaktır. “Resmî dil” ifadesinin kapsamıyla bu madde hükümlerinin uygulanma şekli yasayla belirlenecek olup;

1. Resmî gazetenin iki dilde yayımlanması,
2. Ulusal Meclis, Bakanlar Konseyi, mahkemeler ve resmî konferanslar gibi resmî ortamlardaki konuşma ve ifadelerde iki dilden herhangi birisinin kullanılması,
3. Resmî belgelerin ve yazışmaların iki dilden birinde yayımlanması ve dikkate alınması,

4. Eğitim alanında belirlenen ilkeler doğrultusunda iki dilde eğitim verecek okulların açılması,
5. Diğer her türlü ortamdaki iki dilin de eşitlik ilkesine dayalı olarak kullanılması (örneğin paralarda, pasaportlarda, pullarda),
6. “Kürdistan” bölgesindeki federal kurum ve kuruluşlarda her iki dilin de kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Bu madde kapsamında, Türkmen çocuklarına devlet okullarında kendi ana dillerinde eğitim alma hakkı tanınmış ve bu hak garanti altına alınmıştır (2004 Irak Geçiş Anayasası, 2004). Ancak Irak GYY’nda kullanılan dil ifadesi olarak “Türkçe dili” yerine “Türkmence dili” tercih edilmiş olması dikkat çekicidir.

Irak GYY’nın 12. maddesinde ise “tüm Iraklılar cinsiyet, mezhep, fikir, inanç, milliyet, din ya da menşe özelliklerine bakılmaksızın, sahip oldukları haklar itibarıyla yasalar önünde eşittirler. Herhangi bir Irak vatandaşına karşı cinsiyeti, milliyeti, dini ya da menşesi nedeniyle ayrımcılık uygulamak yasaktır. Her birey, yaşama, özgür olma ve güvenliğini sağlama hakkına sahiptir. Yasal prosedür gereği olmadıkça hiç kimsenin canı veya özgürlüğü elinden alınamaz. Herkes, mahkemeler önünde eşittir” ifadesi yer almıştır (2004 Irak Geçiş Anayasası, 2004). Bu durumu dikkate alarak, yasalar önünde herkesin ayırım gözetilmeksizin eşit olduğu sonucuna varılabilir. Böylece Türkmenler dâhil tüm Iraklıların geçmiş dönemlerde yaşadıkları ayrımcılığı bir daha yaşamayacaklarının garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Türkmenlerin geçmişte yaşadıkları ayrımcılığın artık tekrarlanmayacağına dair bir beklenti olduğu ifade edilebilir.

Öte yandan Irak GYY’nın 30. maddesinin C bendine göre de “Ulusal Meclis, bir seçim kanunu ile siyasi partiler kanununa uygun şekilde seçimle oluşturulması ve seçim kanununda, kadın üyelerin Ulusal Meclis üyelerinin en az dörtte birini oluşturmaları ve Türkmenler, Keldani-Asurîler ve diğerleri olmak üzere Irak’ta yaşayan tüm topluluklar içerisinde kadınların adil şekilde temsil edilmeleri” öngörülmüştür (2004 Irak Geçiş Anayasası, 2004). Bu madde, parlamento seçimleriyle ilgili olup, tüm grupların adil bir şekilde temsil edileceklerini belirtmektedir. Özellikle Türkmenlere parlamentoda temsil hakkı tanıyan bu madde, onların politik alandaki varlığını güçlendirmiştir. Ayrıca, Irak GYY’nın 53. maddesinde, Türkmenlerin, Keldani-Asurîlerin ve diğer tüm vatandaşların idari, kültürel ve siyasi haklarının korunması garanti altına alınmıştır.

Diğer taraftan Irak GYY’nda “azınlık” kelimesine yer verilmemiş ve Türkmenlere böyle bir tanımlama yapılmamıştır.

Irak GYY’na Türkmenleri ve özellikle Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük’ü ilgilendiren önemli bir madde koyulmuştur. Irak GYY’nda yer alan 58. maddede, “Kerkük’ten zorla göç ettirilmiş kişilerin yerlerine başka kişiler yerleştirilerek ortaya çıkmış adaletsizliklerin onarılması için acilen harekete geçilmesi gerektiği belirtilerek, milliyet özelliklerinde değişiklik yapılmış kişilerle ilgili olarak Irak geçiş dönemi hükûmetinin, bu konuda çıkarılmış bulunan tüm kararnameleri iptal etmesi ve bu uygulamadan etkilenmiş olan kişilerin hiçbir baskı ve zorlama altında olmaksızın kendi millî kimliklerini ve etnik özelliklerini serbestçe belirlemelerini sağlaması” gerektiği belirtmiştir (2004 Irak Geçiş Anayasası, 2004). Zira Saddam rejiminin son yıllarında özellikle Türkmenlere yönelik olarak “milliyet düzeltme” uygulaması yapılmıştır. Buradaki amaç, Türkmen kimliğini değiştirmek ve zorla Arap kimliğine geçirmek olmuştur. Bu uygulamanın sonucunda bazı Türkmenler devlete dilekçe vererek kendilerin Arap olarak yazdırdıkları bilinmektedir. Bu konuda çıkarılan tüm kararname ve uygulamaların iptali için 58. maddenin 4. fıkrası doğrultusunda hükûmete direktif verilmiştir.

Irak GYY’nda yer alan 58. maddenin C bendine göre, “Kerkük dâhil olmak üzere ihtilaflı topraklar için kalıcı çözümün getirilmesi, bu tedbirlerin tamamlanmasına, adil ve şeffaf bir nüfus sayımının gerçekleştirilmesine ve kalıcı anayasanın onaylanmasına kadar ertelenmesi öngörülmüştür. Getirilecek çözümün, adalet ilkesiyle uyum içerisinde olacağı ve söz konusu bölgede yaşayan halkın istekleri göz önüne alınarak belirleneceği” belirtilmiştir (2004 Irak Geçiş Anayasası, 2004).

Bu maddeyle Kerkük’ün ve diğer ihtilaflı bölgelerin geleceği kalıcı anayasaya bırakılmıştır. Ancak her ne kadar Kerkük’ün geleceğinin ileri bir zamanda çözülmesi öngörülse de Irak GYY’nda çelişkili bir hüküm yer almaktadır. Buna göre Irak GYY’nın 53. maddesinde “‘Kürdistan Bölgesel Hükûmeti’nin sınırları belirlenmiş ve Kerkük’te bulunan bazı topraklar da bu yönetime bırakılmıştır. Ayrıca Kerkük’ün bir kısım toprağı Irak’ın kuzeyindeki yönetime bırakılırken, Kerkük ve Bağdat hariç olmak üzere Irak’ın kuzeyindeki yönetimin idari sınırları dışında bulunan ve sayıları üçü aşmayan vilayetler grubunun kendi aralarında bir bölge teşkil edebileceği” belirtilmiştir (2004 Irak Geçiş Anayasası,

2004). Bu noktada Türkmenler tarihsel yaşam alanları olan ve bu tarih içerisinde rekabet ve hatta zaman zaman nefret duygusuyla karşıtlık duydukları Kürtlere karşı millî kimliklerini konsolide etmiştir.

Her ne kadar Irak GYY’nda önemli maddeler yer alsa da bu kanun kalıcı anayasanın oluşturulmasından sonra geçerliliğini yitirmiştir. Nitekim Irak’ta 30 Ocak 2005 tarihinde, geçici parlamentonun ve vilayet konseylerinin üyelerinin belirlenmesi amacıyla seçimler gerçekleştirilmiştir (European Institute of the Mediterranean, 2006). Seçim sonuçlarına göre, Abdülaziz El-Hekim, İbrahim Caferi ve Ahmet Çelebi liderliğindeki “Birleşik Irak İttifakı” 275 sandalyeli parlamentoda (İnat, 2005:67) 140 milletvekili çıkartarak en fazla oyu alan grup olmuştur. Ayrıca tabloda, Şii partilerin çıkardığı toplam milletvekili sayısına bakıldığında, toplamda 145 milletvekili çıkardıkları görülmektedir. İkinci sırada ise Celal Talabani, Mesut Barzani ve Selahaddin Muhammed Bahaddin önderliğindeki “Kürt İttifakı” 75 milletvekili çıkartarak listede yer almıştır. Öte yandan Sünnilerin seçimleri boykot ederek seçimlerde yer almayışları Şii ve Kürt partilerin yararına olmuş ve seçmenlerden en çok oy alan partiler olmuşlardır.

Tablo 2.1. 30 Ocak 2005 Seçimleri¹

Parti/Liste	Milletvekili Sayısı	Etnik Kimlik	Lider
Birleşik Irak İttifakı	140	Şii	Abdülaziz el-Hekim İbrahim Caferi, Ahmed Çelebi
Kürt İttifakı	75	Kürt	Celal Talabani Mesut Barzani Selahaddin Muhammed Bahaddin
Ulusal Irak Listesi	40		İyad Allavi
Iraklılar	5		Gazi el-Yaver
Irak Türkmen Cephesi	3	Türkmen	Faruk Abdullah Abdurrahman
Ulusal Bağımsız Kadro ve Elitler	3	Şii	Fatah eş-Şeyh (Sadr Grubu)
Halkın Birliği	2		Hamid Mecid Musa
Kürdistan İslami Grubu	2	Kürt	Ali Abdulaziz
Irak İslami Eylem Organizasyonu	2	Şii	‘Ala’ Hamud Salih el-Tu’ma
Ulusal Demokratik İttifak	1		Nasir Kâmil el-Çadırcı
Rafideyn Listesi	1	Asuri	Yonadem Kana
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	1	Sünni	Mişan el-Ceburi

¹ Tahmini olarak 8,5 milyon seçmenin oy kullandığı seçimlerde, toplam seçmen sayısı 14 milyonken seçimlere katılım yüzde 58 oranında gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Katzman, K. (2009), “Iraq: Politics, Elections, and Benchmarks”, s. 14 ve Çetinsaya ve Taha (2009), “İşgalin 6. Yılında Irak”.

Seçimleri yapıldıktan sonra yeni başbakan ve devlet başkanının kim olacağı sorusu gündeme gelmiştir. Bu ereve 6 Nisan 2005 tarihinde, Kürt İttifakı liderlerinden olan ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) kurucu lideri Celal Talabani, Irak Geçici Ulusal Parlamentosu tarafından devlet başkanlığına görevine getirilirken devlet başkan yardımcılığı görevine de Sünni ve şiilerden bir kişi olmak üzere Sünnilerden Gazi El-Yaver ve şiilerden de Adil Abdülmehdi'nin getirilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca Birleşik Irak İttifakı içerisinde yer alan İbrahim el-Caferi'nin de geçici yönetimin başbakanı olması kararlaştırılmıştır (İnat, 2005:68). Caferi, başbakanlık görevini Mayıs 2006 tarihine kadar icra etmiştir. Bununla birlikte düzenlenen seçimler neticesinde oluşturulan parlamentonun en önemli görevlerinden birisinin Irak'ta demokratik bir anayasayı oluşturmak olduğu ifade edilmiştir.

Bu bağlamda, parlamentonun hazırlamış olduğu anayasa, 15 Ekim 2005 tarihinde referanduma sunularak yüzde 78 oy oranı ile kabul edilmiştir. Böylece 144 maddeden oluşan yeni Irak Anayasası oluşturulmuştur. Ancak kabul edilen anayasanın Sünni, şii ve Kürt gruplar arasında tam bir uzlaşı sağladığını söylemek yanlış olacaktır. Dolayısıyla seçimlere katılmayan Sünni gruplar, anayasayı da büyük lde kabul etmemişler ve anayasa metninin özellikle federalizm sınırlarını çizme gibi konularda eksik olduğunu belirtmişlerdir (etinsaya, 2009:47-48). Federalizm konusunda, Kürtlerin Kuzey Irak'ta özerkliklerini sürdürme hakları tescillenirken şiilerin de sayılarının fazla olduğu yerlerde benzer bir yapılanma içerisine girebilecekleri gündeme gelmiştir. Bu durum ise Sünni Araplar tarafından kaygıyla karşılanarak anayasa maddelerinde yer alan federalizm konusundaki ifadelerin Irak'ın parçalanmasına sebebiyet verebileceğini belirtmişlerdir (İnat, 2005:72). Ayrıca anayasal uygulamaların "sayısal şii çoğunluğa" göre yapılması ilerde meydana gelecek siyasal sistem krizlerinin yaşanmasına yol açmıştır (İsmail, 2020:4-5). Sonuç olarak, seçim sonuçlarında da belirtildiği üzere en çok oy oranına sahip gruplardan şiiler ve Kürtler anayasadan memnun olan kesim olurken seçimlere katılmayan Sünni Araplar ise anayasa konusunda da hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir. Burada Sünnilerin göz ardı edilerek ilerde daha fazla dile getirilecek olan mezhepsel ayrımın körüklendiği çıkarımı yapılabilir.

Yeni kurulan hkmet ve seçilen parlamento, Irak GYY uyarınca, 15 Ağustos 2005 tarihine kadar Irak'ın kalıcı anayasasını oluşturmakla

görevlendirilmiştir. (U.S. Institute of Peace, 2005: 2) Bu görev doğrultusunda, Irak hükûmeti tarafından bir anayasa komisyonu kurulmuştur. Komisyon başlangıçta 55 kişiden oluşurken, daha sonra yapılan eklemelerle 15 Sünni ve bir Sabean mezhebine mensup kişi komisyona dâhil edilmiştir. Komisyondaki üyelerin 28'i Birleşik Irak İttifakı'ndan gelirken, kalan 27 kişi içerisinde 15 Kürt, 1 Hristiyan, 2 Sünni (biri bağımsız, diğeri İyad Allavi liderliğindeki Irak Ulusal Listesi'nden) yer almıştır. Ayrıca, komisyonda 10 danışmanın görev yaptığı bilinmektedir. Türkmenler, Anayasa Komisyonunda Türkmeneli Partisi Başkanı Riyaz Sarıkahya, Birleşik Irak İttifakı üyesi Abbas El-Beyati olmak üzere iki üye ile temsil edilmiştir. Bununla birlikte anayasanın işgal yönetimi altında yazıldığına da altı çizilmelidir. Nitekim ABD'li danışmaların anayasa komisyonuna yön verdiği bilinmektedir. Hatta işgal yöneticisi Paul Bremer verdiği bir röportajda, "Iraklı liderlerin anayasanın şariat yasaları ilke alınarak hazırlanmasını istemeleri durumunda ne olacağı" sorusuna, "veto yetkisine sahibim. Bizim tutumumuz açık" yanıtını vererek (Bigpara Hürriyet, 2004) ABD'nin onayından geçmeyecek bir anayasasının olamayacağını ortaya koymuştur. Söz konusu anayasa komisyonu yoğun ve uzun süren tartışmaların ardından Ağustos 2005'te anayasa taslağını parlamentoya göndermiş ve daha sonrasında 15 Ekim 2005 tarihinde referanduma sunulmuştur. Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu tarafından yapılan açıklamaya göre, referanduma 15.568.702 kayıtlı seçmenden 9.852.291 kişi katılmıştır. Irak'ın 18 vilayetinde toplam 5.872 seçim istasyonu kurulmuştur. (Inter-Parliamentary Union, 2005) Referandumun önceden belirlenen kurallarına göre, eğer Irak'taki vilayetlerin üçünde üçte iki oranında "hayır" oyu çıkarsa hazırlanan anayasanın kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir. Referandum yapıldıktan 3 gün sonra açıklanması beklenen sonuçlar, belirli bir süre ertelenmiştir. Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu referandum sonrasında yaptığı açıklamada, bazı vilayetlerden gelen "rakamların" şüphe uyandırdığını ve bu şüphelerin inceleneceğini belirtmiştir. İncelemeler sonucunda, seçim öncesi açıklanan gayriresmî sonuçlara yakın rakamlar elde edilmiş ve resmî sonuçlar 25 Ekim 2005 tarihinde Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu tarafından duyurulmuştur. Böylece Irak tarihi açısından önemli bir eşik atlanmıştır.

25 Ekim 2005'te onaylanan 144 maddelik Irak Anayasası, bir ön söz, temel ilkeler, haklar ve özgürlükler, federal makamlar, bölgesel makamlar ve sonuç ve geçiş bölümleri olmak üzere beş ana bölümden oluşmuştur. (ACE The Electoral

Knowledge Network, 2005) Öte yandan Irak GYY'nda olduğu gibi Irak Anayasası'nda da Türkmenleri doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren önemli maddeler yer almıştır. Irak Anayasası'nın 4. maddesinde Arapça ve Kürtçenin resmî dil olarak kabul edilmesi ve Araplar ile Kürtlerin Irak'ın iki ana unsuru olarak betimlenmesi dikkat çekmektedir. Öte yandan Türkmenlerin ve Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkmençe ve Süryanice'nin resmî dil olarak kullanılması benimsenmiştir. Bu noktada Türkmenlerin asli unsurların anıldığı paragrafta isminin geçmesine rağmen Türkmenler, genel bir değerlendirme altında Irak Anayasası'nda ele alınmıştır.

Anayasanın ön sözünde, geçmiş rejim döneminde Türkmenlere ve diğer halklara uygulanan gayriinsani politikalara değinilmiş, Irak halkının, toprağının ve egemenliğinin korunması vurgulanmıştır. Ancak özellikle Türkmenler açısından önemli bir ifade bu bölümde yer almaktadır. Buna göre "...dikta rejimin mezhep ayrımcılığı politikası kapsamında verdiği eziyet ve acılarını, Şii-Sünni, Arap-Kürt-Türkmen ve diğer Irak şehitlerinin trajedilerini, Şaban ayaklanmasında kutsal şehirlerimizin ve güney bölgesinin yağmalanmasını hatırlayarak..." (Irak Anayasası, 2005) ifadesiyle Irak'ta Türkmenlerin Arap ve Kürtlerden sonra Irak'ta üçüncü unsur olduklarına dair bir yorumlama getirilmiştir. Irak Anayasası'nın 4. maddesinde çelişkili bir durum yaratıldığı görülmektedir. Bu maddede, Arapça ve Kürtçe resmî dil olarak ilan edilirken, Türkmenlere geçmiş rejim dönemlerinde de tanınan ancak uygulanmayan bir kültürel hak olarak, devlet okullarında Türkmençe eğitim yapabilme hakkı verilmiştir. Ayrıca 4. maddenin 4. fıkrasında, Türkmenlerin yoğun olduğu bölgelerde Türkmence'nin resmî dil olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu hak, Süryanilere de tanınarak Türkmenlerin azınlık statüsünde olduğu ima edilmiştir. Irak'ın nüfus yapısı ve geçmiş rejimler göz önüne alındığında, herkesin Arapça bilmek zorunda olduğu bir gerçektir. Ancak 4. maddenin getirdiği resmî belgelerin her iki dilde hazırlanması ve resmî yazışmaların her iki dilde yapılması zorunluluğu, Irak'ta yaşayan tüm kesimler için Kürtçe öğrenme ve kullanma zorluğu yaratabilir.

Irak Anayasası'nın 14. maddesinde, Iraklıların cins, ırk, milliyet, köken, renk, din, mezhep, inanç, görüş, ekonomik ve sosyal statü ayrımı gözetmeksizin kanun önünde eşit olduğu belirtilmiştir. Ancak Türkmenlerin, sayıca daha az olan Süryani, Asurî ve Ermenilerle aynı kategoriye konulması, 4. maddenin 14. maddeyle çeliştiğini göstermektedir. (Irak Anayasası, 2005) 4. maddede

Türkmencenin resmî dil olarak sayılması Türkmenler adına olumlu bir adım olsa da Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin nasıl ve kim tarafından tespit edileceği belirsiz bırakılmıştır.

Irak Anayasası'nın 125. maddesi, Türkmenlerin azınlıklarla bir tutulmasını yansıtmaktadır. Bu maddeye göre anayasa, Türkmenler, Keldaniler, Asurîler ve diğer toplulukların idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını güvence altına almaktadır. Ancak bu düzenlemeyle Türkmenler, kendilerinden sayıca çok daha az nüfusa sahip olan topluluklarla aynı kategoriye yerleştirilmiştir. Irak Anayasası'nın 3. maddesinde, Irak'ta yaşayan çeşitli etnik, dinî ve mezhebî grupların varlığı tescil edilmiş ve Irak'ın parçalı bir yapıya sahip olduğu ifade edilmiştir. (Irak Anayasası, 2005)

Irak'taki petrolün önemi de anayasada dikkate alınmıştır. (IEA, 2020) 111. maddede, Irak'ta bulunan petrol ve doğal gazın çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkına ait olduğu belirtilmiştir. Bu madde, petrol zengini Kerkük'ün durumuna bakılmaksızın, petrol gelirlerinin tüm Irak halkı arasında eşit bir şekilde dağıtılmasını öngörmektedir. Ayrıca 112. madde, eski rejim tarafından uygulanan haksız uygulamaların düzeltilmesini ve geri kalmış bölgelere, bölgeler arası farklılıkları azaltmak amacıyla ekstra kaynak sağlanmasını taahhüt etmektedir.

Bununla birlikte Irak Anayasası'nın 140 ve 143. maddeleri, Kerkük ile ilgili doğrudan hükümler içermektedir. 143. maddeye göre, yeni Irak hükûmeti kurulduktan sonra, Irak GYY ve ek belgelerin 53/a ve 58. maddeleri hariç diğer tüm maddeler iptal edilecektir. (Irak Anayasası, 2005) Bu durum, Irak GYY'nda Kerkük ile ilgili belirtilen hükümlerin devamını sağlamıştır. 140. maddeye göre ise yürütme organı, Irak GYY'nın 58. maddesinin tüm fıkralarının uygulanmasını tamamlamak için gerekli adımları atacak ve bu maddede geçiş hükûmetinin sorumluluğunda uygulanan konular, yeni anayasa çerçevesinde seçilecek yürütme organı tarafından tamamlanana kadar sürdürülecektir. Bu çalışmaların, normalleştirme, nüfus sayımı ve Kerkük'teki ve diğer anlaşmazlık bölgelerindeki sakinlerin iradesinin tespiti için en geç 31 Aralık 2007 tarihine kadar referandum düzenlenmesiyle tamamlanması öngörülmüştür. (BBC, 2017) Ancak anayasada referandumun içeriği, kim tarafından ve nasıl yapılacağına dair bir ifade yer almamıştır. Böylece Kerkük'ün durumunun 2007 yılı sonuna kadar netleşmesi planlanmıştır. (Washington Institute, 2017) Hemen ardından Irak'ta 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan anayasa referandumu ve söz konusu referandumda kabul edilen anayasa çerçevesinde,

oluşturulacak yeni parlamentoyu belirlemek için 15 Aralık 2005 tarihinde parlamento seçimleri yapılarak aynı yıl içerisinde ikinci kez seçimlere gidilmiştir (The Guardian, 2005).

Tablo 2.2. 15 Aralık 2005 Seçimleri²

Parti/Liste	Milletvekili Sayısı	Kimlik	Lider
Birleşik Irak İttifakı	128	Şii	Abdülaziz el-Hekim İbrahim Caferi Mukteda es-Sadr
Kürt İttifakı	53	Kürt	Celal Talabani- Mesut Barzani
Irak Uyum Cephesi	44	Sünni	Adnan el-Duleymi- Tarık el- Haşimi - Halef el-Ulayyan
Ulusal Irak Listesi	25		İyad Allavi - Gazi el-Yaver
Irak Ulusal Diyalog Cephesi	11	Sünni	Salih el-Mutlak
Kürdistan İslami Birliği	5	Kürt	Selahaddin Muhammed Bahaddin
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	3	Sünni	Mişan el-Ceburi
El Risaliyun	2	Şii	Şeyh Abdülhadi el-Darraci
Irak Türkmen Cephesi	1	Türkmen	Sadettin Ergeç
Rafideyn Listesi	1	Asuri	Yonadem Kanna
Mithal El-Alusi Listesi	1	Sünni	Mithal el-Alusi
Yezidi Reform Hareketi	1	Yezidi	Emin Farhan Cicu
Toplam Katılım Oranı: Yüzde 79,6	275		

15 Aralık 2005'te yapılan seçimlerin sonuçları 20 Ocak 2006 tarihinde açıklanmıştır. (Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu, 2006) Katılımın %79,6 olduğu ve 12 milyon kişinin katılım gösterdiği (Katzman, 2009:14) seçim sonuçlarına göre, ocak ayında yapılan seçimde 140 milletvekili çıkartan Şii partilerin oluşturduğu Birleşik Irak İttifakı, bu seçimlerde 128 milletvekili çıkartsa da seçim onların zaferiyle sonuçlanmıştır (Erkmen, 2010:131). 275 sandalyeli parlamentonun başkanlığı görevine Mahmut el-Meşedani getirilirken (Baştürk vd.,

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Katzman, K. (2009). "Iraq: Politics, Elections, and Benchmarks".

2013:173) Ocak'ta yapılan seçimleri boykot ederek katılmayan Sünniler bu defa aralık ayındaki seçimlere katılım sağlayarak toplamda 59 sandalye kazanmışlardır.

Birleşik Irak İttifakı seçimden birinci çıksa da hükûmeti kurmak için gerekli çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu nedenle Kürtlerle koalisyon kurma amacıyla görüşmelere başlamıştır. Öte yandan bu süreçte Irak'ın Selahaddin vilayetinde yer alan Samarra'daki Şiiler için kutsal olan El-Askeriye türbesinin 22 Şubat 2006 tarihinde bombalanması koalisyon görüşmelerinin uzamasına neden olmuştur. Samarra'daki türbenin bombalanmasının ardından bu sefer sayısı 90 civarı olan Sünni camilerine saldırılar yapılmıştır. Bu durum ise Şiilerin baskın olduğu hükûmetle Sünnilerin aralarının bozulmasına sebep olmuş (Özcan, 2006:60) ve hükûmet kurma girişimleri bir tarafa bırakılarak Şiiler ve Sünniler arasındaki olaylar giderek büyümüş ve etnik-sekteryen farklılığına dayanan çatışmalar yaşanmıştır. Öyle ki iki taraf arasındaki mezhepsel çatışma 2006 yılında 35 bine yakın insanın ölümüne neden olurken bu süreçte bir ayda öldürülen Sünni sayısının da tahminen bin olduğu söylenmektedir (Alaaldin, 2018:8).

2006'da Samarra'daki saldırı, Irak'ta “mezhep savaşı”nı başlatan olay olarak tarihe geçmiştir. 2006-2008 yılları arasında daha önce Irak'taki ABD işgaline karşı direnç gösteren Şii ve Sünni milis gruplar bu kez birbirleriyle çatışma içerisine girmiştir. Bu durum halka da olumsuz yansımış ve neredeyse tüm yaşam alanlarında etnik ve mezhepsel kimliğe göre “gettolaşma” başlamıştır. İnsanlar milis gruplar tarafından sadece isimleri bir mezhebi temsil ettiği düşünülen kişilerle aynı olduğu için dahi öldürüldüğü haberleri pek çok medya kuruluşunda yer almıştır. Hatta karşıt kimliklere duyulan kin ve şiddet öyle boyutlara ulaşmıştır ki insanlar aileleri cesetlerini tanıyabilsinler diye vücutlarına isimlerini ya da kendilerini tanıtıcı dövmelet yaptırmıştır (CNN Türk, 2007).

Nitekim 2006'dan ABD işgalinin resmen sona erdiği 2011 yılının Aralık ayına kadar kayıtlara geçtiği şekliyle yaklaşık 80 bin sivilin yaşamını yitirdiği, mezhep savaşının en yoğun olduğu 2006-2008 yılları arasında 66 binden fazla sivilin hayatını kaybettiği bilinmektedir. 2006 ve 2007 yılları ülkedeki en fazla sivil kaybın yaşandığı yıllar olmuştur. (Tapp ve diğerleri, 2008) Bu rakam ülkenin üçte birinin terör örgütü Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) tarafından kontrol edildiği ve yoğun bir savaşın yaşandığı 2014-2017 yılları arasında verilen sivil kayıptan bile fazladır. Ayrıca söz konusu yıllar Irak'ta en fazla ABD askerî kaybının yaşandığı

yıllar olarak da tarihe geçmiştir. Özellikle 2007 yılı, 904 kayıpla ABD'nin Irak'ta en fazla asker kaybettiği yıl olmuştur (Davids, 2009).

2006-2010 yılları arasında Irak'ın her kesimini bir şekilde etkileyen bu süreç işgal sonrası dönemde ülkenin nüfus yapısına uygun olarak çoğunluğu oluşturan Şiilerin yönetimi devralmasıyla bir nevi Sünnilerden “intikam alma” dönemi olarak da ifade edilebilir. Sünniler de iktidarı kaybetmenin hırsıyla Şiilerin yönetici elit konumuna geldiği ülkede sivil ve silahlı bir muhalif tutum sergilemiş, bu durum ülkedeki istikrarsızlığı körüklemiştir. Bu istikrarsız durum ülkede kaotik bir ortam doğurmuş ve büyük bir güç boşluğu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde milis grupların yanı sıra, devlet dışı silahlı aktör sayısındaki artış dikkat çektiği gibi özellikle terör örgütü el-Kaide başta olmak üzere terör örgütlerine alan açmıştır. Bununla birlikte Irak, ABD, İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi küresel ve bölgesel güçlerin etki ürettiği bir ülke hâline gelmiştir.

Öte yandan Şiiler ve Sünniler arasında söz konusu çatışmalar yaşanırken Aralık 2005 seçimleriyle birlikte Şii partiler arasındaki ayrışma ve kendi içlerinde bölünme süreci de ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Sadr ve Dava taraftarları başbakanlık konusunda İbrahim el-Caferi'nin başbakan olarak görevde kalmasını önerirken Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK, Islamic Supreme Council of Iraq, ISCI, El-Mejlis El-Ala El-İslami El-İraki) ise kendi adaylarını yani Adil Abdülmehdi'yi önermiştir. Bu nedenle Şii partiler arasında Irak'ı kimin yöneteceği konusunda bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Ardından ise Caferi adaylıktan çekilmiş onun yerine Nuri el-Maliki aday gösterilmiştir. Maliki'nin adaylığı çoğu Iraklı siyasi tarafından olumlu karşılanırken ABD de ılımlı tavrı ve ülkenin demokratikleşme planına uygun gördüğü Maliki'yi desteklemiştir (Isakhan, 2015:69). Bu bağlamda, yeni hükûmet seçimlerden altı ay sonra Başbakan Maliki'nin liderliğinde kurulmuştur (Ulutaş ve Torlak, 2011:9).

Irak'taki 2005 yılındaki siyasi tabloya bakıldığında, iki seçim ve bir referandum yapılması açısından oldukça yoğun geçen bir dönem yaşanmıştır. Ayrıca Şiiler için kutsal olan Samarra'daki türbenin bombalanmasının ardından Şiiler ile Sünniler arasında yaşanan çekişme mezhep savaşına doğru evrilerek çok sayıda insan ölürken Şii gruplar arasında ayrışmalar belirginleşmeye başlamıştır. Böylece Irak'ta bir taraftan iç savaş eşiğine gelen mezhepsel çatışma yaşanırken diğer taraftan ülkedeki ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinin başarısı eleştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda şiddet olaylarının tırmanması ve güvelik

endişelerinin yaşanması sonucunda ABD’de, Irak’ın mevcut durumunun ve Irak politikasının değerlendirilmesi amacıyla “Irak Çalışma Grubu” adı altında bir komisyon meydana getirilmiştir. 15 Mart 2006 tarihinde ABD Kongresi tarafından yetkilendirilen ve 10 uzmandan oluşan Irak Çalışma Grubu, eş başkanlarının ismi dolayısıyla “Baker-Hamilton Raporu” olarak da adlandırılmaktadır. Grubun eş başkanlarından birisi birinci Bush döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini icra eden James A. Baker olurken diğer eş başkan, Demokrat Parti’nin eski bir senatörü olan Lee H. Hamilton’dur (Özcan, 2006:70). 6 Aralık 2006 tarihinde yayımlanan ve 79 tavsiyeden oluşan Baker-Hamilton Raporu, ABD askerlerinin Irak’tan aşamalı olarak çekilmesi ve eski Baas Partisi üyelerinin politik alana dâhil edilmesi gibi tavsiyeler sunmuştur. Bunun dışında Şiilerle ilgili olarak raporda, Irak nüfusunun çoğunluğu oluşturan Şiilerin bin yıldan uzun bir süredir ilk kez iktidara geldikleri bu yüzden bu gücü elinde tutmaya çalıştıklarına değinilirken diğer taraftan Şiilerin oluşturduğu koalisyonlar arasında çatlaklara ve ABD ile Maliki hükûmeti arasında yaşanan gerginliklere yer verilmiştir (The Iraq Study Group Report:16). Söz konusu raporda da değinildiği üzere ABD askerlerinin aşamalı olarak Irak’tan çekilmesiyle ilgili olarak SOFA Anlaşması³ 2008 yılında imzalanmıştır (Çetinsaya ve Özhan, 2009:15).

Baker-Hamilton Raporu’nun ardından ise dönemin ABD Başkanı Bush tarafından 2007 yılında Irak’taki güvenlik sorunun gidermek amacıyla “hamle” olarak isimlendirilen bir strateji uygulamaya koyulmuştur. Bu strateji çerçevesinde, şiddetin yoğun olarak yaşandığı Irak’ın Bağdat ve Anbar vilayetlerinde asker sayısının arttırılması, Sünnilerin anayasal sisteme entegre edilme sürecinin hızlandırılması gibi adımların atılması öngörülmüştür (Çetinsaya ve Özhan, 2009:31). Başka bir deyişle, Baker-Hamilton Raporu’ndan sonra ABD yönetimi Irak’ta strateji değişikliğine giderek tüm kesimlerle yaklaşma siyaseti gütmüştür. Bununla birlikte 2006 yılında, Demokrat Senatör Joe Biden ve o dönemki Dış İlişkiler Konseyi Başkanı Leslie Gelb, The New York Times’da yazdıkları yazıda,

³ SOFA (Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi-Status of Forces Agreement) ya da Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması, Irak’taki ABD askerlerinin hukuki çerçevesini tanımlayan ve ABD’nin Irak’tan geri çekilme sürecini belgeleyen bir metindir. Bu anlaşma, 17 Kasım 2008 tarihinde ABD’nin Irak Büyükelçisi Ryan Crocker ve Irak Dışişleri Bakanı Hoşyer Zebari tarafından imzalanmış, 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 27 Kasım 2008’de Irak Parlamentosu tarafından onaylanmıştır. Anlaşmanın şartlarına göre, Amerikan askerlerinin 30 Haziran 2009 tarihinden itibaren geri çekilmeye başlamaları ve 31 Aralık 2011 tarihinden önce Irak’tan tamamen çekilmiş olmaları öngörülmüştür. Bkz. Ulutaş ve Torlak, 2011:6.

Irak'ın Şii, Sünni ve Kürt olmak üzere üç özerk bölgeye bölünmesi savunarak Kürt, Sünni ve Şii bölgelerin her birinin kendi iç hukukundan, güvenliğinden ve idaresinden kendilerinin sorumlu olacaklarını belirtmişlerdir (Biden ve Gelb, 2006). Dolayısıyla işgalden sonra ABD'nin de etkisiyle Irak yönetiminde Şiilerin daha fazla söz sahibi olması Sünnilerle aralarında çatışma yaşanmasına sebep olmuştur. Güvenlik sorunlarının ve şiddet sarmalının önlenemez bir hâl alması nedeniyle ABD'li siyasi aktörler tarafından çeşitli stratejiler geliştirilse de çatışmaların ve sorunların önüne geçilemediği görülmüştür. Bununla birlikte Irak'ta mezhep savaşları yaşanırken ABD ve Irak yönetimi arasında 2008'de egemenliğin devri anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşma sonucu 2011 yılı sonu itibarıyla ABD'nin Irak'taki muharip askerlerinin görevi tamamlanması öngörülmüştür.

Zira Nuri el-Maliki 2006-2010 yılları arasında yürüttüğü ilk başbakanlık döneminde mezhep savaşının ötesinde Irak'ın önde gelen Şii liderlerinde biri olan ve ABD'ye karşı direnişiyle gündeme gelen Mukteda es-Sadr'a bağlı milis gücü Mehdi Ordusuyla hükûmet güçleri arasındaki çatışmalarla da akıllara kazınmıştır. (Crisis Group, 2008) Yani Irak'taki kaotik durum sadece farklı etnik ve dinî gruplar arasında değil aynı kimliği taşıyan gruplar arasında da yaşanmıştır. Bu dönemde Türkmenler arasında mezhepsel bir çatışma dikkat çekmezken, Şii ya da Sünni Arap silahlı örgütlerin Türkmen bölgelerini hedef aldığı görülmüştür. Özellikle örneğin Ninova (Musul), Selahaddin gibi Sünni Arapların yoğun olarak yaşadığı bölgelerin içerisinde azınlık nüfusu oluşturan Şii mezhebine sahip Türkmenlerin de Sünni Arap silahlı yapılar tarafından ya da terör örgütleri tarafından hedef alındığı görülmüştür. Bu noktada özellikle Tuzhurmatu, Telafer ve hatta Kerkük'e bağlı Tazehurmatu'da Türkmenlere yönelik katliama varan olaylar yaşanmıştır (Al Jazeera, 2008).

Bu süreçte etnik ve mezhepsel gerginlikler nedeniyle Irak toplumunun en küçük biriminden en büyüğüne kadar insanlar arası güven aşınmış ve ülkede derin bir güven eksikliği problemi baş göstermiştir. Bu güven eksikliği, bireysel ve devlet düzeyinde iki yönlü olarak ortaya çıkmıştır. İlk olarak, etnik ve mezhepsel çatışmalar nedeniyle Irak'ta toplumlar arası güven kaybedilmiş ve yatay düzlemde bir güvensizlik atmosferi oluşmuştur. Bunun sonucunda dikey güvensizlikler de meydana gelmiştir; yani, toplumlar arası güven kaybolurken, yönetilenler ile yönetenler arasında da benzer bir güven sorunu yaşanmıştır. Özellikle, Irak'ta 2003

sonrası kurulan “ulusal birlik” hükûmetleri ve meclise giren tüm partilerin aynı zamanda hükûmette de yer alarak çok partili (17-18) koalisyonlar oluşturması, muhalefetin denetleme görevini yapmasını engellemiştir. Bu durum, hükûmet içinden memnuniyetsiz siyasi grupların, hükûmetin işleyişini sekteye uğratarak devlet kurumlarını işlemez hâle getirmesine yol açmıştır. Siyasi grupların, elde ettikleri makamları grupsal çıkarları doğrultusunda kullanmaları, sistemli bir devlet yapısının oluşmamasına sebep olmuştur. Bu tabandan tavana ve tavandan tabana doğru yayılan ayrışma, bir kısır döngü oluşturmuş, devlet yönetimi, siyasi aktörler ve toplum birbirinden ayrışırken, her grup kendi içinde daha fazla konsolide olmuş ve karşı tarafa direnç geliştirmiştir. Bu durum, etnik ve mezhepsel kimliklere dayalı devlet yapısında kurumsallaşmayı engellemiş ya da sınırlamıştır. Ayrıca, halk arasındaki yatay güvensizlik devlet kurumlarının birbirleriyle olan ilişkilerine de yansımış, kurumlar arası mücadele ve çekişme devletin işleyişine zarar vermiş, güç boşluğu yaratmış ve temel kamu hizmetlerinin sağlanamamasına yol açmıştır. Bu dönemde bireyler, Iraklı kimliklerinden ziyade, daha çok aşiret üyeliği, etnik ya da dinî grup aidiyeti ya da coğrafi bölgeye özgü kimliklerle öne çıkmıştır. Bu yatay güvensizlik toplumdan başlayarak siyaset ve yönetim kademesine kadar ulaşmıştır.

Siyasi partiler hükûmet görüşmelerinde, devlet kurumları devlet işleyişinde, güvenlik güçleri ise operasyonlar sırasında birbirlerine karşı şüphe duymaya başlamıştır. Bu güvensizlik ortamında, herhangi bir makamı elinde bulunduran kişiler, ülke ve devlet çıkarları yerine, kendi grup çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Örneğin, bakanlık pozisyonunda olan bir kişi, önceliğini etnik ve/veya dinî aidiyetine, aşiretine ya da memleketine göre belirlemiş ve böyle bir sistem oluşmuştur. Sonuç olarak, tabandan tavana ve tavandan tabana dikey güvensizlikler de meydana gelmiştir. Diğer bir deyişle, Irak'ta toplum siyasi partilere, devlete, yönetime ve yöneticilere güvenmezken tersi yönde de bir güvensizlik oluşmuş ve bu durum ülkedeki sistemde bozulmalara ve hatta işlerliğini kaybetmesine yol açmıştır. Bu durumdan güçsüz ve demografik açıdan zayıf ve dezavantajlı gruplar kaotik ortamda hayatta kalabilmek için aşırı rasyonel ve pragmatik davranmak zorunda kalmıştır.

Bu ortamda Irak 2009'da vilayet meclisleri, 2010'da ise parlamento seçimleri olmak üzere iki seçime gitmiştir. (Carnegie Endowment for International Peace, 2009) 31 Ocak 2009 tarihinde vilayet yönetimlerini seçmek amacıyla yapılan seçimler, Irak'ın 14 vilayetinde gerçekleştirilen yerel seçimler olarak da

nitelendirilen vilayet meclisi seçimleri Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY)'nin yanı sıra tartışmalı bir statüsü ortaya çıkan Kerkük'te yapılmamıştır. (Reliefweb, 2010) Irak Yüksek Seçim Kurulu (IYSK), seçimlere katılım oranını yüzde 51 olarak açıklamıştır. Seçimlere katılan liste ve liderlerine bakıldığında; Kanun Devleti Koalisyonu (KDK)-Nuri El Maliki, Bağımsız Özgürlük Hareketi-Sadr Grubu, Mihrap Şehitleri Listesi-Abdülaziz El Hekim, Ulusal Reform Hareketi-İbrahim El-Caferi, Irak Uzlaşma Cephesi-Adnan El-Duleymi ve Tarık El Haşim'i, Ulusal Hadba Listesi, Irak Ulusal Projesi Grubu-Salih El Mutlak, Irak Ulusal Listesi-İyad Allavi, Fazilet Partisi ve Irak Türkmen Cephesi (ITC) olarak sıralanabilir.

Seçime giden 14 vilayetin dokuzu Şiiilerin yoğun olarak yaşadığı yerler olarak nitelendirilirken, Ninova, Selahaddin ve Anbar vilayeti Sünni nüfusun yoğun olduğu yerlerdendir. Seçimlerden zaferle çıkan KDK, Bağdat (yüzde 38), Basra (yüzde 37), Meysan (yüzde 17,7), Vasit (yüzde 15,3), Babil (yüzde 12,5), Necef (yüzde 16,2), Kadisiye (yüzde 23,1), Dikar (yüzde 23,1) ve Musenna (yüzde 10,9) oy oranıyla ilk sırada yer alırken 2005 yılından bu yana etkili olduğu Kerbela'da bu başarıyı sergileyememiştir (Çubukçu ve Özhan, 2010:12-15).

Öte yandan gerçekleştirilen seçimlerin önemine bakıldığında, söz konusu seçimler Irak'ın kontrolü altında gerçekleşen, geçici yönetimin ortadan kalktığı ilk seçimler olmuştur. Ayrıca Sünni seçmenler 2005 yılında yapılan yerel seçimleri boykot ederek katılmazken bu seçimlere katılım sağlamışlardır. (NBC, 2010) Dolayısıyla farklı etnik unsurların seçimlere katılım göstermesi bakımından değerlendirildiğinde demokrasiyi temin etme adına önceki seçimlere göre daha kapsayıcı ve nitelikli olduğu söylenebilir.

İlk kez açık liste uygulamasının kullanıldığı seçimlerde, Başbakan Maliki, KDK içerisinde çok sayıda bağımsız aday olmasından dolayı açık listeyi savunurken Irak'ta yer alan Şiiilerin en büyük dinî merci Ayetullah Ali es-Sistani'nin ofisi kapalı liste uygulamasını savunmuştur (Erkmen, 2009). Dolayısıyla açık veya kapalı liste uygulaması konusunda Şiiiler arasında ayrışma ortaya çıkmıştır. Öte yandan Irak'ın güney vilayetlerinde oldukça fazla bir tabanı olan İİYK oy kaybına uğramıştır. Maliki'nin KDK, etnik ve mezhepçi söylemden uzak durarak daha önce belirtilen vilayetlerde en çok oyu alırken mezhepsel temele dayalı olan ve ABD işgalinden sonra Irak'ın güneyinde yer alan dokuz vilayette federal bir bölge isteyen İİYK, seçimlerde oy kaybetmiştir (Duman, 2009).

Dolayısıyla önceki seçimlerde de mezhepsel temele dayalı söylem ve gelişen olaylar neticesinde Irak halkı zor zamanlar geçirip çok sayıda kayıp verdiği için bu seçimlerde farklı etnik unsurlar arasında ayrışmayı ön plana çıkaran partilere karşı uzak durmuştur.

Ancak yerel seçimlerin ötesinde 2010'da parlamento seçimlerine daha büyük bir önem atfedilmiştir. 2008'de ABD'nin muharip askerlerinin Irak'tan 2011'in sonunda çekilmesini öngören anlaşmanın ardından bu seçimlerin yapılması, ABD sonrası Irak'ın yönlendirilmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2003 ABD işgali ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde etnik ve mezhebî çekişmelerin yaşandığı Irak'ta, Mart 2010 seçimleri öncesinde de benzer bir atmosfere tanık olunmuştur. Seçimler yapılmadan önce Baas Partisi ile ilişkili olması sebebiyle çoğunluğu Sünni olan 500 adayın seçimlere katılımının yasaklanması ülkede şiddet olaylarının atmasına sebep olmuştur. Burada belirtmek gerekirse, 2005 yılındaki gibi Sünnilerin seçimleri boykot edebileceği olasılığına karşı mahkemenin verdiği karar sonucunda pek çok adayın yasağı kaldırılmıştır (Özcan, 2010:52). Öyle ki seçimlerden dört gün önce başkent Bağdat'ın kuzeyinde yer alan Sünni ve Şiiilerin karışık olarak yaşadığı bir bölge olan Bakuba'da bir dizi intihar bombasının patlaması sonucunda en az 32 kişi hayatını kaybederken 40'tan fazla kişi de yaralanmıştır. Yapılan saldırılar seçim günü de devam etmiş ve 30'dan fazla kişinin ölümüne sebep olmuştur (Smith, 2010:3-8). Irak her ne kadar seçim arifesinde ve seçim günü şiddet sarmalı içinde kalsa da seçimlere yüzde 60'ın üzerinde katılım sağlanmıştır. Yapılan seçimler sonucu, yerel seçimlerden çıkan sonuçların aksine Irak'ta her kesimden siyasi yapıyı bir araya getirmeye çalışan Irakiye Listesi birinci parti olarak çıkmıştır.

Tablo 2.2. 7 Mart 2010 Irak Parlamento Seçimlerinde Seçim Koalisyonlarının Aldıkları Oyların Dağılımı⁴

Koalisyonlar ve Partiler	Oy Oranları (%)	Milletvekili Sayısı
Irak Ulusal Hareketi (Irakiye)	24,48	91
Kanun Devleti Koalisyonu	24,02	89
Irak Ulusal İttifakı	17,98	70
Kürdistan İttifakı	14,48	43
Değişim (Goran) Hareketi	4,18	8
Irak Birlik İttifakı	2,70	4
Irak Uzlaşma Cephesi (Tavafuk)	2,61	6
Kürdistan İslami Birliği	2,12	4
Kürdistan İslami Hareketi	1,31	2
Azınlıklar	9,76	8
Toplam Katılım	62,4	325

Tabloda belirtildiği üzere katılımın yüzde 62,4 olduğu 7 Mart 2010 tarihinde düzenlenen Irak Parlamento seçimlerinde, Irak'ın eski Başbakanı İyad Allavi liderliğindeki Irakiye koalisyonu oyların yüzde 24,48'ini alarak seçimlerden birinci olmuştur. İçerisinde seküler, milliyetçi Şii Arapların ve Sünni grupların yer aldığı İyad Allavi liderliğindeki Irakiye Koalisyonu'na (Mansour, 2016:5) daha önce yapılan parlamento seçimlerine katılmayan Sünni grupların bu seçimlere katılmalarının avantaj sağladığı söylenebilir. Diğer taraftan Irakiye Koalisyonu'ndan sonra oyların yüzde 24,02'sini alarak ikinci olan Maliki liderliğindeki KDK, 2009 yılında yapılan yerel seçimlerdeki başarısını devam ettirememiş olsa da 89 milletvekili çıkarmayı başarmıştır.

Seçimler yapıldıktan sonra Allavi ve Maliki cephesinde seçimlerde yolsuzluk yapıldığı dair iddialar öne sürülmeye başlayarak oyların yeniden sayılması talebi gündeme gelmiştir (Özcan, 2010:52-54). Uluslararası gözlemciler tarafından seçimlerde hile düzeyinin düşük olduğu belirtilmekle birlikte Nisan 2010 tarihinde Iraklı yargıçlardan oluşan bir heyet, Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonunun oyları yeniden sayması gerektiği yönünde karar vermiştir. Söz konusu karar üzerine oylar yeniden sayılarak seçim sonuçlarına etkide bulunabilecek hile ya da yolsuzluk olmadığı konusunda karar kılınmıştır (Smith, 2010:8). Bir yandan seçimlerde bu tür yolsuzluk yapıldığına dair iddialar gündeme gelirken ve hükûmetin kurulması konusunda belirsizlikler yaşanırken diğer taraftan ülkede etnik ve mezhepsel ayrımın yeniden körüklenmesiyle şiddet olaylarında artış yaşanmıştır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. "7 Mart 2010 Irak Parlamento Seçim Sonuçlarının ve Yeni Siyasal Denklemin Değerlendirilmesi", *Orsam Rapor*, No:17, s.7, Nisan 2010 ve Smith, B. (2010). "The parliamentary election in Iraq", Mayıs 2010.

Düzenlenen parlamento seçimleri Şii Araplar açısından değerlendirildiğinde, zaten Irak'ta kurumsallaşmış parti yapısı olmamasının etkisiyle Şii partilerin ittifaklar hâlinde seçimlere girdikleri görülmektedir. Bu bağlamda, seçime katılan Şii partiler, İİYK, Irak Ulusal İttifakı, Dava Partisi, Sadr Hareketi ve KDK (Özcan, 2010:51) şeklinde sıralanabilir. 2003 ABD işgalinden sonra Irak'taki siyasi tablonun en önemli aktörlerinden olan Şii Araplar, seçimlere iki ayrı listeden katılım sağlamışlardır. Böylece Şii gruplar seçimlere bir taraftan Maliki liderliğindeki KDK ile katılırken diğer yandan Sadr-Hekim ittifakı önderliğindeki Irak Ulusal İttifakı'yla katılmışlardır (Duman, 2014:9). Bir başka deyişle birinci listede, milliyetçilik, merkezîyetçilik ve laiklik söylemlerini benimseyen Maliki liderliğindeki KDK yer alırken ikinci listede ise içerisinde İİYK, Sadr taraftarları, Bedir Örgütü, Ulusal Reform Akımı gibi siyasi grupları içeren Irak Ulusal İttifakı (IUI) yer almıştır. Öte yandan KDK'na bakıldığında merkezîyetçi söylemlere vurgu yapıldığı görülürken Irak Ulusal İttifakı'nın mezhepçi bir görünüm sergilememek adına yanına Sünni Arapları almış olmasına rağmen Irak'taki Şii'leri bir araya getirme amacının olduğu söylenmektedir (ORSAM Rapor, 2010:14-15).

Şii Arapların Mart 2010 parlamento seçimlerine ayrı listelerden ve parçalanmış bir şekilde girmeleri daha önceki seçimlerle kıyaslandığında oy kaybına uğramalarına sebep olurken kendi içlerinde de bir çekişme yaşamalarını beraberinde getirmiştir (Erkmen, 2010:139). Oy kaybında yaşanan düşüklüğün en önemli sebeplerinden birisinin ise Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı vilayetlerde seçime katılım oranının düşük olması gösterilmiştir. Ayrıca Şii partiler arasında yaşanan çekişme, Şii din adamlarının siyaset kurumları ve politikacıları eleştirmesi ve Irak'taki Şii'liğin İran'dakinin aksine devlet işlerinden uzak durma söylemeni benimsemesi gibi nedenlerle Şii'lerin seçimlere olan ilgisi azalmış ve az sayıda Şii seçmen oy kullanmıştır (ORSAM Rapor, 2010:16).

Seçim sonuçlarına göre hiçbir siyasi grubun tek başına hükûmeti kurmaya yetecek gücünün olmaması, seçimlerden üç ay sonra ayrı listelerde yer alan Şii gruplardan KDK ile Irak Ulusal İttifakı'nın hükûmeti kurma amacıyla "Milli İttifak" adı altında bir araya gelmelerine yol açmıştır. Ancak ekim ayına kadar hükûmetin kurulamaması üzerine ABD, dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı Antony Blinken başkanlığında bir heyeti Ekim 2010 tarihinde Irak'a göndermiştir. Ardından aynı ay içerisinde Irak Anayasa Mahkemesi, parlamentonun 8 Kasım'da

toplanarak parlamento başkanını seçmesi gerektiği belirtmiş ve bunun üzerine Hadba Partisi'nden Sünni Arap Usame Nuceyfi parlamento başkanı olarak seçilmiştir. 12 Kasım'da da Celal Talabani, yeniden Irak Cumhurbaşkanlığı görevine getirilirken Maliki de hükûmeti kurmakla yetkilendirilmiştir (Özcan, 2010:50). Maliki'nin ikinci dönem başbakanlığı alması ve 2011 sonu itibarıyla ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi sonrası özellikle Sünni bölgelerde baskıyı arttırmasıyla hem hükûmet içerisinde hem de sosyal tabanda rahatsızlıklar başlamıştır. 2011'in Şubat ve Mart aylarında Ortadoğu'da yaşanan halk gösterileri, Irak'ta da geniş bir yankı uyandırmıştır. Bölgedeki diğer ülkelerde baş gösteren halk isyanları, Irak'ta da benzer bir zemin bulmuş ve hükûmet, yerel yönetimler, ülkedeki ABD varlığına karşı Irak halkı tarafından yapılan protesto gösterileri, Nuri El-Maliki liderliğindeki Irak hükûmetini zor duruma sokmuştur. Özellikle hükûmetin yolsuzluk, işsizlik, devlet hizmetlerinin yetersizliği, yozlaşmış devlet kurumları ve güvenliğin sağlanamaması gibi konulardaki başarısızlıkları, protesto gösterilerinin ana temasını oluşturmuş ve Nuri El-Maliki'nin hükûmet faaliyetlerini gözden geçirmesine neden olmuştur.

Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformlarında oluşturulan "Irak Devrimi" adlı sosyal ağ üzerinden geniş kitlelere ulaşan Iraklı göstericiler, cuma günleri Bağdat başta olmak üzere Basra, Musul, Kerkük, Anbar, Kut ve Zikar vilayetlerinde düzenledikleri protesto gösterileriyle hem Nuri El-Maliki hükûmetini hem de yerel yönetimleri tedirgin etmeye başlamıştır. 25 Şubat'taki "Öfke Günü/Öfke Cuması" adı altında gerçekleştirilen eylemler, büyük bir patlamaya yol açmıştır. Irak hükûmetinin bu gösterilere verdiği sert yanıt, olayların tansiyonunu daha da yükseltmiştir.

2011'in şubat ve mart aylarında, Ortadoğu'daki halk gösterileri Irak'ta da geniş yankı bulmuş, Ayatullah Ali Sistani, Kazım El-Hairi ve Muhammedi Yakubi gibi önde gelen dinî liderlerin halkı protestolara katılmamaları yönündeki çağrılarına rağmen, göstericilerin sayısındaki artış Irak hükûmetini zor durumda bırakmıştır. Başlangıçta yüzlerle ifade edilen gösterici sayısı, zamanla binlere ulaşmıştır. (Carnegie Endowment for International Peace, 2011) Bu durum, Irak'taki bazı devlet yetkililerinin ülkeyi terk ettiği iddialarını da beraberinde getirmiştir. Irak Başbakanı Nuri El-Maliki, bu konuda yaptığı açıklamalarda, yurt dışına çıkan yetkililerin ülkesi ve halkı için mücadele etmeleri gerektiğini ve halkın taleplerini karşılamaları gerektiğini belirtmiştir. Maliki, hükûmetin çalışmalarını

gözden geçirme ve bazı revizyonlara gitme kararı almış, 27 Şubat 2011’den itibaren başlayan 100 günlük süreçte hükûmetin faaliyetlerini yeniden değerlendireceğini, maaşında kesinti yapacağını ve yaşlılarla yoksullara yapılan yiyecek yardımını artıracığını açıklamıştır. Ayrıca, yaşanan olaylar nedeniyle Saddam Hüseyin yanlılarını suçlamış ve Zikar’da yapılan gösterilerde Baas Partisi üyesi oldukları iddia edilen 3 kişinin tutuklandığını belirtmiştir.

Basra ve Musul’daki gösteriler de oldukça gergin geçmiştir. Musul ve Basra’da, özellikle yerel yönetimlere yönelik öfke hâkim olmuştur. (Al Jazeera, 2011) Basra’da Sadr yanlısı din adamları, valiyi protesto ederek valinin görevde bırakılmayacağına dair tehditte bulunmuşlardır. Basra Valisi, Maliki’nin baskısıyla istifa etmiştir. Sadr Grubu, Basra Valisi’nden şikayetçi olup, Maliki’den valiyi değiştirmesini talep etmiştir. Irak Parlamento Başkanı Usame Nuceyfi, göstericileri desteklerken, kardeşi Musul Valisi Etil Nuceyfi gösteriler nedeniyle zor durumda kalmıştır. Musul’daki gösterilerde valilik binasına saldırılmış, binaya zarar verilmiş ve güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu bazı kişiler hayatını kaybetmiştir. Musul’daki güvenlik ve devlet hizmetlerinin durumu, şehirdeki sorunları daha da büyötmüştür.

Irak’taki protesto gösterileri sırasında, Kerkük’te de etkili ve geniş çaplı gösteriler yaşanmıştır. Bu gösteriler sadece Kerkük’te değil, tüm Irak üzerinde siyasi, ekonomik ve sosyal alanda etkisini arttırmıştır. Kerkük’te gerçekleşen gösteriler sırasında 2 kişi hayatını kaybederken, 51 kişi yaralanmıştır. (BBC, 2011) Ayrıca Kerkük’e bağlı ve Arapların çoğunlukta olduğu Havice İlçesinde 22 kişi yaralanmış ve 1 kişi hayatını kaybetmiştir. Havice’de belediye binasının yakılmaya çalışılması sonucu, Arap aşiretleri arasında gerginlik yaşanmıştır. Sahva güçlerine bağlı silahlı milislerin, Kerkük kent merkezine girmeye çalışmalarının ardından, Kerkük emniyet güçleri olaylara müdahale etmiştir. Bu olay üzerine IKBV’ye bağlı Peşmerge birlikleri, Kerkük’ün güneyinden ilerleyerek şehir merkezinin girişine konuşlanmıştır. Ayrıca Kerkük Valiliği, şehirde sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir.

Yerel yönetimin hizmetlerine yönelik protestoların ardından Kerkük’teki etnik gruplar arasında tansiyon artmıştır. (Reliefweb, 2011) Bu tansiyonu düşürmek amacıyla Kerkük vilayet yönetiminde değişiklik yapılmış, Necmettin Kerim Kerkük Valiliğine, Hasan Turan ise Kerkük İl Meclisi Başkanlığına getirilmiştir. Bu atamalar, 2008’de çıkarılan yerel seçimler yasasının Kerkük’le ilgili maddesinde, Kerkük İl Meclisi Başkanlığının Türkmenlere verilmesi ibaresinin

uygulanması anlamına gelmiş ancak bu değişiklikler Kerkük'teki tansiyonu düşürmemiştir. Özellikle Arap gruplar, yönetimdeki bu değişikliklere karşı çıkarak Türkmen ve Kürt grupları iş birliği yapmakla suçlamışlardır. Kerkük'te devam eden bu gerginlik, özellikle Türkmenlere yönelik şiddet ve kaçırma eylemleriyle daha da dikkat çekici hâle gelmiştir.

Bu süreçte Başbakan Maliki, otoritesinin sarsılması sebebiyle siyasi tonunu yumuşatmıştır. (NPR, 2011) 2011'in Mart ayında, Irak Başbakanı Nuri el-Maliki, bakanların faaliyetlerinin yeniden değerlendirilmesi ve geleceğe dair planların hazırlanması amacıyla 100 günlük bir süre talep etmiştir. Ancak bu süre zarfında Irak'ın sorunlarına çözüm bulunacağına dair beklentilerin inandırıcılıktan uzak olduğu görülmüştür. Nitekim, bu 100 günlük süre sonunda hükûmetin çalışmalarına ilişkin olumlu bir sonuç alınamamıştır. Hükûmet içindeki siyasi gruplar arasındaki anlaşmazlıklar devam ederken, Irak'ın siyasi geleceğine dair yeni senaryolar gündeme gelmiştir. 7 Mart 2010 tarihinde yapılan seçimlerin galibi Irakiye listesi, mevcut hükûmetin işlevsiz olduğunu ve erken seçimler yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca, Maliki'nin çoğunluk hükûmeti kurma ihtimali üzerine spekülasyonlar yapılmıştır. Diğer yandan, Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve KYB'nin yanı sıra Sadr Grubu ve Irakiye'nin de bir çoğunluk hükûmeti kurabileceği iddiaları ortaya atılmıştır. Ancak Sadr Grubu, Irakiye ve Kürt gruplar arasında, özellikle ABD askerlerinin Irak'taki varlığı gibi konularda görüş ayrılıkları olduğundan, Maliki'nin çoğunluk hükûmeti kurmasının daha olası olduğu düşünülmüştür. Buna rağmen, Irak'taki hükûmet krizine bir çözüm bulunamamıştır.

Irak'ta kabinede yer alan bakanların sayısı da büyük bir eleştiri konusu hâline gelmiştir. Dünya genelindeki yönetim yapıları incelendiğinde, 46 üyeli bir kabine oldukça nadir bir durum olarak görülmektedir. Irak siyasetinde her gruba hükûmet içinde yer verme amacıyla yapılan bu atamalar, kabinedeki bakan sayısının bu kadar yüksek olmasının anlaşmazlık noktalarını artırmıştır. Her siyasi grubun etnik ve mezhepsel aidiyetine göre çıkar çatışmasına girdiği ve devlet imkânlarını bu amaçla kullandığı görülmüştür. Bu durum, devlet ve hükûmet içinde yozlaşmış bir yapıyı beraberinde getirmiştir. Örneğin, Irak Parlamentosu Başkanı Usame Nuceyfi'nin Sünniler için ayrı bir bölge oluşturulabileceğine dair ifadesi, genellikle bölünmeye karşı çıkan Sünni grupların tavrıyla çelişmiştir. Bu da devlet içindeki gruplaşmanın ve kamplaşmanın belirgin olduğunu göstermektedir.

Bu koşullar altında, Irak Parlamentosu 30 Temmuz'da aldığı yeni bir kararla, 46 üyeli kabinedeki başta devlet bakanlıkları olmak üzere 17 bakanlığı feshetme kararı almıştır. (Al Jazeera, 2011) Ancak daha sonra Parlamento İlişkileri, Kadınlar ve Vilayetlerden Sorumlu Devlet Bakanlıklarının görevlerini sürdürmesine karar verilmiştir. Bu değişiklikle, Kanun Devleti 3 (ikisi vekaleten), Irakiye 2, Sadr Grubu 2, Kürt Listesi, Irak İslam Yüksek Konseyi, Fazilet Partisi, Irak Hizbullahı ve Irak Anayasal Partisi birer bakanlık kaybetmiştir. Başbakan Nuri el-Maliki, bakanlıkları azaltılan siyasi gruplara diğer devlet kademelerinde başka görevler verileceğini açıklamıştır. Ayrıca, bazı bakanlıkların birleştirilmesi de gündeme gelmiştir.

Diğer taraftan Arap Baharı'nın etkisiyle IKBK de uzun süreli protesto gösterileriyle sarsılmıştır. Özellikle Süleymaniye'de yoğunlaşan ve IKBK'yi hedef alan gösteriler uzun bir süre devam etmiştir. (CNN, 2011) Bu olaylarda can kayıpları ve yaralanmalar yaşanmış, Süleymaniye'deki KDP bürosu saldırıya uğramıştır. Kürt İslami partilerin, İran'ın desteğiyle bu olayları düzenlediği yönündeki iddialar bölge siyasetinde gerginlik yaratmıştır. Goran Hareketi başta olmak üzere KDP ve KYB'ye muhalif partiler, hükûmetin feshedilmesi ve erken seçime gidilmesi yönünde taleplerde bulunmuşlardır. Bölgesel yönetim, olayların durdurulması ve Bölgesel Kürt Yönetimi içinde birlikteliğin sağlanması amacıyla muhalefetle uzun soluklu görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda, çeşitli konuları içeren beş plan açıklanmıştır. Ancak yönetime zaman tanınması amacıyla düzenlenen protesto gösterileri kısa süreliğine bastırılmıştır.

Diğer taraftan ABD işgalinden sonra artarak devam eden mezhep çatışması bu süreçte de Şiiiler ve Sünniler arasında çeşitli çatışmaların yaşanmasıyla kendisini göstermiştir. İki taraf arasındaki çatışmaları ve şiddet olaylarını körükleyen olayların yakın geçmişteki arka planına kısaca değinildiğinde, bir taraftan Şii kökenli Maliki hükûmeti tarafından Cumhurbaşkanı Yardımcılığı görevini yürüten Tarık Haşimi hakkında idam kararı çıkartılarak politik alandan uzaklaştırılmaya çalışılması diğer taraftan 2012 yılının sonunda Sünni Maliye Bakanı Rafi el-İsavi'nin yardımcılara yönelik terör suçlaması yapılması gibi olaylar Sünnilerin Irak'ta siyasi arenadan dışlandıkları iddialarını güçlendirmiştir (Kalaycı ve Gürlü, 2013:16). Dolayısıyla ülkede gösteriler, Sünnilerin sokaklara dökülmesi ile birlikte 2013 yılının başından itibaren artarak devam etmiştir.

Şekil 2.1. Irak'ta Sünnilerin Çoğunlukta Olduğu Alanlarda Aralık 2012-Mayıs 2013 Arasında Gerçekleşen Hükûmet Karşıtı Protestolar (**Kaynak:** Wicken, S. (2013). "Iraq's Sunnis in Crisis", *Middle East Security Report*, s.26.)

Ülkede gerçekleşen gösterilerin merkezini Sünni nüfusun yoğun olarak yaşadığı Diyala, Selahaddin, Anbar gibi vilayetler oluştururken (Kalaycı ve Gürler, 2013:16), yukarıdaki haritada görüldüğü gibi 2012 yılının sonu ve 2013'ün ortalarına kadar Sünnilerin demografik açıdan yoğun olarak yaşadığı bu yerlerde de gerek hükûmet karşıtı protestolar gerekse de güvenlik güçleriyle çatışma boyutuna varan şiddet olayları yaşanmıştır (Wicken, 2013:26). Hatta haritada da belirtildiği gibi ileride anlatılacak olan Havice'de yaşanan olaylar ülkedeki mevcut şiddet sarmalının ne kadar ciddi bir boyuta vardığını göstermiştir.

Şii politikacıların ise protesto gösterilerine yönelik tavırları birbirlerinden farklı olmuş dolayısıyla gerçekleşen gösterilere tepki konusunda fikir birliği içerisinde olmamışlardır. Bu doğrultuda, Maliki'nin liderliğini yaptığı KDK, protestoculara tepkisel yaklaşarak gösterilerin şiddet içerikli ve hukuka aykırı olduğunu vurgularken Maliki'nin siyasi olarak da rekabet içerisinde olduğu Sadr Hareketi lideri Mukteda es-Sadr ve Ammar el-Hekim ise Irak'ta ayrışmadan ziyade ülkenin bütünlüğünü sağlayacak adımların atılması gerektiğini ve Sünnilerin sunmuş olduğu anayasal taleplere yanıt verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir

(Kalaycı ve Gürler, 2013:16). Öyle ki bu süreçte Irak'ın önde gelen Şii liderlerinden Mukteda es- Sadr, Maliki hükûmetinin ayrımcı politikalarına karşı ayaklanan göstericilere açıkça destek vererek başkent Bağdat'ta yer alan Abdülkadir Geylani Camisi'nde Sünnilerle birlikte cuma namazı kılmıştır (Anadolu Ajansı, 2013). Dolayısıyla Maliki'nin mezhepçi politikalarına karşı Sünni nüfusun ağırlıkta olduğu protestolarda söz konusu Şii liderler Maliki'nin karşı cephesinde yer almışlardır. Bu durum ise Şii siyasi liderler arasındaki ayrışmanın derinliğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca, göstericiler Ocak 2013 tarihinde hükûmete, Terörle Mücadele Kanunu kapsamında suçlanan tüm kadınların serbest bırakılması ve davalarının bulundukları vilayetlere sevk edilmesi, idam hükümlerinin infazının durdurulması, devlet kurumlarında özellikle güvenlik hizmetlerinde ve medyada mezhepsel ifadelerin ve sloganların kullanılmasının yasaklanması ve genel af ilan edilmesi gibi toplam 13 maddelik bir talep listesi sunmuşlardır (Wicken, 2013:25). Taleplerinin yerine getirilmediği takdirde gösterilere devam edeceklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine hükûmet, ocak ayı ortalarına doğru 300'den fazla tutukluyu serbest bırakarak protestocuların taleplerini bir kısmını karşılarsa da taleplerinin çoğunun karşılanmadığını belirten Sünniler gösterilere devam etmiştir (Kalaycı ve Gürler, 2013:17).

Böyle bir ortamda seçim sürecine giden Irak'ta 20 Nisan 2013 tarihinde, ABD güçlerinin Irak'tan çekilmesinden sonra ilk seçimler yapılmıştır. Böylece Irak'ın 18 vilayetinden 12'sinde seçimler söz konusu tarihte düzenlenmiştir. Seçimlerin gerçekleşmediği altı vilayet içerisinde yer alan ve IKBY kontrolünde olan Süleymaniye, Duhok ve Erbil'de seçimler IKBY'nin kendine özgü seçim sistemi olduğu için gerçekleşmezken, Ninova ve Anbar'da da şiddet olayları arttığı için seçimler ertelenmiş Kerkük'te ise vilayetin tartışmalı statüsü nedeniyle seçimler düzenlenmemiştir (Kalaycı ve Gürler, 2013:18). Dolayısıyla Irak'ta üçüncüsü düzenlenen yerel seçimler iki aşamalı olarak yapılarak ilk aşama 20 Nisan 2013 tarihinde 12 vilayette gerçekleşirken diğeri de 20 Haziran 2013 tarihinde Musul ve Anbar'da düzenlenmiştir (Özkan, 2013:51). Ayrıca Anbar ve Musul'da hem seçimlerin yapılacağı gün hem de yapılmadan önceki günlerde şiddet olaylarında herhangi bir azalış görülmemiştir. Bir diğer ifadeyle Musul'a yakın bölgelerden olan 17 Temmuz bölgesinde seçim öncesinde ve seçim günü patlamaların meydana geldiği belirtilmiştir (Duman, 2013). Bununla birlikte, 23

Nisan’da da Kerkük’e bağlı Havice’de Baas Rejimi’ne yakın grupların düzenlediği düşünülen protestolara Irak Ordusunun müdahale etmesi neticesinde 50 kişi hayatına kaybederken 120 kişi de yaralanmıştır (Human Rights Watch, 2013).

Irak’ın güvenlik açısından çıkmaza doğru sürüklendiği bir zamanda düzenlenen seçimlerin sonuçları, 4 Mayıs 2013 tarihinde, Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu tarafından açıklanmıştır. 302 siyasi grubun 50 ittifak oluşturarak katıldığı (Gürler, 2013:1) ve sekiz binden fazla adayın yarıştığı seçimlere 13,8 milyon seçmen katılım sağlamış dolayısıyla yüzde 51’lik bir katılım oranı ortaya çıkmıştır (Sadah, 2013). Seçimlere katılım oranı, 2009 yerel seçimleriyle (yüzde 51) kıyaslandığında herhangi bir düşüş görülme de 2010 parlamento seçimleriyle (yüzde 62,4) karşılaştırıldığında bir düşüş göze çarpmaktadır.

Tablo 2.4. 20 Nisan 2013 Seçimlerinde Vilayetlere Göre 1 ve 2. Çıkan İttifakların Dağılımı⁵ (ORSAM, 2013)

Vilayet	1. İttifak	2. İttifak
Babil	Kanun Devleti Koalisyonu (İtilaf Devlet El Kanun)	Vatandaş İttifakı (İtilaf El Muvatin)
Bağdat	Kanun Devleti Koalisyonu	Birleşikler (Muttahidun)
Basra	Kanun Devleti Koalisyonu	Vatandaş İttifakı
Dikar	Kanun Devleti Koalisyonu	Vatandaş İttifakı
Diyala	Ulusal Diyala İttifakı (Tahaluf Diyale El Vatani)	Diyala Irakiye
Kadisiye	Kanun Devleti Koalisyonu	Vatandaş İttifakı
Kerbela	Kanun Devleti Koalisyonu	Özgürler İttifakı
Meysan	Özgürler İttifakı (İtilaf El Ahrar)	Kanun Devleti Koalisyonu
Musenna	Kanun Devleti Koalisyonu	Vatandaş İttifakı
Necef	Necef’e Vefa	Vatandaş İttifakı
Selahaddin	Irak Halkı İttifakı (İtilaf El Cemahir El Irakiye)	Birleşikler
Vasit	Kanun Devleti Koalisyonu	Vatandaş İttifakı

Tabloda da açıklandığı gibi yapılan seçimler neticesinde, Irak Başbakanı Maliki’nin KDK sekiz vilayette oyların çoğunluğu alarak seçimlerden birinci olarak çıkarken ikici sırada Ammar el-Hekim’in, “Vatandaş İttifakı yer almış ve üçüncü olarak çıkan ittifak ise Sadr Hareketi lideri Mukteda es-Sadr’ın “Özgürler İttifakı” olmuştur (Kalaycı ve Gürler, 2013:19). Irak’ta 2014 yılında yapılacak olan

⁵ Tablonun oluşturulmasında kullanılan veriler, seçimlere ilişkin detaylı bir çerçeve sunan “Irak’ta 2013 Yerel Seçimlerine İlişkin Temel Veriler” adlı rapordan alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Aytekin Enver, Irak’ta 2013 Yerel Seçimlerine İlişkin Temel Veriler, ORSAM, Rapor No: 152, Nisan 2013.

parlamento seçimlerinin bir provası niteliğinde görülen 2013 yerel seçimlerinde, her ne kadar Maliki'nin KDK zaferle çıkmayı başarmış olsa da 2009'daki yerel seçimlere göre oy kaybına uğramıştır. Dolayısıyla Sünni Arapların Maliki'nin ayrımcılığa dayalı politikalarına yönelik gerçekleştirmiş olduğu protestolar ve Şii grupların kendi içerisindeki ayrışmanın derinleşmesiyle birlikte Maliki'nin önceki seçimlere göre oy oranında düşüş yaşadığı söylenebilir. Ancak belirtmek gerekirse Sünni Arapların siyasi olarak bir bütünleşme ve ortak politika üretememeleri gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda bu seçimlerde siyasi olarak Irak'ta statükonun korunduğu çıkarımı yapılabilir.

ABD işgalinden sonra Irak'taki siyasi çerçeveye bakıldığında, işgal yıllarından 2010'a kadar Şii, Sünni ve Şiilerin kendi aralarında ayrımlar yaşandığına ve hatta bazı seçimlere Şiilerin iki ayrı grup hâlinde girdiklerine tanık olunmuştur (Duman,2014:9). Bir diğer ifadeyle Irak'ta etnik ve mezhepsel kimliklere dayalı ayrım boy gösterirken 2014 yılı ülke halkı için başka sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda terör örgütü IŞİD'in yapmış olduğu saldırılar, Sünnilerin hükûmete karşı silahlanma girişimi, Şii milis grupların yeniden sahalarda yer alması gibi nedenlerle Irak toprakları kriz ve şiddet sarmalının içinde kalmıştır.

Irak'taki IŞİD varlığından kısaca bahsetmek gerekirse özellikle 2013 yılının ikinci yarısından itibaren Selahaddin, Diyala, Anbar ve Ninova vilayetlerinde güçlenen örgüt, 2013'ün sonunda ise Kerkük'ü etkisi altına almıştır. 2014 yılında Irak topraklarının büyük bir kısmını ele geçiren terör örgütü IŞİD'in 2013'ün sonlarında da Anbar vilayetinin çöl bölgelerinin yaklaşık yarısını hâkimiyeti altına aldığı belirtilmiştir (Gürler ve Özdemir, 2014:134). Özellikle 2011 yılında ABD'nin çekilmesiyle birlikte ve İran'ın da desteği doğrultusunda ülkede etkisini artıran Maliki'nin Sünnilere yönelik etnik ve sekteryen politikalar benimsemesi üzerine bazı Sünni Arap aşiretleri IŞİD'in saflarında boy göstermiştir. Bu durum ise IŞİD'in Irak'ta etkinlik kazanmasına sebep olmuştur (Acun, 2014:5). Öyle ki Irak seçim sürecine giderken IŞİD'in Diyala'daki Şariat Komisyonu 3 Mart 2014 tarihinde, seçimleri eleştiren ve hem adayları hem de seçmenleri kafir olarak niteleyen bir bildiri yayımlamıştır. Ayrıca Maliki yönetimine eleştirilerde bulunarak Iraklı Sünnilere seçimlere katılmaları konusunda uyarıda bulunmuş ve katıldıkları takdirde hedef olacaklarını açıklamıştır (Ali, 2014:43-44).

Nuri el-Maliki ise bir taraftan Sünnilerin gerçekleştirmiş olduğu gösterileri genel olarak uluslararası alanda özelde ise Irak'ta terör faaliyetleri adı altında gösterirken diğer taraftan IŞİD'in Irak'taki faaliyetlerini engelleme üzerine bir politika izleyerek Şii tabanın oyunu kazanmaya çalışmıştır. Ancak Maliki'nin sergilemiş olduğu söz konusu politikalar önemli Şii liderlerden olan Mukteda es-Sadr, İbrahim Caferi, Ammar el-Hekim gibi aktörler tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Kalaycı ve Gürler, 2014:16). Öyle ki Mukteda es-Sadr, Maliki'ye yönelik sert açıklamalarda bulunarak Maliki'nin iktidarda kalmasını “günah ve ölümcül bir terör” olarak nitelendirmiş ve Maliki'nin Ekim 2013 Vaşington ziyaretini ABD desteğini kazanma girişiminin bir parçası olarak belirtmiş ve eleştirmiştir. Diğer taraftan Maliki ise Irak'ta artan etnik-sekteryen şiddetten Sadr'ı sorumlu tutmuştur (Cordesman ve Khazai, 2014:117-118). Sadr'ın Maliki'ye yönelik eleştirilerinin yanında asıl en dikkat çekici eleştiri Ayetullah Ali es-Sistani'den gelmiştir. Sistani, tüm Iraklıları oy kullanırken akıllıca seçim yapmaya çağırarak onlardan iyiyi ve kötüyü ayırt etmelerini istemiştir. Böylece Sistani, dolaylı yollardan seçmenlerden Maliki'ye oy vermemeleri istemiştir (Mamouri, 2014). Dolayısıyla seçimlere giderken Şiilerin içindeki bazı grupların ve Sünnilerin Maliki'nin iktidarda kalmasını istemedikleri görülürken Kürtler de tartışmalı bölgelerin statüsü, bütçe konusu gibi konularda anlaşamadığı Maliki hükümetine tepki göstermiştir.

Yukarıda anlatılanlar bağlamında 30 Nisan 2014'te gerçekleşen seçimlerde, 9031 aday Irak Parlamentosundaki 328 sandalye için yarışmış ve 21 milyon 503 bin 875 seçmen oy kullandığı seçimlerde katılım oranı yüzde 60,5 olarak açıklanmıştır. Seçim sonuçlarına göre, Irak Başbakanı Maliki'nin KDK 94 milletvekiliyle seçimlerden zaferle çıkarken Muvatın Koalisyonu da 32 milletvekili çıkartarak ikinci sırada yer almıştır (Duman, 2014:15-19). Ayrıca mezhep ayrımı yaptığına dair hakkında eleştiriler yapılan ve seçimlerden birinci olarak çıkan Maliki'nin seçimlerde Irak Türkmenleri ve Şebeklerden bazı gruplarla ittifakları olduğu belirtilmiştir. Kays el-Hazali liderliğindeki Asaib Ehli'l Hak da “Sadiqun” adı altında bir blokla kurulduğundan bu yana ilk kez seçimlere girerek hem Sadr yanlılarını zayıflatmak hem de Maliki'nin üçüncü dönem iktidarda kalmasını garantilemek adına seçimlere katılmıştır. Seçimlere “halkın hizmetkârı” sloganıyla giren Mukteda el-Sadr liderliğindeki Ahrar Koalisyonu 28 milletvekili çıkartarak üçüncü sırada yer almıştır (Ali, 2014:12-14).

Tablo 2.5. 2014 Irak Parlamento Seçimlerine Göre Milletvekili Sayıları⁶

Liste İsmi	Sandalye Sayısı
Kanun Devleti Koalisyonu (Nuri El-Maliki)	92
Muvatin Koalisyonu (Ammar El-Hekim)	29
Ahrar Koalisyonu (Mukteda El-Sadr)	28
KDP	19
KYB	19
Vataniye Koalisyonu (İyad Allavi)	21
Muttahidun (Usame Nuceyfi)	23
Gorran	9
Arabiye Koalisyonu (Salih El-Mutlak)	10
Bağımsız Seçkinler ve Fazilet Koalisyonu	6
Ulusal Reform Koalisyonu (İbrahim El-Caferi)	6
Ninova Ulusal Koalisyonu	6
Kürdistan İslami Birliği	4
Diyala Hütişa Koalisyonu	5
Irak Koalisyonu	5
Kürdistan İslami Cemaati	3
Seçkinler Akımı	3
Sivil Demokrat Koalisyonu	3
Ulusal Ortaklık Topluluğu	3
Ulusal Ninova Topluluğu	3
Kerkük Türkmen Cephesi	2
Irak'a Vefa Koalisyonu	2
Halk ve Entelektüeller Topluluğu	2
Kürdistan Barış Topluluğu	2
Anbar'a Vefa Koalisyonu	3
Irak Evlatları Birliği	2
Selahaddin'in Ulusal Koalisyonu	1
Bağımsız Sivil Seçenek Koalisyonu	1
Kerkük Arap Koalisyonu	1
Onur	1
Dürüstler Kitlesi	1
Adaletli Devlet Akımı	1
Dava Partisi İç Teşkilatı	1
Ulusal Selahaddin Koalisyonu	1
Irak İçin Birlik	1
Rafideyn Listesi	2
Keldani-Asuri Solcu Halk Konseyi	2
Halas Koalisyonu	1
İlerleme ve Reform İçin Yezidi Hareketi	1
Demokrat Verkaa Listesi	1
Haris Şenşel Senid El Harisi (Bağımsız)	1
Özgür Şebek Konseyi	1
Toplam	328

Maliki'nin KDK'ü seçimlerden galibiyetle çıksa da hiçbir parti hükûmeti tek başına kurabilecek milletvekili sayısına ulaşmadığı için koalisyon hazırlıkları yapılması öngörülmüştür. Fakat Maliki'nin üçüncü dönem başbakan olmakta

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Duman, B. (2014). "Irak'ta 2014 Seçimleri, IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği", *Orsam Rapor*, No:190, s. 17.

ısrarcı tavırları, Sünnilerin ve Kürtlerin ise buna karşı çıkması hükûmeti kurma sürecinde zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan haziran ayında Musul'un ve pek çok Sünni bölgenin IŞİD kontrolü altına girmesi Maliki'nin iktidarının ve meşruiyetinin iyice sorgulanmasını beraberinde getirmiştir (Mansour, 2016:9). Ardından ise temmuz ayının ortasında parlamentonun yaptığı oylama sonucunda, Sünni siyasetçi Selim el-Cuburi parlamento başkanlığı görevine getirilirken Kürt partilerin adayı olan Fuad Masum da cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Dava Partisi'nin de içinde yer aldığı Ulusal İttifak'ın göstermiş olduğu aday Haydar el-Abadi'ye, 11 Ağustos'ta hükûmeti kurma görevi verilmiş ve 8 Eylül 2014'te de Abadi'nin kabinesi göreve başlamıştır (Kalaycı ve Gürler, 2014:17-18). Böylece sekiz yıllık Nuri el-Maliki dönemi Irak'ta son bulmuştur.

Haziran 2014'te Musul'u ele geçiren IŞİD, bu tarihten sonra uluslararası gündemin ana konusu hâline gelmiştir. Kısa sürede Irak sınırlarını aşan etkisiyle IŞİD, uluslararası düzeyde terörist eylemler gerçekleştirmiş ve yeni bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Irak ve Suriye'de mevcut yönetimlere karşı savaşılarak kontrol alanları elde eden IŞİD, bu iki ülkede dengeleri değiştirmiştir. Bir terör örgütünün toprak kontrolü ve yönetsel hâkimiyet elde etmesi, devlet düzenlerini, sosyal yapıları, demografik ve coğrafi faktörleri, siyasal sistemleri etkileyerek kalıcı hasar ve değişikliklere yol açmıştır.

IŞİD'in etkisi altında kalan Irak'taki Türkmenler, bu durumdan en fazla etkilenen gruplardan biri olmuştur. (Rudaw, 2017) IŞİD'in ele geçirdiği başta Musul olmak üzere Kerkük, Selahaddin ve Diyala çevresindeki bölgelerin çoğunda Türkmenlerin yaşaması, onları bu yeni süreçteki sosyal, siyasal, ekonomik, demografik, askerî ve ekonomik problemlerin doğrudan muhatabı yapmıştır. Örneğin, Irak güvenlik güçlerinin yetersiz kalması sebebiyle Irak'ın Selahaddin vilayetine bağlı ve sadece Türkmenlerin yaşadığı Amirli ilçesi, 86 gün boyunca IŞİD ablukası altında kalmış ve kendi şart ve kaynaklarını kullanarak IŞİD'in ilçeye girmesine karşı büyük bir direnç göstermiştir. (Hürriyet, 2014) Öte yandan Türkmenler, IŞİD nedeniyle sistematik katliamlara maruz kalmış ve zorunlu göçe sürüklenmiştir. Ana etnik unsur olarak yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalan Türkmenler, yeni yerleştikleri alanlarda azınlık durumuna düşmüşlerdir. Ayrıca, IŞİD kontrolündeki Türkmen bölgeleri savaş nedeniyle büyük yıkımlar yaşanmış, kimyasal saldırılara maruz kalmış ve bazı bölgelere geri dönüş imkânı

ortadan kalkmıştır. Türkmen bölgelerinin sosyal, ekonomik, siyasi, coğrafi ve idari yapısında tamamen değişim yaşanmıştır.

Bu süreçte Türkmenler IŞİD'in doğrudan etkisi altında kalmakla birlikte, IŞİD'in diğer gruplar üzerindeki etkileri nedeniyle de zarar görmüşlerdir. Çok taraflı bir savaşın içinde kalan Türkmenler, mezhepsel mücadele ve Bağdat ile Erbil arasındaki çekişmenin olumsuz etkilerini hissetmişlerdir. Ayrıca, Kürt grupların IŞİD sonrası kazanç elde etme çabaları sonucu, özellikle Tuzhurmatu ve diğer bölgelerde Türkmenlerle Kürtler karşı karşıya gelmiştir. IŞİD'le savaş, yaklaşık 3,5 yıl süresince 60 binden fazla insanın hayatını kaybetmesine ve etkilediği bölgelerde büyük demografik değişikliklere neden olmuştur. (Pew Research Center, 2016) Askerî olarak sona erdiği dönemde Birleşmiş Milletler verilerine göre Irak'ta 2.9 milyon mülteci ve 1.4 milyondan fazla geçici yerleşimci olduğu açıklanmıştır. Bu durum, toplamda 4.3 milyondan fazla kişinin ülke içinde IŞİD nedeniyle yer değiştirmek zorunda kaldığını göstermektedir. Özellikle Telafer ve Musul çevresinde yaşayan Türkmenlerin yanı sıra Tuzhurmatu ve çevresinden de önemli bir nüfus ülke içerisinde yer değiştirmek ya da ülke dışına göç etmek durumunda kalmıştır. IŞİD öncesi dönemde ilçe nüfusunun 520 bine ulaştığı Telafer'de IŞİD'le savaşın sonu itibarıyla 10-12 binlik bir nüfusun kaldığı ve bunun da bir kısmının IŞİD'in yabancı savaşçıların aileleri olduğu bilinmektedir.

IŞİD'le mücadele sonucunda Irak'taki güvenlik algısı ve sistemi de değişmiştir. “Dehşet dengesi” olarak adlandırılabilen bu yeni durum, ülkedeki toplumsal hafızada kalıcı bir iz bırakmıştır. IŞİD'in şiddet eğilimini arttırması, kullanılan yöntemler ve hedef kitlenin sınırsızlığı, Irak'ta savaşın doğasını ve hatta savaş ahlakını değiştirmiştir. IŞİD, şiddetin artık “terör” kelimesiyle bile ifade edilemeyecek boyutlara ulaştığını göstermiştir. IŞİD'in varlığı, devlet dışı silahlı aktörlerin ve terör örgütlerinin de sahada yer edinmesine yol açmış, bu gruplar IŞİD'le mücadele bahanesiyle meşrulaştırılmıştır. Ayetullah Ali es-Sistani'nin fetvası üzerine kurulan Şii milis grupları Haşdi Şaabi çatısı altında yeniden organize olmuş, devletin silahlı gücünün yerini alarak bazen meşru silah kullanım gücünü devlete karşı kullanmıştır. Ayrıca, IŞİD'e karşı kurulan uluslararası koalisyon, 60'tan fazla ülkenin katılımıyla Irak topraklarını yeniden dış müdahaleye açmıştır. İran'ın da Irak topraklarında doğrudan askerî etkinlik göstermeye başlaması bu değişikliklerin bir parçası olmuştur.

IŞİD'in varlığı ve Sünnileri savunduğu iddiası, Irak'ta Sünnileri suçlu konumuna sokmuş ve siyasi süreçte sessiz ve çekimser kalmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda, Irak'ta Şii siyasi söyleminin yükseldiği bir dönem başlamıştır. Farklı etnik ve dinî gruplardan üyeler barındırsa da temelde Şii kimliği üzerinden hareket eden Haşdi Şaabi'nin, IŞİD'le mücadelede yürütücü güç hâline gelmesi, Türkmenler gibi etnik kimliğin mezhepsel kimliğin önünde olduğu toplumlarda bile mezhepsel kimliğin güçlenmesine yol açmıştır. Ancak IŞİD, mezhepsel kimlikler üzerinden beslenerek ve ortamdaki gerginlik, güç boşluğu, güven eksikliği gibi unsurlardan faydalanarak gelişmiştir. Bu bağlamda, IŞİD'in toplum üzerinde olumlu bir etkisi olarak, mezhepçilik ve radikal söylemlere karşı çıkan, Irak'ın birliği ve bütünlüğüne vurgu yapan bir kitlenin siyasi olarak kendini ifade etmeye başlaması görülebilir. Bu durum, IKBY'nin 25 Eylül 2017'de gerçekleştirdiği bağımsızlık referandumu sonrasında daha da belirginleşmiş, Irak merkezî hükûmetinin tartışmalı bölgelerdeki operasyonlarıyla bu bölgeleri geri alması ve IKBY'nin bağımsızlığına karşı uluslararası ve bölgesel konsensüs oluşmasıyla perçinlenmiştir. Bu süreç, Türkiye ve Irak arasındaki problemleri yeniden düzelmesine ve bir ittifakın kurulmasına yol açmıştır. İran'ın da bu ittifaka dâhil olmasıyla IKBY hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde yalnızlaşmış ve merkezî hükûmetin eli güçlenmiştir.

Öte yandan IŞİD'in Irak'ta yarattığı etkiler arasında en büyüklerinden biri ekonomik alanda olmuştur. Irak hükûmeti, yaklaşık 3,5 yıl süren IŞİD'le mücadele için 100 milyar dolardan fazla harcama yapmıştır. Bu miktar söz konusu dönemde neredeyse Irak'ın bir yıllık bütçesine eş değerdir. Nuri El-Maliki'nin başbakanlık döneminin sonlarına denk gelen 2014 yılında, IŞİD müdahalesinden önce, Irak bütçesinde yaklaşık 64 milyar dolarlık bir açık meydana gelmiştir. Bu açığın yanı sıra, IŞİD'le mücadeleye ayrılan 100 milyar dolarlık harcama, Irak hükûmeti için ciddi bir ekonomik yük teşkil etmiş, savaşın yol açtığı yıkımın yeniden yapılanma çalışmaları da dikkate alındığında, bu ekonomik yük daha da büyümüştür. Irak'ın gelirlerinin %96'sı, başta petrol olmak üzere enerji kaynaklarından sağlanan gelirlerden oluşmaktadır. Ancak IŞİD ile yürütülen savaş sürecinde petrol altyapısı da ciddi şekilde hasar görmüştür. 2017 yılı sonuna gelindiğinde, Irak'taki petrol üretimi ve ihracatı ancak IŞİD öncesi seviyeye ulaşabilmiştir.

Bu şartlar altında 12 Mayıs 2018'de Irak halkı, ülkeyi dört yıl boyunca yönetmesi beklenen hükûmeti kuracak parlamentoyu seçmek üzere sandık başına

gitmiştir (Al Jazeera, 2018). Söz konusu seçimler, terör örgütü IŞİD sonrası sürecin ardından yapılan ilk seçimler olması nedeniyle Irak için önemli bir dönemeç olmuştur. Zira 30 Nisan 2014'te yapılan parlamento seçimlerinin ardından, Haziran 2014'te IŞİD'in Irak topraklarının bir kısmında kontrol sağlaması, hükûmetin olağanüstü ortamda kurulmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle 2014 seçimleri sonrası hükûmet olağanüstü şartlarla karşı karşıya kalarak, mesaisinin büyük bölümünü IŞİD'e karşı mücadeleye ayırmıştır. 2017 yılı sonu itibarıyla IŞİD'in Irak'taki kontrolü sona erdirilmiş olsa da IŞİD'in bıraktığı izler, Irak'ın her alanında önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. IŞİD'in Irak'taki kontrolü süresince güvenlik ve siyaset alanında belirginleşen güç boşluğu oluşmuş, Haşdi Şaabi gibi yeni aktörlerin de doğuşunu beraberinde getirmiş ve Irak siyaseti farklılaşan bir yöne doğru evrilmiştir. Bu siyasi ortamda 25 Eylül 2017'de gerçekleştirilen IKBY referandumu ve sonrasında yaşanan gelişmelere ek olarak, Irak merkezî hükûmetinin 16 Ekim 2017 tarihinde yaptığı operasyonla Kerkük ve tartışmalı bölgelerde kontrol sağlaması, siyasi dinamikleri önemli ölçüde değiştirmiştir (Al Jazeera, 2017).

204 parti ve 27 koalisyonun yarıştığı 12 Mayıs 2018'de gerçekleştirilen seçimler, pek çok açıdan Irak için bir ilk olma niteliği taşımaktadır. Şiiler temelde 5 büyük koalisyon oluştururken, Şiilerin en köklü siyasi partisi olarak adlandırabileceğimiz Dava Partisi, 2003'ten sonra ilk kez seçimlerde Dava Partisi ismiyle yer almamıştır. Sünniler, 2003'ten bu yana süren dağınık hâllerini korurken, Kürtler belki de ilk kez bu kadar dağınık bir hâlde seçimlerde yer almıştır. Hatta iki yeni Kürt partisi (Yeni Nesil Hareketi ile Adalet ve Demokrasi Koalisyonu) daha siyasi sisteme dâhil olmuştur. Öte yandan Türkmenler açısından bakıldığında ise ilk kez Türkmenlerin Kerkük'te tek listeyle seçimlere katıldığı görülmüştür.

Iraklıların seçimlerde katılımı yüzde 44,52 düzeyinde kalmıştır (Al Jazeera, 2017). Irak'taki en büyük Şii dinî merci Ayetullah Ali es-Sistani'nin seçimlerden 1 hafta önce bir “manifesto” niteliğinde olan açıklamasının da Irak halkının seçimlere katılımını düşürdüğünü söylemek yerinde olacaktır. Sistani, daha önceki seçimlere ilişkin yaptığı açıklamalarda, seçime katılımı bir “dinî görev” olarak nitelendirirken, son yaptığı açıklamada sadece bir “hak” olarak ifade etmesi ve siyasetçilere yönelik ağır eleştirilerde bulunması, halkın seçimlere katılımını düşüren bir etken olmuştur. Ayrıca vatandaşlarının bir kısmının seçmen kartlarını almamış olması ve IŞİD tehdidinden kaynaklanan 2 milyonluk yerinden edilmiş

insanın olması da seçimlere katılımın düşük olmasının sebepleri olarak gösterilebilir.

Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliğinin açıkladığı seçim sonuçlarında Mukteda es-Sadr önderliğinde kurulan Sairun Koalisyonu birinci parti olarak beklenmeyen bir başarı yakalamıştır (CNN, 2018). Haydar El-Abadi liderliğindeki Nasr Koalisyonu’nun beklenen performansı gösteremeyerek üçüncü siyasi oluşum olmuştur. Şii milis grupların temsilcilerinin yer aldığı Hadi El-Amiri liderliğindeki Fetih Koalisyonu ikinci olarak önemli bir başarı elde etmiştir. Aşağıda Irak’taki seçim sonuçlarına göre Irak Parlamentosundaki sandalye dağılımına ilişkin bir tablo bulunmaktadır (IPU Parline, 2018).

Tablo 2.6. 2018 Irak Parlamento Seçimlerinde Siyasi Aktörler ve Sandalye Sayıları

#	Liste İsmi		Sandalye Sayısı
1	Sairun	Yürüyüş	54
2	Tahaluf El-Fetih	Fetih Koalisyonu	47
3	İttifal El-Nasır	Zafer Koalisyonu	42
4	İttifal Devletül Kanun	Kanun Devleti Koalisyonu	25
5	Hizbud Demokrati El-Kürdistani	Kürdistan Demokratik Partisi	25
6	Tahaluf İtilaf El-Vataniye	Ulusal İtilaf Koalisyonu	21
7	Tayyar El-Hikme Vatani	Ulusal Hikmet Akımı	19
8	İttihad El-Vatan El-Kürdistani	Kürdistan Yurtseverler Birliği	18
9	Tahaluf El-Karar El-İraki	Irak Karar Koalisyonu	14
10	El-Anbar Haviyetüne	Anbar Kimliğimiz	6
11	Goran (Tahir)	Değişim	5
12	Hizbul Ciil El-Cedid	Yeni Nesil Hareketi	4
13	Tahaluf Bağdat	Bağdat Koalisyonu	4
14	Hareketil İrade	İrade Hareketi	3
15	Tahaluf El-Arabi Fi Kerkük	Kerkük’te Arap Koalisyonu	3
16	Neynova Hiviyetüne	Ninova Kimliğimiz	3
17	Cephet Türkmen Kerkük	Kerkük Türkmen Cephesi	3

Tablo 2.6. (devam) 2018 Irak Parlamento Seçimlerinde Siyasi Aktörler ve Sandalye Sayıları

18	İtilaf Kaalet El-Cemahir El-Vataniye	Kale ve Ulusal Kitle Koalisyonu	3
19	Tecemmü El-Kefaet ve Cemahir	Değişim İçin Yeterliler Koalisyonu	2
20	Hareket Babilyon	Babilyon Hareketi	2
21	Beyark El-Hayr	Hayır Bayrakları	2
22	Ettehaluf Min Ecr El-Demokratiye Ve Adale	Demokrasi ve Adalet İçin İttifak	2
23	Tahaluf Abirun	Geleceğiz Koalisyonu	2
24	El-Cemaa El-İslamiye El-Kürdistanîye El-Irak	Kürdistan İslami Cemaati	2
25	El-İttihat El-İslami El-Kürdistanî	Kürdistan İslam Birliği Partisi	2
26	Hizbul Camayir El-Vataniye	Ulusal Kitle Partisi	2
27	Tahaluf Temeddum	Şehirleşme Koalisyonu	2
28	İttifak El-Kildan	Keldani Koalisyonu	1
29	Meclis El-Şaabi El-Keldani El-Suryani ve Aşuri	Asuri Süryani Keldani Ulusal Meclisi	1
30	Tahaluf Medeni Demokrati	Demokratik Ulusal Koalisyon	1
31	El-Nehec El-Demokrati	Demokratik Yaklaşım	1
32	Hizbul Medeni	Sivil Parti	1
33	Tecemmü Rical El-Irak	Iraklılar Toplumu	1
34	İtilaf El-Rafideyn	Rafideyn Koalisyonu	1
35	Tahaluf Salahaddin Haviyetüne	Salahaddin Kimliğimiz Koalisyonu	1
36	Hizbud Takaddum El-Yezidi	Yezidi Gelişim Partisi	1
Bağımsız Adaylar			3
Toplam			329

2018 Irak Parlamento seçimleri genel itibarıyla değerlendirildiğinde, seçimlere katılımın düşük olmasının, Mukteda es-Sadr'ın kurduğu Sairun Koalisyonu'nu ön plana çıkardığı görülmektedir. Zira taban, teşkilat ve lider üçgeninde Irak'taki en etkili güçlerin belki de başında gelen Mukteda es-Sadr'ın tabanının konsolide etme ve teşkilatının gücünü siyasi alana yansıtmaya becerisi ve başarısını ortaya koymuştur. (The Guardian, 2018). Öte yandan Sairun Koalisyonu'nun çok farklı grupları bir araya getiren bir liste olması da dikkat çekmektedir. Bu noktada Sairun Koalisyonu'na yönelik bir teveccühün olması, Irak'ta artık mezhepçiliğin, etnik ayrışmanın, radikalleşmenin karşısında bir duruşun ortaya çıktığının göstergesidir. Zira Sadr'ın seçim söylemlerinde

mezhepçilikten uzak, Iraklılık kimliğine dayalı, vatan toprağını önceleyen ve hatta liberal söylemler benimsemiş olması dikkat çekmektedir. Bu nedenle halk, siyasetçilere bir “normalleşme gerekliliği” mesajı vermiştir. Diğer taraftan Haşdi Şaabi komutanlarından Hadi el-Amiri liderliğindeki Fetih Koalisyonu’nun da önemli bir seçim sonucu elde ettiğine işaret etmek gerekmektedir. Seçim sonuçları ve Fetih Koalisyonu’nun başarısı, halkın sahada Haşdi Şaabi’ye verdiği desteğin, siyasi desteğe dönüştürüldüğünü göstermektedir (ORSAM, 2018).

Seçim sonuçlarının diğer siyasi partiler için önemi incelendiğinde Haydar el-Abadi’nin liderliğindeki Nasr Koalisyonu’nun beklenen başarıyı elde edemediği görülmektedir. Abadi’nin IŞİD’le mücadele, Kürtlere sağladığı üstünlük, uluslararası destek gibi unsurları avantaja çevirememiştir. Eski Irak Başbakanı Nuri el-Maliki’nin ve Irak İslam Yüksek Konseyinden ayrılarak El-Hikmet adında yeni bir parti kuran Ammar El-Hekim’in oy oranlarında da önceki dönemlere göre düşüş yaşamıştır. Özellikle Ammar El-Hekim’in seçim öncesi oluşturduğu havayı ve yakaladığı ivmeyi siyasi desteğe dönüştürememiştir.

2018 Irak Parlamento Seçimleri, seçimlere dağınık giren Sünnilerin, siyasal güçlerini sahaya yansıtamadıkları bir durum ortaya çıkarmıştır. Ancak dönemin Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı İyad Allavi’nin kurduğu en büyük Sünni koalisyonu olan Vataniyye Koalisyonu’nun, diğer Sünni siyasi aktörlere nispeten bir başarı elde edebildiği söylenebilir. Bununla birlikte Irak’ta en fazla siyasal birlikteliği sağladığı düşünülen Kürtler de ilk kez seçimlere bu kadar ayrılarak katılmış ve dağınıklık sergilemiştir (Rudaw, 2018). Ancak yine de Kürt hareketinin yürütücü gücü olan KDP ve KYB Kürt oylarının büyük bölümünü almıştır. Türkmenler ise ilk kez Kerkük’te ortak bir listeyle seçimlere girerek, Irak siyasetinin tersine bütüncül bir görünüm sergilemiştir.

Mayıs 2018 seçimlerinden beş ay sonra Ekim 2018’de Adil Abdülmehdi liderliğinde yeni hükûmet kurulmuştur. Ancak elektrik, su, sağlık, ulaşım gibi basit kamu hizmetleri dahi tam anlamıyla sağlanamaması, işsizlik, yolsuzluk, hükûmet işleyişindeki problemler gibi sorunlar nedeniyle Ekim 2019’da protesto gösterileri yaşanmış ve neredeyse tüm ülkede etkili olmuştur. Gösteriler sırasında, Irak’taki en büyük Şii dinî merci olan Ayetullah Ali es-Sistani, verdiği hutbede protestolara yönelik şiddeti kınamış ve hükûmeti reform yapmamakla eleştirmiş, bu da protestolara dolaylı bir destek olarak görülmüştür. Ardından Mukteda es-Sadr, hükûmetin istifa etmesi ve uluslararası gözetimde erken seçim yapılması çağrısında

bulunmuş ve bu çağrıya eski Başbakan Haydar el-Abadi de destek vermiştir. Hikme Hareketi Lideri Ammar el-Hekim ise hükûmetten çekildiğini açıklayarak parlamentoda bir muhalefet grubu oluşturmuştur. Buna karşılık, Hadi El-Amiri'nin liderliğindeki Fetih Listesi, Başbakan Adil Abdulmehdi'ye reform yapılması için her türlü yetkiyi verdiklerini açıklamış, Başbakan Abdulmehdi de kabineyi toplayarak bir reform paketi ortaya koymuştur.

Bunun yanı sıra, 10 Ekim 2019 tarihinde alınan bir kararla kabine revizyonu yapılmıştır. 6 bakanın değişmesi beklenirken, sadece 2 bakanlık değiştirilebilmiştir. Ancak bu önlemler gösterileri bastırmaya yetmemiş ve Abdülmehdi görev süresini doldurmadan 2019 yılında istifa etmek zorunda kalmıştır. Seçimlerin, halkın beklentilerinin karşılamaması da istifa üzerinde etkili olmuştur. Hükûmet mutabakatla kurulmuş olsa da 2019 yılının Ekim ayında yaşanan gösteriler, siyasi makamların halkın beklentilerini karşılayamamış, siyasi uyumsuzluk, kaotik ortam, devlet düzenindeki bozukluk, toplumsal ve siyasal yapıdaki paralizasyon devam etmiş ve ilk kez bir başbakan görev süresi dolmadan istifa etmek durumunda kalmıştır. Nitekim söz konusu siyasi uyumsuzluk istifa süreci sonrasında da devam etmiş ancak üçüncü aday olan Mustafa el-Kazimi ancak Mayıs 2020'de yeni hükûmeti kurabilmiş ve bu hükûmet de ülkeyi yeni seçimlere götürecek geçici hükûmet olarak adlandırılmıştır.

Buradan hareketle Irak'ta 2003 sonrası ortaya çıkan 4 temel olgunun siyaseti ve devleti şekillendirdiği görülmektedir. Öncelikle işgal ortamı bu noktada birincil referans kaynağı olmuş ve ülkenin yapılanması, siyasi süreçler ve devlet kurumsallaşması ABD işgali altında şekillenmiştir. Bu süreçte işgalin temel sloganı olarak ifade edilen "Irak'a demokrasi getirildiği" vurgusu da önemlidir. Zira 2003 sonrası Irak'ta yeni bir devlet yapısı ortaya çıkmış, üniter, baskıcı, otoriter ve tek partili bir hayattan, çok partili bir siyasal sistem ve federal devlet yapısı oluşturulmuştur. Bu federal devlet yapısı içerisinde parlamento seçimleri, vilayet yönetimlerini belirleyen vilayet meclisi seçimleri ve hatta federal bölgeler (tek federal bölge olan IKBY) seçimleri öngörülmüştür. Bununla birlikte anayasada parlamento ve senato olmak üzere iki katmanlı bir yasama organı sistematığı zikredilmiş ancak senato yapısı kurulamamıştır. Bu noktada Irak siyasetinde belki de bugüne kadar olmayan çok seslilik sağlanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bu durum Irak'taki sosyolojik yapıyla uyumlu olsa da işgal yönetiminin etnik ve mezhepsel temeller üzerine kurduğu yönetsel yapıyla zıt bir durum

oluşturmuştur. Bu durum kaotik ortamı da beraberinde getirmiştir. Kaotik ve istikrarsız ortam, işgal şartlarının kurduğu yapısal düzlem özellikle 2003 sonrası ülkenin ana aktörü hâline gelen Şii yapılar için bir fırsat oluşturmuş ve Şii nüfusa sahip Türkmenler için de bir fırsat ortaya çıkarmıştır.

Bu düzlemde hayatta kalmak için siyasi rekabet şart olmuştur. Türkmenlerin mevcut menüsünde bulunan siyasi seçenekler genişlemiştir. Saddam döneminde sınırlı bir hareket alanı olan Irak Türkmenlerinin ulusal birliği sağlamak ve etnik kimlik olarak ayakta kalabilmesi için bir fırsat sunmuştur. Zira Irak'ta demokrasi, kaosla birlikte geldiği için hayatta kalmak nüfus açısından ve siyasi olarak dezavantajlı toplumlar için zor bir süreç olmuştur. Türkmenler de hayatta kalmaya çalışmış ve bunu yaparken de siyaseti kullanmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden de Irak'ta ortaya çıkan fırsatları değerlendirmeye çalışmışlardır.

Bu noktada Şiiliğin Irak siyasetinin yürütücü gücü ve iktidar kaynağı olması, Türkmenlerin de bu fırsatı kullanmasını beraberinde getirmiştir. Bu noktada Şiiliğin nasıl bir yapıda olduğunun iyi anlaşılması, Şiiliğin düşünsel yapısı, kurumları, siyasete bakışı gibi alt faktörlerin detaylı incelenmesini gerektirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. IRAK'TA ŞİİLİK

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in ölümünün (M.S. 632) ardından ortaya çıkan halifelik makamı üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar sonucu Müslümanlar arasında bölünmeler olmuştur. Halifelik makamı, İslam devletlerinde Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade etmekle birlikte, Halife de terim anlamıyla “bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse” olarak ele alınmakta ve “devlet başkanı” için kullanılmaktadır.

3.1.Şiiliğin Tarihçesi

Devlet başkanlığı için “imamet” terimi de kullanılmaktadır (İslam Ansiklopedisi, 2020) Hz. Ali'nin, Peygamber'in hırkasının doğrudan mirasçısı, imamlar soyunun atası olduğunu iddia eden ve Hz. Muhammed'in damadı olan Hz. Ali'yi “en büyük otorite” olarak tanımlarını isteyen topluluk olarak ifade edilebilecek olan Şiilere göre, ilk halifeliğin Hz. Muhammed sonrası Hz. Ali'ye verilmesi gerekiyordu.

Ancak halifeliğin Hz. Ebubekir'e verilmesinin ardından İslam toplumu arasında ayrışma yaşanmıştır (Lindholm, 2003: 287). Hz. Ebubekir'den sonra Hz. Ömer'e geçen halifelik, Hz. Ömer'in ölümünün ardından büyük bir tartışma konusu hâline gelmiş, üçüncü Halife Hz. Osman Bin Affan'a karşı rakip olan Hz. Ali'nin yerine Hz. Osman'ın seçilmesiyle Hz. Ali taraftarları net olarak bir muhalif güç olmuştur. Hz. Osman'ın halifeliği döneminden önce kurulan ve zamanla önemli bir dini, ilmi, siyasi, ekonomik ve stratejik bir merkez hâline gelen, bugünkü Irak toprakları içerisinde yer alan Kufe şehri, hilafet açısından bir çekişme alanına da dönmüştür. Hz. Osman'ın hilafeti döneminde yaptığı görevlendirmelerde Kufe şehrine kendi ailesine mensup Hz. Osman 647 yılında, Kufe'nin kuruluşunda önemli rol oynayan (Yüksek, 2014: 2167) ve şehrin kuruluşu sonrasında Hz. Ömer tarafından Kufe'ye vali olarak görevlendirdiği Sa'd b. Ebî Vakkas'ı görevden alarak yerine anneden kardeş olduğu Velid b. Ukbe'yi görevlendirmiş, Ukbe'nin ardından ise yine başka bir akrabası olan Saîd b. el-Âs'ı vali yapmıştır.

Ayrıca Kufe'nin sosyal tabakası içerisindeki farklılıklar da Kufeliler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş ve bu durum Hz. Osman'a kadar yansımıştır. Zira Kufe'nin sonradan kurulan bir şehir olması nedeniyle

toplama bir nüfusa sahip olması, bu nüfus içerisinde kuzey ve güney Arap aşiretleri arasında rekabet olması, verimli arazilere kimin sahip olacağı konusundaki tartışmalar gibi sebepler Kufe halkında huzursuzluk ortaya çıkarmış ve Hz. Osman'a karşı ayaklanmalar baş göstermiştir (Kılıç, 2002: 239-260). Ardından muhalifler Halife Hz. Osman'a yönelik bir suikast girişiminde bulunmuş ve evinde Hz. Osman'ı öldürmüştür (M.S 656) (Demircan, 2016: 14-15). Hz. Osman'a karşı gerçekleşen halk ayaklanmasının ardından yedi gün sonra iktidara gelen Hz. Ali, yönetimde bir reform başlatmıştır. Hz. Ali'nin ilk işi Hz. Osman'ın ardından atanan valileri görevden almak olmuştur.

Hz. Osman'ın suikasta uğrayarak hayatını kaybetmesinin ardından Hz. Osman'ın amcasının oğlu olan Emevi hanedanından Muaviye Ebu Sufyan'ın Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmeyerek kendi halifeliğini ilan etmesi sonrasında İslam toplumunda bölünmeler giderek artmıştır. Bu anlamıyla Şiiliğin ilk ortaya çıkışının, dinî olarak farklı düşüncelerin ortaya çıkmasıyla ilgili olmadığı, iktidarın temel kaynağı olan hilafet makamına sahip olma içgüdüleriyle hareket eden bir siyasi taraftarlık çerçevesinde geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hz. Ali ile Şam'a hâkim olan Muaviye arasındaki anlaşmazlıklar artarak ilerlemiş ve ardından bu anlaşmazlıklar savaflara dönüşmüştür (Lindholm, 2003: 289). Bunun sonucunda Müslümanlar arasında Cemel, Sıffin, Nehrevan gibi savaflar yaşanmıştır (Demircan, 2016: 22).

Ocak 661 tarihinde Kufe şehrinde bir camide namaz kılarken öldürülen (Nakash, 2005: 13). Hz. Ali'nin vasiyeti üzerine oğlu Hz. Hasan'a verilen hilafeti de kabul etmeyen Muaviye, bugünkü Irak topraklarına geçerek Hz. Hasan'a savaş açmış ve bunun üzerine Hz. Hasan, Hz. Ali taraftarlarına bir zarar verilmemesi ve Muaviye'nin ardından hilafetin tekrar kendisine verilmesi karşılığında hilafeti bırakmıştır. Ancak 679 yılında Muaviye, Hz. Hasan ile yaptığı anlaşmaya uymayarak, yerine halife olarak oğlu Yezid'i seçmiş ve böylece Şiiler'deki kopuşun gittikçe güçlendiği görülmüştür. Muaviye'nin ölümüyle oğlu Yezid'in iktidarını ilan etmesinin ardından, Muaviye ile Hz. Hasan arasındaki anlaşmaya göre Hz. Hüseyin'in hilafetini ilan etmek için Medine'den Kufe'ye doğru yola çıkması üzerine Yezid, Hz. Hüseyin'e savaş açmıştır. Yezid, ordusuyla birlikte Kufe'ye varmadan önce Kerbela'da konaklayan Hz. Hüseyin ve 72 yandaşını katletmiştir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi Irak'ta Şiiliği kökleştirmiştir (El-

Muzaferi, 67). Böylece İslam tarihinin başlangıcından itibaren Şii İslam, Irak ile sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.

Hız. Ali ve ardından oğlu Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in taraftarları Şii olarak anılmaya başlanmıştır. Nitekim "Şia" kelime anlamı olarak "bir kişinin taraftarları" anlamına gelmektedir. Şiilik ilk kez Irak'ta ortaya çıkarak Kufe şehrinde diğer bölgelere yayılmaya başlamıştır. Emevi ve Abbasi dönemlerinde baskıya maruz kalan Şiilerin birçoğu Kuzey Afrika ve Yemen gibi uzak bölgelere göç etmişlerdir. Hız. Ali'nin mezarının Necef'te bulunması nedeniyle şehrin önemi giderek artmıştır. Keza Hız. Hüseyin türbesinin Kerbela'da ve İmam Musa el-Kazım ve Muhammed el-Cevat mezarlarının Kazmiye'de bulunması nedeniyle bu kentlerin önemi Şiiler için giderek artmıştır. Daha sonra İran ve Irak'ta hâkimiyetlerini kuran Buveyhilerin Şiilere destek vermesi nedeniyle Şiiliğin Kufe'den Bağdat ve Irak'ın orta bölgelerine yayılması ikinci ve üçüncü (hicri) yüzyılda gerçekleşmiştir. Şiilerin merkezi olan Necef kenti ve Hille kentleri beşinci hicri yüzyıldan itibaren İran, Halep, Lübnan'ın Cebeli Amil bölgelerinden öğrencilere ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgelerden gelen Şiiler aynı zamanda Irak'ta Şii nüfusunu artırmıştır (Abedin, 2019: 76). Diğer yandan başka bölgelerde de Şiiliğin yayılmasına yardımcı olmuşlardır. Irak'ta Şiiliğin yayılması ülkenin orta bölgesinden genellikle güneyine doğru ilerlemiştir.

Bugünkü Irak toprakları onuncu yüzyıldan (hicri) itibaren İslam dünyasında iki büyük güç olan Osmanlı ve Safevi devletlerinin nüfuz alanına dönüşmüştür. İran'da iktidara gelen Safevi Devleti, yönetimleri altında olan toplulukları Şiileştirme politikaları izlemişlerdir. Safeviler, Lübnan ve Irak'taki din adamlarını İran'a davet etmiştir (Nasır, 2016: 66). Safevi Devleti'ne nazaran daha güçlü olan Osmanlı Devleti, Irak'ta Safevilere karşı zaferler elde etmesine karşın Safeviler bu bölgede yine etkinliklerini sürdürebilmişlerdir. Şii olmaları nedeniyle Irak'taki dinî mabetler daima Safevilerin ilgi alanında olmuştur. Böylece Irak iki büyük devletin çatışma alanı hâline gelmiştir.

1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn seferi ile Bağdat'ın Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesinin ardından bugün Irak topraklarında 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin varlığı sürmüştür (Kılıç, 2008). Osmanlı idaresine giren Irak'taki Şiiler azınlık olarak kalmışlar ve devletin vali ve yargıçları Sünni mezhebinden atanmıştır. Osmanlı döneminde Şiilik İran yanlısı bir akım olarak adlandırılırken Sünnilik Osmanlı'ya bağlı dinî ve siyasi bir akım olarak

nitelendirilmiştir. Ayrıca Mekke'nin Osmanlı kontrolünde olması Safevi Devleti'nin Şii İmamlarının mezarlarına olan ilgisini artırmış ve Şii dinî törenleri de Irak ve İran'daki Şii imamların mezarlarında yapılmıştır (Wiley, 2004: 27).

1639 yılında Osmanlı ile Safeviler arasında varılan anlaşmaya kadar bugün Irak topraklarında güvenlik sağlanamamıştır. Safevi Devleti'nin İran'da çökmesi ve İran'da Afşar Hanedanı'nın kurucusu Nadir Şah'ın İsfahan ve İran'daki diğer havzalara karşı uyguladığı baskıcı siyasetler sonucu İran'daki din adamları Irak'a göç etmeye başlamışlardır. Zira Osmanlı döneminde Şiiler kutsal kentlerdeki dinî özgürlüklere sahip olmuştur (Wiley, 2004: 27-28). Böylelikle de Irak havzalarında yabancı (Fars kökenli) Şii din adamları öne çıkmaya başlamış ve Irak'taki Necef ve Kum Şii ilmiye havzaların Şiiliğin temel doktrinizasyon merkezleri hâline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda (1914) İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü politikalar neticesinde, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Arapların yaşadığı coğrafyalarda başlayan ve “Arap İsyanları” olarak ifade edilen halk hareketleri sonucu, 1921 yılında bugünkü Irak topraklarında İngiliz mandası altında bir yönetim kurulmuştur (Boztemur, 2013: 61-80). Oluşturulan söz konusu krallık yönetiminin Sünni Arap Haşimi ailesine dayanması ve Sünni ağırlıklı bir yönetim kurmasıyla nüfus olarak çoğunluk olan Şiiler, yönetsel olarak geri planda kalmıştır. Irak'ın güney ve orta bölgelerinde yoğun olarak yaşayan Şiilerin nüfusu 1919 yılında bugünkü Irak topraklarını mandası altına alan İngilizlerin yaptığı nüfus sayımına göre 2.850.000 olan ülke nüfusunun 1.500.000 kadarı Şii olarak ifade edilmiştir (Nakash, 2005: 13). Irak'ın 1932 yılında Milletler Cemiyeti (MC)'ne üye olması ve Irak Krallığı Deklarasyonu'nun yayımlanarak, MC'ne üye olmasıyla İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasına rağmen Şiilerin Irak'taki pozisyonunda bir değişiklik yaşanmamıştır. Nitekim Şiiler 1927, 1932 ve 1935 yıllarında Sünni ağırlıklı yönetime manifesto yazarak haklarını talep etmiştir (Dawisha, 2009: 72).

Kraliyet sonrası ortaya çıkan darbe yönetimlerine karşı Şiilerin muhalefetine zamanla geliştiği görülmektedir. Kraliyet sonrası İslami örgütlenmeye başlayan Şiiler, 1970'lerin ortalarında hükûmetlere karşı gösteriler düzenlemeye başlamışlardır. Diğer yandan 1974 yılında birçok Şii din adamının Baas rejimi tarafından idam edilmesiyle Irak'taki Şii hareketliliği İran'daki Ruhullah Musavi Humeyni'nin 1979 yılındaki yükselişinden önce yaşanmıştır. Böylece Iraklı Şiiler

rejime karşı kafa tutma yeteneğini göstermişlerdir (Cabbar, 2005: 30). Irak'taki yöneticilere karşı risk oluşturan Şii din adamları Bağdat yönetimi tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. 1979 yılında göreve gelen Saddam Hüseyin'in iktidarında özellikle 1980-1988 Irak-İran Savaşı ve 1990 Kuveyt Savaşı dönemlerinde Şiilere karşı Baas rejimin baskıları son derece artmıştır (Cockburn, 2008: 153-169). Saddam Hüseyin, İran'a karşı Şiilerden oluşan bir ulusal direniş bloku oluşturmak istemiş ve Necef Havzası'ndaki din adamlarından istediği desteği elde edemeyince Şii din adamlarını hapishanelere atmış ve birçoğunu idam etmiştir. Bu bağlamda Nisan 1980 tarihinde Irak'ta yer alan en önemli dinî aktörlerden birisi olan Muhammed Bakır es-Sadr ve kız kardeşi Bint'ül Hüda, Saddam Hüseyin rejimi tarafından idam edilmiştir (Shanahan, 2004: 946). Ayrıca Saddam, Şii ritüellerinin uygulanmasını yasaklamıştır. 1991 yılında Kuveyt'in işgalinden dolayı Uluslararası Koalisyon güçlerinin Irak güçlerine karşı gerçekleştirdiği saldırıyla birlikte Şiiler Saddam'a karşı ayaklanmışlardır. Ancak uluslararası koalisyon faaliyetlerini sonlandırınca Saddam güçleri Şii ayaklanmasını sert bir şekilde bastırmıştır. Baas rejimi döneminde Irak'ta öldürülen Şiilerin sayısı 150.000'den fazla olmuştur (Cockburn, 2008: 16).

Günümüz itibarıyla Şiilik içerisinde en çok takip edilen, İsnâ'aşer'iyye (On İki İmamcılar ya da Caferiler), Zeyd'iyye, İsmâ'il'iyye olmak üzere üç ana akım bulunmaktadır (Tabatabai, 1975: 68-69). Bunun dışında bazı aşırı Şii akımları da bulunmakta ve bunlara Gulat-u Şia denmektedir. Bu grubun temsilcileri, Ehli Beyt'in dışındaki başka kişilere ilahlık atfetmektedir (Avcu, 2020: 35). Şiilerin yaklaşık büyük çoğunluğunun Caferi yani On İki İmamcılar olduğu bilinmektedir (Momen, 1985). On İki İmamcılar olarak nitelendirilmesinin sebebi, Şiilikte kaybolduğu ve Müslümanlığı kurtarmak ve dünyada adaleti sağlamak için geri döneceğine inanılan On İkinci İmam Mehdi'den sonra bir imamın olmamasına dayanmaktadır (Schmidt, 2008: 9). Caferiler denmesinin sebebi ise Şiiliği altıncı imamı olarak kabul edilen Cafer es-Sadık döneminde sistematikleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

3.2.Şia Kavramı

Şia (الشيعية) kelime olarak bir kişinin taraftarı ve destekçileri anlamına gelmektedir. İslam'ın ilk yıllarında kullanılan Şia kelimesi de bu anlamda kullanılmış ve yalnızca iktidara karşı olan siyasi gruplar için kullanılmıştır. Ancak üçüncü Halife'den sonra Hz. Ali'nin iktidara gelmesiyle birlikte Şiya (شيعة)

kelimesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Hz. Ali'nin destekçileri ve taraftarlarına Şiat Ali denilmiştir. Bunlar, Hz. Ali'yi Muaviye'ye karşı halifeligi hak eden kişi olarak gören kimselerden oluşmuştur. İbn-i Haldun, Şia kelimesinin anlamının “sahip ve taraftar” olarak tanımlamıştır (El-Muzaferi, 3). Şii alimi Tabatabai ise Şia kavramını “Hz. Peygamber'in halefi olmanın Hz. Peygamber'in ailesinin özel hakkı olduğunu düşünen ve İslami ilimler alanında ve kültürde Ehl-i Beyt okulunu takip eden kimseler” olarak ifade etmiştir (Onat, 1997: 80).

Şia İslam dininin ikinci en büyük mezhebidir. Şii mezhebini İslam'daki diğer dinî mezheplerden ayıran birçok fıkhi mesele bulunmaktadır. Nitekim Şiiler aynı zamanda Caferi olarak da bilinir. Caferi kavramı Şiilerin 6. İmamı olan Cafer el-Sadık'tan (Cafer Muhammed Bin Ali Bin Hüseyin Bin Ali) ismini almaktadır. Cafer Sadık döneminde bilim noktasında pek çok gelişim yaşanmış ve o dönemde Ebî Hanîfe en-Nu'mân da Hanefî mezhebinin kurucu olarak ortaya çıkmıştır.

3.3.Şii Mezhebini Diğer Mezheplerden Ayırt Eden Özellikler

3.3.1 İçtiḥad

İçtiḥad, belli bir konuda şeri ve akıl kaynakları üzerinden belli usul ve kurallarıyla bilimsel ve sistematik hüküm çıkarma çabasıdır (Vaezi, 2004: 32). Ancak Şii mezhebinde içtiḥat usulü devam ettirilmiştir. İçtiḥad anlayışına göre İslam'daki hükümler, insanın “sabit” ve “değişen” ihtiyaçlarına göre ikiye ayrılmaktadır. İslam dini de son din olması nedeniyle peygamberlik sona ermiştir. Böylece fıkhıta semavi metinlerden hükümler veren bilim-din adamlarının rolü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca içtiḥad İslam dini hükümlerinin genişletme aracı olarak kabul edilmektedir. İçtiḥad kurumunun birçok bilimsel, siyasi ve toplumsal etkilerinin olması nedeniyle diğer dinî mezheplerde kapatılmıştır. Şiilik inancına göre kendisi müçtehit olmayan başka bir ifadeyle içtiḥad yapmaya ehli olmayan her Şii, dinin bütün alanlarında bir müçtehidi taklit etmekle yükümlüdür (Moazami, 2018: 224). Taklit Merci, Gaip İmam'ın devlet yönetimi dışındaki görev ve sorumluluklarını üstlenmektedir. Şii mezhebinin bir din adamı, medrese eğitiminin bütün aşamalarını tamamladıktan sonra dinî yönden başvurulacak bir müçtehit olarak kabul edilmekte ve kendisinin maiyetine girenlerin olmasıyla birlikte Taklit Merci konumuna gelmektedir. Bu nedenle birden fazla Taklit Merci olması olağan bir durum görülmüş ve nitekim birçok dönemde birden fazla Taklit Merci bulunmuştur. Taklit, delilini sormadan bir müçtehidin fetvasına göre davranmaktır. Kendisi müçtehit olmayan yani din bilgisi hükmünü delilinden çıkarmaya yetmeyen

ve bu nedenle müçtehidin bilgisine başvuran, buna göre hareket eden kimseye “mukallit” denmektedir.

İçtiḥad’ın bir sonucu olarak Şii toplumları üçe bölünmektedir:

1. Merciler
2. Müçtehitler
3. Genel Halk (Avam)

Fıkıh alanında dinî metinleri okuyarak hüküm çıkaran müçtehitler herhangi bir merci taklit etmez. Oysa toplumun genelini oluşturan halk, dinî metinleri okuyarak hüküm çıkarmayacağı için mercileri taklit etmek zorundadır (Işılak, 2015: 395). Bir dinî merci seçebilmek için onun fıkıhta en bilgin olması gerekmektedir. Eskiden dinî merciler ve müçtehitler yerine masum imamlar vardı ve onlar gerekli hükmü verirlerdi. 12. İmam’ın (Muhammed el-Mehdi) kaybı ardından merci kurumu ortaya çıkmıştır (Dabashi, 2011: 63).

3.3.2. Hz. Mehdi’nin Kaybı (Gaybet)

On Birinci İmam Hasan el-Askeri döneminden itibaren Şii inancının korunması için hazırlıkların yapıldığı ileri sürülmektedir. Abbasi Devleti’nin savaşlarla meşgul olması ve iktidar kavgası devleti zayıflatmıştır. İmam Hasan el-Askeri, Ali el-Hadi ve Şiilerin Abbasi devletine muhalif olması nedeniyle Şiilere yönelik baskı artmıştır. Bu nedenle İmam Mehdi’nin doğumu gizli tutulmuş ancak birkaç yıl İmam Hasan el-Askeri 12. İmam olan İmam Mehdi’yi kırk sahabesine göstermiştir. Oğlu Mehdi’nin gelecek İmamları olacağı ve onun elçisi Osman Bin Said’e dönemlerine istediği belirtilmektedir (Tabatabai, 1975: 95-97). Şii inancına göre İmam Mehdi’nin gayba gitmesi yani saklanması iki aşamadan geçmiştir: Birinci aşama, Küçük Kayıp (Gaybe el-Sugra) olarak adlandırılan aşamadır. Bu aşamada dört elçi tarafından taraftarları üzerinden Şiileri yönlendirirdi. İkinci aşama ise Büyük Kayıp (Gaybe el-Kubra) olarak adlandırılır. Bu aşamada İmam tamamıyla gizlenir ve ortaya çıkışı hakkında bir bilgi yoktur. Ortaya çıkışı hakkında bilgi vermenin mümkün olmadığı ve onunla herhangi bir iletişim iddiasının doğru olmayacağı kabul edilmektedir (Arjomand, 2016: 45).

3.4.Şii Mezhebinin Dalları

Hz. Muhammed’den sonra yöneticinin şurayla değil vasiyetle belirlenmesi gerektiğini ileri süren Şii mezhebinin içinde birçok bölük bulunmaktadır (El-Bağdadi, 2011: 21-23). Bunlar dallar arasında en çok taraftarı On İki İmamiye,

Şeyhilik⁷, Zeydilik⁸ ve İsmaililik⁹ bulmaktadır. Bununla birlikte belirtilen bu dallar arasında ise en çok taraftarı olan On İki İmamiye inancıdır. On İki İmamiye Şiileri; İran, Irak, Suudi Arabistan, Yemen, Bahreyn, Katar, Lübnan, Azerbaycan, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nijerya, Tanzanya ve Çad gibi ülkelerde yaşamaktadırlar. On İki İmami Şiilerin ağırlığı İran ve Irak'ta bulunmaktadır.

⁷ Şeyhilik 13. yüzyılda İmamiyeye bağlı Şeyh Ahmed el-İhsayi'nin taraftarlarınca oluşturulmuştur. Şeyh Ahmed el-İhsayi'nin keşif ve ilham sahibi biri olması düşüncesi nedeniyle Keşfiye olarak da bilinmektedir (Talakani, 2007: 225). Şeyh Ahmed el-İhsayi hayatını kaybettikten sonra taraftarları yine El-İhsayi ekolünden bir din adamının takip edilmesi gerektiğini savunarak ayrı bir dalın oluşmasını sağlamışlardır (Bozkuş, 2002: 142). Ehl-i Beyt'e bağlılıkta gösterdikleri aşırıcı tutumla da bilinen (Fırlalı, 1994: 10-13) Şeyhiler, günümüzde kendilerini Şii on iki imami olarak adlandırmalarına rağmen diğer Şii mercilerden kendilerini ayırt etmektedir. Şeyhiliğin kurulması, Şeyh Ahmed el-İhsayi'nin genel ve temel hatları belirlediği birinci aşama ve Seyit Kazım el-Ruşti başta olmak üzere Ahmed el-İhsayi'nin öğrencilerinin bu ekolü düzenleyerek özelliklerinin açıklandığı ikinci aşama (Talakani, 2007: 242) neticesinde gerçekleşmiştir. Şeyhileri On İki İmamiye Şiilerinden ayıran özelliklerden ilki yalnızca kendi din adamlarından (Şeyh Ahmed el-İhsayi ve Kazım el-Ruşti) dinî bilgilerini almaları, ikincisi ise On İki İmamiye'de fıkhi meselelerle sınırlı olan taklit alanının Şeyhilerde fıkıh, inanç, ahlak, irfan ve diğer meselelerle daha geniş kapsam taşımasıdır (Fırlalı, 1994: 4). Şeyhiler, el-Beyt'in (Hz. Muhammed'in ailesi) Kerbela şehrini diğer kutsal Şii dinî mekanlarından daha fazla önemsedikleri inancıyla Kerbela'ya diğer kentlerden daha fazla önem vermektedirler. Şeyhiler Suudi Arabistan'ın İhsa bölgesi, Kuveyt, Irak'ın Basra şehriyle Kerbela, İran'ın Kerman ve Tebriz ayrıca Azerbaycan'da bulunmaktadır.

⁸ İmam Hüseyin'in torunu ve İmam Seccad'ın (Zeynelabdin) Medine'de (80/699) doğan oğlu Zeyd Bin Ali'nin zulme karşı başlattığı direnişle şekillenen Zeydilik Oniki İmam'a aşırı bağımlı olmamaları nedeniyle Şiilik içinde İslam'ın Sünni mezhebine en yakın mezhep olarak bilinmektedir. Hicri 2. yüzyılda ortaya çıkan Mezheb, İtızal fıkına dayanmış ve Hanefiliğe meyil etmiştir. Mezhebin üzerine kurulduğu en önemli kurallardan biri zalim yöneticiye karşı isyanın doğruluğu düşüncesidir. Diğer yandan, mezhep aynı zamanda birden fazla İmam'ın bulunabileceğini kabul etmektedir. Diğer Şiiler gibi Zeydiler de Halifelik hakkının Ehl-i Beyt'te olması gerektiğine Hz. Fatıma neslinden olan herkesin imam olabileceğine ayrıca imamın, Sünnilikte olduğu gibi tavsiyeyle değil Ehl-i Beyt'ten bilgili, cesur, cömert olanlardan belirlenmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Ehl-i Beyt'ten gelen hadisleri diğerlerine tercih etmektedirler. Diğer Şii mezheplere nazaran Halifelere karşı daha ılımlı yaklaşmaktadır (Mada Tarif An Taifa el-Şiye el-Zeydiye, 2020). Geçmişte Kuzey Afrika ve Hazar Denizi çevrelerinde varlık gösteren Zeydiler'in günümüzde tek kolu el-Hadeviye adıyla Yemen'de bulunmaktadır (Dabashi, 2011: 339).

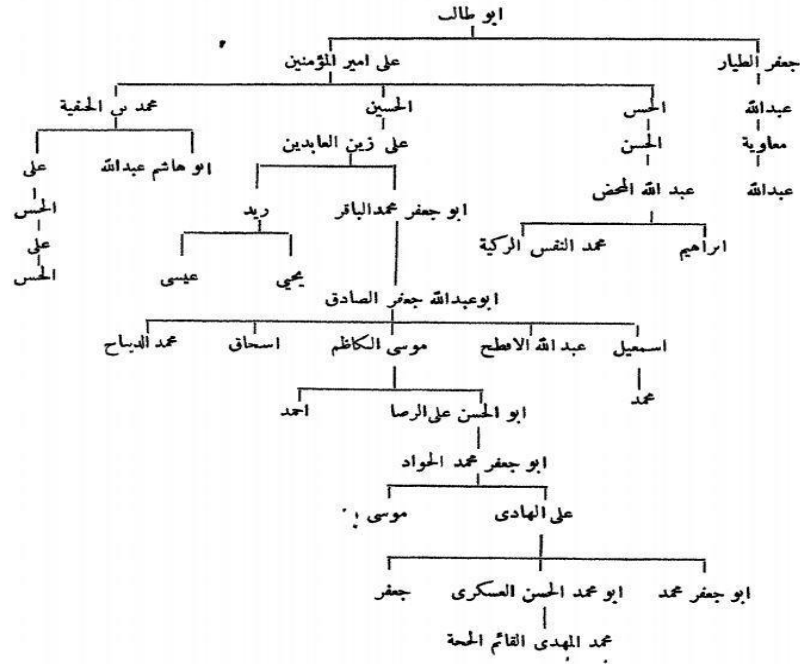
⁹ İsmaililer, Şiilerin altıncı imamı olan Cafer Sadık'ın büyük oğlu Muhammed Bin İsmail'in İmam olduğuna inanmakta ve isimlerini buradan almaktadırlar. Dinî metinlerin batını anlamına inanmaları nedeniyle bazı ülkelerde Batınîliler olarak da bilinmektedirler. Onlara göre bu anlamlar ancak masum olan imam tarafından yorumlanabilir. Ayrıca İsmaililer "Sebiye-Yedililer" olarak da bilinirler. Yedi anlamına gelen Sebiye kavramının kullanılması yedi Karmiti imama inanmalarından kaynaklanmaktadır. İsmaililer arasındaki en önemli bölüm Karmitilerdir. Hamdan el-Karmiti'nin, İsmaili mezhebi arasında önemli bir rol üstlendiği ileri sürülmektedir. Nitekim ilk kez açık bir şekilde İsmaili mezhebine davet ettiği belirtilmektedir (El-İsmaliye, 2020). Bazılarına göre Altıncı İmam Cafer es-Sadık, oğlu İsmail'i İmam olarak tayin etmiştir. Ancak İsmail'in Cafer es-Sadık'tan önce vefat etmesi nedeniyle bazıları imamın sözlerinin değişmeyeceğine, böylece İsmail'in hayatta olduğuna inanarak bir gün Mehdi ve kurtarıcı olarak ortaya çıkacağına inanılmıştır (El-İsmaliye, 2020). İlk olarak Yemen'de başlayan İsmaili Hareketi, kısa bir süre içerisinde Şii mezhebinden ayrılarak Mısır'da 909 ile 1171 yılları arasında Fatimi Devleti (Azimli, 2005: 60-69), diğer yandan da İsmaililerin kendi aralarındaki ayrışmalar sonucu Hazar bölgesinde Alamut Devleti kurulmuştur (Lockhard, 2006: 220). Böylece güçlü bir devlet olarak Abbasi Devleti'ni doğudan ve batıdan tehdit etmeye başlamışlardır. Ancak İsmaililer, Fatimi ve Nezari devletlerinden sonra herhangi bir devlet kuramamışlar ve Afrika ile Hindistan bölgelerine göç etmişlerdir. Bugün 25 devlette bulunan İsmaililerin büyük bölümü Hindistan, Pakistan, Afganistan, Tacikistan ve Çin'in Pamir bölgesinde yaşamaktadırlar (Daftary, 2011: 11).

Nitekim İran'da İslam dini ve İmamiye Şii mezhebi devletin resmî dinidir. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki İran 16. yüzyıla kadar Sünni mezhebinin çoğunluk oluşturduğu bir devletken Safevilerin iktidara gelmesiyle Şiileştirilmiştir (Kramer, 1987: 5-7). On İki İmam kavramından anlaşıldığı üzere on iki erkek İmam Hz. Muhammed'den sonra adaletle yönetebilen, Kuran-ı Kerim'in hem yüzeysel (zahiri) hem de derini (batini) yorumlayabilenlerdir. Şiiler, Hz. Muhammed'in eylem ve sözlerine uyulması gerektiği inancına sahip oldukları gibi on iki imamın eylem ve sözlerine uyulması gerektiğine de inanmaktadır (Pierce, 2016: 74).

Şiiler, aynı zamanda Hz. Muhammed ve on iki imamın hatasız ve masum olduklarına inanmaktadırlar. Başka bir deyişle Şia İmamiye inancına göre, imamlar, Müslümanların en bilginleri ve ismet (günahsız) insanlarıdır (Nasır, 2016: 39). On iki imamın hayatları ve siyasete olan yaklaşımları, bugünkü Şii din adamlarının siyasete yönelik yaklaşımlarında da etkili olduğu söylenebilir. On iki imamın isimleri şöyledir:

- İmam Hz. Ali ibn-i Ebi Tâlib (r.a.) (ö: 661)
- İmam Hz. Hasan bin Ali (r.a.) (625-669)
- İmam Hz. Hüseyin bin Ali (r.a.) (626-680)
- İmam Zeynel Âbidin (r.a.) (659-719)
- İmam Muhammed Bâkır (r.a.) (677-733)
- İmam Câfer-i Sâdık (r.a.) (699-765)
- İmam Mûsâ el-Kâzım (r.a.) (745-799)
- İmam Ali Rıza (r.a.) (770-?)
- İmam Muhammed Cevad Takî (r.a.) (811-835)
- İmam Ali Nakî (r.a.) (829-868)
- İmam Hasan Askerî Zekî (r.a.) (846-874)
- İmam Muhammed Mehdî (Zaheer, 2011: 152)

شجرة نسب آل ابى طالب

Şekil 3.1. Ebu Talib Ailesi'nin Şeceresi (Fırke Ehlil İmame ve Esmauha, 2011: 11-115).

3.5.Şiilikte Dinî Merci Kurumu

İçtihadın bir sonucu olarak dinî merciler, Şii mezhebinde büyük bir öneme sahiptirler. Tarih boyunca Şii dinî merciler Şii toplumlarında dinî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda etkin rol üstlenmişlerdir. Bazı kaynaklara göre Merci tarihi neredeyse 1000 yıla yakındır (Men Huva Merci el-Kadim Lil-Şiat el-İrak Bada Sistani, 2020). Hz. Mehdi'nin büyük gaybının ardından Şii toplumunun dinî otoritesi alimlere geçmiştir. Merci, Şiilik üzerine çalışan bazı isimlere göre ise 19. yüzyılın başlarında ya da ortalarında ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar ilk mutlak merci olarak Kaşif el-Gita'ya, başka bazı araştırmacılar ise Cevahir el-Kelam'ın yazarı Muhammed Hasan el-Necefi'ye (ölüm tarihi:1849) atıfta bulunmaktadır. Ancak büyük çoğunluk, Necefi'nin öğrencisi Murtaza el-Ensari'yi (ölüm tarihi:1865) ilk merci olarak mutlak kabul etmektedir (Cabbar, 2005: 218).

Merciler, İslam hukukuna göre din ve kişisel alanlarla ilgili konulara ilişkin yorum getirmektedirler. Zekât ve Hums toplamak dâhil olmak üzere alimler dinî eğitim ve eğitim dışı kurumların yöneticiliğini yapmakta, dinî törenleri

yönetmektedir. Ancak imamlar, siyasi otoritesi konusunda hak iddia etmemiştir (Wiley, 2004: 156). Merci kurumunun doğası din ve mezhep temelli kurulduğu için milliyet ve ırk konularını aşan bir tavra ve öneme sahip olmaktadır. Bu durum sadece Şii merciler için geçerli olan bir durum değildir.¹⁰ 2003 yılından sonra Necef kentindeki Ayetullah Sistani'nin yeni siyasi düzende ve anayasanın yazılması sürecindeki rolü herkesçe kabul edilen bir durumdur. Diğer yandan 2006 ve 2008 yılları arasında Irak'ta yaşanan mezhep çatışmalarında Sistani'nin Şii toplumunu kontrol etmesi ve mezhep savaşını durdurabilmesi konuyla ilgilenenler tarafından önemli bir örnek olarak kabul edilmektedir. Sistani'nin 2014 yılında terör örgütü IŞİD'in Irak'a girmesine karşı çıkardığı kefayi cihat (Ma Verde Fi Hutbat el-Cuma Limumesil el-Merci el-Diniye Fi Kerbela el-Mukaddese el-Şeyh Abdulmehdi el-Kerbelayi, 2014) ve iktidarı demokratik bir şekilde bırakmayan Başbakan Nuri el-Maliki'ye karşı koyduğu tavır Irak tarihinde dönüm noktaları olarak nitelendirilmektedir. Dış güçlerinin müdahalesi bağlamında Ayetullah Sistani, Irak'ın egemenliğine saygı gösterilmesi ve İran'da uygulanan Vilayeti Fakih anlayışının Irak'ta uygulanmasının önüne geçmek için etkin bir rol üstlenmiştir (Cole, 2006: 8).

Müçtehit fakih düşüncesinin tüm On İki İmami Şiiler arasında aynı olmadığı söylenebilir. Şii mezhebinde iki ekol bulunmaktadır. Bunların birincisi Ahbariler (Ahbârilik ekolü¹¹), ikincisi ise Usuliler'dir (Usuli ekolü). Havzalara bugün Usuli ekolünün hâkim olduğu kabul edilmektedir. Usuli ekolü, Şii toplumlarında ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamaya yönelik düzenlemelerin yapılmasına içtihat yoluyla imkân tanımaktadır. Nitekim bu ekol, akli içtihadın bir kaynağı olarak kabul etmektedir (Wiley, 2004: 157). Merci kurumunun Şii mezhebinde Ahbarilik ekolünün 1791 yılında vefat eden Şeyh Muhammed Bakır Bin Muhammed Ekmel el-Bahbahani tarafından yenilmesiyle ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Şii mezhebinde içtihad, ortaya çıkışı açısından Sünni mezhebinden farklıdır. Şiiilikte içtihad, masumların vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Hareket'il İctihad And el-

¹⁰ Resul Caferiyan, el-Teşayu fil Irak ve İran, Dar Habib Linaşır ve Tevizi, s. 75.

¹¹ Ahbarilik ekolü, Şeyh Muhammed Bin Yakup el-Küleyni tarafından kaleme alınan el-Kafi, Şeyh Saduk'un Men La Yahduruhu el-Fakih, genellikle Şeyh Tusi olarak bilinen On İki İmami Şii Hadis alimi Ebu Cafer Muhammed İbn Hasan Tusi'nin Tehzib ve El-İstibsâr hadis kitaplarından gelen hadislerin mutlak doğruluğunu kabul eder. Hadis kitaplarının yazarları, uygulanabilen ve delil olarak ileri sürülebilen hadislerin yazmaya özen göstermişlerdir. Usuli ekolü ise hadisleri doğru, iyi, güvenilir ve zayıf olmak üzere dörde ayırmaktadırlar. İlk üç niteliği taşıyan hadisi kabul ederler ve zayıf olanı almazlar.

Şia el-İmamiye (İmami Şiilikte İctihat Hareketi) eserinde Adnan Ferhan'ın da belirttiği gibi icthad birtakım aşamalardan geçmiştir (Al Kasım): Bu aşamalar şöyle sıralanmaktadır:

1. Kodlama aşaması
2. İctihad hareketinin olgunlaşma aşaması
3. Fıkhi icthadın başlaması
4. Hüküm çıkarmakta aklın kullanılması
5. Ahbari ekolün ortaya çıkması
6. Ilımlılık ve bilimsel mükemmellik
7. Fıkhi ve İctihadı Düşüncesinin Yaratıcılığı

Merci'nin kelime anlamı "taklit kaynağı"dır. Merci, İslam yasalarını yorumlayan en üst yetkilidir. Merci, hiyerarşik bakımdan müçtehit konumunda bulunsa da bunlardan çok azı merci konumuna ulaşmıştır. Merci hâline gelebilmek için müçtehidin çok sayıda takipçisi bulunmalı ve bunlardan elde ettiği gelir ile finanse ettiği çok sayıda din adamı, öğrenci, kuruluş bulunmalıdır (Wiley, 2004: 157). En bilgin mercinin belirlenmesi teorik olarak iki yöntemle olmaktadır: Birincisi uzmanların yani müçtehitlerin belli bir fakihin en bilgin olması konusunda tanıklık etmeleridir. Yüksek dini mercinin başka bir merci tavsiye etmesi bu kapsama girer. Tarihte bunun da örnekleri görülmüştür. Büyük dinî merci Murtada el-Ansari'nin en bilgin fakih olduğu Cevahir el-Kelam eserinin yazarı Yüksek Dinî Merci Muhammed Hasan el-Necefî tarafından tavsiyeyle belirtilmiştir (Jaffer, 2020: 3).

İkinci teorik yöntem ise Şiay'dır. Başka bir deyişle bir fakihin bilim camiasında en bilgin olduğunun bilinmesidir. Bu durum da Necef'teki en yüksek Şii dinî otorite olan Büyük Ayetullah Ali es-Sistani için geçerlidir.¹² Sistani yüksek dinî merci konumuna (Louer, 2008: 151) bilgin olmasının bilinmesiyle gelmiştir. Sistani'nin kendisiyle diğer dinî merciler arasında en bilgin olup olmadığı konusunda bir tartışmaya dair kanıt bulunmamaktadır. Sistani'nin büyük dinî merci konumuna gelmesinde damadı Cevad Şerishtani, Muhammed Bakır el-Erivani ve Muhammed Hüseyin Fazlullah gibi birçok müçtehidin yaptığı büyük hamlelerin rol oynadığı ileri sürülmektedir (Rızvî, 2010: 1307). Ayrıca Araki, Seyit Ruhani ve

¹² Bu tezin yazıldığı dönem itibarıyla (2022) Ayetullah Ali es-Sistani Necef'teki en yüksek dinî merci konumundaydı.

Seyit Kelkebanî gibi büyük müçtehitler, vefatlarından sonra Sistânî'ye dönülmesini vasiyet etmişlerdir.

Pratik açıdan bir müçtehidin merci olabilmesi için bazı sosyal ve ekonomik temelleri bulunmaktadır. Mercinin gerçekte en bilgili müçtehitten ziyade sosyal ve ekonomik anlamda en geniş ağı kurmuş müçtehit olduğu görülmektedir (Amanat, 1988: 102). Ayrıca, Şii'de hiyerarşik bir yapılanma ve kurumsallaşma sistemi olmadığından müçtehidin bilgi seviyesini ölçmek için oluşturulmuş kriterler de bulunmamaktadır. Şii Taklit Mercilerin, kendileri taklit edenlerin yani mukallitlerinin sayısı konusunda net bir belirleme yapmak mümkün değildir. Ancak bu konuda yapılacak tespitlerde bazı kriterler bulunmaktadır (Işılak, 2018: 360-395). Bunlar hac görevi sırasında Şii'lerin davranış şekilleri, Mercinin Kum'daki tesisinin büyüklüğü ve Merci için çalışan din adamlarının sayısıdır.

3.6.Havza

Havza, din öğrencilerinin Arapça, fıkıh ve felsefe öğrendiği bilimsel dinî okullardır. Havza tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Örneğin, Necef Havzası 1000 yıla aşkın bir tarihe sahiptir (Şeyh el-Fayyad El-Merce el-Dini el-Siyasi La Kimete Lahu, 2020). Şii ilmiye havzalarında oldukça uzun süren, modern eğitimin üniversite, yüksek lisans ve doktora seviyelerine benzer şekilde bir eğitim sistemi uygulanmaktadır. Bu eğitim sistemi üç farklı düzeyde ele alınmaktadır (Menahic el-Havza el-Amma Bil-Necef el-Aşraf, 2020).

Mukadimat: Bu aşamada Arapça dili, retorik (belagat), mantık, fıkıh ve bazı dinî metinler öğretilir. Bu seviye yaklaşık 4 yıl sürmektedir. Öğrenim üniversite düzeni kapsamında ilerlediği için lisans düzeyi olarak adlandırılmaktadır.

Sütuh (Açıklama): Bu seviyedeki eğitim yaklaşık 2-3 yıl sürmektedir. Bu aşamada temel olarak eski kitapların anlaşılması, eski din adamlarının konuşmalarının açıklanması gibi daha çok birinci aşamada öğrenilen konular üzerinden dinî analiz düzeyine geçilmektedir. Bu seviyeyi bitiren bir din adamı Hüccetullah sıfatına sahip olmaktadır.

Bahsul Hariç (Araştırma): Bu seviye din eğitiminin en zor seviyesidir. Yaklaşık 10-12 yıl sürmektedir. Bu aşamada din dışı, siyaset, tarih, iktisat gibi konular da dâhil olmak üzere, günlük yaşama ilişkin dinî fetvaların verilmesi konusunda araştırmalar yapılmaktadır. Araştırmaların sonucunda dört büyük Ayetullah tarafından oluşturulan bir heyet din adamının yeterliliğine karar

vermektedir. Bu sürecin de tamamlanmasından sonra din adamı müçtehid (fetva verebilen) sıfatını kazanmaktadır. Kişi, bu sıfatla Ayetullah seviyesine yükselmektedir (Menahic el-Havza el-Amma Bil-Necef el-Aşraf, 2020).

Bugünkü en önemli Şii Havzaları, Irak'taki Necef ve İran'daki Kum kentindedir. Her iki havzada da aynı müfredat okutulmasına rağmen aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır (Norton, 2011: 132-141). Necef Havzası devletten tamamıyla bağımsız olmaktadır. Oysa Kum Havzası, 1979 yılındaki İran İslam Devrimi'nden sonra ülkede uygulanan Velayet-i Fakih yönetimine bağlı olmuştur. Genellikle Necef Havzası'ndaki müçtehit ve merciler Vilayeti Fakih yönetim anlayışını kabul etmemektedirler oysa Kum Havzası'ndaki müçtehitlerin birçoğu Vilayet-i Fakih anlayışını kabul etmektedir (Muth, 2022: 8).

Havzada eğitim, birkaç öğrencinin hocanın çevresinde halkalar şeklinde oturması şeklinde gerçekleşir. Ayrıca Havza'ya din öğrencilerinin katılımı çocuk yaşlardan itibaren olabileceği gibi çok ileri yaşlarda katılmak mümkündür. Katılım için herhangi bir eğitim veya özel şart aranmamaktadır. Necef'teki Havzaların gücü mali ve siyasi açıdan yüzyıllar boyunca bağımsız olmasından kaynaklanmaktadır (Nasir, 2018: 26).

Şiilikte havzaları genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her Ayetullah'ın sahip olduğu ilmiye havzalarına özel ilmiye havzaları denmektedir. Bu anlamıyla her Ayetullah'ın kendi eğitim merkezine sahip olduğunu söylenebilir. Ayetullahlar havzaların yönetimini kendileri üstlenmek ile birlikte verilen eğitimi de kendileri belirlemektedir. Özel ilmiye havzaları daha çok Irak'taki ilmiye havzaları için ifade edilmektedir. Genel ilmiye havzaları ise İran'daki Kum merkezli ilmiye havzaları için geçerli bir ifadedir. İran'daki ilmiye havzaları tek bir merkezden yönetilmekte ve verilen eğitimler aynı doğrultudadır. Genel ilmiye havzalarının İran'ın dinî ideolojisi diyebileceğimiz "Velayeti Fakih" düşüncesine uygun eğitim sistemine sahiptir. Din hukuku bilgini anlamına gelen fakihin vesayet ve siyasi yönetim yetkisi anlamına gelen Velayeti Fakih anlayışı, 1979 yılında Ayetullah Humeyni tarafından ortaya konmuş ve İran İslam Devrimi'nin temel dayanağı olmuştur (Uyar, 2000: 83-84).

Kısaca belirtmek gerekirse Humeyni'nin siyasi ideolojiye dönüştürdüğü velayeti fakih anlayışına göre (Çelik ve Yılmaz, 2017: 150), Şiilikteki imamet anlayışından yola çıkılarak din adamı, dini işler ve günlük yaşamla ilgilenmesinin

yanı sıra devlet yönetimini de üstlenmelidir. Bu ayrım aslında Irak ve İran Şiiliği arasındaki farkı da ortaya koymaktadır.

Havzaların birer din okulları olmalarına rağmen her zaman siyasi anlamda birtakım rollerin olduğu kabul edilmektedir (Al-Kifae, 2010: 27). Irak'ın siyasi tarihine bakıldığında Havza kurumunun toplumda ılımlılık ve reform destekleyicisi olduğu kabul etmiştir (Fischer, 1980: 274).

Havza'nın tarihsel olarak siyasetteki önemli yaklaşımlarından biri de 20. yüzyılda İran'daki anayasal süreçle ilgili Kerbela'daki din adamları anayasal ilkeleri kabul eden ve reddeden olarak ikiye ayrılmıştır. Birçok İranlı din adamının ve öğrencinin Kerbela'da yaşaması nedeniyle böyle bir mesele hakkında Kerbela'daki din adamları arasında ayrılımların söz konusu olması olağandır. Havzalar genel olarak anayasal hareketle gerçek İslam prensipleri arasında çelişki olmadığını belirtmiştir. 1914 yılında İngilizlere karşı cihat ilan eden Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamık yapan Mustafa Hayri Efendi'ye cevap olarak veya kendilerinden bir girişim olarak büyük Şii din adamları Osmanlı'yı destekleyerek İngilizlere karşı cihat ilan etmiştir (Çabuk, 2022: 101-120). İran ve Irak'taki olaylarla ilgili Şii din adamlarının bu tutumlarıyla birlikte Havzalar, siyasi ve fikri gelişmelerinde önemli bir döneme girmişlerdir (Şii Din Adamlarının Irak Siyasi Olaylarındaki Rolü, 2020).

Havzalar tarihinde dönüm noktası kabul edilen 1979 İran İslam Devrimi ile birlikte Fars ve Arap Havzaları tartışmasının gündeme geldiği görülmektedir. 1979 yılından önce Necef Havzası'ndaki mercilerin İran kökenli olmaları nedeniyle ve Arap din merci sayılarının az olmasından dolayı böyle bir tartışma gündeme gelmemiştir. Ancak zaman içerisinde Arap kökenli dinî mercilerin ve din adamlarının sayısının artmasıyla böyle bir ayrım söz konusu olmaya başlamıştır (Sindawi, 2007: 835).

Günümüz itibarıyla Vilayeti Fakih anlayışının İran'da uygulanması ve Sistani'nin Irak'ta siyasete din adamlarının karışmasına hoşnutsuz olması nedeniyle Necef Havzası ile Kum Havzası arasında birtakım görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu çerçevede Necef ile Kum Havzaları arasında tarihi bir rekabetin olduğunu söyleyenler bulunmaktadır (Algar, 2004: 173). Özellikle İran İslam Devrimi'nden sonraki süreçte, Vilayeti Fakih kavramına inanmadığını açıklayan ve bu konudaki muhalefetini sert bir şekilde sergileyen Ayetullah Ebu El Kasım

Hui'nin idaresi altında Necef ile Kum arasında önemli bir ayrışma olmuştur (Khalaji, 2006: 3).

Bin yıldır varlığını sürdürmüş olan Necef Havzası, Saddam Hüseyin'in baskısı altında büyük bir kriz içine girmiştir. Birçok din adamı İran'a göç etmiş ve havzada kalan az sayıda din adamı ile öğrenci de büyük bir baskı altında faaliyetlerini sürdürmüştür (Al-Qarawee, 2014: 4). Ebu Kasım Hui'nin ölümünden sonraki süreçte ise Necef'e yönelik baskılar artmış, havzanın faaliyetleri neredeyse tamamen durmuş ancak bu arada İran'daki devrimden sonra devletin siyasi ve finansal desteğine haiz olan Kum Havzası güçlenmiştir. İran, 2003'te Saddam Hüseyin'in baskılarından kurtulan Necef'in tekrar güçlenmesi sürecine özellikle ekonomik anlamda katkılarda bulunarak Necef üzerinde etki tesis etmeye çalışmıştır. Ancak Sistani önde gelen Taklit Mercilerin arasında bulunmasından kaynaklanan sosyal, ekonomik ve dinî etkisini kullanarak Necef'i güçlendirmeyi ve bağımsızlığını korumayı başarabilmiştir. Ancak 2003'ten sonraki süreçte Irak'ın siyasi, ekonomik, sosyal, güvenlik alanlarındaki etkisini güçlendiren Sistani'nin İran'ın Necef'e yönelik faaliyetlerini sınırlandırma ve Kum ile Necef arasındaki ilişkileri dengeleme kabiliyetini haiz olduğu görülmüştür (El-Hılo, 2018). Sistani, sadece Irak'ta değil aynı zamanda bütün dünyada en çok taklit edilen Merci olmasının da etkisiyle ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda en güçlü din adamları arasındadır.

Bu noktada Irak'taki Şii ilmiye havzasında Arap etnisitesinin hâkim olduğu görülmektedir. Irak'ta Araplardan sonra en fazla Şii nüfusuna sahip olan Türkmenlerin ise havzada güçlü bir ağırlığı bulunmamaktadır. Zira burada iki faktörden bahsetmek mümkündür. Birincisi Necef Havzası'nın aynı zamanda da İran yani "Pers" Şiiliğine karşı bir etnisite kimliğini ön plana koyarak, Arap Şiiliğini ön plana çıkarması ikincisi ise Türkmenlerin Şii dinî kimliğine yeteri kadar önem göstermemesidir.

Zira Necef Havzası'ndaki yer alan el-Hekim ailesinin medresesinde 20 yıldan fazla bir süredir bulunan, aslen Telafer nüfusuna kayıtlı Türkmen bir din adamının ifadelerine göre Necef Havzası'nda eğitim alan yaklaşık 20 bin öğrenci içerisinde ancak 200'den az bir Türkmen nüfus bulunmaktadır. Hatta Türkmenler açısından en güçlü Şii nüfusun olduğu bölgelerden biri olan Telafer'de 1950'lerin sonuna kadar tek bir Şii cami olmadığı burada yaşayan Şiilerin büyük bölümünün Bektaşî kökenli olduğunu ifade etmektedir. Görüşme gerçekleştirilen din adamı,

1950’lerde Seyit Abdulkadir Abdulmuttalip ve Molla Mahmut Barzani isimli din adamlarının Telafer’e geçerek Şii camisi kurdukları ve bundan sonra Telafer’de Şiiliğin yayıldığını söylemektedir. Söz konusu din adamı, Necef’e eğitim almaya giden ilk Türkmen din adamının 2005’te vefat eden, Telafer kökenli Şeyh Hüseyin Türkmen olduğunu, bundan sonra sınırlı sayıda Türkmen’in din adamı olmak için havzaya girdiğini belirtmiştir. Ancak bugüne kadar müçtehid yani fetva verebilme yetkisine sahip olan Türkmen bir din adamı ortaya çıkmamıştır (Necef’te yapılan görüşme, 2021). Dolayısıyla Şiiliğin siyaset üzerindeki etkisi ve siyasetin Şiilik etkisi düşünüldüğünde Türkmenlerin tercihinin mezhep yönünde olmadığı görülmektedir. Bu noktada Türkmenlerin kimliksel bir tercih olarak değil, yaşamsal devamı sağlayabilmek ve hayatta kalabilmek için rasyonel davrandığı, bu yüzden Şii siyasi partilerle ittifak oluşturarak, etnik kimliğinin devamını ve en nihayetinde varlığını sürdürme çabası içerisine girdiğini söylemek mümkündür.

3.7.Şiilerin Siyasete Yaklaşımı ve Irak

Hız. Ali’nin Kufe’de katledilmesinin ardından iktidara gelen oğlu Hız. Hasan, dönemin güçlü devleti Emevîlere karşı giriştiği savaşı kaybettiği için barış anlaşması imzalamıştır. Hız. Hasan’ın zehirle öldürölmesinin ardından Muaviye’nin oğlu Yezid’in iktidarına karşı Kufe halkının isteği üzerine Mekke’den Kerbela’ya geçen Hız. Hüseyin ve ailesi Kerbela topraklarından öldürölümüştür. İmam Zeynelabidin ve ardından gelen dokuz imam iktidar için mücadelede iktidardan uzak kalmışlar ve muhalefet rolü üstlenmişlerdir (Öz, 2011: 74-75). Hız. Hüseyin’den sonra imamların düşüncesine göre gerekli imkân ve gücün bulunmaması nedeniyle yönetmek imkânsızdır. Bu nedenle 12. İmam’dan sonra dinî merciler de iktidar için herhangi bir mücadele göstermemişlerdir.

Müslümanların iki büyük dinî mezhebi olan Sünnilik ile Şiilikte yöneticiler arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. İslam Devleti’nin kurulması ve yöneticisinin seçilmesi bağlamında Sünniler hâkimin Hız. Muhammed’den sonra şurayla belirlenmesi gerektiğini söylerken Şiiler tavsiye veya metinle seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu iki yönetim şekilleri tarihsel konular olduğu için burada ele alınmayacaktır. 12. İmam Mehdi’den sonra ortaya çıkan Şiilerin siyasi anlayışları zamanla gelişim göstermiştir. Ancak geleneksel anlayış bugüne kadar siyasete katılmayı reddetmiştir. Bununla birlikte siyasete katılmamanın mutlak olduğunu söylemek doğru olmayacaktır (Fuller, 2005: 392).

Şii fıkıh içerisindeki siyasal teorisi içerisinde 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarındaki anayasal hareketler esnasında tartışmalar yaşanmıştır. Bu süreçte Şii siyasal teorisi yeniden yorumlanmıştır. Anayasal tartışmalar; anayasa yanlıları (Miraz Muhammed Hüseyin Naini) ve geleneksel otoritenin devam ettirilmesi yanlıları (Fadlullah Nuri) olmak üzere iki çizginin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Cabbar, 2005: 392).

Bugünkü Şiilerin siyasete yaklaşımı üç şekilde kendini göstermektedir:

1. Masum Hükmü
2. Velayeti Fakih
3. Dini Siyasi Partiler Hükmü (Harakiler veya İslami Hareketler)

Bu üç başlıktan hareketle güncel Şiiler arasındaki siyasi fikirleri açıklığa kavuşturmak mümkündür.

3.7.1.Masum Hükmü

Şii mezhebini diğer mezheplerden ayıran başlıca konu yöneticinin tavsiyeyle belirlenmesidir. On iki imamın bu şekilde belirlendiği inancı on iki imamilerde hâkimdir (Wiley, 2004: 155). Şii inancına göre iktidarın masumlarda olması gerekmektedir ve masumun yönetebilmesi için uygun şartların bulunmasına ihtiyaç vardır. Altıncı İmam Cafer Sadık'ın tavsiyesi üzerine Şiiler iktidarlara karşı isyan hareketlerini büyük ölçüde terk etmişlerdir. Masumların yönetmesi gerektiği konusunda Şii din alimleri arasında herhangi bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. On iki imamların yaşadığı dönemde sadece Hz. Ali ve oğlu Hz. Hasan yönetime gelebilmiştir. Diğer imamların hiçbirisi İslam toplumlarında yönetici olamamışlardır. Ayrıca yönetim hakkının kendilerinde olmasına karşın yönetim için mücadele etmedikleri bilinmektedir. Şiiler arasındaki masum imamın yönetmesi inancı bugün varlığını güçlü bir şekilde sürdürmektedir. Nitekim Şii inancına göre On İkinci İmam Hz. Mehdi, dünyadaki zulmü ve adaletsizliği giderecek ve ilahi adaletle yeryüzünü yönetecektir. On iki imamcılar, gaipteki İmam Mehdi, yaşamakta ancak görülmemektedir (Wiley, 2004: 155).

Masumun kaybı durumunda yeryüzünü yönetme sorumluluğun halkta olduğuna inanan birçok dinî merci bulunmaktadır. Bu durum 2003 yılından sonra Irak'ta başlayan siyasi süreçte açık bir şekilde kendisini göstermiştir. Nitekim Ayetullah Ali es-Sistani ve Muhammed Said el-Hekim gibi Necef'teki büyük dinî merciler yönetimin din adamlarına devredilmesini reddetmişlerdir (Otterman,

2005). Ayrıca dinî kurumların devletten tamamiyle bağımsız olması gerektiği yönünde de tutum sergilemişlerdir.

3.8.Velayeti Fakih Anlayışı

Velayeti Fakih anlayışının gerekçesine göre şeriat hükümleri geçerliliğini koruduğu için mantık gereği bir İslami hükûmetin kurulması zorunlu hâle gelir. İslam, düşmana karşı savunma iradesi göstermeyi buyurmakta ve bunları gerçekleştirmek de güçlü kurumları gerektirmektedir. 941 yılından itibaren başlayan Gizlilik¹³ döneminde devleti yönetmek için metinle belirlenen bir kişinin olmaması nedeniyle devlet işlerinin nasıl yürütüleceği sorusu ortaya çıkmaktadır (Nasır, 2016: 45). Velayeti Fakih kavramı ilk defa Molla Ahmet el-Neaki'nin Ava'idü'l-Eyyam isimli kitabında (1829) yer almıştır. El-Neaki, peygamberin, imamların ve ulemanın yetki ve görevlerini anlatırken peygamber ve imamların mutlak ve sınırsız yetkiye sahip olduğunu, dolayısıyla onlara vekalet eden ulemanın da aynı yetkiye sahip olması gerektiğini ortaya koymuştur (Dabashi, 1989: 293). Ancak peygamberle imamların yetkileri kutsiyetlerine dayanırken ulemanın yetkisi din ilmindeki üstünlüğüne ve adaleti yerine getirmesine dayalıdır. Dolayısıyla peygamberle imamın yetki süresi sınırsızken ulemanın yetki süresi adaleti uygulanabilirliğiyle bağlantılıdır ve adalet vasfı yitirildiğinde yetki de sona erer (Humeyni, 45).

Velayeti Fakih anlayışını savunan İran İslam Devrimi lideri Ruhullah Humeyni kendi teorisini ileri sürmek için birtakım sorular ileri sürmüştür: İslam sadece iki yüzyıllık bir zaman dilimi mi için mi ortaya çıktı? İslam devlet işlerinin düzenlemesini ihmal mi etti? Humeyni, hükûmetin bulunmaması durumunda Müslümanların haklarının ihlal edileceğini ve bunun kendi topraklarını savunamayacakları anlamlarına geldiğini belirtmektedir. 12. Gayib İmam'ın yerine geçecek kişi hakkında bir metnin bulunmamasına karşın Şeri hâkim özelliklerine sahip kişinin halkı yönetme ehliyetine haiz olduğunu gösterir (Humeyni, 25).

Yukarıdaki sorulardan hareketle Humeyni, fıkıh alanında alim olan ve adil bir kişi olan Hz. Muhammed ve Hz. Ali yetkilerine sahiptir. Halk bu kişiyi dinlemek ve itaat etmek zorundadır. Bu bağlamda Humeyni, fakihlerin peygamber ve imamlar rütbesine ulaştığı anlamının çıkarılmamasını da ifade etmektedir. Ancak Humeyni'ye göre peygamber ve imamların toplumda yargıç ve vali atama ve

¹³ Şii literatüründe Gaybe el-Sugra yani (küçük gizlilik veya kısa) ve Gaybe el-Kübra (büyük gizlilik veya uzun gizlilik) iki şekilde 12. İmam'ın Gizliliği geçmektedir.

görevden alma yetkileri mutlakken adil yönetici fakih, diğer fakihlerle eşit ehliyete sahip oldukları için onları bir görevden alamaz ve atayamaz. Böylece fakihler ya bireysel ya da toplu olarak şeri hükûmetin kurulması için çalışırlar. Fakih ve adalet özellikleri bir kişi de ise onun bu göreve kalması zorunluluk arz eder, oysa birden fazla kişinin bu iki özelliği taşıması hâlinde yönetme görevi ihtiyari hâl almaya başlar (Humeyni, 51).

3.9.Dinî Siyasi Partiler Hükümü (Harekiler veya İslami Hareketler)

Irak'ta Çağdaş Şii İslami hareketi Seyyid Muhammed Bakır es-Sadr¹⁴ tarafından kurulmuştur. Şii İslami hareketin temelinde Iraklı dindar Müslümanları Irak'ı İslam anlayışına uygun olarak yöneterek ve modernize etmeleri öngörülmektedir. Muhammed Bakır es-Sadr'ın niyeti hiçbir zaman Irak yönetimindeki Sünnilerin yerine Şii'leri atamak ya da Şii'lere hak tanımayan Sünni hükûmetlerde ekonomik bir devrim gerçekleştirmek olmadığı belirtilmektedir (Wiley, 2004: 13).

Sadr, Şii din alimlerinin geleneksel siyaset dışı yaşam tarzlarına bırakarak Sünnilerle birlikte din adamlarının siyasete katılımlarına öncülük etmiştir (Wiley, 2004: 14). Sadr'a göre kapitalizm ve demokratik sistem, sosyalizm, komünizm ve İslami yönetim anlayışı olmak üzere dünyada dört yönetim anlayışı bulunmaktadır. Sadr'a göre İslami yönetimin görkemli bir geçmişi bulunmaktadır. Harekilere göre yönetim, dine bağlı olan kişiler elinde olmalıdır. Nitekim Sadr'ın kurduğu Irak'taki ilk Şii siyasi parti olarak 1950'lerde kurulan Dava Partisi bu anlayışı benimsemektedir (Louer, 2008: 83-84). Bu düşünceyi benimseyen İslami siyasi partiler, Osmanlı devletinden sonra iktidara gelen elit kesimin yönetimde olmasına ve bu kesimin güçlü devletler kurmasındaki başarısızlıklarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

3.10.Necf Havzası'nın En Önemli Dinî Mercileri

Irak'ta 20'den fazla Ayetullah seviyesine ulaşmış dinî merci olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında “büyük Ayetullah -dinî alimler arasındaki en bilgili kişiler” olarak bilinen 3 merci bulunmaktadır. Bunlar Büyük Ayetullah Ali es-

¹⁴ Şii'lerin devrimci düşünürü olan Muhammed Bakır es-Sadr, Bağdat'taki Baas yönetimine katılma çağrısına “küçük parmağım Baasçı olsaydı keserdim” ifadesiyle sert bir şekilde karşılık vermiştir. Baas Rejimi'ne karşı direniş sembolü hâline gelen Sadr ve kız kardeşi Amina Sadr, Saddam Hüseyin rejimi tarafından 5 Nisan 1980 yılında tutuklandı ve birkaç gün içerisinde idam edildi. Muhammed Bakır es-Sadr'ın birçok değerli eseri bulunmakta ve Irak'ta Şii bir düşünür olarak kabul edilmektedir.

Sistani, Büyük Ayetullah Beşir el-Necefi¹⁵ ve Büyük Ayetullah İshak el-Feyyad'dır.¹⁶ Mevcut durum itibarıyla Necef Havzası'nın yöneticiliği Büyük Ayetullah Ali es-Sistani tarafından yürütülmekte, Irak'taki en büyük Şii dinî otorite olarak kabul edilmektedir.

3.10.1.Büyük Ayetullah Ali es-Sistani

Ayetullah Ali es-Sistani, peygamber soyundan geldiği iddia edilen ulema bir ailede 4 Ağustos 1930 tarihinde İran'ın Meşed kentinde doğmuştur (Es-Sira el-Zatiye, 2020). İran doğumlu ve İran vatandaşı olan Sistani, Şii'nin İsnâ Aşeriye (On İki İmam) mezhebinin en önemli Taklit Mercilerindendir. Sistani'nin babası Seyyid Ali el Seyyid Muhammed Reda Sistani, Samarra ve Necef'te çalışmalarda bulunmuş saygın bir din adamıdır. Reda Sistani 1897 yılında Ali Sistani'nin doğum yeri olan Meşhed'e dönmüştür. Seyyid Ali el Seyyid Muhammed Reda Sistani, Şeyh Kasım Horosani, Muhammed Hüseyin Naini gibi önemli Iraklı din adamlarıyla yakın ilişkiler içinde bulunmuştur (Sistaniorg,2022). Kendisinden önceki en yüksek Şii dinî merci olarak kabul edilen Ebu Kasım el Hui'nin öğrencisi olan Sistani ise 1951 yılından günümüze Necef'te yaşamaktadır.

Sistani'nin, bugün Şii dünyasında en çok takipçiye (mukallide) sahip olduğu ileri sürülmektedir (Cabbar, 2004: 252). Aslında Şii Taklit Mercilerin, kendileri taklit edenlerin yani mukallitlerinin sayısı konusunda net bir belirleme yapmak oldukça zordur (Işılak, 2015: 395). Ancak bu konuda yapılacak tespitlerde bazı kriterler bulunmaktadır. Bunlar hac görevi sırasında Şii'lerin davranış şekilleri, Mercî'nin Kum'daki tesisinin büyüklüğü ve Mercî için çalışan din adamlarının sayısıdır. Bu kıstaslar göz önüne alındığında Sistani'nin en çok takipçisi olan Şii Mercî olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklar, Şii'lerin yüzde 80'inin Sistani'yi takip ettiğini ileri sürmektedir (Eisenstadt, vd. 2011: 11).

¹⁵ Necef'teki dinî mercilerden biri olan Beşir el-Necefi'nin gerçek adı Beşir Hüseyin'dir ve 1942 yılında Hindistan'ın Jalandhar bölgesinde doğmuştur (Işılak, 2018: 361). Pakistan'ın Lahur kentinde önemli ailelerden biri olan ailesi bilimsel ve sosyal açıdan özel statüye sahiptir. Necefi'ye, Lahur kentinde babası Muhammed İbrahim ve Cami el-Muntazar Şii din okulunun kurucusu olan amcası Ahtar Abbas el-Bakistani tarafından Arapça dili, retorik, fıkıh ve usulü okutulmuştur. 1965 yılında Necef kentine göç eden ve Ebu Kasım el-Hui'den ders alan Necefi, 1974 yılından itibaren Bahsul Hariç dersleri vermektedir.

¹⁶ 1930 yılında Afganistan'ın Gazni vilayetinde doğan Feyyad, 1947 yılında İran'ın Meşhed kentine ve bir yıl sonra Şii'lerin bilim başkenti olan Necef'e göç etmiştir. Necef'e 18 yaşında yerleşen Feyyad, Büyük Dinî Mercî Hui'nin derslerine katılmıştır. Feyyad, hâlen Necef kentindeki taklit mercilerinden biridir (Muhammed İshak el-Feyyad, 2021). Siyasi olarak Feyyad, Irak'ta siyasetin dinî bir mercîye olmadığını, siyasetin dolandırıcılık, hile ve yalan üzerine kurulduğunu belirterek dinle siyasetin çeliştiğini belirtmektedir (Dini-Siyasi Referansın Bir Değeri Yoktur, 2020).

Sistani'nin hocası Ebu Kasım el Hui (Cole, 2006: 7) yaşayan ve vefat eden müçtehitlerin en bilgini olarak Necef Havzası'nda bilinmektedir. Hui'yi taklit edenlerin birçoğu Sistani'yi taklit etmemiştir. Nitekim kimse Sistani'nin Hui'den daha bilgin olduğunu iddia edememiştir. Ayrıca Şiilikte vefat eden bir mercinin de taklit edilmesine devam edilebileceği kabul edilmektedir. Bugün Şiiler arasında en büyük takipçiye sahip olduğu ileri sürülen Sistani'nin din bilgisi bakımından diğer Taklit Mercileri arasında en üstünlerinden olduğu belirtilmektedir. Sistani, bu özelliklerinin de etkisiyle Necef'in İran etkisine girmesine karşı koyabilmiştir.

3.10.1.1. Sistani'nin Velayeti Fakih'e Bakışı

İran Devrimi'nin mimarı Ayetullah Ruhullah Musevi Humeyni, tarafından sistemleştirilen Velayeti Fakih kavramı, gaip imama vekâlet eden ulemanın vekaletinin sadece dinî konularda değil aynı zamanda devletin yönetiminde de geçerli olduğu görüşünü içermektedir (Işılak, 2015: 399). Humeyni'ye kadar olan dönemde gaip imamdan sonra zekât ile humus toplanması, cuma namazı imamlığı, cihat ilan etmek gibi imamın yetkisi altında olan uygulamalar tedrici olarak ulema tarafından üstlenilmiştir. Ancak bunun istisnası devlet yönetimi olmuştur. Humeyni ise ulemanın devlet başkanlığı konusunda da imamın yetkisine vekâlet edilebileceğini görüşünü ortaya koymuş ve 1979'daki İran İslam Devrimi'nden sonra da bu görüşü hayata geçirmiştir (Cole, 2006: 7).

Sistani'nin Velayeti Fakih konusunda Ebu Kasım el Hui çizgisine yakın olduğu tahmin edilmekle birlikte bu konuda net bir belirme de mümkün değildir (Üstün, 2013: 21). Zira Sistani, Velayeti Fakih ile ilgili görüşmelerini beyan etmekten kaçınmakta ve çok zorunlu durumlarda üstü kapalı cevaplar vermektedir. Anılan Velayeti Fakih konusuyla ilintili olabilecek az sayıda fetva yayımlamıştır. Sistani'nin Velayeti Fakih üzerine yayımladığı bir fetvadaki üstü kapalı ifadeler anılanın bu konudaki fikrini açığa vurmamasına örnek teşkil edebilecektir:

“Geleneksel anlamda Velayeti Fakih ancak dinî konularda geçerlidir ve bu durumda her fakih'in velayeti bulunmaktadır. Ancak dinî konular dışında sosyal düzenle ilgili konularda velayet bazı koşullara göre uygulanabilir. Bu koşullardan birisi fakih'in inananlar tarafından tanınması ve kabul edilmesidir.”

İran'ın mevcut ruhani lideri Ali Hamaney'in Velayeti Fakih anlayışına göre velayet, fakihe Allah tarafından tanınan bir imtiyazdır. Sistani ise sosyal konular ile ilgili olarak fakih'in toplumsal olarak tanınırlığı ve sosyal olarak kabul edilebilirliği kıstasını ortaya koymaktadır (Khalaji, 2006: 15). Sistani bu fetvasıyla bir yandan Velayeti Fakih anlayışının belli kıstaslar doğrultusunda kabullenilebileceğini ima

etmekte ancak yine de bu konudaki şahsi görüşünü net şekilde ortaya koymamaktadır.

Sistani, Velayeti Fakih ile ilgili görüşmelerini yansıtmayarak tarafsızlığını korumaktadır. Şii din adamları arasındaki anlaşmazlıklarda tarafsızlığı kabul edilen bir din adamı olan Sistani, bu konuda fikir beyan etmesiyle taraf seçmiş duruma düşebilecektir. Bu durum da tarafsızlığına dolayısıyla uzlaştırıcı ve hakem olarak birçok konuda üstlendiği role gölge düşürebilecektir (Khalaji, 2006: 15).

Velayeti Fakih kavramı bir devlet yönetimi yetkisini içermesi nedeniyle tek bir Taklit Merci olmasını gerektirmektedir dolayısıyla Taklit Mercilerinin imam adına üstlendiği müşterek liderlik kavramını zedelemektedir. Taklit Mercilerinin müritleri tek bir devletten değildir. Örneğin, Sistani'yi Taklit Merci olarak kabul eden Irak'ta olduğu kadar İran, Azerbaycan, Afganistan, Pakistan hatta Batı'da Şiiler de bulunmaktadır. Velayeti Fakih ise bir devlet yönetimini içerdiğinden millî bir olgudur ve mevcut durumda sadece İran'da geçerlidir (Üstün, 1999: 24). Hamaney'i Taklit Merci olarak kabul eden İran dışındaki Şiiler anılanın devlet yöneticisi olarak değil bir dinî lider olarak taklit etmektedir.

3.10.1.2. Sistani'nin Devletin Yönetimi ile İlgili Görüşleri

Sistani yazılı fetvaları internet sitesi üzerinden yayımlayarak, cuma namazı sonrasında hutbelerinde fetvalarını okutarak, temsilcileri yoluyla açıklamalarda bulunarak veya ziyaretçileriyle yaptığı istişarelerde ortaya koyduğu tespitlerle açıklamalarını gerçekleştirmektedir. Sistani'nin selefi Ebu Kasım el-Hui, Mercinin yetkisinin dinî konularda sınırlı olduğuna inanmıştır. Necef'in tarihsel olarak Ebu Kasım el-Hui çizgisinde hareket ettiği bilinse de Necef'teki ulemanın kendi çıkarları doğrultusunda siyasete müdahil olma teşebbüsünde bulunması alışılmadık bir durum değildir (El-Hammud, 2018: 192).

Sistani'ye göre dinî konular sadece ibadeti değil hayatın bütün alanlarını kapsamaktadır. Nitekim Sistani'nin yazıları ve öğretileri incelendiğinde toplumun müçtehit ve mukallit arasındaki ilişkiye göre şekillendirilmesi gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır (Cole, 2006: 8). Buna göre mukallit hayata ve dine dair bütün konularda müçtehide danışmalı ve fetvaya göre hayatını sosyal, siyasi ve dinî açıdan belirlemelidir. Bu bağlamda geri planda kalan bir unsur olan devlet kavramı ise Sistani'nin 2003 yılından sonraki fetvalarında biraz daha görünür hâle gelmiştir. Ancak anılan fetvalarında biraz daha görünür olan "devlet" kavramı ile ilgili görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Aralarında araştırmacı Reider

Visser'in bulunduğu bir grup, devlet kavramının gerçek manada devlet olduğunu ileri sürerken bir başka grup araştırmacı devlet kavramından kastın "adil olan veya olmayan kişiler tarafından yönetilen, dinî olmayan geçici bir hükûmet" olduğunu ifade etmektedir (Visser, 2006: 3-7). Ancak Sistani'ye göre ülkenin yönetimiyle ilgili konularda da müçtehide danışılmalı ve/veya müçtehit siyasi konuların İslam çerçevesinde nasıl ele alınması gerektiği konusunda fikir beyan etmelidir.

3.10.1.3. Sistani'nin Irak'ın Yönetiminde Ön Plana Çıkan Talepleri

Sistani, Irak yönetiminde Şii kesimin etkin olmasını istemektedir (Hasan, 2018). Sistani, 2003'te Irak'taki Sistani, Şii nüfusa işgal güçlerine direnmemeye konusunda ABD yetkililerce "fetva" olarak tanımlanan bir tavsiyede bulunmuştur (Kurzman, 2003: 155). 1918 İngiltere işgali sırasında Şii din adamlarının direniş için yayımladıkları fetvaların halkı isyana teşvik etmesi, daha sonra kurulan Irak devletinin yönetiminde Şiilerin yer almamasına neden olmuştur (George, 2001: 314-324). Bu bağlamda Sistani'nin ABD işgaline direnmemeye yönündeki tavsiyesinin Şiilerin yeni yönetimde etkin olmasını temin etme amaçlı olduğu değerlendirilmektedir. 2010 yılındaki seçimlerde Irakiye Listesi'nin birinci sırada çıkması üzerine Sadr Hareketi lideri Mukteda Sadr'ın diğer Şii partilere katılarak hükûmetin KDK liderliğinde kurulması yönündeki kararında Sistani'nin telkinleri de etkili olmuştur (Ayhan, 2010: 55). Oysa Sistani ile Başbakan Nuri el-Maliki arasındaki ilişkiler özellikle 2008'den sonra sorunlu bir döneme girmiştir (Mamouri, 2014). Özellikle Maliki'nin Nisan 2013 tarihinde "Iraklılar dışındaki Şii havza öğrencilerinin kendi ülkelerine gönderilmesi" yönündeki talimatı ile Necef Havzası ile Maliki arasındaki gerginliğin arttığı bilinmektedir. Maliki, Sistani'nin siyasi sürece herhangi şekilde müdahalesini kabul etmemiş ve sorunların yaşandığı dönemlerde dinî liderlerin siyasi kararlara müdahil olabileceği yönündeki görüşlere şiddetle karşı çıkarak Sistani'ye "siyasi taleplerden vazgeçmesi" yönünde uyarıda dahi bulunmuştur (Mamouri, 2014).

Sistani, 30 Nisan 2014 tarihinde düzenlenen seçimlerde birinci sıradan çıkan KDK'nın lideri Nuri Maliki'nin Başbakanlık görevini sürdürmemesi gerektiği yönündeki açıklamalarda bulunmuştur (Yacoub ve Salama, 2014). Gerçekte Sistani'nin parlamentoda kendisiyle irtibatlı Şii partilere çağrıda bulunacak ya da halka sivil itaatsizlik talimatı vererek Nuri Maliki'nin görevden alınmasını sağlaması mümkün olmuştur. Ancak Irak'taki gerilimi arttırmamak amacıyla böyle bir adım atmamayı tercih ederek bir yandan da siyasi güçler arasındaki anlaşmalara

müdahil olmadığı görüntüsü vermeyi amaçlamıştır. Bu süreçte Sistani'nin İranlı yetkililerle temasta bulunarak, Maliki'nin başbakanlığı için destekte bulunmamalarını istediği ve İran'ın bu nedenle Maliki'nin başbakanlığı için ısrarcı olmadığı yönündeki iddialar kamuoyunda sıklıkla dillendirilmiştir (El-Hılo, 2018).

3 Ocak 2020 tarihinde ABD'nin Bağdat'taki hava saldırılarında öldürülen İran Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü'nün eski Komutanı Kasım Süleymani'nin ise Maliki'nin başbakanlığını sürdürmesi konusundaki ısrarının Sistani'nin Eylül 2015'te Süleymaniye'ye yönelik sert tepkisinin nedenleri arasında olduğu değerlendirilmektedir (İran'ın Yeni Dönem için Aday Olmama Talebini Reddetti, 2014) Ancak Sistani, 2010'da hükûmetin kurulması sürecinde İyad Allavi liderliğindeki Irakiye Listesi'ne destek vermeyerek bir yandan Maliki'nin ikinci dönem başbakanlığına onay verirken öte yandan Sünnilerin devlet yönetiminde etkin pozisyona geçmesinin önünü kesmiştir.

Sistani, işgalin hemen sonrasında Irak'ın yeniden şekillendirilmesinde etkin olmuştur. Sistani, ABD'nin Irak'ın yeni anayasasının yazılması için bir komisyon atanması yönündeki planına karşı çıkmıştır. Söz konusu anayasanın Irak halkı tarafından seçilen parlamento tarafından hazırlanması yönünde ısrarlı olmuş ve Şiileri gösteriler düzenlemeye yönlendirerek talebinin kabul edilmesini sağlamıştır. Seçimler Irak'ta kaos ve belirsizlik ortamının devam ettiği, Sünnilerin tepkili, tehlike algısının yüksek olduğu bu dönemde alelacele gerçekleştirilmiştir. Seçimleri boykot etmesi nedeniyle Sünnilerin anayasanın şekillendirilmesindeki rolü asgari düzeyde kalmıştır. Sistani ise yayımladığı fetvayla oy vermenin dinî bir vecibe olduğunu bildirerek Şiilerin tam da bu dönemde Irak'ın yönetiminin rotasını belirleyen unsur hâline gelmesine katkıda bulunmuştur (Rahimi, 2008: 8-9). Bu durumu ortaya koyan en önemli unsurlardan birisi, kadınların telefonla konuşmak için dahi eşlerinden izin alması gerektiği yönünde fetva yayımlamış olan Sistani'nin, "Şii kadınların oy vermelerini Hz. Zeynep'in mücadelesine benzetmiş ve eşlerinin izin vermemesi durumunda dahi yerine getirmeleri gereken bir görev" olarak tanımlamış olmasıdır. Ayrıca anılan seçimlerden önce Şii oluşumların bir araya gelmesi ve seçimlerden sonra kurulan hükûmetin belirlenmesinde de görüşmeler gerçekleştirmiş, fikir beyan etmiştir.

Sistani'nin önceliği Necef'in ve Necef Havzası'nın bağımsızlığının korunmasıdır. İşgal sırasında halka direnmemesini tavsiye eden Sistani, ABD birliklerinin Necef'e girmesiyle Irak halkından kentin korunması için harekete

geçilmesi yönünde çağrı yapmıştır (Armajani, 2020: 133). Sistani'nin bir Mercî ve dinî lider olarak ilk önceliğinin Necef Havzası'nın korunması olduğu bu nedenle iktidara gelen hükûmetle uzlaşmaya açık olduğu düşünülmektedir. Hatta bu doğrultuda Saddam Hüseyin döneminde Necef'te kalabilen nadir din adamlarından biri olduğu ileri sürülmektedir. Bu kapsamda kendisine 2003 öncesi dönemlerde "takiyye Mercisi" lakabı takılmıştır (Dawisha, 2009: 257).

Sistani'nin siyasi etkisi merkezî yönetimin güçlü olduğu dönemlerde azalmakta, zayıf olduğu dönemlerde artmaktadır. Sistani'nin siyasi açıklamalarının sayısına bakıldığında, bu açıklamaların eski Başbakan Nuri Maliki'nin otoriter ve merkezîyetçi yönetiminin güçlendiği dönem olan 2007-2011 döneminde azaldığı ancak görece zayıf ve siyasi meşruiyetini ispatlamamış olan Haydar Abadi'nin başbakanlık döneminde kayda değer oranda arttığı görülmektedir (Sayej, 2019: 25-26). Irak'ta siyasi, ekonomik ve güvenlikle ilgili krizlerin arttığı dönemlerde Sistani'nin siyasete dâhil olmasında da artış gözlemlenmektedir. Sistani'nin ülke yönetimi, güvenliği, ekonomisi ve istikrarıyla ilgili verdiği fetva sayısı özellikle bu konularda kriz yaşandığı dönemlerde kayda değer artış göstermektedir (Hasan, 2019).

Sistani, Şii siyasilerin ortak hareket etmesinde belirleyici olmuştur. 2005 seçimlerinden önce Şii listelerin birlikte hareket etmesini sağlama konusunda etkin bir rol oynayan yönetim tarzıyla ilgili eleştirileri olmasına rağmen 2012'de Maliki'ye yönelik güvensizlik oylaması girişiminde Şii siyasilere başbakana karşı hareket etmemeleri yönünde bir telkinde bulunmuştur (Saraswat, 2019).

Sistani, diğer etnik/mezhpsel grupların dışlanması Şiilerin yönetsel gücüne tehdit oluşturacağına inanmıştır (Rahimi, 2008: 12). Anılan, Irak Anayasası'nın oluşturulması ve daha sonra hükûmetlerin kurulması dönemlerinde Sünnilerin yönetim dışında bırakılması aksi takdirde Sünni kesimin marjinalleşebileceği yönünde uyarılarda bulunmuştur. Sistani'nin Sünnilerin devlet organlarında etkin pozisyonlarda dahline destek vermediği (Rahimi, 2008: 9) ancak bu kesimin siyasetten dışlanması durumunda mezhepsel çatışmaların yaşanabileceği öngörüsüyle Sünnilere ikincil derece önemi haiz görevler tevdi edilmesine karşı çıkmadığı bilinmektedir (Hassan, 2016).

Sistani, diğer etnik/mezhpsel grupların Irak siyasetinde belirleyici hâle gelmesini önceleyici adımlar atmıştır. Irak Anayasası'nın hazırlanması sürecinde azınlıklara yönetsel veto hakkı verilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. 2010

seçimlerinden sonra ise h k metin Irakiye Listesi'nin değil KDK'nın liderliğinde kurulmasını sağlamak amacıyla Sadr Hareketi Lideri Mukteda es-Sadr'ın  ii koalisyonuna katılması yönünde telkinleri olmuştur.

Sistani, mezhepsel ve etnik çatışmaların önlenmesi için çaba göstermiştir. 2013 yılında IKBY ile merkezî irak yönetimi arasında çatışmaya evrilen ihtilaf sırasında Maliki'yi Kürtlerle silahlı ihtilaf yaşanmaması yönünde uyar mıştır (Isakhan, 2015: 77-78). 2006'da Samarra'da düzenlenen bombalı saldırıdan sonra Şiilerin misillemede bulunmaması için fetva yayımlamış ve 2006'dan günümüze mezhepsel gerginliklerin engellenmesi için açıklamalar ve fetvalar yayımlamıştır. Haziran 2014 tarihinde  ii gençlere I  D'e karşı silah altına girmesi için yayımladığı fetvadan (Iraq conflict: Shia cleric Sistani issues call to arms, 2014) sonra  ii milis grupların Sünni bölgelerde yağma, cinayet, hırsızlık gibi eylemlerini yasaklayan fetvalar yayımlamış, telkinlerde bulunmuştur. Sistani'nin, Sünni kesimin haklarını gerçekten  nemsediğinden değil Irak'ta şiddetin Şiilerin yönetimsel gücünü azaltacağı değerlendirmesiyle Sünnilere yönelik eylemlerin sonlandırılmasını istediği değerlendirilmektedir.

Sistani, Irak'ın din temellerine dayalı bir şekilde yönetilmesini istemektedir. Irak'ta geçici anayasa hazırlanması sürecinde özellikle medeni kanunla ilgili düzenlemelerin İslam hukukuna dayandırılması yönündeki ısrarı karşılık bulmamıştır. Irak Anayasası'nın hazırlanması sürecinde ise yasaların İslami kurallara uygun olması yönünde telkinleri olmuştur (Murphy, 2005). Yasaların İslam'a uygunluğuyla ilgili karar verecek kurum Taklit Merci'dir. Dolayısıyla bu şekilde Sistani, din adamlarına danışılmadan yasa çıkarılmamasına imkân tanımamıştır.

Sistani, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasından yana değildir. Sistani'nin, ulemanın ülke yönetiminde yer almaması gerektiği yönündeki görüşleri ABD yetkilerinde geçen din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına inandığı algısına yol açmıştır. ABD'li yetkililer, işgal sırasında Irak içinde güvenilir ve etkili siyasi kurum ya da şahsiyet bulunmadığı ve Sistani'nin devletin din temeli üzerine inşa edilmesinden yana olmadığı tespitiyle işgal sırasında anılanı ön plana çıkartma girişiminde bulunmuştur. Ancak Sistani'nin din adamlarının devlet yönetiminde yer almaması gerektiği yönündeki inancı (Fuller, 2003: 4), gerçekte anılanın devlet işlerinin dinî kurallardan bağımsız olarak yönetilmesi istediğinden değil ulemanın yönetimsel görevlerde yer alması hâlinde bağımsızlığın ve itibarının zedeleneceği

tespitinden kaynaklanmaktadır. Sistani, usuli ekolündendir. Bu ekolün en önemli temsilcisi ise Ebu Kasım el-Hui, Mercinin imamın yönetim hakkını üstlenmesine karşı çıkmış ve İran İslam Devrimi'nin mimarı Ayetullah Ruhullah Humeyni ile ihtilaf yaşamıştır. Sistani ise Necef'in başına geçmesinden sonraki süreçte Saddam yönetimi altında Irak'ta havzanın varlığı sürdürmesi için sessizliğini korumuş, Ebu Kasım el-Hui'nin çizgisindeki mukallitlerin desteğini almış, Kum ile kurduğu ve dengelerin korunmasına dayanan ilişkilerle İran'ın tepkisini çekmemeyi başarmıştır (Shiite powerhouse al-Sistani helped shape today's Iraq, 2021). Sistani'nin yazıları ve icraatları incelendiğinde, anılanın din adamlarının sadece ibadetle ilgili değil bütün dinî konularda yetkili olduğuna inandığı görülmektedir. Sistani'ye göre din, hayatın sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik her alanını kapsamaktadır (Cole, 2006: 8). Dolayısıyla Sistani'nin görüşüne göre din adamları aynı zamanda bütün bu konularda görüş bildirmeye, kural koymaya yetkilidir. Ancak Sistani'ye göre din adamlarının doğrudan ülke yönetimini devralmaları ruhani konulardan uzaklaşarak siyasileşmelerine, ülke yönetimindeki aksaklıklardan dolayı suçlanmalarına, itibarlarının zedelenmesine ve ülkeyi yöneten din adamlarının diğer dinî müesseselerin bağımsızlığını kısıtlamasına neden olabilecektir. Bu bağlamda doğrudan yönetici olmayan din adamları siyaset üstü nitelikte ancak siyasetin gidişatını belirleyecek bir pozisyon alabileceklerdir. Nitekim işgalin hemen sonrasında ABD'nin Irak ile ilgili planlarını değiştirmesine yol açan Sistani, siyasi bir kimlik edinmeden siyaseti yönlendirecek bir pozisyonu oluşturmuş ve bunu korumuştur.

Sistani kendisini dengeleme ve uzlaştırma mevki olarak siyaset üstü bir pozisyona konumlandırırmış ve mezhepçi/etnik adımlar attığı doğrultusundaki suçlamaları önlemeyi başarmıştır (Alrebh, 2021: 8).Sistani'nin kritik dönemlerde tek bir açıklamayla ülkenin kaderini belirleyecek bir gücü vardır. Sistani, Irak'ta anayasanın hazırlanması sürecinde; 2005-2013 yılları arasındaki seçimler ve hükûmetin teşkiliyle ilgili konularda (Rahimi, 2008: 8-13); Necef'e ABD birliklerinin girmesini engellemesinde; Maliki'nin üçüncü dönem başbakanlığını sürdürememesinde İbadi'nin başbakanlığa getirilmesinde, Sadr'ın işgale karşı direnişine son vermesi ile Mehdi Ordusu'nun feshedilmesinde; IŞİD'e karşı Şii milislerin mücadelesinde ve benzeri birçok kritik konuda belirleyici rol oynamıştır (Al-Aloosy, 2022).

Sistani ülkenin durumu ve kendi pozisyonu bağlamında birbiriyle çelişen fetvalar verebilmektedir. 2006 yılında Nuri Maliki ile yaptığı görüşme sırasında *"silahlar sağlam temellere dayanması gereken ve siyasi partilere değil sadece ulusa bağlı olması gereken silahlı güçlerin elinde olmalıdır"* ifadelerini kullanmıştır. Ancak Sistani, Haziran 2014'teki fetvasında gençlerden IŞİD'e mücadele etmek istemesini isterken (Morris, 2014) bunu devlete bağlı silahlı kuvvetlerin bünyesi dâhilinde gerçekleştirmeleri için ısrarcı olmamıştır. Ayrıca 2003'te Gaip İmam dönene kadar cihat ilan edilemeyeceği ifadesiyle Şiiilerin işgale karşı direnmemesini sağlayan Sistani, 2014'te IŞİD'e karşı cihat ilan etmiştir.

3.11. Irak'taki Şii Siyasi Partiler

Irak'ın siyasi tarihi boyunca hep muhalefette kalan Şiiiler için 2003 sonrası başlayan siyasi süreç kritik bir dönem olmuştur. Iraklı Şii siyasi partiler ülkedeki Şii nüfus çoğunluğuna dayanarak 2003 yılından sonra Irak'taki hâkim güç olma peşinde çaba göstermişlerdir. Bu noktada 2003 öncesinde genellikle Irak dışında örgütlenen Şii partiler, Baas rejiminin yıkılmasıyla teşkilatlarını Irak içerisine taşımış ve ülkenin genelinde örgütlenme çabasına girişmiştir. 2003 sonrasındaki Irak siyasetinin şekillenmesi itibarıyla başbakanı seçme iradesine sahip olan Şii partiler, 2003'ten sonraki siyasi süreçte farklı yapılar ve yönelimler ortaya çıkmıştır. Bu noktada aşağıdaki bölümde Irak siyasetindeki etkin Şii siyasi oluşumlara yer verilecektir.

3.11.1. Dava Partisi

1957 yılında kurulan Dava Partisi (İslami Davet Partisi, Hizb el-Dava el-İslamiye, Islamic Dawa Party) ilk dönemlerinde Irak'taki Marksizm, pan-Arabizm ve diğer İslami referanslı olmayan ideolojilerin hâkimiyetinin kırılması ve gençliğin düştüğü boşluktan kurtarılması amacıyla bazı Şii din adamları tarafından organize bir hareket olarak kendisini tanıtmıştır (Shanahan, 2004: 17). Partinin fikir önderi Muhammed Bakr el-Sadr olmuştur. Kurucu heyeti içerisinde Ayetullah Muhammed Bakr Sadr¹⁷, Muhammed Mehdi el-Hekim, Murtaza el-Askeri, Talib

¹⁷ 1935 yılında Kazımiye'de (Bağdat) doğmuştur (El-Mumin, 2020). Partinin kuruluşu için düzenlenen hazırlık toplantılarını organize etmiştir. Partinin kurucu heyeti içerisinde yer alan sekiz kişi arasındaki önemli kişidir. Babası Hz. Muhammed'in evladı olan 7. İmam Musa-i Kazım'ın soyundan gelen Seyit Haydar'dır. Dedesi Ayetullah İsmail Sadr'dır. İlkokula beş yaşında başlamıştır. On bir yaşında ilkokulu bitirdiğinde, devlet tarafından bursla yurt dışında eğitimi için gönderilmek istenmiştir. Fakat Muhammed Bakr Sadr bunu kabul etmemiş, İmam Sadık'ın okulunda İslami eğitim almayı tercih etmiş ve o zamanların İslami ilimler merkezi olan Necef'e gitmiştir. Fıkıh ve usul derslerini Ayetullah Hui'de, felsefe dersleri Ayetullah Ali Yasin'den, batı

Rifai, Muhammed Sadık Kamussi, Abdulsahib el-Dakhil, Muhammed Salih el-Edib, Muhammed Bakr el-Hekim, Hasan Şubarve Cabir el-Atta'nın dâhil olduğu sekiz kişi yer almıştır (Sacit ve Selman, 2017: 337). Ancak Partinin fikir önderi Muhammed Bakr el-Sadr olmuştur. Dava Partisi'nin kuruluşunda Necefli kişiler çoğunluğu oluşturmakla birlikte Şiiilerin yaşadığı diğer bölgelerden de kişilerin katılım sağlamasında dikkat edilmiştir.

3.11.1.1. Dava Partisi'nin Hedefleri

Irak'taki mevcut durumun değiştirilmesi hedefini benimseyen parti, bu amacın İslami hakikatin öne çıkarılmasıyla mümkün olacağını savunmaktadır. Bu değişiklik için ise tanımların, davranışların, gelenek ve ilişkilerin İslam'a göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Hedeflenen düzenleme ancak beşerî yasalar yerine İslam yasalarının kullanılmasıyla mümkün olacaktır (Sacit ve Selman, 2017: 337). Dava Partisi'nin hedefleri 1993 yılında partinin yayın organları tarafından:

1. Müslüman bireyin toplum ve düşünce olarak geliştirilerek İslami anlayışa hâkim olmasının sağlanması,
2. İslami düşüncenin esasına inilerek onun saflaştırılması,
3. Toplumun entelektüel, ruhani ve etik olarak seferber edilerek toplumun kademeli değişiminin sağlanması,
4. İslam ülkesinin kâfir sömürgecinin egemenliğinden kurtarılması,
5. İslam devletinin kurularak büyük İslam devletinin inşa edilmesi,
6. Dünyanın İslam'a davet edilmesi olarak açıklanmıştır.

3.11.1.2. Dava Partisi'nin Gelişim Süreci

1957'de kurulduktan sonra 1958'de Irak'ta Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte nispeten daha özgür bir hareket alanı yakalayan Parti Irak'taki darbeler döneminin boşluklarını kullanmış ve etki alanını genişletmiştir. 1969 yılında Baas Rejimi, Dava Partisi'nin artan etkinliğinden rahatsızlık duymaya başlamış ve Şii din adamlarına karşı karalama kampanyası başlatmıştır. Bunun üzerine Dava Partisi Baas Rejimini hedef alan gösterilerin düzenlenmesine öncülük etmiştir. Gösterilerde Necef ve Kerbela vilayetlerini içerisine alan bir İslam devletinin kuruluşu talep edilmiştir. Bu nedenle Baas Rejimi, Dava Partisi'nin lider kadrosu için tutuklama emri çıkarmıştır. Parti'nin 1970'li yıllarda Baas Rejimi'ne karşı silahlı eyleme başlamasıyla elinde tuttuğu güç gün yüzüne çıkmıştır. Bunun üzerine

felsefesini Badkubey'den almıştır. Sadr, Humeyni'ye İran'daki İslam devrimi döneminde destek vermiştir (Siret İlim... eş-Şehid Muhammed Bakır es-Sadr, 2020).

partinin lider kadrolarına ilişkin tutuklamalar başlamış yaşanan çatışmalar sonucunda birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Partinin lider kadrosunun tutuklanması partinin etkinliğinde düşüşe sebep olurken 1972’de Saddam Hüseyin’in iktidara gelmesiyle Dava Partisi’ne yönelik rejim baskısı artmıştır. 1974 yılında ise Irak Devrimci Komuta Konseyi, partinin lider kadrosunda bulunan 75 partiliyi tutuklayarak idam cezası vermiştir (Cabir ve Hasan, 2012: 73). Böylece partide yönetim boşluğu oluşmuş destekçileri arasında da duraklama dönemi başlamıştır. 1975 yılında Baas Rejimi *Arbain* törenlerini¹⁸ yasakladığını açıklamış bundan iki yıl sonra Dava Partisi yasağa rağmen *Arbain* törenlerini düzenlemiştir. Yürüyüşe katılanlara ise polis tarafından müdahale edilmiştir.

Dava Partisi, Irak’ta maruz kaldığı baskı nedeniyle farklı ülkelere yerleşen üyeleri vasıtasıyla örgütlenmesini sürdürmüştür. Böylece Şiilerin olduğu ülkelerden de partiye katılım sağlanmıştır. Parti İran, Suriye ve ABD ile Avustralya’nın dâhil olduğu Avrupa gruplarında örgütlenmiştir. Saddam Hüseyin’den kaçan partinin bazı önde gelenleri İran’a kaçarak Sadr Kampı’nı kurmuştur. Partinin yeni lider kadrosunun seçilmesi için düzenlenen seçimler İran’da yapılmıştır. 1983’te İran’ın müdahalesiyle Sadr Kampı dağıtıldıktan sonra partinin İran’daki askerî eğitim faaliyetleri azalmıştır. Dava Partisi liderlerinin sığındığı bir diğer ülke ise Suriye olmuştur. Nuri El-Maliki, Suriye’de yaşadığı dönemde partinin sözcülüğü görevini üstlenmiştir. İran-Irak savaşı sonrasında ise Irak’ta bir rejim değişikliği yaşanmaması üzerine Irak, Suriye ve İran’dan Batı’ya göç yaşanmıştır. Dava Partisi üyeleri diaspora yaşamları sürecinde siyasi ve kültürel aktiviteler düzenlemiştir. Yaşadıkları ülkelerde cami ve okullar açmışlardır. Avrupa’da yaşadıkları dönemde Iraklı Şiiler, kendi isteklerini yaşadıkları ülkelerin toplumuna anlatma fırsatı edinmişlerdir. İbrahim Caferi ise İran’da gerçekleştirilen Dava Partisi Siyasi Heyet seçimlerinden sonra partisinin Londra temsilciliği ve sözcülüğü görevini üstlenmiştir.

3.11.1.3. İran İslam Devrimi Sonrasında Dava Partisi

Dava Partisi’nin 1979 İran İslam Devrimi sonrasında yönetimi ele geçirecek olan Ayetullah Humeyni ile tanışıklığı 1970’li yılların son yarısına dayanmaktadır. Humeyni, Necef’te 1965 ve 1978 yılları arasında sürgün olarak yaşamıştır. İran İslam Devrimi’nden sonra Dava Partisi, bu tanışıklıktan yararlanarak İran’daki yeni

¹⁸ Hz. Hüseyin’in öldürüldüğü Muharrem ayının onuncu gününden kırk gün sonra Necef’ten Kerbela’ya yürüyüş şeklinde düzenlenen yürüyüş törenleri Arbain olarak anılmaktadır.

yönetimle ilişki kurmuştur. Ancak taraflar arasında görüş ayrılıkları da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Ayetullah Humeyni'nin Velayeti Fakih doktrini. Bu görüş devrim sonrası dönemde Dava Partisi tarafından kabul görmemiştir. Velayeti Fakih taraftarları siyasi karar alma sürecinin son aşamasının din adamlarına bırakılmasını savunurken Dava Partisi siyasi karar alma sürecinde son sözün din adamları yerine halk tarafından söylenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu görüş ayrılığına rağmen Dava Partisi merkezini Bağdat'tan Tahran'a taşımıştır. Baas Rejimi ise Dava Partisi'nin İran'dan destek alarak güçlenmesini engellemek için 31 Mart 1980'de partinin üyeleri hakkında idam kararı vermiş, ardından 8 Nisan 1980 tarihinde Muhammed Bakr Sadr ve kız kardeşi Amina Sadr idam edilmiştir. Dava Partisi taraftarları dinî ve örgütsel lideri olan Muhammed Bakr Sadr'ı kaybettikten sonra Ayetullah Ebu El-Kasım El-Hui'yi (Muhammed Bakr Sadr'ın hocası) *taklit* etmeye başlamıştır.

Hui, siyaset karşıtı tutumunu ömrünün sonuna kadar sürdürmesine rağmen özellikle Muhammed Bakr Sadr'ın idamının ardından faaliyetleri üzerindeki hükûmet denetimi artmış, mallarına el konmuş, öğrencileri tutuklanmış ve Irak dışına çıkmasına izin verilmemiştir. Bu baskılara rağmen İran-Irak savaşı sırasında (1980-1988) sessiz kalmış ve iki taraf hakkında herhangi bir görüş beyan etmekten kaçınmıştır. 1991'de Irak'ta meydana gelen Şii ayaklanmasının bastırılmasından sonra olaylarda etkisi bulunduğu iddiasıyla üzerindeki baskılar arttırılmış ve ömrünün son günlerini evinde göz hapsinde geçirmiştir. 8 Ağustos 1992'de vefat eden Hui'nin cenazesi, Irak hükûmetinin ısrarı üzerine sadece yakınlarından beş altı kişinin katılımıyla törensiz kaldırılmış ve Necef'te Mescid-i Hadrâ'ya defnedilmiştir. Hui'nin ölümünün ardından yerine önce Ayetullah Gülpayigani geçtiyse de yaklaşık 1 yıl sonra hayatını kaybetmesiyle Gülpayigani'nin yerine Ayetullah Ali es-Sistani geçmiştir. Ancak bu süreçte Dava Partisi ve taraftarlarının kimi takip etmesi gerektiği konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Zira Dava Partisi'nin İslami devrimi savunması ve siyasi faaliyetler yürütmesi ve Sistani'nin bu faaliyetlere karşı bir duruş sergilemesi, Dava Partisi'nin dinî lider arayışında Lübnanlı dinî lider Allame Fadlullah ve Ayetullah Seyit Mahmut Haşimi (Mahmut El-Şehrudi) isimleri ön plana çıkmıştır. Ancak Dava Partisi'nin daha çok Fadlullah ile irtibatta olmuştur.¹⁹

¹⁹ Fadlullah'ın da Muhammed Bakr Sadr ile aynı dönemde Hui'nin öğrencisi olması, Fadlullah ile Muhammed Bakr Sadr'ın kardeşi Hüccetülislam Seyid İsmail Sadr'ın çok iyi arkadaşı olması ve

Öte yandan Muhammed Bakr Sadr'ın Humeyni'nin İslam devrimi ve ABD'ye karşı direnişine destek vermesine rağmen, temelde görüş ayrılıkları bulunması Dava Partisi'nin Sadr'dan sonra Humeyni'yi taklit etmesinin önüne geçmiştir. Bunda Humeyni'nin İran kökenli olmasının da etkisi olduğu söylenmektedir. Humeyni ve Dava Partisi arasındaki Velayeti Fakih konusundaki görüş ayrılığı, Dava Partisi'nde de yansıma bulmuş ve ilk ayrılığı getirmiştir. Humeyni'nin Velayeti Fakih doktrinini destekleyen kanat Ayetullah Said Muhammed Bakr El-Hekim liderliğinde 1982 yılında ayrılarak, İYK kurmuştur.

Ayrıca Muhammed Bakr Sadr'ın idam edilmesine tepki olarak Dava Partisi silahlı faaliyetlerini arttırmak için İran'ın Huzistan eyaletinin başkenti olan Ahvaz şehrinde Sadr Kampı'nı kurmuş partinin kadrolarının büyük bir kısmı buraya taşınmıştır. Kampın en önemli faaliyetlerinden biri, Irak'ta gerçekleştirilecek silahlı eylemlerde görev alacak *Özel Muhafızlar* isimli milislerin yetiştirilmesi olmuştur. Bu milislerin gerçekleştirdiği en dikkat edici eylemler Tarık Aziz'e suikast girişimi, Irak'ın Beyrut Büyükelçiliğine bombalı saldırı, Irak Planlama Bakanlığına yapılan bombalı saldırı olmuştur.

3.11.1.4. 2003 Sonrası Dönemde Dava Partisi

Dava Partisi, ABD'nin Irak'ı işgaliyle oluşan siyasi boşluktan yararlanarak Irak genelinde temsilcilikler ve bürolar açmıştır.²⁰ Aynı zamanda partinin İran, Suriye ve Avrupa'da yaşayan liderleri Irak'ta bir araya gelmiştir. Dava Partisi bu dönemde siyasi süreçlerin tamamına katılmıştır. 2005 parlamento seçimlerinde Dava Partisi ve İYK'nın önderliğini yaptığı Ulusal Birlik Koalisyonu seçimleri kazanmıştır. Seçim sonucunda Nuri El-Maliki hükûmeti kurmuştur. 2010 parlamento seçimlerinde ise Dava Partisi'nin önderliğini yaptığı KDK, İyad Allavi önderliğindeki Vataniye Koalisyonu'ndan sonra ikinci en büyük koalisyon olmuştur. Ancak seçimlerden sonra diğer Şii partilerin desteğiyle en büyük parlamento blokunu kurarak başbakanlık pozisyonunu ikinci Nuri El-Maliki hükûmeti için sürdürmüştür. 2014 parlamento seçimlerini Dava Partisi'nin önderliğini yaptığı KDK en büyük koalisyon olarak kazanmış Haydar El-Abadi tarafından hükûmet kurulmuştur. 2018 parlamento seçimlerine ise Dava Partisi iki

Fadllullah'ın konuşmalarında doğrudan Muhammed Bakr Sadr'a atıf yapması ayrıca Dava Partisi fikrini överek, ümmeti birleştirici örgütlenme olarak görmesi nedeniyle Fadllullah, Şehrudiye göre daha fazla kabul görmektedir.

²⁰ Irak'ta Dava Partisi'nin ilk bürosu 13 Nisan 2003'te Necef'te (Kufe) açılmıştır.

farklı koalisyonla katılmıştır. Haydar El-Abadi önderliğindeki Zafer İttifakı 42, Nuri El-Maliki önderliğindeki KDK ise 25 sandalye kazanmıştır. Ancak her iki koalisyon da seçimlerden birinci olarak çıkamamıştır. 2003 sonrasında ilk kez hükûmeti kurma görevi Dava Partisi'nin dışında bir kişiye verilmiş ve Adil Abdulmehdi hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir.

3.11.1.5. Dava Partisi'ndeki Eğilimler

Dava Partisi içerisinde 2003 öncesi dönemde (muhalafet döneminde) temel olarak üç grup bulunmaktadır. Bu grupları Nuri El-Maliki'nin önderliğindeki Suriye grubu, Ali El-Edip önderliğindeki İran grubu ve İbrahim El-Caferi önderliğindeki Avrupa (Amerika ve Avustralya dâhil) grubu olarak sınıflandırmak mümkündür. 2003 sonrasında Dava Partisi'nin Irak dışında bulunan bu grupları bir araya gelerek, Irak'taki temel yapılanmayı oluşturmuştur. Ancak dış bağlantıları ve liderlik mücadelesi nedeniyle Dava Partisi içerisinde sürekli sorunlar yaşanmıştır. Nitekim İbrahim El-Caferi, 2010 seçimleri öncesi Nuri El-Maliki ile yaşadığı sorunlar nedeniyle Dava Partisi'nden ayrılarak Ulusal Reform Hareketi'ni kurmuştur. 2014 seçimleri öncesinde parti de Dava Partisi içerisinde büyük sorunlar yaşanmış, özellikle Nuri El-Maliki partiyi domine edebilmek için başta kendisine yakın isimleri önemli pozisyonlara getirmek ve kendisine rakip olabilecek kişileri de elimine etmek olmak üzere farklı yöntemler izlemiştir. Bu dönemde Nuri El Maliki Ali El Edip'i de Kerbela'daki seçim yarışında sindirmeye çalışmıştır.

Nuri El-Maliki zaman içinde kendisine olan desteği kaybettikçe parti içerisindeki dominasyonunu arttırmaya çalışmış ve partideki ayrışmalar giderek derinleşmiştir. Öte yandan parti içerisinde kaybettiği desteği dışarıdan destekle telafi etmeye çalışan Nuri El-Maliki için IŞİD sonrası süreçte kurulan Şii milis gruplar ve Haşdi Şaabi bir fırsat olmuştur. Zaten ikinci dönem (2010-2014) başbakanlığı sırasında iyi ilişkiler kurduğu ve kullandığı Asaib Ehli'l Hak, Bedir Örgütü gibi milis gruplarla ilişkilerini geliştirmiş ve Abadi'yi zayıf pozisyonda bırakarak bir sonraki seçimler için avantaj sağlamaya çalışmıştır. Nitekim IŞİD sonrası süreçte Nuri El-Maliki tamamen İran'la iş birliği içerisine girerken, ABD de Haydar El-Abadi'yi ayakta tutmaya çalışmıştır. Böylece Dava Partisi içerisinde İran ve ABD destekli olmak üzere iki kanat ortaya çıkmıştır.

3.11.1.6. Dava Partisi'nin Dönüşümü

Dava Partisi, Irak'ta ideolojik (sosyalist-liberal) siyasi partilerin ortaya çıktığı bir dönemde kurulmuştur. Sosyalist ve liberal partiler şehir ve köylerde

nüfus edinerek önemli halk kitlelerini bir araya getirebilmiştir. İdeolojiye dayalı siyasi partiler başlangıçlarda meşru görülmediği için gizli bir şekilde faaliyet yürütmüştür (Dirasa Vakı el-Ahzab el-Siyasiye el-İrakiye ve Bunyetuha Kable ve Bada İkrar Kanun el-Ahzab el-İraki Lisenet, 2015). Dava Partisi'nin 1950'li yıllarında kurulması Irak'taki İslami siyasi hareketler açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1921 yılında kurulan Irak devletinde ilk kez İslami bir yapılanma farklı ideolojik ve siyasi örgütler arasında yükselbilmiştir. Dava Partisi, kültürel ve parti söylemi olan ve dinî merci tarafından desteklenen ilk İslami parti olmasının yanı sıra kuruluşunda akademisyen ve entelektüeller de rol almıştır (Sacit ve Selman, 2017: 337).

Dava Partisi tarihi üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama inşa ve değişim aşaması olarak adlandırılan partinin tesis edilmesi aşamasıdır. Bu aşamada partinin faaliyetlerine gizlilik hâkimdir. İkinci aşama siyaset aşamasıdır. Bu aşamada Dava Partisi siyaset yapma faaliyetlerine geçmiş ve muhalefette kalmıştır. İkinci aşama ise iktidarı ele geçirme aşamasıdır. İhvan ile bağlantısı olan Dava Partisi, sosyalistler ve Baas partisiyle mücadele vermiştir. Baas Partisi, Dava Partisi hareketinin tehlikesini sezdiğinden dinî mercilere yönelik propaganda hamleleri başlatmıştır. Dava Partisi, Baas rejiminin Şii dinî mercilerine yönelik gerçekleştirdiği hamle sonucu 1974 yılında gösteriler düzenleyerek rejimin devrilmesi ve İslami devletin kurulmasını talep etmiştir. Bu dönemde yaşanan çatışmalar sonucu Dava Partisi, Muhammed Bakır Sadr'ın yanı sıra çok sayıda önemli lideri ve binlerce öğrencisini kaybetmiştir (Sacit ve Selman, 2017: 337).

Dava Partisi'nin geçirdiği ikinci önemli aşama 1979 yılında partinin açık bir şekilde siyasi hayata açık bir şekilde katılmasıdır. 20 Haziran 1979 tarihine tekabül eden İmam Musa el-Kazım'ın şehadetinin yıl dönümünde Bağdat'ın Kazimiye kentinde büyük gösterilerin düzenlenmesi planlanmıştır. Ancak gösteri Baas yönetimi tarafından bastırılmış ve 30 bin kişi tutuklanmıştır.

Üçüncü aşamada ise 2003 yılından sonra iktidara gelen Dava Partisi²¹ içerisinde çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıkmış, halk ile parti ilişkileri büyük ölçüde

²¹ 2003 yılından sonraki siyasi sürece katılan Dava Partisi, 2005 yılında İbrahim Caferi Başkanlığı'nda Irak'ın geçici hükümetini yönetmiştir. 2007 yılında Dava Partisi'nin yıllık kongresinde yapılan seçimle Nuri Kamil el-Maliki, Dava Partisi'nin Genel Sekreteri olarak seçilmiştir. İbrahim Caferi, Dava Partisi içerisinde oylamaya sonucu kabul etmeyerek İslah Akımı adı altında kendi siyasi partisini kurmuştur. İslah Akımı'nın yanı sıra Dava Partisi Irak Örgütü

kopmuştur. Dava Partisi, iç ve dış davacılar olmak üzere ikiye ayrılmış ayrıca Parti'nin dinî merci yönlendirmeleriyle ilgili yaklaşımında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Parti üyelerinin bazıları dinî merci tarafından yapılan yönlendirmelerinin şeri zorunluluk niteliği taşıdığına inanırken diğerleri ise dinî merci yönlendirmelerinin sadece ahlaki zorunluluk niteliğinde olduğuna inanmaktadır. Dava Partisi içerisindeki bu görüş farklılıkları da partililerin Irak ve İran'daki dinî mercilere yönelik bakışını etkilemektedir. Dava Partisi içerisindeki bazı taraflar Ayetullah Sistani yönlendirmelerine uyarken bazıları da birden fazla dinî merciyi kabul etmektedir (Hamud, 2018: 190). Öte yandan Fakih'in siyasi hayattaki rolüne inanmak kaçınılmaz olarak Vilayeti Fakih yönetimine yol açacaktır. Vilayeti Fakih anlayışı Dava Partisi'nin düşüncesine yabancı olmamasına karşın Irak'ın karışık dinî ve mezhepsel yapıya sahip olması ayrıca bölgesel ve uluslararası zorluklar nedeniyle Irak'ta bu sistemin uygulanmasını ileri sürmemişlerdir (Hamud, 2018: 191). Fakihlerin takip edilmesi konusundaki görüş farklılıklarından dolayı parti üyeleri arasında ihtilafların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

3.11.1.7. Dava Partisi'nden Ayrılan Siyasi Partiler

Dava Partisi'nde bölünmeler 1960'lı yıllardan itibaren başlamıştır. İlk ayrılma partinin kurucularından biri olan Şeyh Abdulaziz el-Bedri tarafından Ceyişil İmam'ın kurulmasıyla gerçekleşmiştir. 1981 yılında ise yaşanan düşünce ve siyasi ayrılmalar sonucu düzenlenen seçimlerde Muhammed Hadi el-Subeyti ve çizgisinde olan Şeyh Ali el-Korani gibi isimler partiden uzaklaştırılmış ve böylece parti dışı bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Davadan ayrı olarak ortaya çıkan yeni oluşum başlangıçta Basra Hattı olarak isimlendirilmiştir. 1984 yılında yaşanan bir diğer önemli bölünme de Meclis el-Fıkhi (Fıkıh Meclisi) biriminin parti yapılanmasından çıkartılmasıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca parti içerisindeki anlaşmazlıklardan dolayı 1999 yılında gerçekleştirilen İmam Hüseyin Konferans'ında bir grup dava yetkilisi, Haşim el-Musevi liderliğinde Dava Partisi-Irak Örgütü'nü kurmuştur (Hizbul Dava el-İraki el-Nusha eş-Şiiye Licamat İhvan el-Müslimin, 2019). Ancak bu yapı da bütünlüğünü koruyamamış ve liderlik sorunu ve işleyiş konusundaki anlaşmazlıklardan dolayı 2009 yılında eski Ulusal Güvenlik Bakanı Abdulkerim el-İnzi liderliğinde Dava Partisi-İç Örgütü kurulmuştur (Aziz:

(Hizbul Dava Tanzim el-Dahil) ana partiden ayrılarak Basra'da kurulmuştur (Sacit ve Selman, 2017: 338).

1993: 74-75). Irak'ın güneyindeki Miysan ve Zikar vilayetlerinde etkili olan ayrıca Dava adında bir gazetesi ve Fayha uydu kanalı bulunan bu yapı Sadr'a yakın duruş sergilemektedir (Kısat Tefekuk el-İtilaf... vel İhtirab eş-Şii, 2020). Bunların dışında parti bünyesinde kuruluşundan günümüze çok sayıda kopma yaşanmıştır. Bunların en önemlileri aşağıda yer almaktadır.

3.11.1.7.1. Dava Taraftarları Örgütü (Munzamat Ansar Dava)

Dava Taraftarları Örgütü yine Dava Partisi'nde meydana gelen ayrılmalar sonucu ortaya çıkan siyasi partilerden biridir. Mazin Mekiye liderliğinde kurulan bu parti İbrahim Caferi'ye yakınlığıyla bilinmekteydi. Mekiye'nin Davet Partisi'nden ayrılması Ansar Dava, Dava Hareketi, Kevadir el-Dava (Dava Kadrosu) ve Dava Partisi -İç Örgütü'nün bazı tarafları Caferi liderliğinde İslami Dava Akımı'nın kurulmasına yol açmıştır. İslami Davet Akımı daha sonra Islah Akımı'nın oluşumuna yol açmıştır (Eş-Şenavi, 107).

3.11.1.7.2. Islah Akımı

2005-2006 yılları arasında Irak Başbakanlığı görevini yapan İbrahim el-Caferi tarafından 2008 Vilayet Meclis Seçimleri'ne katılmak üzere Dava Partisi'nden ayrılarak 31 Mayıs 2008 tarihinde kurulmuştur. Siyasi, kültürel ve sosyal toplumun farklı kesimlerinden içinde bulunduran Islah Akımı'nın hedefinin güvenliği sağlamak, silahın devlet tarafından kontrol edilmesini sağlamak ve Baas rejimi döneminde hâkim olan partizan, mezhepçi ve bölgecilik politikaların önüne geçmek olduğu açıklanmıştır. Caferi, 2010 yılında yapılan parlamento seçimlerinde iyi sonuç elde etmemiştir. Ancak seçim sonrası Sadr Akımı tarafından başbakan aday olarak desteklense de Sadr daha sonra İran baskısıyla Maliki'ye destek vermiştir (Eş-Şenavi, 107). Caferi yeni yapılanmanın kurulması aşamasında kendisinin düşünce açısından hâlihazırda ve geçmişte de Dava düşüncesine bağlı olduğunu ancak ulusal çıkarın diğer toplulukları da içine alan bir akımın olması gerektiğini açıklamıştır. İslam Akımı, Maliki liderliğindeki Dava Partisi, Sadr akımından ayrılan ve bağımsız siyasetçilerin katılımıyla tesis edilmiştir. Haşdi Şaabi Heyet Başkanı Falih el-Fayyad, Islah Akımı'nın kurucularından biri olmuştur (İntihabat Tayyar el-İslah el-Vatani, 2020).

3.11.1.7.3. Sadr Hareketi

Sadr ailesi Irak'taki eski ve etkili Şii ailelerinden biridir. Ailenin yetiştirdiği ve bugün itibarıyla Irak'ta önemli figür hâline gelen iki isim bulunmaktadır. Birinci Muhammed Bakır es-Sadr (I. Sadr), ikincisi de Muhammed Sadık es-Sadr'dır (II.

Sadr). Şiiilerin devrimci düşünürü olarak kabul edilen I. Sadr, Baas Rejimi'ne karşı direniş sembolü olarak tanınmaktadır. Sadr, 5 Nisan 1980 tarihinde Saddam Hüseyin rejimi tarafından kız kardeşi Amina Sadr idam edilmiştir (Mallat, 1993: 7). Muhammed Bakır es-Sadr'ın birçok değerli eseri bulunmakta ve Irak'ta bir Şii düşünür (filozof) olarak kabul edilmektedir. I. Sadr, Baas Rejimi'ne karşı direniş göstererek 20. yüzyılın etkin isimlerinden birisi olmuş ve 1958 yılında Şii Dava Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır (Aziz, 1993: 209).

II. Sadr, 1943 yılında Bağdat'ın Kazımiye kentinde doğmuştur. II.Sadr, seküler felsefe ve ideolojilerle de aşinalığıyla bilinen, hatta din adamı olmasının yanı sıra bir düşünce adamı olarak kabul edilen meşhur dinî lider Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr'ın yeğenidir. II. Sadr, erken yaşlardan itibaren diktatörlüğe karşı duruşuyla tanınmaktadır. II. Sadr eğitimini İran İslam Devrimi lideri Ruhullah Humeyni, Muhammed Bakır es-Sadr, Ebu Kasım el-Hui ve Seyit el-Hekim gibi Şiiilerin önde gelen din bilimi adamlarından almıştır. II. Sadr'ın Baas Rejimi'ne karşı direnişiyle tanınmış ve Saddam'ın yasaklamalarına uymayarak Kufe kentinde cuma namazı kıldırılmıştır. Sadr, 1991 yılındaki Şabaniye Devrimi'ne katıldığı için Saddam rejimi tarafından tutuklanmış ve işkence görmüştür (Noorbaksh, 2008: 59). Yüksek Dinî Mercî Abdul Ala el-Sebzavari vefat ettikten sonra II. Sadr, Mercî görevini yapmaya başlamış ve toplumun ihtiyaçlarına karşılık vermek için Irak'ın farklı bölgelerine tebliğciler göndermiştir.

II.Sadr'ın Saddam yönetimine gösterdiği direniş ve cesaret, Iraklılar için ilham kaynağı olmaya ve rejim için de tehdit oluşturmaya başlamıştır. II.Sadr, 1999 yılında Muhammed ve Mustafa oğullarıyla birlikte rejim tarafından suikasta uğramıştır (Noorbaksh, 2008: 59). II.Sadr'ın rejim tarafından şehit edilmesi haberinin yayılması ardından Irak'ın güney vilayetlerinde ayaklanma yaşanmış ve bu ayaklanma Sadr Ayaklanması olarak isimlendirilmiştir (Iraq: March 1999 Shi'a demonstration in Basra concerning the assassination of Grand Ayatollah Mohammed Sadiq-al-Sadr, 2002). Bu saldırının ardından yerine en küçük oğlu 25 yaşında olan Mukteda es-Sadr geçmiştir. Bu dönemde Saddam rejimi suikastı inkâr etmek ve Şii ayaklanmasının önüne geçmek için Mukteda es-Sadr'a yönelik herhangi bir eylemde bulunmamıştır (Cockburn, 2008: 138-139).

Mukteda es-Sadr, ABD güçleri tarafından Baas rejimin devrilmesiyle babasının nüfuzunu ve ailesinin mağdur edilmesini değerlendirerek Irak'ın en önemli dinî-siyasi figürlerinden biri hâline gelmiştir (Sacit ve Selman, 2017: 340).

O dönemde henüz 30 yaşında olmasına ve Ayetullah unvanına sahip olmamasına karşın geniş kitlelere ulaşmada başarılı olmuştur. Mukteda es-Sadr özellikle ABD karşıtlığıyla daha geniş kitleler tarafından tanınmaya başlanmış, ülkenin en etkin figürlerinden biri hâline gelmiştir (Cockburn, 2008: 284). Sadr akımının siyasi olaylara yönelik tek bir vizyona sahip olmamasına karşın Mukteda es-Sadr'ın liderliği oldukça önemlidir. Sadr akımı ne İran'da bulunan Velayeti Fakih ne de Necef kentindeki Sistani'nin benimsediği siyasi yaklaşımını benimsemektedir. Lübnan'da etkin olan Hizbullah'a benzeyen Sadr Akımı'nın diğer yandan merkeziyetçi bir anlayış olduğu söylenebilir (Sacit ve Selman, 2017: 340).

İşgale karşı Mehdi Ordusunu tesis eden Mukteda es-Sadr, Iraklı Sünnilerin de sempatisini kazanmıştır. 2003 yılında 500-1.000 kadar eğitilmiş asker ve 5.000-6.000 civarında gönüllünün katılımıyla Mehdi Ordusu adı altında kurduğu askerî birim ABD askerlerine karşı savaştı. Mehdi Ordusunun 22 Şubat 2006 tarihinde Onuncu İmam Ali el-Hadi ve On Birinci İmam Hasan el-Askeri türbelerinin patlatılması ardından Sünnilere yönelik mezhep çatışmasında etkin rol aldığı ileri sürülmektedir (Eş-Şenavi, 108). Bağdat'ın en kalabalık ve yoksul semti olan Savra'nın (Devrim) ismi Sadr olarak değiştirilmiş ve bu şehir Sadr akımının kalesi olarak tanınmaktadır (Welsh, 2004). İşgal sonrası oluşturulan Sadr Hareketi de dinî-sosyal bir halk hareketi olmuş, dinî öğretiler ve geleneksel pratikleri birleştiren bir sosyal düzen kurmayı hedeflemiştir. Hareket, avukat, doktor, ekonomist, akademisyen ve sıradan vatandaşları içermektedir. Bu nedenle Irak'ta zaman içerisinde en güçlü siyasi güç konumuna gelmiştir (Sacit ve Selman, 2017: 340).

Sadr Akımı 2005 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerine Birleşik Irak İttifak ile katılmış ve parlamentoda 35 sandalye kazanmıştır. Ancak ittifak içerisinde yer alan diğer Şii siyasi partilerle birçok anlaşmazlık yaşadığı için ittifaktan ayrılmıştır. Maliki yönetiminin ilk döneminde Mukteda es-Sadr'ın kurduğu Mehdi Ordusuna karşı gerçekleştirdiği sert operasyonlar sonucu Mukteda es-Sadr hükûmetten çekilmiştir. 2010 yılında yapılan seçimlerde Ahrar Hareketi adında seçime katılan Sadr Hareketi parlamento 40 sandalye kazanmıştır (Eş-Şenavi, 108). 2018 Parlamento Seçimleri'nde ise Sadr, Sairun Koalisyonu'nu kurarak 54 sandalye kazanmış ve Sairun parlamento en çok sandalyeye sahip koalisyon olmuştur (İntihabat el-İrak... el-Kutel el-Faiyize ve Ebrez el-Hasirin, 2018).

Zaman içerisinde bu hareket bünyesinde farklı silahlı güçler ortaya çıkmıştır. Daha önce Mukteda es-Sadr'ın sözcüsü olan Kays el-Hazali, Başbakan Maliki'den edindiği destekle Irak'ta güçlü bir silahlı yapı oluşturmuştur. Irak'taki en tehlikeli silahlı gruplardan biri olarak kabul edilen bu yapı her ne kadar Haşdi Şaabi içerisinde yer alsa da devlet dışında hareket etmektedir.

3.11.1.7.4. Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK)

1982 yılında Tahran'da Ayetullah Muhammed Bakır el-Hekim tarafından “Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi” adıyla kurulmuş ve Saddam rejiminin devrilmesinden önce merkezi Tahran olmuştur. Rejimin devrilmesiyle “devrimin gerçekleştiğini” ileri süren İİYK, Mayıs 2007'de adındaki “Devrim” kelimesini çıkartmıştır (Karouny, 2007). 2003 yılı sonrası siyasi sürecin başlangıcında İİYK'nin diğer Şii siyasi partilerinden ayıran iki önemli husus mevcuttur: Bunlardan ilki Şii nüfusun çoğunlukta olduğu Irak'ın güneyinde federasyon kurulması fikridir. İkincisi ise Velayeti Fakih anlayışının benimsenmesidir. Kurulduğu tarihten itibaren İran'dan destek alan İİYK, Irak'ta güçlü bir parti olmasına rağmen Dava Partisi ile yaptığı anlaşma sonucu 2005 yılında başbakanlık görevini Dava Partisi'ne bırakmıştır. Zaman içerisinde İİYK aşamalı bir şekilde nüfuzunu Dava Partisi ve Sadr Akımı lehine kaybetmiş, halk arasındaki imajı yolsuzluklar nedeniyle kötüleşmiş ve İİYK içerisindeki ayrılıklar kaçınılmaz hâl almıştır. (Eş-Şenavi, 105). Öte yandan başlangıçta Dava Partisi'nin bazı üyeleri İİYK kurulmasına katılmış ancak zaman içerisinde Velayeti Fakih anlaşmazlığından dolayı Dava Partisi yetkileri ayrılmış ve hatta birçoğu İran'ı terk ederek İngiltere başta olmak üzere çeşitli ülkelere yerleşmişlerdir (El-İslam es-Siyasi Fil Irak Bada Saddam Hüseyin, Special Report, 2003: 4-5).

İran tarafından desteklenen İİYK'nin lideri Muhammed Bakır el-Hekim, 2003 yılı sonrası siyasi sürecin karizmatik liderlerdendir ancak aynı yılın ağustos ayında Hz. Ali türbesinde gerçekleştirilen bir patlamayla öldürülmüştür. Öte yandan İİYK'nin silahlı kanadını oluşturan Bedir Örgütü, Muhammed Bakır el-Hekim tarafından Baas döneminde İran'a kaçan 10.000 Iraklıdan kurulmuştur (El-İslam es-Siyasi Fil Irak Bada Saddam Hüseyin, Special Report, 2003: 4-5). Muhammed Bakır el-Hekim'den sonra yerine kardeşi Abdulaziz el-Hekim geçmiştir. 2009 yılında Abdulaziz el-Hekim'in vefat etmesinin ardından ise yerine oğlu Ammar el-Hekim partinin başına geçmiştir. Bu dönemde partinin içindeki sorunlardan dolayı Ammar el-Hekim eski kadrodan ayrılarak Ulusal Hikmet Akımı

(Teyyar el-Hikme) adında kendi siyasi partisini tesis etmiştir. Ammar el-Hekim'in ayrılması ardından partinin başına Humam Hammudi geçmiştir (İran Tettecih İla İadet Tehil el-Meclis el-Ala el-İslani Bada Hasartuha el-Hekim, 2018).

3.11.1.7.5.Ulusal Hikmet Akımı

Ulusal Hikmet Akımı 24 Temmuz 2017 tarihinde Ammar el-Hekim tarafından, "Irak, yeni bir siyasi akımın doğmasını bekliyor ve çetrefilli sorunları çözen, olumsuzlukları gideren ve geleceğe bakabilen, dinamik, yeni siyasi akıma ihtiyaç duyuyor, Irak ve halkı adına Ulusal Hikmet Akımı'nı ilan ediyoruz" açıklamasıyla kurulmuştur (Rawabet Center, 2022). Ulusal Hikmet Akımı, 2018 parlamento seçimlerinde Haydar el-İbadi liderliğindeki Nasır Koalisyonu'yla seçimlere katılmıştır (Mansour ve Toorn, 2018: 7). Ammar el-Hekim'in Ulusal Hikmet Akımı'nı kurması İran etkisinden çıkması şeklinde yorumlanmıştır. Hekim'in Haydar el-İbadi ile birlikte 2018 seçimlere katılması bu yorumu doğrulamıştır.

3.11.1.7.6.Bedir Örgütü

Bedir Örgütü, 1982 yılında İran'da kurulan İİYK'nin silahlı kanadı olarak teşkil edilmiştir. Irak işgali sonrası ülkeye giren örgüt, askerî faaliyetleri sonlandırılmış ve İİYK ile birlikte 2012 yılına kadar devam etmiştir. 2012 yılında İslami Yüksek Konseyinden ayrılarak Maliki tarafından kurulan KDK birlikte siyaset yapmaya başlamıştır. Bedir Örgütü, IŞİD terör örgütünün 2014 yılında Irak'a girmesi ve geniş alanlar işgal etmesiyle Bedir Tugayları aktifleştirilmiştir (Irak'ta Bedir Tugayları, 2019).

Bedir Örgütü'nün siyasi kanadının başında bulunan Hadi el-Amiri, önceki dönemde Irak Parlamentosu Savunma Komisyonu Başkanlığı yapmış, 2010 seçimleri sonrası Maliki'ye yakınlaşma sonrası hükûmette Ulaştırma Bakanlığı görevine getirilmiştir. 2011 seçimlerinde Irak Ulusal İttifakı'nın ana unsurlarından biri olan parti, mecliste 8 sandalye kazanmıştır. Hareketin genel merkezi Irak'ın Necef kentidir. 2018 yılında yapılan parlamento seçimlerinde Bedir Örgütü'nün öncülük ettiği Fetih Koalisyonu 47 sandalye kazanarak Sadr Grubu'ndan (Sairun) sonra parlamentoda en çok sandalye kazanan parti olmuştur (Harita Tevzi Makaid Barlamanil Irak el-Cedid... Kem Lil-Sünne, 2018).

3.11.1.7.7.İslami Fazilet Partisi

İslami Fazilet Partisi, Iraklı Ayetullah Muhammed Yakubi'nin destekçisi olan kişilerin kurduğu siyasi organizasyondur. Ayetullah Yakubi, Mukteda es-

Sadr'ın babası Ayetullah Sadık es-Sadr'ın öğrencilerinden biridir ve bu bakımdan Fazilet Partisi büyük oranda Sadr Grubu'nun tabanıyla benzeşen bir yapı arz etmektedir (Baştürk vd, 2013: 29). Nitekim Fazilet Partisi, Muhammed Muhammed Sadık es-Sadr'ın öldürülmesinden sonra kurulan siyasi partilerden biri konumundadır. Ancak partinin kuruluşu 2003 yılına kadar gizli tutulduğu ileri sürülmektedir.

Fazilet Partisi ile dinî merci arasındaki ilişkiye bakıldığında Fazilet Partisi, faaliyetlerini fakih sponsorluğunda yürütmektedir. Fazilet Partisi, şeri konularda fakihten beslenir, kritik konularda fakihin görüşünü alır ve fakih tarafından belirtilen görüş şeri olarak zorunluluk niteliği taşır. Siyasi partinin temel sloganı "Amacımız Allah'ın Rızasıdır" olmuştur. Fazilet Partisi, Yakubu grubunun siyasi kanadı olarak 2005 seçimlerinde Birleşik Irak İttifakı ile seçimlere katılmış ve 15 sandalye kazanmıştır. Ancak daha sonra bu ittifak mezhepçilikle suçlanarak anlaşmazlıklar sonucunda dağılmıştır (Eş-Şenavi, 109). 2018 yılında İslami Fazilet Partisi Hadi El-Amiri liderliğindeki Fetih Koalisyonu içerisinde yer almış ve 8 sandalye kazanmıştır. Yolsuzluk meselelerinden dolayı 2019 yılında partinin içinde bazı yapısal değişiklik yapılmış ve bu doğrultuda birçok ofis kapatılmıştır (Hilafat Tuhedid Bi-Tefekuk Ahed Ebraz el-Ehzab el-Siyasiye el-İrakiye, 2019).

3.11.1.7.8. Sarhi Akımı (Tayyar es-Sarhi)

Mahmut el-Hüseyni el-Sarhi, Irak'ta dinî mercilik iddia eden isimlerden biridir. Ancak merci olmadığı konusunda Iraklı Şii din adamları hemfikirdir. İran'a karşıtlığını ilan eden Sarhi'nin Kerbela kentinde ofisi bulunmaktadır. Sarhi'nin, 25 bin ile 30 bin arasında taraftarının olduğu iddia edilmektedir (İran Karşısı Iraklı Şii (!) lider: Mahmud Sarhi kimdir, 2019). 2014 yılında Sarihi, terör örgütü IŞİD ile diyaloga çağırdıktan sonra Kerbela'daki ofisi baskına uğramıştır. Sistani tarafından IŞİD'e karşı çıkarılan mücadele fetvası Sarhi tarafından reddedilmektedir (Irak Ordusundan Şii Merkezlerine Saldırı, 2014). Sarihi'yi diğer Şii siyasi ve din adamlarından ayıran en önemli özellik Arap milliyetçiliğine vurgu yapmasıdır. 2015 yılında Mısır Vatan gazetesine yaptığı konuşmasında Irak'ta Iraklı Şii din söyleminin olmadığını ve Irak'taki dinî söylemin tamamıyla İran dinî söylemi olduğunu belirtmiştir. 2006 yılından itibaren Sarhi, kendi merciliğini ilan etmeye başlamıştır. IŞİD terör örgütünün ülkeye girmesinden önce Anbar vilayetinde Sünni Araplarının gerçekleştirdiği gösterileri desteklemiş ve İmam Mehdi ile bağlantılı

olduğunu iddia ederek Maliki ile Sadr'ın idam edilmeleri gerektiği açıklamıştır (İmama Sevda Mugaride Hariç es-Serab eş-Şii el-am, 2020).

3.11.1.7.9. Irak Türkmen İslami Birliği

Irak Türkmen İslami Birliği 1980'li yıllarda kurulmuştur (Eş-Şenavi, 111). 2003 yılından itibaren başlayan siyasi süreçte Birleşik Irak İttifak ile birlikte seçimlere katılmıştır. Birleşik Irak İttifakı'nın bölünmesinin ardından Maliki tarafından kurulan KDK ile birlikte hareket etmişlerdir. 2018 seçimlerinde Haydar el-İbadi liderliğinde kurulan Nasır Koalisyonu içerisinde yer almışlardır. Irak Türkmen İslami Birliğinin Genel Sekreterliğini 2003 yılından 2018 yılına kadar Abbas Beyatlı yürütmüştür. Beyatlı'nın ardından bu görevi Irak'ın eski Spor ve Gençlik Bakanı Casim Muhammed Cafer Bayatlı yürütmektedir (Doğan, 2018: 12).

3.11.1.7.10. Feyli Kürt Halk Hareketi (Hareke el-Şaabiye Lil-Kurd el-Feyliye)

Şii bir Kürt topluluk olan Feyli Kürtler Irak'ta önemli unsurlardan biridir. Irak ile İran sınırında yaşayan Kürt Feylilerin siyasi partileri bulunmaktadır. Kürt Feylileri temsil eden Kürt Feyli Halk Hareketi, 1985 yılında kurulan Kürt Feyli Hareketi, Feyli Kürtlerin kimliğinin koruması yönünde halkın bilincini artırma çabaları göstermektedir (Eş-Şenavi, 110). 2003 yılından sonra Irak'ta siyasi sürece katılan Kürt Feylileri Birleşik Irak İttifak ile seçimle katılmıştır (Çubukçu ve Özhan, 2010: 13-14).

3.12. Şii Siyasetinde Askerî Oluşum: Haşdi Şaabi

Nuri el-Maliki mezhepçi politikaları çerçevesinde hareket ederken Irak'taki gücünü sürdürebilmek için ABD güçlerinin çekilmesi sonrasında İran ile bağlarını kuvvetlendirmiştir. Bu dönemde Maliki devlet yönetiminde yer alan Sünnileri uzaklaştırma politikası izlemiştir (Mansour, 2017: 8). Bu dönemde daha önce ele alındığı üzere Başbakan Yardımcısı Tarık Haşimi ve üst düzey Sünni Araplar, yöneticilerin tutuklanması talimatını vermiştir (Rebuilding The Iraqi State: Stabilisation, Governance, And Reconciliation, 2018: 12). Maliki bu dönemde "halk seferberliği" ya da "Irak'ın oğulları" olarak tanımladığı "Halk Savunma Tugayları" kurma fikrinin temellerini oluşturan (Knights vd., 2020: 2) silahlı yapıları devreye sokmuştur. Bu yapılar günümüzde Irak'ta ordu dışındaki en büyük silahlı gücü oluşturan Haşdi Şaabi'nin temellerini oluşturmaktadır. İran kontrolündeki kanadı olan bu gruplar arasında Bedir Örgütü, Asaib Ehl'il Hak,

Kataib Hizbullah, Kataib Seyyid el-Şuhada, Harekat Hizbullah el-Nuceba, Kataib el-İmam Ali ve Kataib Cund el-İmam yer almaktadır (Mansour ve Jabar , 2017: 6).

İŞİD'in Musul'u ele geçirmesi üzerine Ayetullah Sistani tüm Iraklılara İŞİD ile mücadele etme çağrısını içeren fetvasını yayımlamıştır. Bu gelişme Maliki'ye bağlı grupların meşruiyet kazanmalarını sağlamıştır. Böylece Maliki ilk olarak Halk Seferberlik Birimleri Komisyonu (Haya Al Hashd Al Şaabi) kurulması yönünde bir kararname imzalamıştır. Ancak bu kararname Irak Anayasası'nın "silahlı kuvvetler çerçevesi dışında askerî milislerin oluşturulmasının yasak olduğunu" belirten 9. maddesinin B fıkrasını ihlal etmektedir. Bununla birlikte Ayetullah Sistani'nin fetvası öncesinde Sistani'nin temsilcileri tarafından "İmam mehdi'nin önderliğinde bir savaş" (Sowell, 2015) olduğu yönündeki açıklamaları Şiilerin oluşturulan silahlı gruplara yoğun katılım göstermesine sebep olmuştur. Böylece yukarıda bahsedilen Maliki'nin devreye soktuğu yapılara ilaveten yeni çok sayıda silahlı milis gücü oluşmuştur. Başkanlığını kuruluşunun ardından yapının başkanlığını Irak Millî Güvenlik Danışmanı Falih el-Fayyad'ın yapmıştır. "Haşdi Şaabi" (Halk Seferberlik Kuvvetleri) adını alan yeni silahlı şemsiye yapının bölge komutanlıkları Ninova, Kerkük ve Doğu Dicle, Diyala, Semarra, Bağdat, Cezire, Ramadi, Orta Fırat'ta yer almaktadır.

Bu yapılara ağırlıklı olarak Şiiler bunun yanı sıra Hristiyan, Sünni ve diğer dinî/etnik yapılardan katılım olmuştur. Ancak günümüzde Haşdi Şaabi bünyesinde devamlılık gösteren ve en etkin yapılar İran kontrolünde faaliyet gösteren ve yukarıda isimleri zikredilen yedi ana silahlı gruptur. Bu yapılar İran-Suriye geçiş hattını kontrol altında tutmakta ve bu kapsamda Türkmenlerin yaşadıkları bölgelere de özel ilgi duymaktadırlar. Şiilerin baskın olduğu yapılar özellikle "Şii kutsal mekânlarının korunması" argümanını kullanarak Irak içinde olduğu kadar Suriye'de de çatışmalara katılmışlardır. Ancak bu faaliyetler özellikle İran'ın bölgesel çıkarlarına hizmet etmektedir. Haşdi Şaabi bünyesinde üç farklı liderliğe bağlı üç ana yapı yer almaktadır. Bunlardan ilki yukarıda bahsi geçen İran'a ve Velayeti Fakih anlayışına bağlı olan gruptur. İkincisi Irak Şii dinî merci Ayetullah Sistani'ye bağlıdır. Sonuncusu ise Sadr grubu kontrolünde olan yapıdır.

Bu yapılardan özellikle İran'a bağlı olarak faaliyet yürütenler kontrol altına aldıkları bölgelerde kendi güvenlik yapılanmalarını devreye sokarak Irak devletine bağılıklarının sorgulanmasına yol açmışlardır (Mansour, 2021:18-19). Öte yandan bu yapıların liderleri İŞİD ile yapılan mücadelenin sonucunda elde edilen başarının

halk nezdindeki olumlu desteğinden faydalanarak siyasi partiler kurmuş ve Irak parlamentosuna katılım göstermişlerdir. Böylece silahlı gruplar, siyasi partiler ve sermayedar/ekonomik yapıları Irak'ta iç içe geçmiş bir görünüm kazanmıştır (Mansour, 2021:4). Bununla birlikte sahip oldukları silahlı, siyasi ve ekonomik gücün etkisiyle kontrolleri altındaki bölgelerde korku iklimine yol açmakta, cezalandırılma endişesinden uzak hareket ederek ülkedeki şiddet ve istikrarsızlığı artırmaktadırlar. Bu kapsamda Sünni halka yönelik intikam eylemleri ya da göçe zorlama politikaları (Boissin, 2022) uluslararası gözlemci kurumlar tarafından belgelenmiştir.

Haşdi Şaabi'nin milis sayısının 150.000'nin (Felbab-Brown, 2019: 3) üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu yapılar arasında 66 Şii, 43 Sünni, 6 Hristiyan, 4 Yezidi, 2 Türkmen milislerden oluşan grup bulunmaktadır. Şii grupların 44'ü İran kontrolündeki, 7'si Ayetullah Sistani'ye bağlı yapılardır (Alami, 2018:12). Milislerden 70.000'i İran'a bağlı olanlar olmak üzere 110.000 kadarının Şii, 45.000 kadarının Sünni ve 10.000 kadarının da diğer azınlıklardan oluştuğu tahmin edilmektedir (A Thousand Hezbollah's: Iraq's Emerging Militia State, 2021:8).

Haşdi Şaabi'nin İran'ın bölgesel çıkarları kapsamında ve kontrol mekânizmalarından uzak bir şekilde faaliyet yürütmesi ülke içinde düzen arayışlarına zarar vermektedir. Bunun üzerinde 8 Eylül 2014 tarihinde başbakan olan Haydar El Abadi, bu yapının Irak güvenlik güçlerine entegrasyonu amacıyla hazırlanan 91 numaralı Kararname'yi 24 Şubat 2016'da yayımlamış, bu kapsamda hazırlanan kanun tasarısı 26 Ekim 2016'da yasalaşmıştır. Bu kanun ile Haşdi Şaabi 64 Tugay halinde 8 operasyonel bölgede faaliyet göstermek üzere organize edilmiştir. İlaveten Haşdi Şaabi mensuplarının siyasi ya da silahlı olarak tercih yapmaları için de yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir (A Thousand Hezbollah's: Iraq's Emerging Militia State, 2021:8).

Haşdi Şaabi bünyesindeki en etkili ve güçlü grup Bedir Örgütü'dür. Bu grubun üyelerinin bir kısmı sadece silahlı çatışmalara katılmalarıyla değil ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından Irak siyasetinde etkili olmuştur ve gerek hükûmette gerekse de çeşitli bakanlıklarda görev almalarıyla da tanınmaktadırlar. Özellikle uzun bir dönem siyasette etkili olmuştur, İçişleri Bakanlığı da kontrol kurduğu kurumlardandır. Örgütün lideri Hadi el-Amiri'nin yönlendirmesi sonucunda yapı devletin tüm kurumlarına en üst düzeylerde sızmayı başarmıştır. Bu kapsamda 2018

seçimleri öncesinde Hadi el-Amiri liderliğinde Bedir rgt Asaib Al Hak’ın siyasi kanadı, Ketaib Hizbullah ve Haşdi Şaabi bünyesindeki çok sayıda grubun siyasi kanadının katılımıyla Fetih Bloku oluşturulmuş ve seçimlerde 47 sandalye kazanmıştır.

Tablo 3.1: Fetih Grubu İçinde Yer Alan Bazı Milis Yapılar ve Liderleri

Siyasi Parti	Silahlı grup	Siyasi Lider
Bedir rgt	Bedir rgt	Hadi El Ameri
Sadıkun Hareket	Asaib Ehl-i Hak	Kays El Kazali
Irak İşlami Yüksek Konseyi	Seraya El Cihad Seraya Ansar El Akide	Humam Hamudi
Irak İşlami Hareketi	Ketaib Cund El İmam	Ahmed El Esadi
Zafer Bloğu	Ketaib Seyyid Şuhada	Falih Hassan El Kazali
İnşaa İçin Yetkinler Partisi	Ketaib El İmam Ali	Muhammed Sahib El Deraji
Cihat ve Gelişim Hareketi	Ketaib Hizbullah	Hasan El Sari
İşlami nc Parti	Horasan Tugayları	Ali El Yasiri

Kaynak: Mansour, R. (2014), “Networks of Power The Popular Mobilization Forces and the State in Iraq”,4.

Seçimlerin ardından ülkede Şiiler arasındaki ayrışmaların, ekonomik sorunların ve yolsuzlukların artmasının etkisiyle Sünni ve Şii mezheplerine mensup Iraklılar sokak gösterileriyle Irak siyasilerini protesto etmişlerdir. Böylece Irak hkmeti, 2019 yılı Ekim ayında gerçekleştirilen protestoların akabinde istifa etmiştir. Bununla birlikte İran yanlısı grupların protestoculara ateş açarak can kayıplarına yol açması daha fazla tepki toplamıştır. İran yanlısı bu Şii yapılar, ABD tarafından 3 Ocak 2020’de Irak’ta gerçekleştirilen bir hava saldırısında İşlami Devrim Muhafızları Ordusu-Kudüs Güçleri Komutanı Kasım Süleymani ve beraberindeki Ebu Mehdi Mühendis’in ldrlmesinin ardından, Haşdi Şaabi içindeki İran yanlısı gruplar ABD güçlerine karşı saldırılarda bulunmuşlardır. Bilahare 10 Ekim 2021 tarihinde yapılan seçimlerinden bir yıl sonra Muhammed

Şiya Es Sudani başbakanlığında hükûmetin kurulmasından sonra bu defa Mukteda Sadr'a bağlı milislerle İran yanlısı Haşdi Şaabi milisleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Böylece Haşdi Şaabi bünyesindeki İran yanlısı Şiiler tarafından kurulan silahlı yapıların Irak hükûmetlerinin hem ülke içinde hem uluslararası alanda istikrarlı politikalar üretmesine engel bir rol oynamaya başlamıştır. Bu durum sonrasında Irak halkı tarafından Haşdi Şaabi'nin Irak'a bağlılığı ve vatanseverliği sorgulanmaya başlamış böylece meşruiyetini kaydeden yapı halk desteğini kaybetmiştir.

İran yanlısı Haşdi Şaabi gruplarının dışında Haşdi Şaabi şemsiye yapılanması içinde bulunan Sistani yanlısı gruplar ise IŞİD'e karşı Şii kutsal mekânlarını korumak amacıyla oluşturulmuş ve IŞİD ile savaşın bitmesinin ardından İran yanlısı yapılarla bu grup arasında maddi kaynakların paylaşımı konusunda sorunlar yaşanmıştır. Sistani yanlısı yapılar daha sonra Irak Savunma Bakanlığına bağlanmışlardır. Bu gelişme akabinde Haşdi Şaabi bünyesinde İran yanlısı yapılar ile Sadr'a bağlı güçler kalmıştır. Sistani yanlısı grupların şemsiye yapıdan ayrılması geriye kalan iki farklı lidere bağlı olan yapıların Ayetullah Sistani'nin Haşdi Şaabi'ye sağladığı kutsiyetten ve meşruiyetten mahrum kalmaları sonucuna/riskine yol açmaktadır.

Özellikle İran yanlısı yapıların kontrol altına aldıkları bölgelerde sürdürdükleri Sünnileri daha önce yaşadıkları bölgelerden uzaklaştırma politikaları, infaz, işkence, adam kaçırma eylemleri (Absolute Impunity, Militia Rule in Iraq, 2014: 4), kaçakçılık ve yolsuzluk benzeri yasa dışı faaliyetler, ekonomik kaynakları ele geçirmeleri, kontrol altına aldıkları bölgelerde yasadışı vergi toplamaları gibi faaliyetleri ve bu yapıların statü olarak Irak resmî makamlarına bağlanması yönündeki çalışmalarla bağlantılı olarak yasa dışı eylemlerinin kontrol edilememesi, Haşdi Şaabi'nin Irak halkı nezdinde sahip olduğu desteği yok etmeye başlamıştır.

3.12.1.Haşdi Şaabi Bünyesindeki Gruplar²²

Haşdi Şaabi çatı yapılanması altında yer alan İran yanlısı silahlı grupların silahlı milis sayısı hem Sistani yanlısı olanlarla hem de Sadr yanlısı olanlarla kıyaslandığında daha fazladır. Bununla birlikte bu yapılar hem İran tarafından silah ve eğitim açısından desteklenmekte hem de mensuplarının büyük kısmının

²² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abbas, 2017; Rudolf, 2018; Vatanka, 2018; Duman ve Sönmez, 2018: 235-263.

maaşlarının Irak devleti tarafından karşılanmaktadır. Haşdi Şaabi bünyesindeki İran yanlısı temel grupların bazıları aşağıda sıralanmaktadır.

3.12.1.1. Bedir Örgütü (Bedir Tugayları)

1982 yılında İran-Irak savaşı sırasında Saddam Hüseyin'e muhalefet etmeleri amacıyla İran'da kurulan Irak İslam Devrimci Yüksek Konseyi'nin silahlı kanadıdır. Bu siyasi yapı 2007 yılında milliyetçi bağları vurgulama çabasıyla ismini Irak İslam Yüksek Konseyi olarak değiştirmiştir. Bu dönemde Bedir Tugayları olarak tanınan yapı 2012 yılında Irak İslami Yüksek Konseyi'nden ayrılıp bir kanadı siyasete girmiş ve yapı Bedir Örgütü adını almıştır. Bedir Örgütü, Haşdi Şaabi içindeki en güçlü ve sayıca en büyük gruptur. Örgütün lideri Hadi El Amiri, Maliki hükûmeti bünyesinde ulaştırma bakanlığı yapmıştır.

Bedir Örgütü'nün Bağdat, Musul ve Kerkük başta olmak üzere Irak'ın pek çok bölgesinde 20 binden fazla silahlı milisi bulunmaktadır. İran'ın çıkarları doğrultusunda Suriye'de de çatışmalara müdahil olan grubun önemli sayıda üyesi Irak güvenlik güçlerine katılmıştır.

3.12.1.2. Ketaib Hizbullah

Irak'ta özellikle Bağdat ve Anbar bölgelerinde varlık göstermektedir. 2007 yılında kurulan bu yapının öncelikli hedefini ABD ve Batılı ülkelerin Irak'taki askerî birimleri oluşturmaktadır. Bu sebeple bu yapı ABD tarafından terör örgütü ilan edilmiştir. Ketaib Hizbullah milisleri İslami Devrim Muhafızları Ordusu-Kudüs Güçleri ve Lübnan Hizbullahı tarafından eğitilmekte ve donatılmaktadır. Bedir Örgütü gibi bu yapı da İran'ın çıkarları kapsamında 2013 yılından itibaren Suriye'de çatışmalara katılmıştır.

Kontrol altına aldığı Sünni bölgelerinde çok sayıda kişinin öldürülmesi, işkenceye tabi tutulması, kaçırılması ve mallarına zarar verilmesi suçlarını işlediği yönünde uluslararası kuruluşların ve İnsan Hakları İzleme Örgütünün tespitleri bulunmaktadır. Yapının eski lideri Ebu Mehdi el-Mühendis kod adlı Cemal El İbrahimi, eski IDMO-KG Komutanı Kasım Süleymani'ye yakınlığıyla tanınmaktadır. Yukarıdaki bölümlerde ele alındığı üzere her ikisi de ABD tarafından gerçekleştirilen hava saldırısında hayatını kaybetmiştir. Günümüzde Ketaib Hizbullah'ın 3.000'nin üzerinde savaşçısı olduğu tahmin edilmektedir.

3.12.1.3. Asaib Ehli'l Hak

Bağdat, Diyala, Tuzhurmatu, Basra, Necef, Kerbela ve Musenna bölgelerinde bulunmaktadır. İran'ın silah, eğitim ve maddi desteğini alan bu yapı

Mukteda es-Sadr'a bağılı olan Mehdi Ordusundan ayrılan Kays el-Hazali tarafından kurulmuştur. İran yanlısı tğm diğler gruplar gibi bu yapı da Sünnileri ve Kürtleri düşman olarak görmekte ve Şiiliğı Irak milliyetçiliğinin dahi önüne, idealleri arasında ilk plana koymaktadır. Diğler iki yapı gibi İran'ın çıkarları kapsamında Suriye'de de faaliyet gösteren yapı 2006-2011 yılları arasında Irak'ta ABD Kuvvetlerine yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Ketaib Hizbullah gibi özellikle Sünni halka karşı insanlık dışı eylemler gerçekleştirdiğı İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından tespit edilmiştir. Şiilerin bulunduğu bölgelerde sosyal yardım faaliyetleri göstermesi, dinî okullar açması ve yoksullara yardım sunması nedeniyle toplumsal tabanı nispeten geniştir. Yaklaşık 5.000 ila 10.000 arasında silahlı unsuru olduğu tahmin edilmektedir.

3.12.1.4. Hareket Hizbullah El-Nuceba

Irak'ta Babil, Samara ve Bağdat bölgelerinde aktiftir (Smyth, 2015). Kuruluşu 2008 yılında liderleri Şeyh Ekrem Kaibi'nin Mehdi Ordusundan ayrılmasına kadar uzanmasına rağmen bu yapı rağmen 2012 yılına kadar bağımsız hareket etmemiş ve Asaib Ehli'l Hak bünyesinde çatışmalara katılmıştır. 2013 yılından itibaren İran'ın direktifleri doğrultusunda Suriye'de savaşlara katılmıştır. Lübnan Hizbullahı ile yakın ilişki içindedir. Yapının sözcüsü Haşım Musavi açıklamalarında "Nuceba Hareketi ve Lübnan Hizbullahı'nın Direniş'in ayrılmaz ikizleri" olarak tanımlamaktadır (Roggio ve Daoud, 2016). ABD unsurlarını hedef olarak kabul eden yapı (Alaca, 2019) 2019 yılında ABD tarafından terör örgütü olarak ilan edilmiştir.

3.12.1.5. Horasan Tugayları

Bu yapının kurucusu İranlı Komutan Hacı Hamit Ebu Meryem Takavi'dir. Ancak vefatının ardından yeni lider Ali Yasiri olmuştur. Logosu IDMO flamasına benzemektedir. Şiiliğı ön plana alan yapı Sünnilerle ve Kürtlerle çatışmalara girmiş ve adam kaçırma ve infaz benzeri eylemlerde bulunmuşlardır. Eski liderinin ölümünün ardından ele geçirdikleri Sünni bölgelere eski komutanlarının anısına Takavi adını veren yapı aynı zamanda Takavi'nin 20.000 posterini Bağdat'a asılmasıyla İran'a olan bağlılığını ortaya koymuştur. Yapının merkezi Süleymaniye'deki Kadir Kerem'dedir. Tuzhurmatu ile Süleymaniye arasındaki güzergâhta olduğundan İran tarafından lojistik üs şeklinde kullanılmaktadır. Yapı ayrıca Suriye'de de faaliyet göstermektedir.

3.12.1.6. Ketaib Seyidu's Şüheda

Eski Ketaib Hizbullah üyesi Ebu Mustafa El Şeybani tarafından Suriye’de savaşmak amacıyla Basra’da 2013 yılında Bedir Örgütü ve Ketaib Hizbullah yönlendirmesiyle kurulmuştur. Yapı ayrıca hedefleri arasında ABD’ye ve Suudi Arabistan’a (Knights, 2021) bağlı birimleri de zikretmektedir. Her ne kadar yapı “Şii kutsal mekânlarının yanı sıra Irak’ın birliğini korumak ve mezhepsel çatışmaya son vermek” amacıyla kurulduğunu iddia etse de 2013 yılında Esad Rejimi tarafından Suriye/Guta’ya yönelik olarak gerçekleştirilen kimyasal saldırılarda halkın kaçışını engellemek için bölgeyi kuşattığı ve Irak’ta 2019 yılında gerçekleştirilen gösteriler esnasında sivil protestoculara keskin nişancı ateşi açtığı yönünde iddialar bulunmaktadır (Suriye’de İran Destekli Milis Grup: Ketaib Seyyid eş-Şüheda, 2020; Kata’ib Sayyid al-Shuhada; 2019).

3.12.1.7. Diğer Gruplar

İran’a ve Velayeti Fakih makamına bağlı olduğunu açıklayan yapılar arasında ayrıca;

- Irak Hizbullah Mücahidi
- Feylak El Vaad Es Sadık
- Ketaib imam El Hüseyin
- Ketaib İmam El Gaib
- Ketaib El Gazab
- Ketaib El Difa El Mukaddes
- Ketaib Ruhallah
- Liva Yum El Kaim
- Hizbullah Es Sairun
- Liva Asadullah Gaib

Bulunmakla birlikte bunlara ilaveten çok sayıda küçük grup da yer almaktadır.

3.12.1.7.1. Mukteda es-Sadr’a Bağlı Saraya es-Selam (Barış Tugayları)

2003 yılında ABD’nin işgalinin akabinde Mukteda es-Sadr kendisine bağlı Mehdi Ordusu isimli yapıyı kurmuştur ancak bu yapı bir taraftan ABD güçleri bir taraftan Sünniler diğer taraftan ise Bedir Örgütü ile çatışmalarda yer alması ve asayiş sorunları yaratması nedeniyle Irak’ın yapılandırılması sürecinde ABD başta olmak üzere pek çok ülkenin tepkisini çekmiş ve bizzat Sadr tarafından

feshedilmiştir. Bilahare IŞİD tehdidi nedeniyle yeniden oluşturulan yapı Saraya es-Selam adını almıştır. İran ve ABD dâhil olmak üzere Irak'ta tüm yabancı müdahaleye karşı Irak milliyetçisi bir çizgide yer alan yapı Sadr Hareketi'nin silahlı kanadını oluşturmaktadır. Samara, Necef, Kerbela ve Bağdat'taki Şii kutsal bölgelerinin koruma amacını taşımaktadırlar. 20.000'den fazla savaşçısı olduğu tahmin edilen yapı Haşdi Şaabi bünyesinde 3000 savaşçı bulundurmaktadır.

3.12.1.7.2. Ayetullah Sistani'ye Bağlı Olan Gruplar

IŞİD'e karşı Ayetullah Sistani'nin verdiği fetvanın ardından Şii kutsal mekânlarını korumak amacı ile kurulmuşlardır. Türbe milisleri olarak da bilinen yapılar kuruluş amaçları dışında faaliyet göstermemeleri ve İran'a yakın olmamaları nedeniyle halk nezdinde güvenilir ve meşru kabul edilmektedirler. Dört ana yapıdan ve toplamda yaklaşık 20.000 silahlı milisten (Al-Kaabi, 2020) oluşmaktadır. Savaşçı İmam Abbas Tugayı, Ali Ekber Tugayı, Savaşçı İmam Ali Tugayı ve Ensar el-Merciyye Tugayı ana yapıları oluştururken Saraya Hüseyiniye, Saraya Aşura, Saraya Kasımiye, Saraya Muhtar ve Saraya Ensar gibi alay seviyesinde gruplar da ana yapılara bağlı faaliyet yürütmektedir. Türbe milisleri İran tarafından desteklenmemekte ve kaynaklarını bağlı oldukları türbelere yapılan yardımlardan almaktadırlar. Öte yandan IŞİD ile yapılan savaşta Irak Ordusu ile koordineli olarak hareket eden gruplar savaşın sonrasında Irak Savunma Bakanlığı kontrolünde faaliyetlerini sürdürmekte, ihtiyaç duydukları askerî eğitim, silah ve maddi desteği Irak Devleti'nden almaktadırlar.

Bu yapılardan Savaşçı İmam Abbas Tugayı, Kerbela'da bulunan Mescid el-Abbas'ın korumasını üstlenmiştir. Ayrıca Bağdat ve Selahaddin'de faaliyet göstermektedir ve komutanı Şeyh Maytam Zaidi'dir. Siyasi faaliyette bulunmamakta ve bölgesel bağlantı taşımamaktadır. Haşdi Şaabi bünyesindeki 26. Tugayı teşkil eden yapı Irak birliği ve bütünlüğü amacıyla faaliyet yürüttüğünü ifade etmektedir (O'Driscoll ve Zoonen, 2017: 24). Bir diğer yapı olan Ali el-Ekber Tugayı Kerbela'daki İmam Hüseyin Türbesi'nin korunmasını üstlenmiştir. Ali el-Hamdani liderliğinde toplamda 3000 silahlı unsuru olan yapının bünyesinde bulunan yüzde 20 oranında Sünni Iraklı da IŞİD ile Felluce Karma ve Halidiye'de çatışmalara katılmıştır. Haşdi Şaabi bünyesindeki 11. Tugayı (O'Driscoll ve Zoonen, 2017: 24) teşkil eden ve Irak Ordusu ile koordineli hareket eden yapının siyasi bağlantısı bulunmamaktadır. Üçüncü ana yapı olan Savaşçı İmam Ali Tugayı Haşdi Şaabi bünyesindeki 2. Tugayı (O'Driscoll ve Zoonen, 2017: 24)

oluşturmaktadır. Öncelikli hedefi olan Şii türbelerinin korunması ve savunulması kapsamında mensuplarının dini bağlarının korunması ve güçlenmesi amacıyla faaliyet yürütmektedirler. Bu amaçla sahada çatışmalara katılan savaşçılara Şii türbelerinden temin ettikleri GYYecek ve yiyecek yardımlarının yanı sıra özellikle seccade, Kuran-ı Kerim ve İmam Ali'nin posterlerini göndermektedirler. Ayrıca dini bilgisi yeterli olmayan mensupları başta olmak üzere tüm unsurlarına kutsal türbelerden gelen temsilciler tarafından doktriner rehberlik verilmektedir. Son ana yapı Ensar el-Merci Tugayı'dır. Komutanlığını Hamil el-Yasiri'nin üstlendiği grup Haşdi Şaabi bünyesindeki 44. Tugayı teşkil etmektedir (O'Driscoll ve Zoonen, 2017: 24). Çatışmalar sürecinde zafer ya da şehitlik şiarı ile hareket eden grup mensupları, başarılarının kaynağını Hazreti Hüseyin'in desteği ile sağladıklarını vurgulamaktadırlar.²³

3.12.1.7.3. Haşdi Şaabi İçindeki Türkmen Gruplar

İŞİD'in Irak içinde etkinliğini artırmasının akabinde özellikle Türkmen bölgelerinde kontrol alanının genişlemesi üzerine diğer dini/etnik gruplarda olduğu gibi Türkmenler de kendilerini ve yaşadıkları bölgeleri koruma amaçlı önlemlere yönelmişlerdir. Bu önlemlerden biri özellikle Şii Türkmenler açısından Haşdi Şaabi'ye katılmaları olmuştur. Sistani'nin fetvasından sonra alay seviyesinde Tazehurmatu'da organize olan Şii Türkmenler daha sonra Kerkük'te 16. Tugay'ı, Selahaddin'de 52. Tugay'ı, Kerkük Havalimanında 63. Tugay'ı kurmuşlardır. Bu yapılardan 16. Tugay'ın komutanlığını Abu Sair el-Beşiri yapmaktadır ve 2.800 civarında silahlı savaşçıdan oluşmaktadır. 63. Tugay'ın komutanlığını Ahmet Esat Çayırılı üstlenmiştir ve 1.700 civarında mensubu bulunmaktadır. 52. Tugay'ın komutanı ise Ahmet Amirli'dir. Bu yapının 1.200 civarında unsuru bulunmaktadır. Bunlar dışında Ali Alluş komutanlığında Telafer ve çevresinde 1.000 civarında savaşçıdan oluşan Liva Hüseyin-53. Tugay da faaliyet göstermektedir. Bu yapılardan 16. Tugay, 52. Tugay ve Liva Hüseyin-53. Tugay Bedir Güçlerine, 63. Tugay ise Ketaib Hizbullah'a yakındır. Öte yandan Haşdi Şaabi içinde sadece Şii Türkmenler bulunmamaktadır. Ağırlıklı olarak Şiilerden oluşsa da az sayıda Sünni Türkmen de bu yapılara destek vermektedir. Sünniler özellikle 16. Tugay'da görev almaktadırlar.

²³ İmam Hüseyin Türbesi tarafından hazırlanan ve e-kitap olarak basılan ansiklopedi için: <https://dl.iqac.org/books/133/>

3.13. Irak'ta Ortaya Çıkan Farklı Şiilik Akımları

3.13.1. Mehdilik Hareketleri

Bir kurtarıcıya inanmak dünyadaki toplumların ortak özelliklerinden biridir. Diğer yandan “kurtarıcı” kavramı birçok semavi dinin kitabında geçmektedir. Bazı detaylar konusunda Müslümanların ayrışmasına rağmen bütün Müslümanlar Mehdi'nin bir gün yeryüzünde ilahi adaleti sağlayacak devleti kuracağına inanmaktadır. Ancak Mehdilik aynı zamanda iktidara gelmek isteyen ve güç elde etmek isteyenler için bir fırsat olmuştur. Bu şekilde Mehdilik düşüncesi bazı çıkarlar yönünde kullanılır.

3.13.1.1. Hareket Ansar el-Yemani (Yemani)

Hareket Ansar el-Yemani, sufi ve mehdilik hareketidir. Irak'taki en tehlikeli mehdilik hareketi olarak kabul edilmektedir. Bu hareketin kurucusu Yamni olarak bilinen Ahmed İsmail Kati es-Silmi el-Basri'dir. Basri, II. Sadr'ın öğrencilerinden olup dini mercileri eleştirmekte ve On İkinci İmam ile görüştüğünü iddia etmektedir. Kendisi 2003 yılından sonra Mehdi olduğu iddiasında bulunmaya başlamıştır. Basri aslen Irak'ın Nasriye kentindendir, ailesinin ise Hz. Ali neslinden gelmediği bilinmektedir. Basri, işgal güçleri tarafından bir süreliğine tutuklanmıştır. Ancak daha sonra serbest bir şekilde Irak'ın farklı kentlerinde özellikle Bağdat ve Necef'te Mehdi'nin ortaya çıktığını açıklayarak propaganda yürütmüştür. Mehdilik hareketi propagandasını yürütmek için el-Kaim²⁴ Kurumu'nu tesis etmiştir. Ayrıca el-Kaim adında bir gazete çıkartmıştır. Bu hareket daha sonra Irak'ın güney ve orta illerinde azımsanmayacak anlamda taraftar elde ederek Sadr'a yaklaşmak için işgal güçlerine karşı cihat anlayışını ileri sürmeye başlamıştır. İyi bir şekilde örgütlenen bu hareket Irak'ın vilayetlerine hatip atamak için komisyon kurmuştur. Ayrıca hareket içerisinde müfti (yargıç) atamak ve hüseyinileri²⁵ korumak için güvenlik komisyonları kurulmuştur. Diğer bu hareket yandan taraftarlarını silahlandırmak ve eğitmek için askeri komisyon da kurmuştur. Eski bir Baas rejimi istihbarat komutanı Fazıl Hilal üzerinden eski Baas rejimi unsurlarıyla bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Yemaniiler tarafından yapılan habere göre bu akımın lideri, daha önce II. Sadr'ın ölmesinden birkaç ay önce önemli bir

²⁴ Kaim, İmam Mehdi için kullanılan isimdir. Kaim, duran veya beklenen anlamlarına gelmektedir. Kaim kelimesinin anlamları için BKZ., <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%A6%D9%85/>, (Erişim Tarihi: 26.02.2020).

²⁵ Hüseyini'ye meşced değil ancak aynı zamanda namaz kılının ve farklı diğer dini ritüellerin yapıldığı mekândır.

haberini beklenmesini söylemiştir. Ardından II. Sadr, Baas rejimi tarafından öldürülmesi de Baas rejimiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

2008 yılında Irak'ın Nasriye ve Basra kentlerinde silahlanan bu hareket Irak güvenlik güçlerine yönelik eylemler gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Irak güvenlik güçleri örgütün liderlerini ve birçok taraftarını tutuklamış ve yargıya sevk etmiştir. Irak güvenlik güçleri tarafından örgüte yönelik yapılan operasyonda çok sayıda silah ve dış bağlantılı olduklarını gösteren belgeler ele geçirilmiştir. Ayrıca ele geçirilen belgelerin birinde örgütün el-Kaide ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Yemani'nin finans kaynağı ise BAE ve Avusturalya'daki bazı iş adamlarının yanı sıra birçok Körfez ülkesindeki bazı taraflar olmuştur.

3.13.1.2. Hareket el-Mevtuun (el-İmam el-Rebbani)

Mevttun Hareketi, siyasi, mehdilik yapan sufi bir harekettir. Bu hareket, Diyala'nın Halis ilçesinde 1962 yılında doğan Kürt kökenli Fadıl Abdulhüseyin Abd Yunus el-Mersumi tarafından kurulmuştur. Ancak Fadıl soyadını el-Mersumi olarak değiştirmiştir. Daha sonra soyadını Mersumi'den Huseyni el-Haşimi olarak değiştirmiştir. Bağdat'ın Belediyat semtinde bir hüseyniyeden faaliyetlerine başlayan Mersumi, Bağdat Üniversitesinde Arap dili bölümünden mezun olmuştur.

Mersumi, İmam Mehdi'nin ortaya çıkışının tüm göstergelerinin gerçekleştiğini iddia etmektedir. Ona göre Şii mezhebi başta olmak üzere diğer tüm mezhepler yolunu kaybeden (batıl) bölünmelerdir. Mersumi, kendini İmam Rabbani olarak nitelendirmekte ve tahmin ile değil kesin deliller ile hükmeden yeryüzündeki tek âlimdir. Mersumi, tüm din âlimlerini kendisine biat (boyun eğme) etmeye çağırmaktadır. Ayrıca Mersumi, Şii mezhebinden başlayarak diğer tüm mezhepleri tek bir fırka (grup) olmasına çağrı yapmaktadır.

Bu hareket, taraftarlarının sunduğu desteğin yanı sıra Halk Mücahitlerinden de destek almaktadır. Haris ez-Dari ile ilişkisi olan Mersumi, Suudi Arabistan, Suriye ve Mısır gibi ülkelerden destek almaktadır. Bağdat, Bakuba ve Halis'ta Dai adında gazete çıkartan bu hareketin www.alrabbanny.com adında web sitesi bulunmaktaydı. Uydu kanalı açmak isteyen bu hareketin tutumları Irak'taki siyasi sürece tamamıyla karşıdır. Hareket kendi siyasi partisini Dai Partisi adıyla kurmuştur. 2018 seçimlerine katılması Irak Yüksek Seçim Komiserliği tarafından onaylanmıştır (*Mufavadiyat el-İntihabat Temnah İcazat Tesis Hizb Cedit Bi-İsim el-Dai Yakuduhu İmam Rabbani*, 2020).

3.13.1.3. Hareket Hubul İlahi (İlahi Sevgi Hareketi)

Hareket Hubul İlahi, hehdili yapan tasavvuf hareketidir. Bu hareket, Halit Abdulhadi el-Reffav tarafından kurulmuştur. Reffav, siyasi nedenlerle babasının eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne göç etmesi nedeniyle Belarus'ta doğmuştur. Yirmi yaşını Rusya'da dolduran Reffav, 1980'li yıllarda Irak'a dönmüştür. Reffav, taraftarları arasında Muhtar olarak bilinmektedir. Reffav'ın yazı hayatındaki faaliyetleri, II. Sadr hakkında yazmakla başladığı için Sadr taraftarlarından birçok kişiyi yanına çekebilmiştir. Reffav, Sadr'ı taklit eden kişilerden biri olduğunu iddia etmiş ve Sadr'ın taklit merci konusunda devrimci olduğunu bildirmiştir. Ancak zaman içerisinde İmam Mehdi hakkında yazmaya başlamış ve İmam Mehdi'nin zuhuru için hazırlıkların yapılması yönünde yazılar kaleme almıştır.

Ruhanilik iddia ederek bazı yazılarında Allah'ın emriyle mutlak bir şekilde Müslümanlar üzerinde vilayeti olduğunu iddia etmiştir. Reffav, Hareket Hubul İlahi 2006 yılında Bağdat'ın Sadr kentinden başlatmış ve başkentin diğer semtlerinde de faaliyet göstermeye başlamıştır. Şiilerden farklı olarak bu hareket taraftarları namazda secde ederken başlarının altına türbe kullanmazlar. Hareketin hedeflerinden biri ise Şii mezhebi içerisinde bir ideoloji değişikliği yapmaktır. Dini mercilere yönelik tutumları ise Allah'ın düşmanı olan Amerikalılara karşı zayıf olarak belirmektedir. Bu yüzden bu dini mercilerin değişmesi gerekir. Bu hareket Bağdat ve Diyala özellikle Anbegi aşireti mensupları arasında yaygındır.

3.13.1.4. Hareket el-Mehdeviye el-Mevleviye (Mevlevi Medilik Hareketi)

Hareket el-Mehdeviye el-Mevleviye, silahlı tasavvuf ve mehdilik yapan bir harekettir. Baas rejiminin devrilmesinden sonra ortaya çıkan bu hareket Babil'deki faaliyetlerini aşırı gizlilik içerisinde gerçekleştirmiştir. Zaman içerisinde bu hareket Kerbela, Necef, Divaniye ve Semnav illerine yayılmıştır. Hareketin Mevlevi olarak adlandırılmasının sebebi Mevla kelimesidir. "Mevla"dan kasıt ise İmam Mehdi ya da II. Sadr'dır. Ayrıca Mevla ismi, başkalarını ikna edebilen ve hareket içerisinde taraftarı olan kişiler için kullanılmaktadır. Bu hareket inancına göre İmam Mehdi, hareket liderinin şahsiyetinde zuhur etmiştir. Böylece bu kişiye itaat etmek İmam Mehdi'ye itaat etmek anlamını taşımaktadır.

Bu hareket, İmamların türbelerini ziyaret etmeye inanmamaktadır. Onlara göre imamların ruhları diğer insanlarda ortaya çıkmaktadır. Dini mercileri tekfir

etmekte ve taklit anlayışını da reddetmektedirler. II. Sadr'ın Mehdi Ansiklopedisi'ndeki düşünceleri temel alınmakta ve kendi çıkarları doğrultusunda bu eseri yorumlamaktadırlar. Hareketin siyasete yaklaşımı ise anayasayı reddetmek ve demokrasi düşmanlığı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca şiddete inan bu grubun silahlı milisleri bulunmaktadır. Baas partisi gibi Irak'taki siyasi süreç karşısı iç ve dış taraflarla bağlantılıdır. Bu hareketlerin birçoğunun halk mücahitleriyle doğrudan bağlantısı bulunmaktadır.

3.13.1.5. Cündü'l Sema (Gökyüzü Askerleri)

Mehdiliği iddia eden ancak tasavvuf olmayan bu hareket Ziya Abduzehrâ Kazım el-Geravi tarafından kurulmuştur. Geravi, 1986 yılında Hille vilayetinde doğmuştur. Geravi, Güzel Sanatlar Fakültesi müzik bölümü mezunudur. Ceyeş er-Rub (Korku Ordusu) veya Cundu Sema, 2003 yılından sonra ortaya çıkan siyasi süreci sonlandırma amacını gütmektedir. Geravi, 1994 yılında Necef kentine taşınmış ve Necef kentinden hareketine taraftar toplamaya başlamıştır. 1996 yılında Irak istihbaratı tarafından çiftliği basılarak tutuklanmıştır. Ancak 45 gün tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Geravi, mehdiliğini iddia ederek düşüncelerini 400 sayfalık bir kitapta basmıştır. 20.000 adet basılan Geravi'nin kitabının hepsi aynı gün içerisinde dağıtılmıştır.

30 Ocak 2007 tarihinde Aşura gününde Şiilerin Kerbela'da olması fırsatını değerlendirerek Necef kentine saldırmak istedikleri öğrenilince Kerbela, Necef ve Hille vilayetleri arasında bulunan Zerga'daki askerî kampları Irak Güvenlik Güçleri ve ABD güçleri tarafından bombalanmıştır. Engellenen hareketin hedefi; Necef kentine girerek Hz. Ali türbesinden İmam Mehdi'nin zuhur ettiğini iddia etmek ve Necef'teki diğer din âlimlerini öldürmek olmuştur. Geravi bu operasyon sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu operasyon sonucu 343 kişi ölmüş ve 1.089 erkek, kadın ve çocuk tutuklanmıştır. Kadınlar ve çocukların yanı sıra birçok yetişkin erkek serbest bırakılmıştır.

3.13.1.6. Sarhi Akımı (Tayyar es-Sarhi)

Mahmut el-Hasani el-Sarhi, Mehdilik iddia eden bir akımın kurucusudur. 1963 yılında Bağdat'ın Kazımiye kentinde doğmuştur. Bağdat Üniversitesi Mühendislik bölümü mezunudur. Üniversite döneminde İslami meyli olduğu bilinmeyen Sarhi'nin, öğrencilik döneminde herhangi siyasi bir faaliyet ile de bağlantılı olduğu bilinmemektedir. Muhammed Bakır es-Sadr'ın yanında dini dersler almıştır. 1994 yılında bahsul hariç dersleri almaya başlamıştır. Sarhi,

Muhammed Bakır tarafından Nasriye ardından Kerbela kentinde Cuma namazı kıldırarak teklif edilmiştir. Ancak II. Sadr'ın Saddam tarafından öldürülmesi ile Cuma namazı yasaklanmıştır. 1999 yılında tutuklanan Sarhi, 2003 yılına kadar Baas rejimi hapishanelerinde kalmıştır.

Sarhi, 2003 yılından sonra kendisinin merci ve en bilgin müçtehit olduğunu iddia etmiştir. 2003 yılından sonra Necef'teki diğer dini mercileri reddetmiştir. Sarhi, Felluce'de işgal güçlerine karşı direnişi destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. Irak'taki siyasi sürece olumsuz yaklaşan Sarhi'nin tutumu zaman içerisinde değişmiştir. 2005 yılından itibaren siyasi hayata katılan Sarhi, Hizbul Vela el-İslami hareketini kurmuştur. 2005 Parlamento Seçimleri, 2009 Vilayet Meclisi seçimleri ve 2010 Parlamento Seçimlerine katılan Sarhi'nin partisi 2010 seçimlerinde 6.000 oy almıştır. Ayrıca Sarhi'nin dini mercilere yönelik tutumu değişmiştir. Ayetullah Sistani ekoluna bağlı olduğunu belirten Sarhi, Sistani'yi “öğretmenim ve seydin” olarak nitelemiştir. Sarhi ayrıca halkı seçimlere katılmaya davet etmiş ve Irak halkının şiddeti reddettiğini belirtmiştir.

Sarhi'nin, mehdinin zuhuru için insanların hazır olması yönünde çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca bazı eserlerinde Sarhi akımı ile Mehdi'nin zuhuru arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır (Zülfikar, 2020).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. IRAK TÜRKMEN KİMLİĞİNİN SİYASİ VE SOSYOLOJİK BOYUTU

Günümüz Irak coğrafyasında sosyolojik olarak Türkmen olarak kabul edilen grubun varlığı bin yıla yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Ancak Türkmen kimliğinin siyasi boyut kazanması son yüz yıla uzanmaktadır. Siyasal algının oluşumunda belirleyici faktör Irak topraklarının Osmanlı Devleti'nden ayrılması ve ilaveten Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır. Bu gelişmelerin akabinde Irak topraklarında yaşayan Türkler anavatan olarak görülen Türkiye ile idari açıdan ayrılmışlardır. Sonrasında Irak'ta hâkim olan yönetimlerin sistemli politikaları sonucunda Türkmen olmak toplumsal aidiyetin ötesinde siyasi boyut da taşımaya başlamıştır.

Bu süreç 1960'lardan sonra belirginlik kazanırken bu tarih öncesinde Türkmen kelimesi Irak'taki Türkleri tanımlamak/tasnif etmek için sürekli olarak kullanılan bir sözcük olarak kullanılmamaktadır. Hatta 1959 yılında Türkiye'de yaşamakta olan Türkmenler tarafından kurulan ilk Türkmen Cemiyeti "Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği" olarak isimlendirilmiştir. Bu örnekten yola çıkarak özellikle 1960 yılı sonrasında Irak'ta yaşamakta olan Türklere kimlik baskısı yapıldığı söylenebilecektir. Bu doğrultuda en azından Türk yerine Türkmen olarak isimlendirme suretiyle en azından Türkiye ile bağların zayıflatılması ve Türk kimliklerinin örselenmesi, mümkünse asimilasyon ve Araplaştırma amaçlanmıştır. Bu politika Arap Nasırcı Hareketi'nin savunucusu Arap milliyetçisi subayların 1958 yılında bir darbe ile Irak yönetimini ele alması ve Cumhuriyeti ilan etmesinin akabinde hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Öte yandan Türk yerine Türkmen kelimesinin kullanılmasındaki amaçlardan biri de Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yer alan "vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" maddesinin bu topluluğun zihin dünyasında karşılık bulmasının önüne geçerek Türkiye ile olan bağlarını ve bağlılıklarını azaltmaktır. Ne var ki bu kimlik baskısı ters etki yaparak kimliğe bağlılığı arttırmıştır. Bu kapsamda gerek Türklük gerekse Türkiye'ye olan bağlılık artış göstermiştir. Dolayısıyla dini aidiyet geri planda kalırken etnik aidiyetlerinin yükselişe geçmesi yönetim tarafından sosyal ve siyasi açılardan dışlanmaları ile sonuçlanmıştır.

Türkmenler ise bu dışlanmışlık hâline karşı koymak yerine kabule geçerek içe kapanan bir tutum sergilemişlerdir. Bu içe kapanma hâli ise Türkmenlerin dillerini, kültürlerini nihayetinde kimliklerini korumalarını sağlamıştır. Türkmenler kimliklerine olan bağlılıklarının yanı sıra etnik kimliklerini üzerinde yaşadıkları toprak ile özdeşleştirerek yerel bir çeşit bağlılık geliştirmişlerdir. Bu nedenle kendilerini tanıtırken “nereli” olduklarına vurgu yaparak Kerküklü ya da Telaferli şeklinde tanımlamaktadırlar. Hatta kimi zaman bu aidiyet diğer tüm kimliklerin önüne dahi geçebilmektedir. Bununla birlikte Türkmen çatı kimliğine yönelik bir tehdit anında ise ayrışmalar ve yerel bağlılıklar ortadan kalkarak Türkmen kimliği etrafında bütünleşme yaşanmaktadır. Keza Türkmenler için Türklük ya da Türkçülük olguları Anavatana bağlılık olarak algılanmaktadır. Bu algı şemasının sonucunda da Irak sosyal ve siyasi hayatında Türkiye’nin ülke içindeki uzantısı olarak görülmeleri ve ötekileştirilmeleri sonucuyla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Burada Türkmenlerde önemli ölçüde bulunan ve Irak’taki diğer gruplarca göz ardı edilen bir özellik gündeme gelmektedir. Bu da 900 yıldır süregelen devlet kurma geleneğinden doğmuş olan devlete bağlılıktır. Dolayısıyla Türkmenler ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgal etmesinin ardından başlayan yeniden yapılanma döneminde şekillenen federatif yapıya karşı çıkmış ve Irak’ın üniter yapısını koruması gerektiğini savunmuşlardır.

Türkmenler etnik kökenlerine ve yaşadıkları topraklara bağlılıklarını korurken uzun yıllardan bu yana bir arada yaşadıkları Arap kültüründen etkilenmiş ve zaman içinde bir arada yaşamaya uyum sağlamışlardır. Bu durum Türkmen aşiretlerinin pek çok farklı bölgede bulunmasının da bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa aşiretlerin önemli bir kısmı Bayat boyundan gelmiş ve farklı isimler almıştır. (Hürmüzlü; Pamukçu, 2005) Aşiretlerin isimlendirmelerinde üzerindeki yaşadıkları bölgenin adının kullanılmasının (Bağdadi, Kerküklü...) yanı sıra ailelerin uğraştıkları meslek grupları ya da lakapların da (Neftçi, Neccar, Bayraktar, Hürmüzlü, Avcı ...) belirleyici olduğunu görmek mümkündür. Bu kapsamda yerel/toprağa dayalı bağlar kırsal bölgelerde, aşiret ve ailesel bağların ise vilayet merkezlerinde baskındır.

Yukarıdaki satırlarda belirtildiği üzere 1960 sonrasında hâkim olmaya başlayan Araplaştırma politikaları ile bağlantılı olarak bazı Türkmen aşiretler Arap çoğunluğa sahip bazı bölgelerde ikamete zorlanmıştır. Bu durum ise göçe maruz bırakılan aşiretlerin bölünmesi ve Türkmen kimliğini yitirmesi sonuçlarına yol

açmıştır. (Sirkeci, 2005: 14) Öte yandan Türkmen aşiretler aralarında mezhepsel olarak kesin ayrılmalar taşımamakta hatta her bir aşiretin içinde Alevi, Şii, Sünni aşiret mensupları ile karşılaşılabilir. Ayrıca farklı mezheplere sahip aileler arasında akrabalık bağları da kurulmaktadır. İlave diğer etnik kökenlere sahip aşiretlerde karşılaşılacak kan davası ya da töre gibi keskin unsurlar Türkmen aşiretlerde karşılık bulmamaktadır.

Bunlara ilave olarak Türkmenler Irak içinde eğitimli ve aydın kesim olarak ön plana çıkmaktadır. Öğretmenlik, mühendislik, doktorluk ve askerlik Türkmenler arasında tercih edilen ve yaygın görülen meslek gruplarıdır. Aynı zamanda yüksek eğitim alan kadın sayısı da erkek sayısına yakındır. (DIA, 2023) Özetle Türkmenler maruz kaldıkları baskı politikaları sonucunda siyaseten ve idari anlamda dışlanan ötekileştirilen ve bunun sonucunda içine kapanan toplum özellikleri gösterecek şekilde eğitimden uzak kalmayarak aydın ve çağdaş bir topluluk olarak ön plana çıkmışlardır.

4.1. Türkmenlerin Irak'taki Tarihi

Günümüz Irak topraklarının bilinen tarihi serüveni boyunca ilk Türk varlığıyla 674 yılında karşılaşmaktadır. Ubeydullah bin Ziyad, Emevî Halifesi Muaviye'nin emri ile Horasan'a gönderilmesinin ardından ordusu ile bu tarihte bölgeye gelmiş ve 2.000 kadar Türk atlısını Basra çevresine yerleştirmiştir. Bu tarihten itibaren günümüz Irak coğrafyasında hüküm süren Türk Devletlerinin etkisiyle bölgedeki Türk nüfusu da gitgide artış göstermiştir.

Öte yandan Türkçede “cesur ve yiğit Türk” anlamına gelen Türkmen kelimesinin ilk kullanımı ise 10. yüzyılda İslam ülkeleri ile ticari ilişkiler geliştiren ve bunun sonucunda Müslüman olan Oğuz oymaklarına kadar uzanmaktadır. Oğuz ve Gazi Türk boylarının karışımı olan Irak'taki Türkmenler Irak'a girmelerinin ardından zaman içinde 22 boya (Kınık, Kıyığ, Bayındır, Bayat, Rafa, Silfari, Aşar, Bekitla, Bekder, Yezgir, Aymer, Kırablık, Akder, Eked, Tutraka, Avleyin, Dilg, Tükır, Bıcık, Guldu, Cepni ve Çırklığ) ayrılmışlardır. Bununla birlikte Irak Türkleri Selçuklular döneminden itibaren “Türkmen” olarak anılmaya başlamışlardır.

Yönetimsel açıdan bakıldığında, bin yılı aşan bir süredir Irak'ta yaşayan Türkler, bunun yaklaşık olarak dokuz yüz yılında yani 1055 yılında Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Tuğrul Bey'in adına hutbe okunmasından 1918'deki İngilizlerin işgaline kadar geçen süreçte 16 devlet kurarak bölgenin hâkimi olmuşlardır. Dolayısıyla Türkmenler -ister beylik olsun isterse devlet- idari yapılarda yönetici

pozisyonunda bulunmuşlardır. Irak'ın en güneyindeki Basra'dan en kuzeyindeki Duhok'a kadar hemen her vilayette yaşamakta olan Türkmenler Irak'ın kurucu unsurlarından biridir. Ne var ki güneyli Arap aşiretlerle birlikte Birleşik Krallık'ın 1914 yılında Irak'ı işgal etmesine karşı çıkmalarının ardından ülkedeki pozisyonlarında olumsuzluklar meydana gelmeye başlamış ve Türkmenler 1921 yılında kurulan Irak Krallığı'nda siyasi temsil hakkından mahrum kalmışlardır.

Öte yandan aynı dönemde İngiliz işgaline direnen Türkmenlere uygulanan baskı politikaları zaman zaman şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Bu kapsamda 1920 yılında Telafer'de ilk örneği ile karşılaşılan ve “Kaçkaç Katliamı” olarak anılan vaka Türkmenlerin hafızalarında derin izler bırakmıştır. Bu vakada Telafer Türkmenleri'nin İngiliz askerlerinin baskınından kaçarak dağlara sığınmalarına karşın İngilizlerce şehrin ateşe verilmesi akabindeyse yaşadıkları alanlara dönen halkın önde gelen isimlerinin tutuklanarak işkence ve sürgüne tabi tutulması İngilizlerin Türkmenlere uyguladığı şiddet politikasını ortaya koymaktadır. (Saatçi, 2003: 195)

Bu olaydan dört yıl sonra “Nasturi Katliamı” olarak anılan vaka yaşanmıştır. İngilizlerin yönlendirmesi ile kurulan “levi” birliklerine mensup askerler bu dönemde Kerkük'te konuşlandırılmıştır. Söz konusu askerlerin bu bölgedeki halka yönelik huzur bozan eylemler sergilemeleri esnasında çarşı esnafı ile yaşanan bir kavgada bir askerın yaralanmasının ardından etrafa ateş açmalarıyla olaylar başlamıştır. Ardından Türkmenlere ait evler ve iş yerleri tahrip edilmiş, 84'ünün ismi bilinmekle birlikte (Pamukçu, 1999: 4) çok sayıda Türkmen hayatını kaybetmiştir. Ancak hayatını kaybeden Türkmen sayısının 200'den fazla olduğu çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. (Kuzeci, 2004: 42-46) Bu katliamı tetikleyen faktörlerden birisi de Lozan Konferansı'nın yapıldığı dönemde Türkmenlerin Musul'un Türkiye'de kalması için çalışmalar yapması olmuştur. Bu çalışmalara karşılık 1925'te Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Kerkük'te mücadele veren aşiret liderlerinden Seyid Muhammed Cebbari'ye çabalarından dolayı destek mektubu göndermiştir. (Saatçi, 2003: 196-7)

Bu gelişmenin ardından 1925 yılında Musul ve Kerkük'ü ihtiva eden Musul Vilayeti'nin MC'nin kararıyla Irak topraklarına dâhil olmasıyla Türkmenler siyasi temsilden ziyade varlıklarını korumayı önceler hâle gelmişlerdir. Daha sonraki yıllarda hayata geçirilen yasal düzenlemeler de Türkmenlerin mevcut haklarında iyileşmeye yol açmamıştır. Örneğin Irak Krallığı'nın 1932 yılında hazırlayarak

MC'ne sunduğu bildirgede “Irak sınırları içerisinde yaşayan herkesin Irak vatandaşlığına sahip ve eşit vatandaşlar olduğu”²⁶ ifade edilmesine karşın Türkmenler anadilde eğitim hakkından mahrum kalmışlardır.

İngiliz mandası 1930 yılının haziran ayında sonlandırılırken Irak da bağımsız bir devlet hâline gelmiş ve 1932 yılında ise MC'ne üye olmuştur. Aynı yıl Irak Krallığı adına Başbakan Nuri Said tarafından Bağdat'ta “Türkmenler ile diğer azınlıkların varlığını kabul ve garanti eden” bir deklarasyon yayımlamıştır.

Bu deklarasyon ile;

- Bütün azınlıkların eşit olarak temsil edilecekleri bir seçim sistemi,

- Türkçe ve Kürtçenin yanı sıra, anadili Arapça olmayan Irak vatandaşlarının mahkemelerde ana dilleri ile ifade verebilmesi ayrıca okullar açarak anadillerinde eğitim verebilmesi (Hürmüzlü, 2015)

- Kerkük'e bağlı Kifri ve Kerkük'te, Arapçanın yanı sıra Türkçe ve Kürtçenin de yerel düzeyde resmi dil olması,

- Bu bölgelerde devlet memurlarının Türkçe bilenler ve yerli halklar arasından seçilebileceği taahhüt edilmiştir.

Türkmenlerin siyasi, sosyal ve kültürel hakları açısından önemli bir belge olma niteliği taşıyan bu deklarasyon (Turan, 1996: 31-36) kendisinden önce yayımlanan 1931 tarihli ve 74 no'lu Yerel Diller Yasası²⁷ ile birlikte ele alındığında Kerkük'teki Türkmen kimliğini belgeler niteliktedir. Ne var ki ülkenin bağımsız bir devlet olarak kurulduğu dönemden itibaren ülkede Türkmenlerin varlığını kanıtlayan bu belgelere rağmen en baştan itibaren Türkmen varlığı yok sayılmaya çalışılmıştır. Türkmenlere yönelik “Iraklılık bilinci”, “Araplık şuuru” benimsetme politikaları sergilenmiştir. Kanunen güvence altına alınan pek çok yasal hakları da fiiliyatta göz ardı edilmiş ya da Türkmenlerin aleyhine uygulamalar sürdürülmüştür. Örneğin 1930-1931 ders yılında Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretimini yasaklamış, izin verilen birkaç okulda ise Türkçe yabancı bir dil dersi misali haftada bir saat olarak öğretilmiştir. Bu uygulama da Bağdat yönetiminin talimatıyla 1937 yılında sonlandırılmıştır. (Saatçi, 2003: 207) Bu dönemde Türkmenlerin dernekleşmesine ayrıca basın yayın faaliyetlerinde

²⁶ Irak Krallığı Deklarasyonu

²⁷ Bu yasaya göre, Irak'ın eğitim dili Arapça olarak belirlenmiş ancak halkın çoğunluğunu belli etnik grupların oluşturduğu bölgelerde o etnik grup tarafından kullanılan dilin eğitim dili olarak kullanılması öngörülmüştür.

bulunmasına izin verilmemiştir. Öte yandan Türkmenlere yönelik gerçekleştirilen bir diğer baskı uygulaması ise Türkmen memurların başka etnik ve mezhep gruplarının ağırlıklı olduğu bölgelere tayin edilmesi oluşturmaktadır. Örneğin Kerküklü bir Türkmen olan ancak hayatının büyük kısmını görev gereği Bağdat'ta geçiren ve 2003'ten sonra devraldığı görevini 2006'da bırakan eski Irak Danıştay Başkanı İsmet Abdülmecid, Türkmen olduğunun bilinmesine rağmen görevde bulunduğu süre içerisinde hiçbir Türkmen ile Türkmence konuşmadığını, Türkmen kimliğini ortaya koyacak hareketlerden kaçındığını, böyle bir harekette bulunması durumunda üst makamlara şikayet edilebileceğini ve bunun birçok örneğine tanık olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Bir diğer olay ise 1937 yılında kurulan Sadabat Paktı vesilesiyle Irak'a giden Türkiye heyetinin Kerkük ziyaretinin ardından yaşanmıştır. Iraklı yöneticilerin Kerkük'te yapılan coşkulu kutlamalardan duyduğu endişe eylemlerine yansımış ve ziyaretin ardından çok sayıda Türkmen aydını tutuklanarak güney bölgelere sürgün edilmiş ve sonrasında Türk heyetlerin Kerkük'ü ziyaretlerine izin verilmemiştir (Saatçi, 2003: 207).

İlerleyen yıllarda baskılar devam ederken 1946 yılında Kerkük Petrol Şirketinde çalışan işçiler ücret, çalışma ve hayat şartlarına ilişkin yöneticilerine bildirdikleri şikayetlerin karşılıksız kalması nedeniyle dilekçe vermiş ve yazılı basına da başvurmuşlardır. (Saatçi, 2019) Ayrıca Türkmen işçilerin hakları çiğnenerek yerlerine Kürt, Asuri ve Ermeni işçilerin yerleştirilmesine karşı çıkmışlardır. Bu kapsamda 1 Temmuz 1946'da topluca iş bırakma eyleminde bulunmuşlar ve sonrasında Gavurbağı Meydanı olarak bilinen yerde akşam vakitlerinde toplanarak konuşmalar ve gösteriler yapmaya başlamışlardır. Bunun üzerine şirket yöneticilerinin talebiyle 4 Temmuz 1946'da grev öncüleri polis tarafından tutuklanmış buna işçilerin tepki göstermesi üzerinde de 12 Temmuz 1946 tarihinde Gavurbağı Meydanı polis tarafından kuşatılarak işçilere ateş açılmıştır. Bu saldırıda işçilerin yanı sıra çok sayı da vatandaş da hayatını kaybetmiştir (Hürmüzlü, 2006: 91-103).

İlerleyen yıllarda Türkiye ve Irak'ın ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar sergilense ve 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı kurulmuş olsa da 1957 yılında yapılan nüfus sayımında 567.000 olarak sayıları belirlenen (Hürmüzlü,

²⁸ Eski Irak Danıştay Başkanı İsmet Abdülmecid ile yapılan 15 Nisan 2010 tarihli mülakattan alınmıştır.

2023) Türkmen vatandaşlarına Irak yönetiminin uyguladığı baskı ve asimilasyon politikaları devam etmiştir.

1958 yılında yaşananlar ise Türkmenler açısından yeni bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 14 Temmuz 1958’de Kral 2. Faysal, General Abdülkerim Kasım önderliğinde bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmış cumhuriyet ilan edilmiştir. Kerkük Belediye Başkanlığı’na yıllarca Moskova’da eğitim görmüş radikal komünist olan Maruf Berzenci getirilmiştir. (Kerkük, 2020) Darbe sonrası hazırlanan 1958 Anayasasında Irak Arap anavatanının bir parçası, Arapların ve Kürtlerin anavatanı olarak sunulurken Türkmenler göz ardı edilmiştir. (Hürmüzlü, 2023) Bu gelişmeye karşı Türkiye’den verilen tepkiler Irak’ta rahatsızlık duyulmasına yol açmış ve önde gelen Türkmen şahısların önemli kısmı tutuklanarak tecrit kamplarına gönderilmiştir.

Bu gelişmelere rağmen Türkmenler cumhuriyeti sahiplenerek 14 Temmuz 1959 tarihinde yapılacak birinci yıl kutlamalarına hazırlanmışlardır. Ancak hazırlıklar esnasında Kürt ve Komünist kuruluşların militanları tarafından Türkmenlere yönelik sözlü ve silahlı saldırılar gerçekleştirilmiştir. Bunun üzerine Kerkük’te sokak çatışmaları yaşanmış, Türkmenlere ait mağaza, dükkân, ticaret merkezleri ve evler yağma edilmiştir. (Nakip, 2007: 139-170) Akabinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Kerkük Katliamı olarak anılan bu olaylarda aralarında Ata Hayrullah ve kardeşinin de bulunduğu Türkmen toplumunun ileri gelenleri tutuklanarak Kerkük Kışlasında kurulan Halk Mahkemelerinde hızlıca yargılanarak ve derhal kurşuna dizilerek infaz edilmişlerdir.

Katliamlarla ilgili olarak 21 Temmuz 1959 tarihli New York Times gazetesinde yer alan haberde; “Bağdat’ın 150 mil kuzeyinde olan Kerkük’ün çoğunluğu nispeten müreffeh Türkmenlerden oluşmaktadır. Eyleme, çeşitli silahlarla donatılmış sivil Kürtler ile resmi orduyla iş birliği içerisinde olan Komünist ağırlıklı Halkın Direniş Grubu katılmıştır. Bağdat’taki diplomatik kaynaklara göre Kerkük’te Türkmen toplumunun ileri gelenleri, evlerinden dışarı çıkarılarak öldürülmüşlerdir. Şehirde etnik tansiyon yükselmiştir. Çünkü Kürtler Komünizm yanlıysken Türkmenler değildir” hususlarına yer verilmiştir (Kurt, 2007).

Baas Partisi tarafından 1963 yılında yapılan bir darbe ile Irak yönetimi devralınmış bu dönemden itibaren Türkmenlerin kısmi olarak kültür ve sanat faaliyetlerine izin verilmişse de fiiliyatta baskılar sürmüştür. (Yılmaz, 2003: 24)

1968 yılında yeni bir darbe yapılarak iktidara General Hasan El-Bekir gelmiş Saddam Hüseyin ise devlet başkanı yardımcısı olmuştur. Bu dönemden itibaren Türkmenlere yönelik baskılar artarak devam etmiştir. Örneğin 1970 yılında Tarım Reformu Yasasıyla Türkmenlerin sahip olabilecekleri maksimum toprak büyüklüğü 300 dönüm olarak tespit edilmiştir. Bu dönemde Türkmenlerle ilgili tek olumlu gelişme 24 Ocak 1970'te çıkarılan "Azınlıklara Kültürel Haklar Paketi" çerçevesinde kültürel haklar verilmesidir. (Yılmaz, 2003: 24) Bununla birlikte aynı dönemde yasal gelişmelerin tersine Türkmenlerin halka açık alanlarda Türkçe konuşması yasaklanmış ve konuşanlar cezalandırılmıştır. Öte yandan Türkmen yerleşim alanlarına yönelik saldırılar ve yıkımlar devam etmiş, köy ve kasabaların bazılarının isimleri değiştirilmiş, bazı Türkmen aileler Irak'ın güneyindeki vilayetlere zorunlu göçe tabi tutulurken yerlerine Araplar yerleştirilmiştir. Ayrıca Bağdat'ta 1960'ta kurulan Türkmen Kardeşlik Ocağı ve 23 Ocak 1961 tarihinde yayın izni alınarak aynı yılın mayıs ayında Türkçe-Arapça olarak yayın hayatına başlayan Kardeşlik Dergisi (Saatçi, 2003: 230) 1976 yılı Ekim ayında Baas Partili kişilere verilmiştir. (Pamukçu, 1999: 5) 29 Ocak 1976'da Kerkük ilinin adı el-Tamim olarak değiştirilmiştir.

Saddam Hüseyin'in 1979 yılında yönetimi ele geçirmesinin ardından Araplaştırma politikalarının etkisiyle asimilasyona ağırlık verilmiştir. Türkmen liderlerden Doç. Dr. Necdet Koçak, Emekli Albay Abdullah Abdurrahman ve iş adamı Adil Şerif 16 Ocak 1980'de Bağdat'ta idam edilmişlerdir. 1984'de Türkmenlerin Kerkük'ten gayrimenkul almaları yasaklanmıştır. (Pamukçu, 1999: 5) Ancak bunun öncesinde 1974 yılında çıkarılan kararlar neticesinde Kerkük'te arazi ve mülk gasplarına maruz kalan Türkmenlerin bu mağduriyetleri 2001 yılına dek devam etmiştir.²⁹ Bahse konu kararların sonucunda bazı bölgelerde arazi ve mülkler kamu yararına kullanılacağı bahanesi ile kamulaştırılırken bazı bölgelerde ise Türkmenler Irak'ın güneyine zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Bu kapsamda 1975 ile 1988 yılları arasında Türkmenlerin yoğun olarak bulunduğu Beşir, Yaycı, Türkalan, Bulova, Kümbetler, Leylan, Yahyava gibi köyler tamamen boşaltılmış ya da zirai arazilerin çoğu devlet tarafından kamulaştırılmıştır.

²⁹ Kerkük'te şahıs arazilerine devlet tarafından, 1975 tarihli 336, 369, 398 ve 1381 sayılı kararlar, 1976 tarihli 53 Nolu karar, 1977 tarihli 222 sayılı karar, 1978 tarihli 974 sayılı karar, 1980 tarihli 1554 sayılı karar, 1981 tarihli 12, 126, 181, 1391 ve 183 sayılı kararlar, 1984 tarihli 730, 1081 sayılı kararlar, 2000 tarihli 117 sayılı ve 2001 tarihli 137 sayılı kararlar ile el konulmuştur.

Türkmenlere yönelik kanuni baskılar sürerken Kürt Peşmergeler tarafından Türkmenlere yönelik “Altunköprü Katliamı” olarak bilinen büyük bir saldırı gerçekleştirilmiştir. ABD öncülüğündeki müttefik kuvvetlerinin Irak’a yönelik saldırıları Irak Ordu Kuvvetlerinin bazı bölgelerde dağılarak alan hâkimiyetini yitirmelerine yol açmıştır. Bu esnada Saddam Hüseyin’in konumunun tehlikeye girmesi neticesinde Kerkük’te bulunan ordu askerleri Bağdat’a çekilmişlerdir. Ortaya çıkan boşluktan faydalanan Peşmergeler 28 Mart 1991’de Kerkük’e girmiş, Nüfus ve Tapu Dairelerinin yanı sıra resmi binaları, birçok ev, dükkân ve iş yerini tahrip etmişlerdir. Bu gelişmenin ardından Irak Ordusu askerleri Kerkük’e yönelmişler ancak Peşmergeleri ele geçirememişlerdir. Bununla birlikte Kerkük’ün Dibis ilçesine bağlı Altunköprü nahiyesini de ele geçirerek evlere baskın yapmaya başlamışlardır. Sokaklarda bulunan vatandaşlara ateş açmış ayrıca Altunköprü’ye sığınan Türkmenleri ve yerel halkı gece saatlerinde evlerinden toplamışlardır. Bu şahıslarda uzun süre bilgi alınamamakla birlikte olaydan bir ay kadar sonra toplu mezarlar bulunmuştur. (Pamukçu, 1999: 5) Öldürülen Türkmenler arasında sadece 77’sinin kimliği tanımlanabilmiştir (Saatçi, 2003: 267-8).

Olaylar bu sayılanlarla sonlanmamış Irak Petrol Şirketi’nde görevli Türkmenler 1992 yılında görevlerinden çekilmeye zorlanmışlar 1993 yılında ise yine Kerkük Türkmenleri göçe maruz kalmışlardır. 1994 yılında ise Türkmenler nüfus kayıtlarına Arap olarak kaydedilmeye başlamışlardır. Bu durumu reddeden aileler güney bölgelere sürülmüş ve tüm mallarına el konulmuştur. Diğer taraftan ise ITC 24 Nisan 1995’te kurularak Türkmenlere etkinlik kazandırmaya çalışmışlardır. Ancak Mesut Barzani liderliğindeki KDP bağlı grupların Irak Ordusu askerlerinin desteğini alarak 1996 yılında Celal Talabani kontrolündeki Erbil’e girmiş ve Türkmen parti binalarına saldırmışlardır. (Karataş, 2002: 33) Türkmenlere yönelik baskı ve yıldırma politikaları Ekim 1997 nüfus sayımında da devam etmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Raporlarında da yer aldığı (Hürmüzlü, 2005: 75) üzere; Türkmen halk arasında nüfus kayıtlarında Türkmen olarak kaydedilen vatandaşların malvarlıklarına el konularak göçe zorlanacakları iddiaları nedeniyle çok sayıda Türkmen sayımda Arap olarak kaydedilmiştir. 1998 yılında ise KDP tarafından organize edilen bir saldırıda ITC şemsiyesi altındaki yapılanmalar yağmalanmıştır.

Tüm bu gelişmeler sebebiyle Türkmen toplumu baskılardan ve katliamlardan kurtulmanın yolunu içe kapalı bir toplum hâline gelmekte

bulmuşlardır. Ancak Türkmen vatandaşlar için daha sarsıcı olan zaman içinde kendilerine yönelik saldırıların görmezden gelinmesi ya da cezasız bırakılması olmuştur. Bu durum nedeniyle Türkmenlerin devlete olan inançları azalmış ayrıca Türkmenler ve Kürtler arasında ihtilaflar güvensizlik, nefret, gerginlik ve nihayetinde çatışmalar ortaya çıkmıştır. 2003 yılında ABD'nin işgali ile birlikte Kürt gruplar elde ettikleri güç sayesinde diğer etnik kökenlere sahip Iraklılara yönelik baskı politikalarını artırmışlardır. Bu kapsamda Kerkük'te Kürtleştirme politikalarına ağırlık vererek Kerkük'teki yönetim dengesinin bozulmasına neden olmuşlardır. Bu gelişme sonucunda Kerkük'ün statüsü ile ilgili tartışmalar ortaya çıkmıştır. Tartışmalara ilaveten Kerkük'ün demografik yapısını değiştirme çabaları kapsamında Kürtler, Türkmenlerin asimilasyonuna ağırlık verirken aynı zamanda hem Irak Ordusunun korumasından mahrum hem de silahsız olmalarının sonucunda hedef hâline gelen Türkmenler çok sayıda kayıp vermişlerdir. Özellikle Türkmen liderler, bürokratlar, siyasetçiler, akademisyenler ve ileri gelenler suikastlara kurban gitmişlerdir (Tuğrul, 2003).

Bu çerçevede Peşmergeler tarafından 21 Ağustos 2003'te, Türkmenler açısından önem arz eden İmam Musa Ali Türbesi'ne saldırarak yakmışlar bu durumu protesto eden Türkmenler ise yine peşmergeler tarafından silahlı saldırıya uğramışlardır. Saldırılarda 7 Türkmen öldürülmüş 12'si ise yaralanmıştır. (Çakan, 2003) Ertesi gün devam eden protestolarda ise peşmergeler 3 Türkmen'i öldürmüştür. (Tuğrul, 2003) Şiddetin artmasının endişe vermeye başlamasıyla ABD yetkilileri olaylara el koyarak Kürt gruplar ile Türkmenler arasında "Huzur Toplantısı" yapılmasını sağlamışlardır. 26 Ağustos 2003 tarihli toplantıda KYB ve ITC temsilcileri ile Kerkük Valisi Abdulrahman Mustafa ve ABD'li yetkililer hazır bulunarak (Radikal, 2003) altı maddelik bir anlaşmanın imzalanmasına karar kılınmıştır.

Bu anlaşmayla: (Anadolu Ajansı, 2003)

- 1- Kerkük ve Tuzhurmatu'da meydana gelen olayların taraflarca kınanmasına,
- 2- Olayları araştırmak, failleri tespit ederek yargılanmasını sağlamak üzere yeni bir komite kurulmasına,
- 3- Her iki tarafın Arap, Kürt, Türkmen, Asuri ile diğer gruplara, Irak'ta barış içerisinde kardeşçe yaşamak için çağrıda bulunmasına,
- 4- Yaralılara ve şehit ailelerine maddi ve manevi destek yapılmasına,

5- Problemleri hızlı çözebilmek amacıyla yeni bir komite kurulmasına ve bu komite için bir “çözüm odası”nın açılmasına,

6- İlişkileri korumak, politik, sosyal ve ulusal konuları görüşebilmek için bu tip toplantıların düzenli olarak yapılmasına karar verilmiştir.

Diğer taraftan 2014 yılında ortaya çıkan IŞİD’in en çok zarar verdiği etnik grup da yine Türkmenler olmuştur. Örneğin 2014 yılından önce yaklaşık 520.000 nüfusu ile Irak’ın en büyük ilçesi olarak kabul edilen ve nüfusunun önemli bir kısmını Türkmenlerin oluşturduğu Telafer, IŞİD tarafından ele geçirilmesinin ardından önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bu esnada bölgede yaşayan halk ya terör kurbanı olmuş ya da göçe mecbur kalmıştır. Dolayısıyla ilçenin Türkmen ağırlığı da ortadan kalkmıştır. Bu kapsamda 2010 yılı seçimlerinde üç bakanlık elde eden Türkmenler 2014 ve 2018 yıllarında bakanlık kazanamamıştır. 2020 yılında uzun süren tartışmalar neticesinde bir bakanlık elde edebilirlerken 2022 yılında ise Sünni Arap Koalisyonu içinde bulunan Türkmen siyasetçi (Sabit Bişar) Sünni Araplar adına savunma bakanı olmuştur. Son gelişmeler Irak’ın kurucu unsurları arasında bulunan Türkmenlerin yok sayılarak temsil güçlerini yitirmelerine ve neredeyse azınlık olarak görülmelerine, bu da sahip olmaları gereken haklardan mahrum kalmalarına yol açmaktadır.

4.2.Popülasyon

Türklerin yönetici olduğu devletlerin 900 yıl civarında süren hâkimiyeti nedeniyle bölge zaman içinde Türkler için doğal bir yaşam alanı hâline gelmiştir. Bununla birlikte bu kadar uzun süre aynı bölgede yaşamının etkisi ile kimi alanlarda Türkmen nüfus kendisinden önce bu alanlara yerleşmiş olan yerel nüfusla bütünleşmiştir. 20. yüzyılın sonlarında hayata geçirilen Araplaştırma politikalarının da eklenmesiyle Türkmenlerin öz kimliklerinden uzaklaşarak Araplaştıkları göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir.

Irak’ta gerçekleştirilen son nüfus sayımı etnik ve dini kimlik esas alınarak 1957 yılında yapılmıştır. Bu sayım sonucunda ülkede 6,3 milyon insan yaşarken bunların 567 bin civarındaki kısmının Türkmen olduğu belirtilmektedir. (Çagaptay, 2003) Bununla birlikte 1957 yılındaki nüfus sayımı günümüze orantılandığında Irak’ın yaklaşık nüfusunun 45,9 milyon olduğu tahmin edilmektedir. (Worldometer, Iraq Population, 2023) Aynı şekilde Türkmen nüfusu 3-3,5 milyon olarak ifade edilmektedir.

Bununla birlikte gerek Saddam Hüseyin dönemi Araplaştırma politikaları gerekse Irak'ın kuzey bölgelerinde 1991 yılından itibaren de-facto oluşan Kürt bölgesinin etkisiyle yukarıda tahmini verilerle sunulan nüfusun tamamı Türkmen kimliğini koruma konusunda başarılı olamamış ve bir kısmı asimile olmuştur.

Öte yandan 2003 yılında yaşanan ABD işgalinin ardından ortaya çıkan etnik ve mezhepsel ayrışmalar Türkmenleri de etkilemiştir. Bu nedenle 1957 yılındaki nüfus sayımı orantısal olarak günümüze uyarlansa da kesin bir sonuç üretmekten uzaktır. Bununla birlikte Irak'ın kuzeyinden başlayarak güneyine kadar tüm bölgelerinde Türkmen popülasyonu bulunmaktadır.

4.2.1. Türkmenlerin Yaşadığı Bölgeler

Türkmenlerin nüfus açısından en yoğun oldukları vilayetler arasında Kerkük, Ninova (Musul)³⁰, Diyala, Selahaddin (Tikrit), Bağdat, Erbil yer almaktadır. Bunlar dışında kalan bölgelerde de sayılan vilayetlerdeki kadar yoğun olmasa da Türkmen nüfusa rastlamaktadır.

Bu vilayetlerden Kerkük, Irak'ın neredeyse tüm etnik unsurlarını barındırması nedeniyle “Irak'ın minyatürü” olarak anılmaktadır. Türkmenler Kerkük'ün Havice dışındaki üç ilçesi olan Merkez, Dibis ve Dakuk'ta yaşamaktadırlar. Özellikle merkez ilçe Kerkük'teki Türkmenlerin yarısına ev sahipliği yapmaktadır. Türkmenler Kerkük Merkez ilçe özelinde ise Tisin, Musalla, Korya, Bağdat Yolu, Sarıkahya, Şaturlu, Beyler, Piryadi, Almas, Arafa, Bulak, Çukur, İmam Abbas, Cırt Meydanı, Çay, 1 Haziran ve Beşiktaş Mahallelerinde yaşamaktadır. Bunlara ilaveten nüfusunun çoğunluğu Türkmenlerden oluşan Kerkük'e bağlı bir diğer bölge de Tazehurmatu nahiyesidir. Öte yandan Tazehurmatu'ya bağlı Arap köyleri bulunurken Dakuk'un nüfusunun yarısını Kürtler oluşturmaktadır. Hatta Altinköprü'de Türkmen nüfusu azınlık haline gelmiştir. Bu durum uzun yıllardır süregelen Kürtlerin nüfus politikalarının sonucudur. Bunun dışında Kerkük'ün Şaturlu, Almas ve Arafa semtlerinde de Hristiyan Türkmenler yaşamaktadır.

Nüfusunun önemli kısmı Araplardan oluşan ancak Türkmenler, Kürtler gibi etnik grupların yanı sıra Şebek, Yezidi ve Hristiyan gibi dinsel azınlıklar da ihtiva eden Ninova Vilayeti; Musul (Merkez İlçe), Telafer, Sincar, Baac, Hamdaniye, Tilkeyf, Şeyhan, Hatra ve Akre'den müteşekkildir. ABD'nin Irak'ı 2003 yılındaki

³⁰ Musul'un resmi adı Ninova olduğu için asıl isimlendirme olarak Ninova kullanılmış, yaygın kullanımı olan Musul parantez içerisinde verilmiştir.

işgalinin ardından hem bölgedeki olaylar hem de ABD tarafından 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen operasyonlar özellikle Telafer’de ve genel olarak bölgede nüfus değişikliklerine yol açmıştır. Her ne kadar bazı aileler Telafer’den göç etmiş olsa da günümüzde bölge eski dengesine tekrar dönmeye başlamıştır. Bununla birlikte Telafer’de kurulan göçmen komisyonuna göre bölgeden göç eden aile sayısı yaklaşık 4.500 olarak öngörülürken bu sayının ortalama 30.000 kişiye tekabül ettiği tahmin edilmektedir.

Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir diğer bölge Diyala vilayetidir. Bununla birlikte bu vilayetin nüfusunun büyük kısmını Araplar oluştururken bölge Kürt nüfus da barındırmaktadır. Diyala’nın merkezini Bakuba oluştururken diğer ilçeler; Hanekin, Kifri, Halis, Mukdadiye ve Beledruz’dur. Bu ilçelerden Süleymaniye il sınırında olan ve yaklaşık 700 Türkmen ailenin yaşadığı Kifri, Irak’ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin kontrolündedir. Bu kapsamda bir dönemin direniş kaynağı sayılan Bakuba’yı bünyesinde barındırmasının yanında Irak’ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin Kifri ve yanı sıra Hanekin’deki talepleri nedeniyle bölge çatışmaya müsait hâle gelmektedir. Öte bölgede bir diğer çatışma hattı Sünniler ve Şiiler arasında oluşurken bölgede dağınık halde bulunan Türkmenler bu bölgelerde arada kalmakta ve tarafı olmadıkları çatışmalardan dahi etkilenmektedirler. Bölgede yaşamakta olan Türkmen nüfusunu etkileyen bir diğer vaka ise önemli ölçüde Türkmen nüfusu barındıran Bayat bölgesinde geçmişte özellikle de Saddam Hüseyin döneminde uygulanmış olan Araplaştırma politikalarıdır.

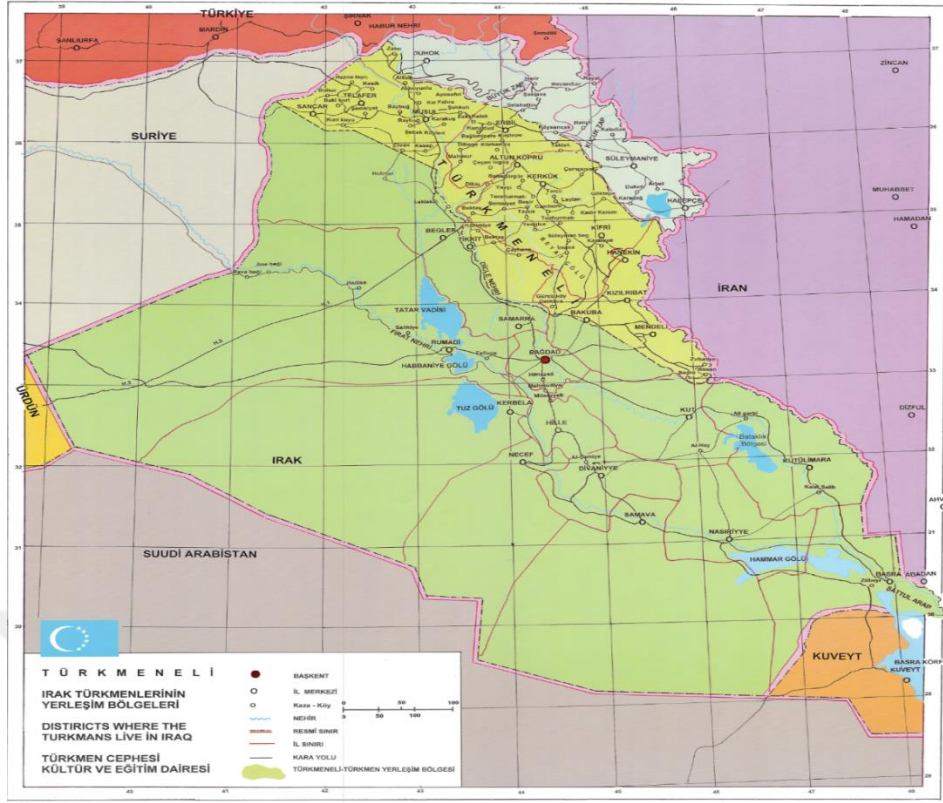
Öte yandan önemli ölçüde Türkmen nüfus barındıran bir diğer bölge Selahaddin vilayetidir. Bağdat’ın kuzeyinde yer alan bu vilayete bağlı Beyci, Tikrit, Dora, Balad, Şirkat, Samarra, Duceyl, Faris, Tuzhurmatu ve Amirli olmak üzere 10 ilçe bulunmaktadır. Bu ilçeler içinde en büyük Türkmen nüfusu barındıran yerler Tuzhurmatu ve Amirli ilçeleri ile Süleyman Beg, Bastamlı, Kadir Kerem ve Yengice nahiyesindeki köylerdir. (ORSAM, 2009) Bununla birlikte yaklaşık 180.000 nüfusa sahip olan Tuzhurmatu’da sadece Türkmenler değil Araplar ve Kürtler de yaşamaktadır. Burada bir parantez açarak belirtmek gerekir ki idari açıdan Selahaddin’e bağlı olsa da Tuzhurmatu halkı -1976 yılına kadar Kerkük’e bağlı olmaları nedeniyle- kendilerini hiçbir zaman Selahaddin’e bağlı hissetmemişler ayrıca akrabalık bağları ve coğrafi yakınlık nedeniyle Tuzhurmatu ve Kerkük halkı arasındaki ilişkiler kopmadan süregelmiştir.

Irak'ın başkenti Bağdat ise Kanuni Sultan Süleyman'ın Safevi yönetimine son verdiği 1534 yılından, 1918'e kadar devam eden Türk hâkimiyetine dek çok sayıda Türkmen'in yerleştiği bir vilayet olmuştur. Özellikle ülkenin idari mekanizmalarında görev yapmış olan önemli sayıda Türkmen, İngiliz hâkimiyetinden sonra da Bağdat'ta kalmaya devam etmiştir. Günümüzde ise Bağdat'ın Azamiye bölgesi Türkmenlerin ağırlıklı olarak yaşadığı yer olarak ön plana çıksa da Türkmen aileler vilayetin geneline yayılmış hâlde ikamet etmektedirler. Öte yandan geçmişte sayıları yüz binlerle ifade edilen Türkmenlerin önemli kısmı Saddam Hüseyin'in baskısı, hâkim dilin Arapça olması gibi sebepler nedeniyle etnik kimliklerini kaybederek Araplaşmışlardır. Yine de 2010 yılı seçimlerinde Türkmen adayların Bağdat'ta aldıkları oy sayısından yola çıkarak yapılan bir hesaplama ile takriben 20.000 civarında Türkmen olabileceği tahmin edilmektedir.

Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin bir parçası olan Erbil'de de önemli sayıda Türkmen yaşamaktadır. (Anadolu Ajansı, 2020) Saddam Hüseyin'in ülkenin kuzeyindeki Kürtlere yönelik nüfus politikaları kapsamındaki saldırıları sonrasında köylerdeki önemli ölçüde Kürt nüfus şehir merkezine göç etmiştir. Bu göçlerin ardından günümüze kadar sayıları giderek azalmış olsa da 1990'lı yıllarda vilayetin merkezindeki en kalabalık etnik grubu Türkmenler oluşturmuştur. 1996 yılında KDP ve KYB arasındaki çatışmalarda KDP'nin üstün gelmesinin ardından Kürt nüfus önemli ölçüde artış göstermiştir.

Bununla birlikte 2006'ya kadar Erbil Kalesi'ndeki Tophane, Tekke ve Saray Mahallelerinde bulunan yaklaşık 700 evin tamamı Türkmenlerce ikametgâh olarak kullanılmıştır. Ancak bu tarihte kale bölgesi ikamete kapatılmış ve Türkmen nüfus merkezdeki farklı mahallelere dağıtılmıştır. Günümüzde vilayetteki Türkmen nüfusunun 300.000 civarında olduğu tahmin edilirken sosyo-ekonomik koşulların etkisi ile son yıllarda özellikle gelir seviyesi genel olarak düşük olan Türkmenler şehir merkezinden ayrılarak çevre bölgelere göç etmeye başlamışlardır.

Bahsi geçen vilayetler dışındaki bölgelere Türkmenlerin yerleşmesinin en önemli nedenini Kerkük ve çevresinde Saddam Hüseyin döneminde hayata geçirilmeye başlanan Araplaştırma politikaları oluşturmaktadır. Bu dönemde Türkmenler bir yandan sürgüne bir yandan da zorunlu göçe tabi kılınmışlardır. Sonuç olarak da özellikle Irak'ın güneyindeki vilayetlere Türkmenler yerleşmiştir.

Şekil 4.1. Irak Türkmen Cephesi “Türkmeneli-İrak’ta Türkmenlerin Yerleşim Bölgesi” haritası. (Kaynak: Irak Türkmen Cephesi)

Aşağıdaki tabloda Türkmenlerin vilayet, ilçe, nahiye ve köylere göre yoğun olarak yaşadığı bölgeler yer almaktadır.

Tablo 4.1. Türkmenlerin Yaşam Alanları

Yerleşim Yeri	İlçe	Nahiye/Mahalle/Köy
Musul (Ninova)	Hamdaniye	Tezharap, Karayatak, Siteh, Sellamiye, Sennif, Şemsiye (Kızfahra). Bu köyler Türkmen köyleri olarak bilinmektedir.
	Telafer	Telafer ilçe merkezinin tamamı Türkmendir. Ayrıca İyaziye nahiyesinin de tamamını Türkmen nüfus oluşturmaktadır. Zummar ve Rabia’da ise çoğunlukla Kürtler ve Araplar yaşamakla birlikte bu bölgelerde de bazı küçük Türkmen köyleri olduğu bilinmektedir. Telafer merkezdeki Türkmen nüfusun arasında Şii ve Sünni mezhebine bağlılık neredeyse eşit düzeydedir. Hatta bazı aşiretler içerisinde hem Şii hem de Sünni nüfusa rastlamak mümkündür.
	Sincar	Sincar etrafından Ummu Şebabit gibi bazı küçük Türkmen köyü bulunmaktadır. Bilindiği kadarıyla Sincar etrafındaki 52 köyden 8-9’unda Türkmenler yaşamaktadır.
	Merkez	Reşidiye, Muhallebiye.
	Tilkeyf	Karakoyun, Rezakiye, Sedabavize, Aşağı Şerihan, Yukarı Şerihan köyleri Türkmenlerin yaşadığı köylerdir.

Tablo 4.1. (devam) Türkmenlerin Yaşam Alanları

Kerkük	Merkez	Tisin, Musalla, Korya, Bağdat Yolu, Sarıkahya, Şaturlu, Beyler, Piryadi, Almas, Arafa, Bulak, Çukur, İmam Abbas, Cırt Meydanı, Çay, Vasiti, 1 Haziran ve Beşiktaş gibi mahallelerde yoğun olarak yaşamaktadır. Merkezdeki mahallelerde Şii ve Sünni Türkmenler bir arada yaşamaktadır.
		Türkalan, Yaycı, Çardaklı, Kızılyar, Kümbetler, Bulova, Beşir Türkmenlerin yaşadığı köyler olarak bilinmektedir.
		Tazehurmatu nahiyesinde tamamen Türkmenler yaşamaktadır.
	Dibis	İlçe merkezinde yaklaşık %10-15 oranında Türkmen yaşamaktadır.
	Dakuk (Tavuk)	İlçe merkezinin büyük çoğunluğu Türkmen'dir.
Diyala (Bayat Bölgesi)	Bakuba	Diyala'nın merkez ilçesidir. Türkmenler ilçe merkezinde yaşamaktadır.
	Hanekin	Mansuriye (Adanaköy), Celevle (Karagan), Kızlarbat (Sadiye), Hanekin
	Kifri	Kifri merkez ilçesi idari olarak hâlen Diyala sınırları içerisinde olmakla birlikte 1991'den sonra Süleymaniye'nin yönetimi altındadır. Bununla birlikte Kifri'ye bağlı olan ve Türkmenlerin yaşadığı Karatepe ve Aşdöken köyü hâlen idari ve yönetsel olarak Diyala'ya bağlıdır.
	Halis	Kördere
	Mukdadiye	Mukdadiye
	Beledruz	Mendeli, Kazaniye, Beledruz merkezde Türkmenler yaşamaktadır.
Selahaddin	Tuzhurmatu	Tuzhurmatu merkezinin yanı sıra Yengice ve Bastamlı nahiyyelerinde de Türkmenler yaşamaktadır.
	Amirli	Tamamı Türkmen yerleşim yeridir.
	Merkez	Köküz, Muratlı, Karanaz, Biravçılı, Hasadarlı, Çardaklı köylerinde Türkmenler yaşamaktadır. Karanaz, Çardaklı ve Biravçılı'da Şii Türkmenler yaşamaktadır.
Erbil	Merkez	Tophane, Tekke, Saray, Taci, Mareke ve Üç Tak mahalleleri eski Türkmen mahalleleridir. Bu mahalleler Erbil Kalesi'nin etrafında şekillenmiştir. Bununla birlikte zaman içerisinde Erbil şehrinin gelişmesi ile birlikte Türkmen nüfusun Erbil'in farklı bölgelerine dağıldığı bilinmektedir. Öte yandan Erbil'in en eski bölgelerinden biri olan Kayseri Çarşısı esnafının %70'den fazlasının Türkmen olduğunu söylemek mümkündür.
Bağdat	Merkez	Şahab, Cemile, Talibiye, Hay el-Ur, Filisin Caddesi ve Azamiye
Basra	Basra çevresi	
Babil	Merkez	
Vasit	Kut (Merkez ilçe)	Aziziye ve Bağdat yolu bölgelerinde yaşamaktadır.

4.2.2.Nüfus Hareketliliği

Yukarıdaki satırlarda belirtildiği üzere 2003 yılındaki ABD müdahalesinin ardından yaşanan olaylar Türkmenlerin Irak'ın güney bölgelerine zorunlu göçlerini artırmıştır. Terk ettikleri bölgelerde nispi istikrarın sağlandığı hâllerde dahi Türkmenler gittikleri yerlerde kalıcı hâle gelerek eski topraklarına geri dönememişlerdir. Bunun sonucunda da terk etmek zorunda bırakıldıkları bölgelerde Türkmen nüfus yoğunluğu azalarak aleyhlerine bir seyir izlemeye başlamıştır.

Genel olarak Türkmenlerin yer değiştirme oranlarının %70 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Topraklarını terk eden Türkmenlerin önemli bir kısmı Şiiler açısından önemli olan Necef ve Kerbela gibi kutsal sayılan mekânların bulunduğu şehirlere göç etmişlerdir. Göç eden nüfusun bir bölümü terk ettikleri bölgelere bir süre sonra dönmüş ancak 2014 yılında ortaya çıkan IŞİD tehdidinde yaşandığı üzere geri döndükleri toprakları tekrar terk etmek zorunda kalmışlardır. IŞİD'in Türkmenlerin yaşadığı bölgeleri ele geçirdiği 2014 yılından 2017 yılına kadar geçen süre içinde yaklaşık 510.000 nüfusa sahip oldukları belirtilen Telafer Türkmenlerinin neredeyse tamamının yer değiştirdiği tahmin edilmektedir. Yerlerini terk etmek zorunda kalan Türkmenlerin büyük bölümü Necef, Kerbela, Basra ve Duhok'a yerleşmişlerdir. Bir kısmı ise Suriye üzerinden Türkiye'ye intikal ederken bölgeyi IŞİD'den kurtarma operasyonu öncesinde yaklaşık olarak 10.000 ila 12.000 civarındaki Türkmen nüfusun Telafer'de kaldığı tahmin edilmektedir. Öte yandan Irak'ın güneyine göçen nüfusun yaklaşık olarak 200.000 kişi olduğu bununla birlikte IŞİD'den temizlenmesinin ardından eski yaşam alanlarına dönen Türkmenlerin sayısının bunun daha altında kalmaktadır. Bunun en önemli sebebi intikal ettikleri bölgelerde yaşamaya devam etme kararı almalarından kaynaklanmaktadır. Geri dönen aile sayısının 17.000³¹ olduğu tespit edilmiştir. Yer değiştirmelerin sonucu olarak Türkmen nüfus yaşam alanlarından uzaklaşmakta, geçmişte yoğunluk gösterdikleri bölgelerde nüfusları azalmakta buna karşı ülkenin diğer coğrafyalarına yerleşmeleri nedeniyle nüfuslarında artış görülmektedir. Bununla birlikte zaman içinde Türkmen nüfus asimile olarak Araplaşmaktadır.

Araplaştırma politikaları arasında;

³¹ Saha çalışmasında gerçekleştirilen mülakattan elde edilen veriler sunulmuştur.

- Yerleşim yerlerinin isimlerinin Türkçeden Arapçaya değiştirilmesi, (Örneğin Kerkük'ün ismi el-Tamim olarak değiştirilmiştir),
- Türkmenlerin en büyük nüfusa sahip olduğu Tuzhurmatu'nun Kerkük'ten ayrılarak Tikrit'e bağlanması, böylece idari açıdan Türkmenlerin bölünmeye çalışılması,
- Türkmenlerin baskı politikaları sonucunda güney vilayetlere göç ettirilmesi, karşılığında ise güneyde yaşayan Araplara teşvik verilerek Türkmen bölgelerine yerleştirilmesi,
- Türkmenlere ait arazilerin istimlak edilerek Araplara dağıtılması,
- Türkmenlerin, Kerkük'te gayrimenkul alımının yasaklanması yer almaktadır.

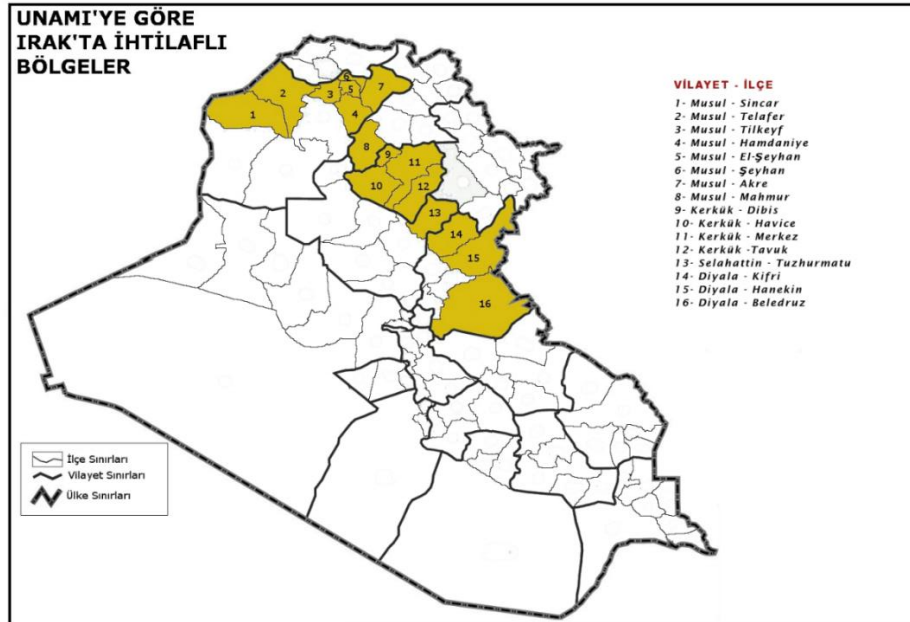
Sonuç olarak çeşitli katliamlara ve göçe zorlayan politikalara maruz kalmalarına karşın Türkmenlerin milli kimliğini korumayı başaran kısmı Irak'ın kuzey batısından güney doğusuna kadar uzanan yaklaşık 50 kilometrelik bir alanda yaşamaya devam etmektedir. Yukarıdaki satırlarda bahsi geçen Kerkük, Musul, Erbil, Selahaddin ve Diyala illerinden Erbil dışında kalanlar günümüzde “tartışmalı bölgeler” olarak da anılan ülkenin en problemli bölgelerini teşkil etmektedirler. Ülkenin enerji kaynaklarının da yoğunlaştığı bu alanda yaşanan sorunların çözümü Irak Anayasası'nın 140. maddesinde ele alınmıştır. Aşağıdaki haritada detayları yer alan ve idari açıdan merkezi hükûmete bağlı olmakla birlikte Kürt gruplar tarafından üzerinde hâkimiyet kurulan ihtilaflı bölgelerdeki 15 ilçeden³² 12'sinin tamamında Türkmen nüfus yaşamaktadır.

Merkezi hükûmetin talimatıyla 2017 yılında gerçekleştirilen operasyonların ardından Sincar, Kifri ve Mahmur dışında kalan bölgelerde Irak Merkezi Hükûmeti tekrar kontrolü sağlamış olsa da IKBY'nin bu bölgelere geri dönme yönündeki çalışmaları sürmektedir. Dolayısıyla bu bölgede yaşanan her türlü çekişme ve çatışma Türkmenleri olumsuz olarak etkilemektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bölgede yaşanan sorun sadece ilave bir anlaşmazlıktan ibaret değildir. Anlaşmazlığın siyasi boyutu da bulunmaktadır. Çünkü Irak, federal yönetim

³² 2009'da hazırlanan Birleşmiş Milletler Raporu'na göre; Musul'a bağlı Sincar, Telafer, Tilkeyf, Şeyhan, Akre, Hamdaniye, Erbil'e bağlı Mahmur, Kerkük'e bağlı Dibis, Dakuk, Havice ve Merkez, Selahaddin'e bağlı Tuzhurmatu, Diyala'ya bağlı Kifri, Hanekin, Beledruz (Mendeli) Irak Merkezi Hükûmeti ile IKBY arasındaki ihtilaflı bölgeler olarak ilan edilmiştir. Erbil'e bağlı Mahmur ve Kerkük'e bağlı Havice dışındaki ihtilaflı bölge olarak ifade edilen bölgelerin büyük bölümünde çoğunluğu oluşturmaktadır.

anlayışını benimsemiş bir ülkedir ve bölgelerdeki meclislerde yaşanan sandalye paylaşımı hem yerel hem genel seçimler açısından önem taşımaktadır dolayısıyla Türkmenler, Araplar, Kürtler ve azınlıkların dâhil olduğu siyasi bir çekişme mevcuttur.

Günümüzde Türkmenlerin yaşamakta olduğu Bağdat'ın doğusunda İran sınırındaki Bedre'den de başlayarak Irak'ın kuzey batı ucunda yer alan Telafer'e kadar uzanan bir alanda Türkmen nüfusu yoğunluk göstermektedir. Yukarıda bahsi geçen vilayetlerin yer aldığı bu alana Türkmenler tarafından Türkmeneli adı verilmektedir. Bununla birlikte bölge Türkmenler dışında Arapların ve Kürtlerin etnik çatışma alanının merkezinde yer alırken Hristiyan, Şebek, Yezidi ve Kakai gibi azınlık grupları barındıran bir sosyal geçiş hattı konumundadır. Bu karmaşık yapıya ayrıca bölgenin Müslümanlar arası ayrışmaların temel noktası olan Sünni-Şii kimliklerin kesiştiği bir alan olması da eklenmektedir. Telafer'den başlayıp Mendeli'ye uzanan bu Sünni-Şii kesişim hattında yaşayan Şii nüfus ise çoğunlukla Türkmenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu alanda yaşanan çatışmalar da yine en çok Türkmenleri etkilemektedir. Özetle Türkmenlerin yaşadığı coğrafyanın sosyolojik ve teolojik özellikleri nedeniyle stratejik bir alan hâline gelmesi sonucunda mezhepsel veya dinsel tüm gelişmeler ve çatışmalar doğrudan Türkmen nüfusa sirayet etmektedir.

Şekil 4.2. Irak'taki İhtilafli Bölgeler (Kaynak: Bilgay Duman, Irak'ta İhtilafli Bölgelerin Durumu, ORSAM, Analiz 92, Aralık 2011, s. 8.)

Yukarıdaki satırlarda da belirtildiği gibi Türkmenlerin yaşadığı bölgeler Kürt ve Arap nüfusun geçiş bölgesi, mezhepsel olarak da Şii ve Sünni ayrışmalarının yaşandığı bir bölgede yer almaktadır ayrıca Türkmenlerin yaşadığı bölgelerin komşusu olan IKBK ile Irak Merkezi Hükûmeti arasında yaşanan sorunlardan da zaman zaman etkilenmektedir.

Telafer’de IŞİD varlığının bitirilmesine yönelik Ağustos 2017’de başlayan operasyon sırasında ise geri kalan nüfusun 10 binden az olduğu, bunun bir kısmının da Telafer ve Irak dışından IŞİD’e katılmak için³³ Telafer’e giden yabancı savaşçılar olduğu bilinmektedir. (Anadolu Ajansı, 2023)

Öte yandan göç hareketleri kapsamında Sünni Türkmenler, Türkiye’nin yanı sıra Duhok, Musul ve Kerkük’e, Şii Türkmenler ise Babil, Necef (30.000) ve Kerbela’ya (35.000) yerleşmiştir. Ayrıca 2017 yılı itibarıyla Telafer’den diğer vilayetlere yönelik göç eden aile sayısı 35.000 civarında tahmin edilmektedir.³⁴

Aşağıdaki tabloda Telafer’den diğer bölgelere göç eden ailelerin vilayetlere göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 4.2. Telafer’den Göç Eden Kişiler

Vilayet	Göçmen Aile Sayısı	Vilayet	Göçmen Aile Sayısı
Erbil	353	Duhok	10.386
Anbar	11	Diyala	23
Basra	95	Dikar	121
Süleymaniye	397	Salahaddin	9
Divaniye	628	Kerbela	6.216
Mutanna	107	Kerkük	2.253
Necef	5.401	Meysan	52
Babil	2.070	Ninova	3.689
Bağdat	1.916	Vasit	807
Genel Toplam		34.528	

Öte yandan Telafer’e dönen Türkmenler hakkında en yüksek sayıyı Uluslararası Göç Örgütü (IOM) vermektedir. IOM’un Eylül 2022’de yayınladığı verilere göre bu bölgeye dönen nüfus 210.000 civarındadır. (IOM, 2023) Bununla birlikte bölgede yaşayan üst düzey yöneticilere göre 2023 yılında Telafer’de yaşamını sürdüren kişi sayısı 120.000 civarındadır. Hatta bazı Türkmenler her ne

³³ Saha çalışmasında gerçekleştirilen mülakattan elde edilen veriler kullanılmıştır.

³⁴ Irak Parlamentosu Başkan Danışmanı olan ve aynı zamanda Irak’taki Türkmenlerin en büyük siyasi organizasyonu Irak Türkmen Cephesi’nin (ITC) bir dönem Telafer ilçe başkanlığını yürüten Nurettin Kaplan ile 10 Şubat 2023 tarihinde yapılan telefon görüşmesinden alınmıştır.

kadar Telafer'e dönmek için kayıt yaptırmış olsa da aynı zamanda IŞİD'in bölgeyi ele geçirmesinin akabinde göç ettikleri yerlerde yaşamaya da devam etmektedirler.³⁵ Diğer taraftan 2023 yılında ITC Türkiye Temsilciliği tarafından hazırlanan verilere göre ise 100.000 civarında Telafer Türkmeni Türkiye'ye yerleşmiş ve yaşamaya devam etmektedir. Türkmenlerin geri dönüşüne büyük önem verilmesi nedeniyle aynı kurum tarafından geri dönüş sağlayabilmek için kampanyalar başlatılmıştır.³⁶

Bazı Türkmen aileler geri dönerken ailelerin tüm fertleri dönmemekte ve göç edilen bölgede yaşamaya devam edebilmektedir. Bunun sebepleri arasında geri dönülmesi hâlinde tekrar yaşanacak olumsuzluklar nedeniyle yeniden göçe mecbur bırakılma/kalma endişesi yer almaktadır.

IŞİD'in 2014 yılında bölgede etkinlik kazanması ve Musul'u ele geçirmesi sonrasında 600.000'den fazla Türkmen başta Telafer, Musul, Tuzhurmatu ve çevresi ile Diyala'dan Irak içindeki farklı bölgelere ya da Türkiye'ye göç etmiştir. Bu kapsamda Musul, Telafer, Selahaddin'e bağlı Tuzhurmatu ve Amirli çevresi, Diyala'ya bağlı Karatepe, Şehreban, Beledruz, Mikdadiye, Celevle'nin yanı sıra Kerkük'e bağlı Dakuk (Tavuk) ve Tazehurmatu gibi yerleşim yerleri IŞİD'in baskısı altında kalmıştır. 2017 yılında Irak Merkezi Hükûmeti IŞİD'in toprak hâkimiyetine son verildiğini açıklamasına rağmen IŞİD öncesi Türkmenlerin çoğunluk teşkil ettiği bölgelere saldırılar devam etmiştir.

IŞİD Musul'u ele geçirmesinin akabinde Kerkük'e saldırarak buranın güney ve güneybatısında özellikle Sünni Arap bölgelerde etkinlik sağlamış ve kontrolü eline almıştır. Öte yandan Kerkük'ün güneyinde Türkmenlerin yoğun olduğu Beşir köyü IŞİD egemenliğine geçerken Tazehurmatu ve Dakuk ise çatışma hattı hâline gelmiştir. Kerkük'e çok yakın bölgeleri dahi ele geçiren IŞİD, Kerkük şehir merkezini tüm saldırılarına rağmen ele geçirememiştir. Ancak Kerkük çevresinde önemli bir çatışma alanı oluşmuştur.

Bu duruma ek olarak Kürt grupların özel ilgisine sahip olan Kerkük, IŞİD'in etkinliğini artırması ile Irak Ordusu tarafından boşaltılmış bu gelişme de Kürt partilere bağlı asayiş güçleri ve peşmergelerin bölgeyi denetim altına almasına yol açmıştır. Bir taraftan bölgede Arapların yoğun olarak yaşadığı yerlerde 2017 yılına kadar IŞİD etkinliği devam ederken Türkmenlerin yoğun olduğu yerlerde ise

³⁵ Nurettin Kaplan ile yapılan 10 Şubat 2023 tarihli görüşmeden alınmıştır.

³⁶ ITC Türkiye Temsilciliği ile yapılan 10 Şubat 2023 tarihli görüşmeden alınmıştır.

peşmergeler kontrolü sağlamıştır. Hatta terör örgütü PKK mensupları da IŞİD'e karşı peşmergelere yardım bahanesiyle, Dakuk başta olmak üzere, Kerkük çevresinde özellikle Süleymaniye yolu üzerindeki Kara İncir, Çemçemal gibi bölgelerde varlık göstermiştir. Amirli-Kerkük arasındaki bölge ise daha ziyade Şii Türkmen nüfus ağırlıklı olması nedeniyle önemli bir stratejik alan hâline gelmiştir. Bu alanda Haşdi Şaabi ve Şii milisler Türkmenlere destek vermiştir.³⁷

Öte yandan 2003 yılında Kürtlerin Kerkük'ü hedef almalarına karşı ilk ayaklanmalar -Saddam Rejimi döneminde mülklerine el konularak göçe ve yoğun Araplaştırma politikasına maruz bırakılan- Tuzhurmatu'da yaşayan Türkmenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle bu bölge Türkmenler açısından ayrı bir öneme sahiptir. Aynı şekilde IŞİD'in Musul'a saldırmasının akabinde kapanan Kerkük-Bağdat yolunda önemli bir konumda yer alan Tuzhurmatu'da yine Türkmenler büyük bir direniş sergilemişlerdir. Kerkük-Bağdat yolu ancak Haşdi Şaabi ve Şii milis grupların yardımıyla IŞİD ablukasının kırılması sonrası kullanıma açılmıştır. Tuzhurmatu'ya bağlı Amirli de 2014'te 86 gün boyunca IŞİD saldırılarına direnmiştir. Bu direnişte etkili olan faktörlerden biri de Amirli-Kerkük arasındaki bölgede yaşayan Türkmen halkın çoğunluğunun Şii olması ve bu bölgelerin IŞİD'le mücadele açısından son derece stratejik noktaları barındırmasıdır. Bu durum nedeniyle özellikle Haşdi Şaabi ve Şii milis güçleri Türkmenlere destek verirken Türkmenler de böylece bölgelerini koruyabilmiştir.

IŞİD'in bölgede etkin olduğu dönemde ise bu örgütün Musul'u ele geçirip Tikrit'i kontrol altına almasının ardından Tuzhurmatu'ya bağlı "Bayat Obası" olarak bilinen Türkmen yerleşim bölgeleri ayrıca Türkmen ve Arapların yaşadığı köyler de IŞİD tarafından işgal edilerek göçe, soykırıma, yağmaya, hırsızlığa ve yıkıma maruz bırakılmıştır. Bunun üzerine bu bölgede yaşayan yaklaşık 40.000 Türkmen Kerkük'e göç etmiştir. IŞİD'in mağlup edilmesine rağmen Bayat köylerine geri dönüşler sınırlı kalmıştır.³⁸

Öte yandan Selahaddin Vilayeti'nin sınırları dâhilinde bulunan Tuzhurmatu-Kerkük Yolu IŞİD'in bölgede etkin olmasından önce IKBY kontrolü altında

³⁷ IŞİD sonrası dönemde Haşdi Şaabi bünyesinde kurulan ve 16. Liva olarak bilinen Türkmen birliği, Kerkük ve çevresinde IŞİD'le mücadelenin önemli bir parçası ve gücü olmuştur. 16. Liva'ya bağlı 6 birlik, Kerkük merkez ilçeye bağlı Tazehurmatu ve Beşir Köyü, Dakuk, Tuzhurmatu, Karatepe ve Tisin birlikleri olarak görev yapmaktadır.

³⁸ Sadece Yengice ve Bastamlı'da yaşayan bazı Türkmen aşiretler DEAŞ'e destek vermiş ve bu durum da diğer Türkmenler arasında ciddi bir rahatsızlığa yol açmıştır.

bulunurken IŞİD sonrasında bu alanda Haşdi Şaabi'nin etkinliği yükselişe geçmiştir. Bununla birlikte Kürt gruplar ve Haşdi Şaabi arasında 2015 yılından beri çatışmalar aralıklarla devam etmesine rağmen Irak Merkezi Hükûmeti'nin müdahale ettiği 1 Ekim 2017 tarihinde Kürt gruplar çekilene kadar devam etmiştir. Yine de Tuzhurmatu'nun doğu bölgesinde Kürt nüfusun yoğunluğu sürmektedir. Kürtler açısından bu alanın önemi IKBY'ye bağlı Süleymaniye'ye yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Bir taraftan Tuzhurmatu içinde birbirlerine karşı savaşıyor bu iki grup diğer taraftan da birlikte IŞİD'e karşı mücadele etmişlerdir. Bu kapsamda Tuzhurmatu'da bir ateşkes ortamı oluşturulmuş olsa da hem peşmergeler hem de Haşdi Şaabi'ye bağlı güçler Tuzhurmatu'ya girmiştir. Bununla birlikte Tuzhurmatu'daki Haşdi Şaabi üyelerinin neredeyse tamamının Türkmenlerden oluşması nedeniyle buradaki çatışma aynı zamanda bir Kürt-Türkmen çatışması olarak da ifade edilebilir. Bu kapsamda 12-15 Kasım 2015 ve 23-25 Nisan 2016 tarihlerinde gerçekleşen çatışmalarda 24 Türkmen sivil hayatını kaybetmiş, 85 Türkmen yaralanmıştır.

IŞİD'in etkili olduğu Diyala vilayeti ise en eski Türkmen yerleşim bölgelerinden biridir. Bu bölgedeki en yoğun savaş IŞİD'in Selahaddin'deki Samarra bölgesinde Şiiler için kutsal sayılan Askeriye (İmam Hasan el-Asker) Türbesi'ne yönelmesiyle yaşanmıştır. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı alanlarda IŞİD etkisi yoğun olarak görülmüştür. IŞİD tarafından ele geçirilen bazı bölgelerdeki Türkmenler Hanekin, Bakuba, Kalar, Süleymaniye ve Kerkük'e kaçmışlardır. Öte yandan Sünni Türkmen nüfusa sahip Mansuriye'deki Türkmenler ise Şii Türkmenlerden oluşan Karatepe'ye göç etmiştir. Bu durum aslında Türkmenlerde mezhepsel ayrımın olmadığına Türkmen kimliğinin ön planda olduğunun önemli bir göstergesi olmuştur. IŞİD, Karatepe'ye de yoğun bir şekilde saldırırsa da buradaki Türkmenlerin Haşdi Şaabi bünyesinde 350-400 kişilik bir birlik oluşturarak bölgeyi koruması nedeniyle başarılı olamamıştır. Ancak Karatepe'nin çevre korumasını sağlayan peşmergeler bölgenin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Ancak bölge Türkmen nüfusun yaşadığı bir alan olma özelliğini sürdürmektedir.

Türkmenlerin yaşadığı bölgeler çatışmaların sürdüğü dönemde adeta peşmerge ve Haşdi Şaabi arasında paylaşılmış duruma gelmiş olsa da Irak Ordusunun müdahalesi ile birlikte peşmerge IŞİD sonrası ele geçirdiği bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu alanların kontrolü Irak Ordusu ile Haşdi Şaabi'ye

geçmiştir. Telafer ise nüfusunun tamamı Türkmenlerden oluşan bir vilayettir. Bu bölge Musul'la eş zamanlı olarak IŞİD işgaline uğramıştır. Bu gelişme sonrasında Musul merkeze bağlı köy ve mahallelerde yaşayan Türkmenlerin de büyük bölümü ile Telafer merkezde yaşayan yaklaşık 230.000 kişilik nüfusun yanı sıra buraya bağlı köy ve nahiyeledeki Türkmenler de bölgeyi terk etmiştir. İlk olarak Sincar ve Duhok kırsalına kaçarak bir süre Sincar'da kalmışlar ancak IŞİD'in bu bölgeye de saldırmasıyla Duhok ve Erbil'e yönelmişlerdir. Ne var ki Erbil'e girişlerine izin verilmemiş ve şehir girişlerindeki kontrol noktalarında günlerce bekletilmişlerdir. Bununla birlikte Şii Türkmenlerin büyük bölümü Necef, Kerbela ve Babil başta olmak üzere Irak'ın güneyindeki vilayetlere, Sünni Türkmenlerin büyük bölümü ise Kerkük'e göç etmişlerdir. Bu kapsamda Kerkük'ün dışındaki Yahyava'da AFAD, TİKA ve Türk Kızılayı'nın yardımlarıyla Telaferliler için bir kamp kurulmuştur. Bu kampta mevcut durum itibarıyla yaklaşık 600 ailenin yaşadığı bilinmektedir.³⁹ Ayrıca Telaferli Türkmenlerin bir kısmı da Duhok'taki kamplara yerleşmiştir. Bununla birlikte mevcut durum itibarıyla Suriye'den geçerek Türkiye'ye sığınan yaklaşık 52 bin kişilik bir Telaferli nüfusundan bahsetmek mümkündür.⁴⁰ Telafer'den kaçamayan ya da kaçma imkanı bulamayan tahmini 10-15.000 Türkmen Telaferli de IŞİD'in zulmü altında yaşam mücadelesi verirken Irak güvenlik güçlerince 20 Ağustos 2017 tarihinde başlatılan Telafer'i kurtarma operasyonu Haşdi Şaabi'nin de desteği ile yaklaşık üç hafta içerisinde tamamlanmıştır. Bununla birlikte Telafer'den göç eden Şii Türkmenler de organize olarak Haşdi Şaabi bünyesinde faaliyet yürüten yaklaşık 3.500-4.000 kişilik bir güç kurarak IŞİD'le mücadeleye de katılmıştır. Ayrıca Musul'da Başika'da kurulan ve Türkiye'nin yerel güçlere eğitim verdiği kampta da yaklaşık 500 Türkmen eğitim almıştır.

Musul ve Telafer'in kurtarılması sonrasında yıkımın az olduğu bölgelere geri dönüş başlarken altyapı eksiklikleri olan bölgelere yeterli dönüş yapılamamıştır. Telafer'e geri dönüşler %40-45 seviyesinde kalmış bunda IŞİD'den kurtarıldıktan sonra bölgede uzun süre mayın temizleme çalışmalarının sürmesi nedeniyle geri dönüş izinlerinin gecikmesi de etkili olmuştur. Bir diğer engel de altyapı ve güvenlik sorunlarıdır. Ninova'nın yeniden imarı için ayrılan 281 milyar dinar (yaklaşık olarak 220 milyon dolar) fon bulunmaktadır. Bu fon, ilçelerin nüfusuna

³⁹ Saha çalışması kapsamında yapılan mülakatlardan elde edilen verilerle derlenmiştir.

⁴⁰ Ankara'da yapılan mülakatlardan yapılan verilerle derlenmiştir.

göre dağıtılmaktadır. Bu nedenle fon çerçevesinde gerçekleştirilecek 40 projenin 20'si Musul, 10'u Telafer ve diğer 10'u diğer ilçeler için ayrılmıştır. Ninova Valisinin talimatı doğrultusunda Telafer'e beş günde bir su verilmektedir. 12 Mart 2017 tarihi itibarıyla yaklaşık 32.000 aile Telafer'den göç etmesine rağmen Nisan 2019 itibarıyla 331 bin 164 kişi geri dönebilmiştir. Ancak bu rakam Telafer ilçesine bağlı 151 nahiye, köy ve mahalleyi de kapsamaktadır.

Öte yandan Irak'ın güneyine göç eden Telaferli Türkmenler arasında iletişim güçlü bir biçimde sürmektedir. Bu durum Türkmenlerin birlikteliklerini ve milli kimliklerini korumalarına fayda sağlamaktadır.

4.3. Türkmenlerde Dini Eğilim

Irak'taki Türkmenler genel olarak Müslümanlık inancını taşımakla birlikte ülkede çok az sayıda Hristiyanlığı seçmiş Türkmen de yaşamaktadır. Buna göre Müslüman olanlar Irak'a ilk yerleştikleri dönemde Müslümanlığı seçmişler. Hristiyan olanlar ise Müslümanlığa yönelmemişlerdir. Bu kapsamda Katolik Hristiyan olan bu Türkmenler bütün olarak Kerkük Kalesi'nde yaşamış bu nedenle de "Kale Gavurları" olarak anılmışlardır. Kale'de yerleşime son verilmesinin ardından ise yakın mahallelere dağılmışlardır.⁴¹

Müslüman olan Türkmenler arasında ise Sünniler olduğu kadar Şiiiler de bulunmaktadır. Hemen hemen her bölgede bu iki mezhebe mensup Türkmenler bir arada yaşamakta iken mezhepsel oranları ise bölgelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu bir arada yaşama olgusu kaynağını Türkmenler arasında mezhepsel aidiyetin ön plana çıkmamasından almaktadır. Sünni Türkmenler ele alındığında önemli kısmının Hanefi, Erbil'de yaşayanların büyük kısmının ise Şafi olduğu izlenmektedir. Bununla birlikte tarikat anlayışının yaygın olması nedeniyle bu anlamda mensubiyetler ile de sıkça karşılaşmaktadır. Özellikle Nakşibendi, Kadiri ve Rufai tarikatları en çok takipçisi olan tarikatlar olarak ön plana çıkarken başta Kerkük olmak üzere diğer Türkmen bölgelerinde de bu tarikatların tekkeleri mevcuttur.

Öte yandan Şii Türkmenlerin geçmişte Alevi iken sonradan Şiiliği benimsediklerine yönelik bilgiler de mevcuttur. (Edmons, 2003: 349-369) Bu nedenle Bektaşilik geleneğini sürdüren Türkmen yerleşim yerleri de

⁴¹ Hristiyan Türkmenlere ait olan ve Almas Mahallesinde bulunan bir kilise hâlen faaliyettedir. Türkmence konuşan Hristiyan Türkmenlerin okuduğu dua kitabı olarak bilinen ve "Taranım" adı verilen kitabın dili de Türkçedir.

bulunmaktadır. Bu kapsamda Telafer, Kerkük'e bağlı Tazehurmatu ve Tuzhurmatu'da Alevi-Bektaşî Türkmenler yaşamaktadır. İlâveten Telafer'de 1940'lara kadar cami bulunmazken Kerkük'ün Tisin semtinde bulunan Bektaşî Tekkesi de Saddam rejimi tarafından yıkılmıştır. Günümüzde ise Telafer'de Kızıl Deli Ali Sultan Tekkesi, Tazehurmatu'da Seyit Hamit Tekkesi bulunmaktadır.

Türkmen kimliklerine sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte dini bağlılıkları da yüksek sayılan Türkmenler bu bağlılıklarının etnik kimliklerinin önüne geçmesine izin vermemişlerdir. Bununla birlikte kuvvetli dini inançları kapsamında muhafazakâr, gelenek ve göreneklerine bağlı bir topluluk hâline gelmişlerdir. Bu kapsamda dini ibadetlere büyük önem verilmektedir.⁴² Ayrıca Türkmenlerin tarihte Fuzûlî'nin babası Hille Müftüsü Molla Süleyman gibi birçok din adamı da yetiştirdiği bilinmektedir. (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2023)

Tüm bu hususlara ilave olarak Irak'taki Şebeklerin de Türk kökenli oldukları yönünde iddialar mevcuttur. Bazı kaynaklarda ise Şebeklerin Türkiye'nin güneyinden Irak'a göç ettikleri belirtilmektedir. (Hürmüzlü; Pamukçu, 2005: 79-82) Bu kapsamda Şebeklerin geçmişte bir Türkmen aşireti ve aslen Müslüman oldukları zaman içinde farklı dinlerden alınan öğretilerin bir araya getirilmesi suretiyle farklı bir din anlayışı geliştirerek toplumsal açıdan değişikliğe uğradıkları ileri sürülmektedir. Bununla birlikte özellikle Musul ve çevresinde yaşamlarını sürdüren Şebekler, Türkçe bir ismi olan "Buyruk" adı verilen ve sadece Şebek şeyhleri tarafından okunabilen, kendilerine özgü bir din kitapları bulunmaktadır. (Ziya, 2005: 6)

4.4.Türkmenlerde Siyasi Eğilim

Bütün bu faktörler göz önüne alındığında Irak Türkmenlerinin siyasi davranışı da oldukça rasyonel ve pragmatik seyretmiştir. Gerek Irak'ın 2003 sonrası yaşadığı tecrübeler gerekse Irak Türkmen toplumunun ontolojik özellikleri, bu toplumun siyasi seçimlerine etki etmiştir. Bu yüzden Irak Türkmenlerini temsil etme iddiasında olan ve etnik bir parti olarak ön plana çıkan Irak Türkmen Cephesi,

⁴² Örneğin Mevlid okutma geleneğinin ilk çıkış noktasının Erbil olduğu bilinmektedir. Hz. Muhammed'in (S.A.V..) dünyaya gelişine atfen, Müslümanlar için kutlu bir gün olarak kutlanan Mevlid Kandili, "Mevlid kutlamalarını düzenleyen ilk sultan", "Arap ve acemin mevlid ziyafetini yapan ilk sultan" olarak bilinen Türk hükümdarı Erbil Atabeyi Muzaffereddin Gökbörü (ö1.630/1232) tarafından ilk defa resmî hâle getirilmiştir. Önce Erbil, ardından Musul'da da yapılmış olan bu kutlamaların daha sonra giderek yayıldığı ifade edilebilir.

tek seçenek değil seçeneklerden biri olarak ele alınmalıdır. Böylece, Türkmen siyasetinin Şii siyaseti ile ilişkisi de daha net anlaşılacaktır.

Irak Türkmenleri ilk siyasi ve sosyal yapılanmalarını 1960 yılından itibaren gerçekleştirmişlerdir. Bu gelişmede 1959 yılındaki Kerkük katliamının önemli bir etkisi olmuştur. Katliam sonrasında Türkiye’de Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Bağdat’ta ise bir yıl sonra Kardeşlik Ocağı kurulmuştur. Bu ikincisinin genel olarak amacı kültürel ve sosyal çalışmalar yapmak olarak belirlenmiştir. Ancak mevcut rejim nezdinde söz konusu yapılanmanın siyasi emellerinin olduğu yönünde bir algı oluşması nedeniyle kuruluş hedef hâline gelmiştir.

Öte yandan 1991 yılında Irak’ın kuzeyinde güvenli (uçuşa yasak) bölge oluşturulana dek ülkede örgütlü bir Türkmen kuruluşu bulunmamaktadır. Diğer taraftan 1980’de Suriye’de Türkmen Demokratik Örgütü kurulmuştur. Ancak etkisi yerel boyutta kalmıştır. Bununla birlikte 1991’den 2003’e kadar ülkenin kuzeyindeki güvenli bölgede Türkmenler tarafından çeşitli oluşumlar hayata geçirilmiştir. Ne var ki bu yapılarla tam anlamıyla Türkmen örgütlenmesi gerçekleştirilememiştir. Akabinde kendi bünyelerinde sorunlar ve gerginlikler yaşamış akabinde parçalanmışlardır.

Günümüzde Türkmen örgütlenmeleri yetersiz kalmıştır. Bu sonucun yaşanmasında etkili olan faktörler arasında;

- Tarihsel travmaların bıraktığı izler,
- Irak’taki rejimlerin uygulamaları,
- İç çekişmeler,

Sosyal hayatın örgütlenmiş yapılara aşina/yatkın olmaması sayılabilecektir. Ülkede 2003 ABD işgali sonrasında oluşan yeni düzende Türkmenler de örgütlenmelerini geliştirme ve tanıtmaya çabalarını artırmışlardır. Özellikle 1995 yılında Türkiye tarafından desteklenerek Irak’ın kuzeyinde güvenli bölgede kurulan Irak Türkmen Cephesi, Türkmenlerin örgütlenme kültürü kazanmaları açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir.

4.4.1. İlk Siyasallaşma Çabaları

Türkmenler ilk siyasallaşma hamlelerini yukarıda belirtildiği üzere 1960’da gerçekleştirmiş ancak mevcut rejim tarafından baskı altına alınmışlardır. Bu tarihten sonra Türkmenlerin hafızalarında yer eden olaylardan birini 1980 yılında Saddam Hüseyin tarafından Türkmen liderlerin asılarak infaz edilmesi

oluşturmaktadır. Keza bu gelişme sonrasında Türkmenlerin siyasi çalışmaları önemli ölçüde zayıflamıştır. Bununla birlikte Muzaffer Arslan'ın başkanlığında 1988'de Türkiye'de Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP) kurulmuştur. Bu parti örgütlü ilk siyasi yapıyı teşkil etmektedir.

Sonraki dönemde bu yapı içinde ayrışmalar yaşanmış ve IMTP bünyesinden kopanlar tarafından Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH)ve Türkmeneli Partisi kurulmuştur. Bu aşamada Türkiye devreye girmiştir. 1991 yılından itibaren Irak'ın kuzeyinde oluşturulan güvenli bölgede BM'nin desteği ile Türkiye'nin de barış izleme gücüne öncülük etmesi, Türkmenlerin siyasal ve sosyal örgütlenmelerini kolaylaştırmış ve Türkmenler arasında var olan ayrılıkların/dağınıklıkların ortadan kaldırılarak tek bir çatı altında hareket etmelerini mümkün kılmak için 1994'te ITC kurulmuştur.

ITC konusundaki en önemli husus salt bir siyasi parti olarak değil bir bütün olarak Türkmenleri yönetecek ve yönlendirecek adeta “hükûmet” yapılanması gibi dizayn edilmiş olmasıdır. Geçmiş dönemde hayata geçirilen Türkmen Kardaşlık Ocağı (1960), Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (1959) ve Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı (1996) ITC çatısı altına girmiştir. Türkmenler, bu çatı yapılanma altında bütünleşmelerinin ardından uluslararası arenada Türkmenleri temsil hakkına sahip olmuşlardır. Örneğin ABD ve İngiltere'de yaşayan Iraklılar tarafından Saddam Hüseyin'e karşı organize edilen “muhalefet” toplantılarında da Türkmenler ITC tarafından temsil edilmişlerdir. Türkiye'de de ITC Türkmenleri temsil eden muhatap olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda Irak'ta Türkmen bölgelerine giden yardımlar ve destekler ITC üzerinden halka ulaştırılmıştır.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali Irak'taki tüm grupları etkilediği gibi Türkmenler açısından önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu tarihten sonra Türkmenler tarafından çok sayıda yeni siyasi ve sosyal örgütlenme hayata geçirilmiştir. Bu siyasi organizasyonları genellikle Kerkük merkezli olarak kurulmuşlardır. ITC bu dönemde genel merkezini Erbil'den Kerkük'e taşımıştır. Günümüzde ITC dışındaki Türkmen partilerin Irak siyasetine etkisi sınırlıdır bununla birlikte 2018 yılında çıkarılan siyasi partiler yasası sonrasında tescil edilerek resmi statü kazanan 11 Türkmen siyasi parti bulunmaktadır.

Tablo 4.3. Irak'ta Faaliyet Gösteren Türkmen Siyasi Partiler ve Başkanları

Parti İsmi	Başkanı	Genel Merkezinin Bulunduğu Vilayet
Irak Türkmen Cephesi	Hasan Turan	Kerkük
Türkmen Milliyetçi Hareketi	Hüsamettin Türkmen	Kerkük
Milliyetçi Türkmen Hak Partisi	Turhan Müftü	Kerkük
Türkmeneli Partisi	Riyaz Sarıkahya	Kerkük
Irak Türkmen Adalet Partisi	Sabah Hüseyinoğlu	Kerkük
Türkmen İrade Partisi	Jale Neftçi	Kerkük
Irak Türkmen İslami Birliği	Casim Muhammed Cafer	Kerkük
Türkmen Karar Partisi	Abdulkерim Mustafa	Kerkük
Irak Türkmen Kurtuluş Cephesi	Sabit Bişar	Musul
Türkmen Reform Hareketi	Abdulkadir Bezirgan	Erbil (IKBY)
Türkmen Kalkınma Partisi	Muhammed İlhanlı	Erbil (IKBY)

Bunlara ilaveten ülkedeki seçim dönemlerinde sadece mevcut seçime katılmak için yerel düzeyde örgütlenen siyasi grup ya da listeler de ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği de resmi olarak tescil edilmiş olmamakla birlikte IKBY'de faaliyet gösteren siyasi yapılar da mevcuttur. Bu yapılar siyasi etki kapasitesi geliştirmekten ziyade büyük partilere yakın hareket ederek şahsen ya da grup olarak çıkar sağlama amacıyla organize olan yapılardır. Öte yandan Irak genelinde aktif siyaset yapan büyük partilerin temsilcilikleri de Türkmen bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Bu temsilcilikler vasıtasıyla Türkmen siyasetçiler de Türkmen tabanını sosyal ve siyasal açıdan etkileme imkânı kazanmaktadır.

4.4.2. Sivil Toplum Örgütleri

Türkmenler Saddam Hüseyin döneminde yoğun baskılar yaşamış olmaları nedeniyle siyasal alandan uzak durmuşlardır. Bu durum sonucunda da siyasi örgütlenmeleri, sivil kültürel ve sosyal örgütlenme kabiliyetlerine nazaran geri planda kalmıştır. Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere Irak'ın kuzeyinde oluşturulan güvenli bölge, 1991 yılından itibaren Türkmenlere nispeten daha özgür bir alan sağlamış ve bunun sonucunda Türkmenler siyasi ve sivil örgütlenmeler açısından gelişim göstermişlerdir. Uzun yıllardır maruz kalınan rejim baskısı nedeniyle yeterli halk desteği alınamaması nedeniyle sivil toplum örgütleri (STÖ) yeteri kadar etkili olamamıştır. Bu duruma ayrıca halk ve örgütler özellikle de deneyimsiz örgüt liderleri arasındaki iletişim kopukluğunun eklenmesiyle söz konusu örgütler daha da yetersiz hâle gelmiştir. Diğer taraftan STÖ'lerin önemli bir kısmının siyasi partilerin uzantısı olması da halk nezdinde bu yapılara siyasi algı nedeniyle uzak durulmasına yol açmıştır. Genel merkezleri Kerkük'te bulunan

STÖ'ler arasında eşgüdüm ve bu örgütlerin daha verimli olmasını sağlamak amacıyla ITC'ye bağlı Irak Türkmen Sivil Toplum Örgütleri (ITSTÖ) isimli yapı 2007 yılında hayata geçirilmiştir. Bu yapı STÖ'lerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur ve bir üst kurum olarak nitelendirilebilir. ITSTÖ aynı zamanda çatısı altındaki STÖ'lerin denetleyicisi görevini de üstlenmekte ve Irak'taki diğer yerli ve yabancı STÖ'lerle irtibatı sağlamaktadır. Aşağıdaki tabloda ITSTÖ çatısı altında ve bağımsız olarak faaliyet gösteren STÖ'ler listelenmektedir.

Tablo 4.4. Irak'ta Faaliyet Gösteren Türkmen Sivil Toplum Örgütleri

Irak Türkmen Sivil Toplum Örgütleri (ITSTÖ) Çatısı Altındaki Kuruluşlar	Diğer STK'lar
Türkmeneli Öğrenci ve Gençler Birliği	Türkmen Kardeşlik Ocağı
Türkmen İşçiler Sendikası Birliği	Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı
Türkmen Mühendisler Birliği	İhsan Doğramacı Erbil Vakfı
Türkmen Ziraat Mühendisleri Mustakbel Derneği	Türkmen Hak Derneği
Irak Türkmen Doktorlar Derneği	Kerkük Kalesi Yetim Derneği
Türkmen Avukatlar Birliği	El-Rafideyn Toplumsal Gelişme ve Kalkınma Derneği
Türkmen Esnaflar Birliği	Türkmen Kanun ve Adalet Kerkük Derneği
Türkmen Sanatçılar Birliği	Kale İnsan Hakları Örgütü
Türkmen Muharipler Derneği	Barış Türkmen Göçmenler Derneği
Türkmen Sporcular Birliği	Kerkük Kışlası Irak Türkmen Şehit Aileleri ve Siyasi Tutuklular Derneği
Türkmen Göçmen İşleri Derneği	Nema İnsani Gelişme Örgütü
Türkmen Öğretmenler Birliği	Telafer Kalesi Kültür Derneği
Türkmen Sağlık Memurları Birliği	El-Rahaf İnsani Yardım Derneği
Türkmen Şehit Aileleri ve Tutuklular Derneği	Kerkük Türkmen Folklor ve Sanatçılar Derneği
Türkmen Hayırseverler Derneği	El-Mustakbel Gelişim Kurumu
Türkmen Türkalın Kültür Derneği	Ortadoğu Kadına Destek Sandık Kurumu
Türkmen Kuran Okuyucular Derneği	Selam Telafer Kültür ve Öğretmenler Derneği
Irak Türkmen Aşiretler ve Ayan Meclisi	Deniz Türkmen Kadınları Derneği
Irak Türkmen Edebiyatçıları Derneği	Hatun Kültür Derneği
	Irak Türkmen Eğitimci ve Öğretmenler Örgütü
	Irak Türkmen Kadınlar İnsani ve Yardım Derneği
	Irak Türkmen Öğrenci ve Gençler Derneği
	Hilal Toplum Sağlığı Derneği
	Kışla İnsani Gelişme Derneği
	Irak Türkmen İşçiler Derneği
	Türkmeneli Kadınlar Derneği
	Türkmen Din Adamları Derneği
	Fatih Torunları Derneği

Diğer taraftan Irak dışında başta Türkiye olmak üzere birkaç ülkede de yerleşik Türkmenler tarafından kurulmuş olan STÖ'ler mevcuttur. Özellikle Türkiye'de faaliyet gösterenler etkin faaliyet yürütmektedir. Türkiye ve diğer ülkelerde faaliyet gösteren Türkmen STK'lara ilişkin liste aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

4.4.3.Siyasi Geçmiş

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Irak'ta hâkim konumda olan Türkmenler, Irak ve Türkiye devletlerinin kurulmasıyla Türkiye'den yani anavatan olarak gördükleri topraklardan fiziken ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bu kapsamda 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan ve 18 Temmuz 1926 tarihli Resmî Gazete'de

(Resmi Cerîde, 1924) yayımlanan Ankara Antlaşması sonucunda Musul vilayetinin İngiliz hâkimiyetindeki Irak topraklarına bırakılması Türkmenler açısından önemli bir travma teşkil etmektedir. Bu gelişmenin ardından Türkmenler daha içe kapanık bir çizgide özellikle dil, kültür, gelenek ve nüfuslarını koruma amaçlı faaliyet yürütmüşlerdir. Bu kapsamda Türkmen kimliğine yönelik tehditlerden korunmak amacıyla kimliğini dışa vurmaktan çekinmişlerdir.

Diğer taraftan Ankara Antlaşması'nın ardından özellikle Kerkük ve Musul'da yaşayan Türkmenler sistematik bir şekilde asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. İlaveten Irak'taki mevcut yönetimlerce tehdit olarak algılanmışlar ve baskı görmüşlerdir. Bu kapsamda bölge halkının Türkiye ile bağları koparılmaya çalışılmış ve Türk yerine Türkmen olarak isimlendirilmeleri bu dönemde başlamıştır. Aynı dönemde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti iç politikaya ağırlık vermesi nedeniyle Irak'taki Türkmenlere yeteri kadar destek sağlayamamış bunun sonucunda da devletçi karaktere sahip ve isyan geleneği olmayan Türkmenler, içlerine kapanarak azınlık psikolojisine geçiş yapmışlardır. Bu gelişmede en çok etkili olan unsur ise yukarıda da belirtildiği üzere Irak'taki rejimlerden kaynaklanan baskı politikalarıdır. Bu politikalar kapsamında Türkmenlerin siyasi faaliyetlerine izin verilmemiş lider vasıfları ile ön plana çıkan isimleri öldürülmüştür. Türkmenlerin genel olarak şehirlerde yerleşik eğitimli ve aydın nüfusu oluşturmaları, öte yandan varlıklarına yönelik herhangi bir tehdidin ortaya çıkması hâlinde koruyucu olarak Türkiye'ye güvenmeleri sonucunda diğer etnik gruplar gibi silahlanmayı ve silahlı mücadeleyi tercih etmeyerek kültürel yapıları ve milli kimliklerini korumaya odaklanmışlardır.

Türkmenlerin yeterli seviyede siyasi örgütlenme kuramamasında etkili olan diğer sebepler arasında; dağınık şekilde farklı vilayetlerde yaşamaları, asimilasyon ve baskı politikaları sonucu Irak dışına önemli ölçüde beyin göçü yaşanması etkili olmuştur.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtildiği üzere; 1920 Telafer Kaçakaç Katliamı, 1924 Nasturi Katliamı, 1946 Gavurbağı Olayları, 1959 Kerkük Katliamı, 1980'de önde gelen Türkmen aydınlarının idam edilmesi, 1991 Altunköprü katliamları Türkmenlerin içlerine kapanmasına ve siyasetten uzaklaşmasına neden olmuş ancak ITC'nin kurulmasıyla 1991 yılından sonra siyasete yönelim başlamıştır. Özellikle Irak'ın kuzeyinde ITC'nin tabanını genişletmesi dikkatlerin bu yöne çevrilmesine ve siyasi yapıların hedef hâline

gelmesine sebep olmuştur. Bu tarihten itibaren 2003 yılına kadar siyasi yapılara yönelik çok sayıda saldırı gerçekleştirilmiştir. Özellikle 1996, 1998 ve 2000’de ITC’ye saldırılar (Özfatura, 2010) dikkat çekici olmuştur. Bununla birlikte ABD işgali sürerken Koalisyon Güçleri’nin kontrolündeki topraklarda da Türkmenler hedef alınmaya devam etmiştir. Büyük ölçekli saldırıların dışında münferit cinayetlerle de sıklıkla karşılaşmıştır. Özellikle ITC mensupları ve Türkmen kanaat önderleri hedef alınmıştır. Bu kapsamda 2003’ten itibaren Mustafa Kemal Yayçılı (Hürriyet, 2004), Yavuz Efendioğlu (Milliyet, 2009), Amir Selbi (DHA, 2011), Yaşar Cengiz (Türkmeneli Tv, 2018), General Adnan Abdurrezzak (Anadolu Ajansı, 2012), Albay Sabah Karaaltun (Biz Türkmeniz, 2020), Ali Haşım Muhtaroglu (Yeniçağ, 2013), Ahmet Koca (Yeniçağ, 2013) ve Münir Kafili (Anadolu Ajansı, 2014) olmak üzere onlarca Türkmen kanaat önderi öldürülmüştür.

Keza 1959’daki Kerkük Katliamı sonrasında Türkiye’de Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneğinin ve 1960’ta Türkmen Kardeşlik Ocağı’nın kurulması da bu katliamlara karşı örgütlü mücadelenin ilk nüvelerini oluşturmuştur. Bunlardan ikincisi Irak yönetiminin kontrolünde, sosyal ve kültürel faaliyetler göstermek amacıyla kurulmuş olsa da Türkmen milli bilincinin korunması ve geliştirilmesi yönünde siyasi çalışmalar da yapılmıştır. Bu hareketlerin henüz aşına olunmayan, cılız hareketler olmasının etkisiyle Türkmenler örgütlenme ihtiyacının hasıl olması hâlinde kurumsal olarak değil daha ziyade toplumsal birlikler hâlinde örgütlenmektedirler. Örneğin 1970 yılında Irak Devrim Komuta Konseyinin “Türkmenlere Kültürel Haklar” başlıklı 89 numaralı kararnamesiyle Türkmenlerin kendi dilleriyle konuşma ve okuma hakkının tekrar verilmesine (Hürmüzlü, 2017) karşın yasanın uygulanmaması Türkmenlerin protestolar yapmasına neden olmuştur. Türkmenler bu protestolara öğrenci birlikleri, avukat, doktor, esnaf örgütlenmeleri ile katılmışlardır. Keza protestoların devam etmesiyle 1971 yılında Irak Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından okullara el konulmuştur. Bu örnekte görüldüğü üzere Türkmenler siyasi olarak organize şekilde siyasi örgütlenmeler tarafından yönlendirilmemişlerdir. Bununla birlikte artan baskılar 1972’de Türkmen Milliyetçi Hareketi’nin hayata geçirilmesine sebep olmuştur. Daha sonra 1974’de Erbil’de Türkmen Kardeşlik Ocağı, 1980’de Türkmen Milli Demokratik Örgütü (Bu yapı 1985’de faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmış) (Duman, 2012) daha sonra ise Irak Ulusal Demokratik Cephesi’ne katılmıştır. (Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, 2020) 1988’de Türkiye’de ilk Türkmen siyasi partisi

IMTP kurulmuştur. Bu parti 1991’de Irak’ın kuzeyindeki güvenli bölgenin oluşmasının ardından Irak’taki kuruluşunu da ilan etmiş ve burada faaliyetlerine başlamıştır. Her ne kadar bu tarihten sonra çok sayıda STÖ’nün yanı sıra 20’den fazla Türkmen partisi kurulmuş olsa da bunların yarısından fazlası Irak’ın kuzeyindeki Kürt grupların yardımlarıyla ve Türkmen siyasi hayatındaki güç boşluğunu doldurmak amacıyla kurdurulmuştur. Bu durum karşısında önlem olarak kendisini “milli çizgi” olarak tanımlayan Türkmen kurum ve kuruluşları bir araya gelerek 24 Nisan 1994 tarihinde ITC’nin kuruluşunu ilan etmişlerdir.

4.5.Toplumsal Dinamikler ve Türkmen Kimliğine İlişkin Tespitler

Çalışmanın önceki bölümlerinde zikredildiği üzere Türkmenler uğradıkları baskı ve asimilasyon politikaları nedeniyle içe kapalı ve kimliklerini korumayı önceleyen bir tutum sergilemişlerdir. Bununla birlikte 1926 Ankara Anlaşması sonrasında kendi ülkelerinde yabancı olarak muamele görmeye başlamışlardır. Bunun yanında devletin kurucu unsuru oldukları ve devlete başkaldırma kültürü taşımadıkları için isyana başvurmamışlardır. Bu durum da Türkmenlerin dini ve mezhepsel ayrılıklara rağmen Türkmen milli kimliğini ön planda tutmalarına yol açmıştır.

Öte yandan Türkmenler hemen hiçbir dönem komünizm ve sosyalizm gibi akımların temsilcisi ya da takipçisi olmamışlardır. Bunun sebepleri arasında;

- Muhafazakâr aile yapısı,
- Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde komünizm karşıtı blokta yer alması,
- Türkiye’de yaşayan Türkmenlerin eğilimleri,
- Türkmenlerin yaşadıkları travmatik olaylarda komünistlerin aktif rol oynaması,
- Arap Sosyalizmini savunan Baas Partisi’nin Türkmenler üzerindeki baskısı, yer almaktadır.

Diğer taraftan Türkmen toplumunda gençler ve kadınların aktif bir rolü bulunmaktadır. Bunun sebepleri arasında ise;

- Devlet kurumlarında görevli çok sayıda Türkmen’in Türkmenlerin yaşamadığı bölgelerde görevlendirilmesi nedeniyle asıl topraklarından ve ailelerinden uzak kalmak zorunluluğunu yaşamaları,
- Türkmen kanaat önderlerine yönelik gayri insani uygulamalar,
- 1930’lardan bu yana devam eden göç hareketleri, sayılabilecektir.

Bu kapsamda Türkmen gençler toplumsal hareketlenmeler olduğu dönemlerde önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle 1950'lerden sonra Türkmen Öğrenci Birlikleri, Türkmen siyasi hayatının şekillendirilmesinde ve Türkmen mücadelesinde önemli yer almışlardır. Öğrenci örgütlenmeleri 1959'daki Kerkük Katliamı sonrasında hız kazanmış ve ilk gelişme Irak'ta Türkmen Öğrenci Birliğinin kurulması olmuştur. Öte yandan Türkiye'de eğitim gören bir grup Türkmen genç ise Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneğini kurmuşlardır. Bu dernek sonraki yıllarda Türkmen siyasetini yönlendiren lokomotif güç hâline gelmiştir. Bu durumun sebepleri arasında ise Saddam rejiminin engellemeleri nedeniyle hak etmiş olmalarına rağmen birçok Türkmen gencin üniversite eğitimi alamaması, üniversitede belli alanlarda okuma izni verilmesi ya da üniversite eğitimi alabilmek için başta Türkiye olmak üzere yurt dışına çıkmak zorunda kalması etkili olmuştur. Bu kapsamda daha önce detaylandırıldığı üzere Türkiye'de eğitim gördükten sonra Irak'a dönerek Türkmen davasına yön vermeye çalışan Necdet Koçak, Rıza Demirci gibi genç isimler 1980'de rejimin hedefi hâline gelmişlerdir. Bunun sonucunda da önemli ölçüde lider potansiyeli taşıyan genç siyaseten aktif olamamıştır.

4.5.1.Siyasi Partiler

Baas Rejimi ve Komünist Parti tarafından yıllar boyunca uygulanan baskı politikaları nedeniyle parti fikri ya da bir partinin taraftarı olma düşüncesi Türkmenler açısından geri plana itilmiş ve milli kimliklerine vurgu yapan sosyo-kültürel kuruluşlar baskın olarak tercih edilmiştir. Bu nedenle Türkmenler açısından siyasi hayat deneyimi nispeten yeni bir deneyim sayılabilecektir. 1980 yılında kurulan ve 1985 yılında feshedilen Suriye'de hayata geçirilen Türkmen Milli Demokratik Örgütü ve 1988'de Türkiye'de kurulmasına karşın Irak'taki yapılanmasını 1991'de duyuran IMTP, Türkmenlerin ilk siyasi yapılanmaları olarak ön plana çıkmaktadır. Bu tarihten sonra oluşturulan Türkmen partileri arasında koordinasyon ve bütünlük sağlanması amacıyla daha önce belirtildiği üzere 1995 yılında ITC kurulmuştur. Böylece IMTP, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Türkmen İslami Hareketi ile Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı ve Türkmen Kardeşlik Ocağı bir araya getirilmiştir. Türkmenler açısından bir sonraki aşamada ITC'ye bir yol haritası sunmak amacıyla Türkmen Milli Şurası (daha sonra ismi Türkmen Milli Meclisi olarak değiştirilmiştir.) oluşturulmuştur. Kurulduğu günden bu yana ITC Türkmenler açısından en önemli siyasi yapılanma

olma özelliğini korumuştur. ABD'nin Irak'ı işgal ettiği 2003 yılından sonra ise çok sayıda Türkmen siyasi partisi kurulmuştur. Bunun dışında 2008 yılında ITC de siyasi parti olarak organize olma kararı almış ve bunun üzerine çatı yapılanmadan bazı partiler ayrılarak siyasi hayatlarına bağımsız olarak devam etme kararı almışlardır.

Türkmen siyasi partilerinin eğilimleri üç ana çizgide farklılık göstermektedir. Bu partilerin bir kısmı kendisini milliyetçi çizgide tanımlamaktadırlar. Bu partiler Türkmen kimliğini ön planda tutmakla birlikte Iraklılığa da vurgu yapan ITC çizgisindeki yapılardır. İkinci grupta dini ve mezhepsel kimliği ön planda tutan İslami partiler yer almaktadır. Son grupta ise Kürt gruplar ile iş birliği hâlinde faaliyet gösteren ve bunun yanında Türkmenlerin yararına olacaksa her grupta iş birliği gerçekleştirilebileceklerini vurgulayarak kendilerini ulusalcı olarak tanımlayan yapılar bulunmaktadır. Bu gruba göre Kürtler de en az Araplar kadar Irak'ın bir parçası olarak görülmektedir. Ayrıca Türkmenler ile Kürtlerin Irak'ta benzer kaderi paylaştıklarını ve Türkmen meselesinin Irak içinde çözülmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu partiler diğer gruplarca “kukla, tabela ya da karton parti” olarak tanımlanmaktadırlar.

Bununla birlikte tüm gruplar açısından ortak söylem “Dil, din, vatan” kavramlarına vurgu yapılarak “Türkmen milli kimliğinin korunması, yükseltilmesi ve demokratik değerler doğrultusunda siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik haklarının güvenceye alınması”dır. Bu açıdan bakıldığında gerek ITC'den ayrılan gerekse bağımsız olarak kurulan partiler Türkmen kimliği bağlamında değil kişisel görüş farklılıkları ve anlaşmazlıkları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca maddi yetersizlik içindeki bu partiler örgütlenme eksikliğinin de etkisiyle Irak siyasetinde etkili ve aktif bir konumda yer almamaktadırlar. Yaklaşık olarak 20 Türkmen siyasi partisi aktif olarak faaliyet yürütürken bunların gençlik kolları aktif olanlar 5'i bulmamaktadır.

Irak'ta faaliyet gösteren partilerden en aktif olanları aşağıda yer almaktadır. Bununla birlikte bu partilerden en çok önem arz eden ITC'nin faaliyetleri olduğu için detaylı olarak sunulacaktır.

4.5.1.1. Irak Türkmen Cephesi (ITC)

Çalışmanın yukarıdaki bölümlerinde belirtildiği üzere 1995 yılında kurulan ITC'nin resmi olarak ilanı 24 Nisan 1995'tir. Saddam Rejimi'ne muhalefet olarak kurulan yapının ilk başkanı dönemin Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma

Derneğin Ankara Şubesi Başkanı olan Turhan Ketene'dir. Üç siyasi parti ve üç STÖ'nün bir araya gelmesi ile kurulan ITC çatısı altında IMTP, Türkmen Birlik Partisi (daha sonra adı Türkmeneli Partisi olarak değiştirilmiştir), TBH, Türkmen Kardeşlik Ocağı (Erbil Şubesi), Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı ile Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği yer almıştır. ITC 19 Ağustos 1995'te yayımlanan basın bildirisinde kuruluşu, amaçları, ilkeleri ve yapılanmasını ilan etmiştir. Aynı bildiride özellikle "Körfez krizi nedeniyle uygulanan ambargonun uzaması ve Irak'ın kuzeyindeki fiili durumun süreklilik kazanması nedeniyle bölgede Türkmenlerin güç duruma düştüğü" vurgulanmıştır. Bu kapsamda IMTP'nin eğitim, kültür, sosyal yardım, radyo ve televizyon gibi hizmetleri de Türkmen halkına sağlamaya çalıştığı belirtilmiştir.

Bildiride ayrıca; mevcut durumda çok sayıda Türkmen siyasi partisinin bulunmasının ve bunlar arasında koordinasyon eksikliği olmasının asıl amaçlarının hayata geçirilmesine engel olduğu oysa aynı amaca hizmet ettikleri bu kapsamda da birden fazla yapılanmanın bulunmasının Türkmenlerin temsilinde sorunlara yol açtığı, bu amaçla da ITC'nin kurulduğu dile getirilmiştir.

ITC'nin temel ilkelerinin;⁴³

- Türkmenlerin birlik ve beraberliğinin sağlanması,
- Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmen toplumunun siyasi, hukuki, kültürel ve ekonomik açıdan anayasal haklarının elde edilmesi

olduğu belirtilirken Türkmen kimliğinin korunmasının yanı sıra Irak'ın toprak bütünlüğüne yapılan vurgu yapının değerlerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

ITC'nin amaçlarının ise;

- Türkmenlerin yerel ve merkezi yönetimde etkili bir şekilde temsilini sağlamak,
- Türkmenlere yönelik baskı ve tehditleri bertaraf etmek,
- Türkmen halkının ihtiyaçlarını gidermek ve sorunlarına çözüm bulmak,
- Bölgedeki çatışmaların sona erdirilmesine ve sorunların diyalog yolu ile çözümüne katkıda bulunmak,
- Irak'ta insan hak ve özgürlüklerine saygılı, başta Türkmenler olmak üzere Irak halkını oluşturan milletlerin meşru haklarını güvence altına alacak

⁴³ 19 Ağustos 1995 tarihinde ITC Yönetim Kurulu tarafından yayınlanan basın bildirisi.

demokratik, parlamenter bir rejimin tesisini sağlamak için Türkmen mücadelesini güçlendirerek devam ettirmek ve daha ileriye götürmek,

- Her türlü kaba kuvveti ve silahlı eylemi reddederek, Türkmen toplumunun hak ve özgürlüklerini elde etmek,

olarak belirtilirken hem Türkmenlerin hak ve özgürlüklerinin savunulmasına hem de demokrasinin gereklerine yönelik hususlara yer verilmiştir.

ITC kuruluşunun ardından ilk çalışmalarını daha önce belirtildiği gibi güvenli bölgede yer alması nedeniyle Erbil’de gerçekleştirmiştir. Belirli bir bölgede faaliyet yürütmesi ITC’nin etki alanının sınırlı olmasına yol açarken bir taraftan da bölgede ve özellikle Kerkük’te bulunan Türkmenlerin siyasi katılıma aşinalık sağlamaları açısından önemli bir çekim merkezi oluşturmuştur. ITC daha sonra Irak muhalefet hareketi olan Irak Ulusal Kongresi’ne (IUK) dahil olmakla birlikte ITC açısından Türkiye’nin anavatan algısı taşıması ve ITC bildirisinde bu hususun vurgulanması IUK içindeki diğer muhalif yapıların ITC’ye uzak durmasına/soğuk bakmasına sebep olmuştur.

ITC’nin çalışma prensibi Türkmenlerin hükûmet örgütlenmesi olarak tarif edilebilecektir. Bu kapsamda ITC tarafından oluşturulan Türkmen Şurası isimli meclis yapılanması Türkmenlerin sorunlarının çözümü için de çalışmayı esas almaktadır. Bu çalışmalar; gıda, ilaç, GYYim, barınma, eğitim gibi ihtiyaçların karşılanması amacıyla sosyal ve kültürel kampanyaları içermektedir. Örneğin Erbil’de açılan 9 Türkmen okulunun tüm giderleri ITC tarafından karşılanmıştır. Ayrıca bölgede yayın yapan bir radyo basılan bir gazete ve ITC faaliyetlerini yazılı olarak duyurmak için basım işlerini sağlayan bir matbaa açılmıştır. Öte yandan Irak’ta süregelen çatışma ortamının yarattığı genel endişeleri bertaraf edebilmek ve Türkmen halkının korunması amacıyla ITC tarafından “Türkmen Akıncı Birliği” isimli bir savunma birimi kurulmuş ve ilk aşamada 350 kişilik bir silahlı güç oluşturulmuştur.

Bununla birlikte Türkmen Şurası üyelerinin bölgede bulunmamaları çoğunluğunun Türkiye’de yerleşik olması gibi sebeplerden ötürü Şura’nın bölge ile temasları yeteri kadar verim sağlamamıştır. Bu durumdan kaynaklı olarak da hem ITC’nin hem de Şura’nın etkinliği zayıf kalmıştır. Bu durum aynı zamanda ITC ileri gelenleri arasında fikir ayrılıkları ve kendi politikalarını ortaya koyma tercihi ya da görüş anlaşmazlıkları gibi sebeplerden ötürü çözülme noktasına varma riski oluşturan gelişmeler yaşanmıştır. Bu durum nedeniyle de kuruluşundan bir yıl sonra

ITC Başkanı Turhan Ketene istifa etmiş ve yerine İhsan Doğramacı'nın akrabası olan Sinan Çelebi gelmiştir. Ancak bu durum anlaşmazlıkların sona ermesini sağlamamıştır. Bunun üzerine düzenin ve koordinasyonun tekrar kurulabilmesi için yapılar arasında 5 Şubat 1997'de "Erbil Türkmen Protokolü" imzalanmış ve Irak'taki Türkmen siyasi parti ve kuruluşların kendi aralarında ITC ile ilişkilerinde uyulması gereken kurallar ortaya konmuştur. Bu protokol ITC'nin tüzüğüne temel oluşturması nedeniyle önem taşımaktadır.

Ayrıca bu protokolle ITC, Türkmen toplumunun temsilcileri olarak kabul edilen IMTP, Türkmeneli Partisi, TBH ve Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından, yeniden Türkmenleri temsil etmekle yetkilendirilmiştir. ITC cephesinde bu gelişmeler yaşanırken güvenli bölgenin kontrolü için Irak'ın kuzeyindeki Kürt partileri KDP ve KYB arasında yaşanan güç müdahalesi ve çatışmalar Erbil'e KDP güçlerinin ve Irak Ordusunun 31 Ağustos 1996'da müdahalesi ile sonuçlanmıştır. (Biz Türkmeniz, 2011) Bu müdahalede KDP, ITC'nin bazı bürolarını ele geçirmiş ve sonuç olarak ITC çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda etkinliğini yitiren ITC yeniden yapılanma amacıyla kurultaya gitmiş ve ITC Disiplin Kurulunun Riyaz Sarıkahya'nın imzasıyla açıklanan kararı ile Eylül 1997'de, ITC Başkanı Sinan Çelebi görevinden alınmıştır.⁴⁴

4.5.1.1.1. Birinci Türkmen Kurultayı

ITC'nin yeni yönetiminin belirlendiği ve tüzüğünün yazıldığı ilk Türkmen Kurultayı 4-7 Ekim 1997 tarihinde Erbil'de toplanmıştır. Bu kurultayda ayrıca Türkmen Şurası üyeleri seçilmiş ve "Temel İlkeler Deklarasyonu" ilan edilmiştir. Türkmen siyasi tarihi adına atılmış en önemli adımlardan biri olan Birinci Türkmen Kurultayı'nda Türkmenler için "Telafer'den Mendeli'ye" söylemi ile Irak'ta bir yaşam alanı belirlenmiş böylece bu alan daha sonra Türkmeneli olarak adlandırılan bölgenin sınırlarını oluşturmuştur.

4.5.1.1.2. İkinci Türkmen Kurultayı

İlk kurultayda kabul edilen temel ilkeler deklarasyonunun güncellendiği ve ITC Tüzüğü'nün gözden geçirildiği İkinci Türkmen Kurultayı, 20-22 Kasım 2000 tarihleri arasında yine Erbil'de gerçekleştirilmiştir. Bu kurultayda önce Türkmen Şurası üyeleri seçilmiş ardından Şura tarafından ITC yeni başkanı olarak Türkmen Kardeşlik Ocağı'ndan Sanan Ağa Kasap belirlenmiştir. Kurultayda Irak

⁴⁴ Eylül 1997 tarihli ITC kararı.

yönetiminin uygulamaları kınanmış, alınması gereken tedbirler görüşülmüş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca kurultayın tamamlanmasının ardından yayımlanan sonuç bildirisinde “Türkmenlerin milli kimliklerinden vazgeçilmeye zorlandığı, asimile edildiği, zorla göçe tabi tutulduğu ve Araplaştırmak için çeşitli yöntemler uygulandığı” belirtilmiştir.

4.5.1.1.3.Üçüncü Türkmen Kurultayı

ABD’nin 2003’de Irak’ı işgalinin ardından Türkmenler için merkez olarak kabul edilen Kerkük ve çevresinde ITC büroları açılmış ve genel merkez de Kerkük’e taşınmıştır. Ancak ITC’nin merkezinin Kerkük’e taşınmasının dezavantajları da olmuştur. Öncelikle Erbil’deki yapılanma bozulmuş, siyasetin merkezi Bağdat’ta etkili olamamış ve faaliyetleri Türkmen bölgeleriyle sınırlı kalmıştır.

Bununla birlikte ITC’nin Üçüncü Türkmen Kurultayı 12-15 Eylül 2003 tarihleri arasında da Kerkük’te “Irak’a Demokrasi, Türkmenlere Tam Haklar” sloganıyla gerçekleştirmiştir. Bu kurultayda ITC’nin Bağdat Sorumlusu Faruk Abdullah Abdurrahman yeni başkan olarak seçilmiştir. Geçmişte yapılan iki kurultaya Saddam Hüseyin’in kontrolündeki bölgelerden katılım sağlanamazken bu kez Irak’ın her bölgesinden katılım olması nedeniyle daha kapsamlı bir kurultay gerçekleştirilmiş ve Türkmen Şurası, Türkmen Meclisine dönüştürülerek 30 olan üye sayısı da 71’e çıkartılmıştır. Öte yandan 2003 yılına kadar Baas yanlılarının kontrolünde olan Türkmen Kardeşlik Ocağı’nın merkez şubesi de bu kurultayda ITC’ye katılmıştır.

Ancak bu kurultayın ardından başta Erbil’den gelen üyelerin önemli kısmı olmak üzere ITC’den kopmalar yaşanmıştır. Öte yandan Irak’ın kuzeyindeki güvenli bölgenin KDP ve KYB tarafından Türkmen bölgelerini de içerecek şekilde “Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi” olarak ilan edilmesi nedeniyle bir yandan ITC bölgeden çekilmiş bir yandan da ITC’nin Irak’ın kuzeyinde siyaset yapması önlenmiştir. Bu durum ITC’yi yeniden yapılanmaya itmiş ve güvenli bölgenin dışındaki Türkmen yerleşim yerlerinde temsilcilikler açmıştır.

4.5.1.1.4.Dördüncü Türkmen Kurultayı

Bu kurultay öncesinde, kurultaya hazırlık çalışmaları sürerken ITC içerisindeki problemler artış göstermiştir. Özellikle delege sayısı konusunda yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda Türkmeneli Partisi ve TBH ITC’den çekilmiştir. Bununla birlikte Türkmeneli Partisi Başkanı Riyaz Sarıkahya’nın, “Kürtlerle

diyalog geliştirilmesi gerektiği ve Celal Talabani'nin Kerkük için ortaya koyduğu Brüksel Modelini destekledikleri” yönündeki açıklamaları ITC ile yaşanan fikir ayrılıklarının düzeyini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. (Milliyet, 2005)

24 Nisan 2005'te başlayan kurultayın ilk gününde Muzaffer Arslan başkanlığında divan kurulu seçilerek tüzük, eğitim, siyasi yapı gibi Türkmenlerin sorunlarını inceleyip kurultayda delegelere sunacak dokuz adet komisyon oluşturulmuştur. (Duman, 2007, 79-83) Ancak yukarıda bahsi geçen sorunların yanı sıra süregelen anlaşmazlıkların da etkisiyle siyasi gruplar arasında gerginliğe sebep olmuştur. Bu kapsamda ITC başkanlığı için 28 kişi adaylığını koymuştur. Başkanlık mücadelesinin çözülmemesi üzerine kurultaya devam edilmeyerek erteleme yoluna gidilmiştir.⁴⁵ Bunun üzerine Haziran 2005'in ilk haftasında “birlik ve beraberlik” sloganıyla tekrar başlayan kurultayda Sadettin Ergeç'i başkan olarak seçilmiştir. Belirlenen slogana rağmen Erbilili Türkmenler sorunlarının ele alınmadığını ileri sürerek ve “Erbil'in Kerkük'e kurban edildiğini” belirterek ITC merkeziyle bağlarını sonlandırmışlardır. Bu gelişme sonrasında ayrılan yapılar Abdülkadir Bezirgan tarafından yeni kurulan ve KDP tarafından desteklenen Türkmen Reform Hareketi'ne bağlanmıştır.

4.5.1.1.5. Beşinci Türkmen Kurultayı

Bir önceki kurultayda olduğu gibi Beşinci Türkmen Kurultayı da 13 Temmuz 2008'de Kerkük'te gergin bir atmosferde başlamıştır. Kurultaya Bağdat, Diyala, Salahaddin, Kerkük, Erbil, Musul ve Telafer'den 550 delege katılmıştır. Sadettin Ergeç'in tekrar ITC Başkanı olarak seçildiği bu kurultayda ITC'nin il başkanlarının Yürütme Kurulu'na alınmasıyla ITC bir çatı örgüt olmaktan çıkıp tek başına bir parti niteliği kazanmıştır.

ITC bu çerçevede, 2009 yerel seçimleri hazırlık döneminde Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonuna başvurarak siyasi parti olduğunu deklare etmiştir. Bu gelişme üzerine ITC bünyesindeki Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Milli Türkmen Partisi, Milliyetçi Türkmenler Topluluğu, Türkmen İslami Hareketi ve Türkmen Adalet Partisi ITC'den ayrılarak Türkmen Meclisi üyelerini geri çekmiş ve çalışmalara katılmamışlardır.

⁴⁵ Irak Cumhurbaşkanlığı Türkmenlerden Sorumlu Danışmanı Muzaffer Arslan ile yapılan 25 Haziran 2007 tarihli mülakattan alınmıştır.

4.5.2. Irak'taki Seçimlerde Türkmenler

ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından 5 Temmuz 2003'te açıklanan Irak GYK 25 kişiden oluşmuştur bu konseyde 13 Şii Arap, 5 Sünni Arap, 5 Kürt, 1 Hristiyan ve 1 Türkmen görev almıştır. Konsey'de görev alan Songül Çabuk ITC'nin dışından seçilmiştir. Bu gelişme sonucunda ITC Irak siyasetinin dışında kalmıştır. Bununla birlikte Türkmenler, 2003'ten sonra Irak'ta gerçekleştirilen tüm seçimlere katılarak ülke siyasetinde yer edinmeye çalışmıştır.

30 Ocak 2005 tarihinde yapılan Irak seçimleri Türkmenlerin bütünlük içerisinde yer aldığı bir seçim olarak görülmemektedir. ITC, daha önce Kerkük'e bağlı ve Türkmen nüfusa sahip olan Tuzhurmatu ilçesinin Selahaddin'e bağlanması sebebiyle Selahaddin'de de seçime katılmıştır. ITC Selahaddin İl Başkanı Ali Haşim Muhtaroglu'nu Selahaddin'den aday göstermiştir. (Milliyet, 2005) ITC, Irak Uzlaşma Cephesinin listesinde dördüncü ve sekizinci sırayı almıştır. ITC, dördüncü sıra adayı olarak İzzettin Devle'yi, sekizinci sıra adayı olarak da Muhammed Emin Osman'ı göstermiştir. Diğer taraftan eski ITC Başkanı Faruk Abdullah Abdurrahman'ın kurduğu Türkmen Karar Partisi de Ahmet Çelebi ile birlikte seçimlere girerken Feryad Ömer'in başkanlığındaki Türkmen Vefa Hareketi ve Abbas el-Beyati başkanlığındaki Irak Türkmen İslami Birliği, 30 Ocak 2005 seçimlerinin de galibi olan Birleşik Irak İttifakı içerisinde yer almıştır. Ayrıca Kürt gruplar ve Türkmenler arasındaki ihtilafa rağmen Velid Şerike başkanlığındaki Türkmen Kardeşlik Partisi, Kürt İttifakı çatısı altında seçimlere girmiştir. Bu kapsamda 30 Ocak 2005 tarihinde yapılan parlamento seçimlerinde ITC, Irak genelinde 93.408, Kerkük'te 73.791 oy almış ve 3 milletvekilliği elde etmiştir. 275 sandalyeli Irak Parlamentosunda Faruk Abdullah Abdurrahman, Riyaz Sarıkahya ve Feyha Zeynel Abidin tarafından temsil edilen ITC kurulan İbrahim el-Caferi hükûmetinde bakanlık elde edememiştir. Diğer taraftan bazı Türkmenler ise Şii ittifakı olan Birleşik Irak İttifakından seçime girerek 5, bazıları ise Kürt listesinden seçime katılarak 4 milletvekilliği elde etmişlerdir. Böylece 28 Nisan 2005 tarihinde kurulan 37 bakanlıktan oluşan yeni hükûmette Türkmenlere iki bakanlık tahsis edilmiştir. Buna göre Birleşik Irak İttifakı (Şii) listesinden Casim Muhammed Cafer İmar ve İskan Bakanlığına, Nesrin Mustafa Bervari ise Belediye ve Genel İşler Bakanlığına getirilmiştir. (CNN, 2010)

Irak GYY'na göre yeni kurulan hükûmet ve oluşan meclis tarafından 15 Ağustos 2005 tarihine kadar kalıcı anayasanın oluşturulması gerekliliği kapsamında

Irak hükûmeti tarafından bir anayasa komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon başlangıçta 55 kişi olarak oluşturulmasına karşın bilahare 15 Sünni ve Sabi mezhebine bağlı 1 kişi komisyon üyesi olarak atanmıştır. Komisyondaki üyelerin 28'i Birleşik Irak İttifakı'ndan, geriye kalan 27 kişinin ise 15'i Kürtlerden ve 1'i Hristiyanlardan seçilmiştir. Ayrıca biri bağımsız biri de İyad Allavi liderliğindeki Irak Ulusal Listesi üyesi 2 Sünni üye daha komisyonda yer almıştır. (Tavernise; Saiedy, 2005) Komisyonda 10 danışman görev yapmıştır. (Katzman, 2006: 3) Türkmenler de Anayasa Komisyonu'nda Türkmeneli Partisi Başkanı Riyaz Sarıkahya ve Birleşik Irak İttifakı Üyesi ve Türkmen İslami Birliği Başkanı Abbas el-Beyati olmak üzere 2 üye ile temsil edilmiştir.

Anayasa komisyonunda görev alan iki Türkmen adayın da aslında Türkmen oldukları için değil Şii gruplardan aday olmaları nedeniyle seçilmeleri Türkmenlerin temsili açısından önemli bir eksikliği ortaya koymaktadır. Keza Anayasa Komisyonu'nun oluşturulması aşamasında Riyaz Sarıkahya hariç hiçbir Türkmen aydın ya da lider adaylık başvuru yapmamıştır. Bu gelişmeler ayrıca mevcut yönetimin ve aynı zamanda ABD'nin Türkmenleri yönetim sürecinden dışladığını ve “azınlık” statüsünde yer verdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte 15 Ekim 2005'te referanduma sunulan yeni anayasa, %78,59'luk “evet” oyuyla kabul edilmiş, (Hürriyet, 2005) Araplar ve Kürtlerle birlikte Türkmenlere de kurucu unsur olarak paye verilmiştir.

Anayasanın hazırlanması sonrasında ülkeyi dört yıl yönetmesi öngörülen yeni hükûmeti oluşturacak meclis üyelerini seçmek amacıyla 15 Aralık 2005'te yeni seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. ITC bu seçimlere Kerkük, Erbil, Diyala, Selahaddin ve Bağdat'ta tek başına katılırken sadece Musul vilayetinde Irak Uzlaşma Cephesiyle ittifaka gitmiştir.

Yapılan seçimlerin ardından ITC, 87.993 oy alarak Kerkük'ten 1 milletvekili çıkarmıştır. Kerkük'te en yüksek oyu 266.737 oyla Kürt listesi elde ederken ikinci sırayı ise 73.191 oyla Irak Ulusal Diyalog Cephesi almıştır. ITC ise 59.716 oy alarak Kerkük'te üçüncü parti olmuştur. ITC Başkanı Sadettin Ergeç'le birlikte diğer partilerden 9 Türkmen daha Irak Ulusal Parlamentosuna girmiştir. Irak Uzlaşma Cephesi Listesi'nden İzzettin Devle ve Muhammed Emin Osman, Birleşik Irak İttifakı Listesi'nden Abbas el-Beyati, Casim Muhammed Cafer, Taki El-Mevla, Muhammed Mehdi Beyati, Fevzi Ekrem Terzi ve Feryad Ömer, Kürt İttifakından da Velid Şerike milletvekili olarak seçilmiştir. Nuri el-Maliki'nin

başbakan olarak seçildiği Irak'ın ilk geçici olmayan hükûmetinde Türkmenlerden Casim Muhammed Cafer, oldukça etkisiz bir role sahip olan Gençlik ve Spor Bakanı olarak atanmıştır.

Türkmenler 2010 seçimlerine oldukça parçalı bir yapı hâlinde başlamışlar ancak Türkiye'nin devreye girmesiyle Eylül 2009'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından verilen iftar yemeğinde başta ITC olmak üzere Irak'taki Türkmen kuruluşlarının temsilcileri hazır bulunmuşlardır. Bu organizasyon neticesinde “siyasi ya da ideolojik görüş farkı olmaksızın öncelik taşıyan konu olarak Irak meclisindeki Türkmen vekil sayısının artırılması ve ardından bir grup oluşturulması” şeklinde belirlenmiştir. Bu organizasyonun akabinde bazı Türkmen kuruluşlar çalışmalara başlayarak büyük gruplar tarafından oluşturulan koalisyonlara dâhil olmuşlardır. Bu kapsamda ITC bir yandan Süleymaniye ve Erbil'de ayrı listeyle tek başına seçimlere girerken bir yandan da İyad Allavi başkanlığındaki Irakiye Listesi ile ittifak yapmıştır.

7 Mart 2010'da yapılan seçimlerde ITC ülke genelinde yaklaşık 128 bin oy almıştır. Kerkük'te ise bir önceki seçimlere nazaran oy sayısını 5 bin kadar arttırmıştır. Seçimler sonucunda kurulan Nuri el-Maliki hükûmetinde ITC'den Turhan Müftü Vilayetlerden Sorumlu Devlet Bakanı olmuş böylece 2003 sonrasında ITC ilk defa hükûmette yer almıştır. Öte yandan Musul'dan İzzettin Devle, Nebil Harbo, Müdrike Ahmet, Kerkük'ten Erşat Salihî, Jale Neftçi ve Diyala'dan Hasan Özmen milletvekili seçilmiştir. Böylece mecliste yer alan Türkmen milletvekilleri bir grup oluşturarak çalışmalara başlamışlar ITC de Türkmenlere ilişkin politikalar geliştirebilmek amacıyla Irak siyasetinde daha aktif rol almaya başlamıştır. Bu kapsamda öncelikle Kerkük ve Türkmenlere yönelik şiddet eylemlerinin önlenmesi konularına öncelik vermişlerdir. Bu seçimler sonrasında Türkmenler, 325 milletvekilinden oluşan Irak meclisinde 10 milletvekilliği ve kurulan hükûmette 3 bakanlık (Tarım Bakanlığı, Vilayetlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı) elde ederek aktif olarak ülke politikasında yer almaya başlamışlardır. Tüm bunlara ilaveten bakanlıkla eşdeğer olan Hac ve Umre Komisyonu başkanlığına Türkmen Taki el-Mevla atanmıştır.

Bu seçimlerin ardından 2012 yılından sonra ülkenin içinde bulunduğu koşullar önemli değişiklikler göstermiştir. IKBY ve Irak hükûmeti arasında yaşanan gerginliklerden fayda sağlayan Türkmenler olmuştur. Öte yandan Türkmenler ve

Kürtler arasındaki ilişkiler bu dönemden itibaren gelişme göstermiştir. Bunun sonucunda Türkmenler, ITC'nin yeniden Erbil'de büro açması gibi bazı kazanımlar elde etmişlerdir. Diğer taraftan Irak Merkezi Hükûmeti de Türkmenlerin desteğini korumayı hedeflemiştir. Böylece Irak Parlamentosunda yapılan oylamalarla Türkmen haklarını içeren bir raporun kabul edilmesi, Türkmenlerin Irak'ın üçüncü asli unsuru sayılması, Irak bütçesinden Türkmen bölgelerinde kullanılmak üzere pay ayrılması gibi kazanımlar sağlamıştır. Ayrıca Türkmen Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuş, Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği gibi resmi devlet kuruluşlarında Türkmence, Arapça ve Kürtçe gibi resmi dil statüsüne yükseltilmiştir. Böylelikle 2003 yılında sadece anadilde eğitim hakkı kapsamında verilen hakların genişlediği görülmüştür.

Türkmenler siyasi hamleleri ve ortaklıkları vasıtasıyla haklarını geliştirip yeni kazanımlar sağlamış olsalar da aynı dönemde Türkmenlere yönelik Kerkük ve Tuzhurmatu da başta olmak üzere saldırgan eylemler de artış göstermiştir. Bireysel şiddetten başlayarak bombalı eylemlere uzanan geniş bir yelpazede gerçekleştirilen saldırılar ülkenin içinde bulunduğu siyasi çekişmeler kaynaklı güvenlik boşluğundan kaynaklanmıştır. Ancak Irak Merkezi Hükûmeti Türkmenlerin korunma taleplerine gerektiği kadar karşılık veremediği için Türkmenler kendilerine yönelik saldırılar nedeniyle mağdur olmuşlardır.

ABD askerinin Irak'tan çekilmesinden sonra 30 Nisan 2014 tarihinde yapılan bir sonraki dönem parlamento seçimlerine geçmiş seçimlere oranla daha fazla katılım olmuştur. Bu seçimlerde dokuz binden fazla aday ve 277 parti yarışmış ve seçimlerin sonucunda 34 parti/liste parlamentoya girmeye hak kazanmıştır. Türkmenler açısından bu seçimlerde özellikle Kerkük'te siyasi gruplar arasında parçalanma yaşanmış, Kürt partiler farklı listelerle seçime girmiştir. Bununla birlikte bir önceki seçimde gerçekleşen Türkmen-Arap iş birliği 2014 seçimlerine taşınmamıştır. 2010 seçimlerinde Irakiye listesi içerisinde yer alan gruplar iki sandalye kaybederken Türkmenler 3'ü ITC'den olmak üzere toplamda 10 milletvekiliği elde etmiştir. Ancak Haydar el-Abadi tarafından kurulan hükûmette Türkmenlere bakanlık verilmemiştir.

İŞİD'in yenilGYye uğratılmasının akabinde gerçekleştirilen 2018 seçimleri ayrıca peşmergenin Kerkük'ten ayrılması sonrasında da ilk seçimdir. Bu kapsamda Kerkük'te 7'si bağımsız aday olmak üzere 31 parti/liste seçimlere katılmıştır. Hiçbir bağımsız adayın kazanmadığı seçimlerde 3 liste parlamentoya temsilci

göndermiş, Kerkük Türkmen Cephesi 3 sandalye kazanmıştır. Irak genelinde ise seçimlere 204 parti ve 27 liste katılmıştır. Seçim sonuçlarına göre 31 parti/liste parlamentoda temsil hakkına sahip olmuştur. Diğer taraftan Ninova’da yapılan seçimlerde ise 4, Bağdat’ta 1, Selahaddin’de 2 Türkmen aday parlamentoda sandalye kazanmıştır. Sonuç itibarıyla 10 Türkmen aday kendi vilayetlerini Bağdat’taki parlamentoda temsil etme hakkı bulmuştur. (Anadolu Ajansı, 2018)

Öte yandan Irak’ın 2005 tarihli Anayasası’na göre Erbil, Duhok ve Süleymaniye “Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi” adı altında federatif bir bölge olarak kabul edilmiştir. Bu üç vilayetin yönetimi Kürt partilerine bırakılmıştır. Bununla birlikte Türkmenlerin uzun yıllardır yoğun olarak yaşadığı Erbil ve Kifri gibi vilayetler bu partilerin denetimi altına girmiştir. Bunun sonucunda bölgede demografik değişimlere sebep olan gelişmeler yaşanmıştır. Öte yandan tarihsel olarak süregelen Türkmen varlığından dolayı IKBY Parlamentosunda 5 koltuk Türkmenlere ayrılmış olmakla birlikte gerçekleşen ilk seçimlerde bunlardan 4 tanesi Kürt partilerine yakın Türkmen partilerinin adayları tarafından kazanılmıştır. Bu kapsamda 2005 yılında yapılan IKBY Parlamento seçimlerinde Türkmen Demokratik Hareketi 4 sandalye kazanmıştır.

ITC ise IKBY’deki seçimlere ilk olarak 2009 yılında katılmış ve oluşturulan Türkmen Reform Listesi’nden 1 temsilci IKBY Parlamentosunda temsil hakkı kazanmıştır. Diğer yandan Türkmen Demokratik Hareketi 3 sandalye alırken Erbil Türkmen listesi 1 sandalye kazanmıştır. Seçimlerden sonra kurulan altıncı ve yedinci kabinelerde ise Sinan Çelebi, Ticaret ve Sanayi Bakanı olarak görev almıştır. 2013 yılında yapılan seçimlerde Türkmen Kalkınma Listesi 2, Erbil Türkmen Listesi, Türkmen Değişim ve Yenilenme Listesi ve ITC 1’er sandalye kazanmıştır. Seçimlerden sonra kurulan IKBY 8. Kabinesi’nde ise yine Sinan Çelebi, Adalet Bakanı olmuştur. 2018 yılındaki seçimlere 8 Türkmen listesi katılmış ancak 4 liste parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır. Türkmen Kalkınma Listesi 2, Türkmen Reform Partisi, ITC ve Ulus Listesi 1’er sandalye ile temsil edilmiştir. Seçimlerin ardından kurulan kabinede ise ITC’den milletvekili seçilen Aydın Maruf, IKBY Bölge Bakanı olarak görev almıştır.

Türkmen nüfusuna oranla etnik parti temsili taşıyan ITC gibi partilerin siyaseten sınırlı bir etkiye sahip oldukları bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Türkmenler siyaseten etkili olabilmek, devlet idaresinde pozisyon alabilmek ve kaotik bir ortamda kendilerini koruyabilmek için 2003 sonrası Irak siyasetinin

yürütücü gücü olan ve iktidarı şekillendiren Şii gruplarla da hareket etme eğilimi göstermişlerdir.

Görüldüğü üzere Türkmenler tek başlarına elde etmekte zorlanacağı ve nüfus dengesinden ötürü kısıtlı etkiye sahip olabileceği alanlarda Şii siyasetiyle ilişkiye girerek kendi hak ve mefaatlerini bütüncül bir şekilde savunmayı başarmışlardır. Dolayısıyla Irak'taki mevcut fırsatlar Türkmenlerin Şii siyaseti ile yakınlaşması ile karşılık bulmuş ve gerek siyasi gerek kültürel olarak etnik grubun hayatta kalması ve bütünlüğü böylece muhafaza edilmiştir.

4.6. Irak'ta Türkmen Milli Kimliğinin Bütünselliği

Bu şartlar altında Türkmenler Irak'taki genel güç dengesinin dışına çıkamamıştır. 2003 sonrası Irak siyasal yaşamı etnik ve mezhepsel çizgiler üzerinde yeniden çizilirken Türkmenler arasında bu çizime bağlı olarak bir kırılma da yaşanmıştır. Türkmenler, milli ve etnik kimlik üzerinden yeterince güçlü bir kimlik siyaseti yürütememiştir. Öte yandan Türkmenler, Sünni Araplar, Kürtler ve Şii Araplar arasında sıkışmıştır. Nüfus herhangi bir bölgede odaklanmamış, geniş bir alana yayılmıştır. Türkmenler en kalabalık oldukları yerlerde dahi Arap ya da Kürt çoğunluk arasında kalmış veya asimile olmuştur. Küçük bir topluluğa kıyasla çok sayıda siyasi parti bulunmakta ve bu dağınıklık yaratmaktadır. Öte yandan Türkmenler yeterli maddi kaynağa sahip değillerdir. Şehirlerde yaşayan Türkmen nüfusun büyük bölümü kamuda görev yapmakta ya da küçük esnaf faaliyetleri yürütmektedir. Kırsal Türkmen nüfusu ise tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu durum Türkmenlerin etki kapasitesini sınırlamaktadır. Diğer taraftan Türkmenlerin güçlü bir liderliği ve siyaseten örgütlü bir halkı da yoktur. Yıllarca Saddam Hüseyin'in baskısı altında kalan Türkmenler siyasetten uzak durmuş ya da uzaklaştırılmıştır. Zira 1980'e kadar Türkmenler arasında örgütlü bir siyasi harekete rastlamak mümkün değildir. 2003 sonrasında da Irak'ta yalnız kalan ve bu nedenle nüfusları oranında haklarını elde edemeyen Türkmenler, Irak'taki güç odaklarına doğru yönelmiştir.

Bununla birlikte Türkmen nüfusun yayıldığı geniş alanda kendilerini güvenlik açısından koruyabilecek durumda değillerdir. Bu yüzden nüfusu ve kimliği korumak, yaşamlarını devam ettirmek, refahlarını arttırmak ve taleplerini elde edebilmek için çoğunlukla geçici ve taktik ittifakları seçmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu onları, ilişkiye girdikleri gruplar açısından da güvenilirmez hale getirmiştir. Irak'ta Türkmenlerin bağımsız bir güç ve aktör olarak ortaya

çıkması zor olmuştur. Zira örneğin seçim dönemlerinde Irak'ta siyasi mücadele sertleşmekte, sık sık şiddet eylemleri adayları, partileri ve seçmenleri caydırma aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum diğer etnik ve mezhebi grupların aksine herhangi bir silahlı gücü bulunmayan Türkmenleri son derece olumsuz etkilemektedir. Bu noktada her bir grup Türkmenlerden kendi çıkarları ölçüsünde yararlanmak istemektedir. Örneğin Sünni Araplar, Türkiye ile yakınlaşmalarında bir araç olarak görmektedir. Buna ek olarak örneğin Kerkük Arapları bir süre Türkmenleri Kürtlere karşı bir denge unsuru olarak kullanmak istemiş, Musul'da ise Şii Araplar kendi siyasi varlıklarını Türkmenler arasındaki destekleri üzerinden yürütmüş, Diyala'da ise Şii ve Sünni Araplar kendi aralarındaki hesaplaşmalarda Türkmenleri kullanmışlardır.

Bununla birlikte Irak'taki idari yapı ve kurumsallaşma eksiklikleri de Türkmenleri zor durumda bırakmıştır. Örneğin genellikle seçimden önce seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, büyük ölçüde kamu yararından ziyade siyasi sürece hâkim olan geleneksel siyasi partilerin konumlarını korumak için yapılmıştır. Bu değişikliklerin bir sonucu olarak seçim sonuçlarında büyük değişiklikler gerçekleşmemiştir. Böylece aynı siyasi partilerin yönetimde etkin olmasını sağlanarak değişimin önüne geçilmiştir. Seçim kanunlarıyla gerçek bir değişimin önüne geçilmesi, halkın seçime katılımını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu durum sayısal olarak dezavantajlı olan Türkmenler gibi farklı etnik ve dini grupların temsili ve yaşamsal varlıkları üzerinde etkili olmuştur. Bu noktada Türkmenleri nüfus açısından dezavantajlı diğer gruplardan ayıran bir özellik olarak, söz konusu grupların resmen Irak Anayasası ve kanunları tarafında azınlık statüsüne alınmış olmasıdır. Başka bir deyişle Türkmenlere özgü bir statü belirlenmemiş, Araplar ve Kürtler gibi Irak'ın kurucu unsurlarından biri sayılmıştır. Türkmenlerin dışındaki bu grupların elde ettikleri azınlık statüsü, temel hak ve hürriyetlerini, siyasi ve idari temsil haklarını kısmen de olsa korumasına rağmen, Türkmenlerin herhangi bir statü almadan nüfus, siyasi, askeri, idari ve ekonomik güç açısından kendilerinden çok daha güçlü gruplarla bir yarış içerisinde olması, aslında Türkmenleri daha kapalı ve milli kimlik unsuru açısından daha muhafazakar hale getirmiştir. Ayrıca Türkmenler hiçbir vilayette çoğunluğu oluşturamamaktadır. Bu nedenle seçime girdikleri yerlerde kendilerinden sayısal olarak çok üstün rakiplerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu onların aldıkları oyları boşa çıkarmaktadır. Bu durumda Türkmen temsilcilerin birincil amacı Türkmen

etnik kimliğinin bütünselliği korumak olmuştur. Zira Türkmenler tarafından “Mendeli’den Telafer’e” olarak ifade edilen ve “Türkmeneli Bölgesi” olarak nitelendirilen Türkmen yaşam alanlarında 2003 sonrası Türkçe eğitim veren okullar açılmış olması dikkat çekici bir husustur. Bu noktada başta Kerkük olmak üzere Erbil, Ninova, Selahaddin ile Diyala ve bu vilayetlere bağlı ilçelerde sadece Türkçe eğitim veren, anaokulundan liseye kadar 130’dan fazla Türkmen okulu açılmıştır. Bununla birlikte Türkmen siyasetçilerin yoğun çabaları sonucu 2013’te Irak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde “Türkmen Eğitim Genel Müdürlüğü”nün kurulması sağlanmıştır. Burada Türkmenlerin uzlaştığı temel kültürel konuların başında dil konusu gelmektedir. Nitekim Irak’ta Türkmeneli TV (özel uydu kanalı) ve Türkmen TV (Irak resmi devlet televizyonuna bağlı) adı altında Türkçe yayın yapan iki televizyon kanalı bulunmakta, ayrıca TEBA isimli de bir haber ajansı Türkçe olarak yayın yapmaktadır.

Diğer taraftan sadece Türkmenler kültürel konularda değil, Türkmen milli kimliğini ilgilendiren siyasi konular da ortak hareket etme dinamiğini korumuştur. Bu noktada öncelikle Kerkük meselesinde Türkmenler ortak hareket tarzı benimsemiştir. 2011’de Hasan Turan’ın Kerkük Vilayet Meclisi Başkanı olarak seçilmesi için Kerkük Vilayet Meclisi’ndeki bütün Türkmen üyeler ortak bir kararla Hasan Turan’ı desteklemiştir. Kerkük’ün statüsü konusunda Türkmen yetkililerin uzlaştığı en önemli konu, Kerkük’ün Irak merkezi yönetimi altında kalması olmuştur. (Erşat Salihi ile yapılan görüşme, 2017) Çalışmaları durdurulan Kerkük Vilayet Meclisi Türkmen Grubu Sözcüsü Ali Mehdi de bir gazeteye verdiği demeçte, Türkmenlerin Kerkük’ün Irak merkezi hükümetine bağlı özel statülü bir vilayet olması konusunda ortak bir görüş içerisinde olduğunu, Türkmenlerin Şii ya da Sünni oldukları için değil, Telafer ve Tuzhurmatu’da Türkmen oldukları için zarara uğradıkları yönünde bir açıklaması dikkat çekmektedir. (Milliyet, 2017) Türkmenlerin önde gelen Şii siyasetçilerinden biri olan Ammar Kahya da Kerkük’ün Türkmen kimliğine vurgu yaparak, Kerkük valiliğinin Türkmenlere verilmesi gerektiğini ifade eden açıklamalar yapmıştır. (Ammar Kahya ile görüşme, 2018)

Aynı şekilde Irak Parlamentosu’na gönderilen Türkmen Hakları Yasası konusunda da Irak Parlamentosu’daki Türkmen milletvekilleri ortak bir tutum sergilemiştir. 2003 yılından sonra ilk kez, 2012’de ITC’nin öncülüğünde Türkmenlere yönelik bir yasa tasarısı üzerinde çalışmalar yapılmış ve bu tasarı, Irak

Parlamentosu'nun gündemine taşınmıştır. Sonuç olarak, 21 Nisan 2012'de Irak Parlamentosu tarihinde ilk kez Türkmenlere özel bir oturum düzenlenmiş, Türkmenlerin sorunları, sıkıntıları ve talepleri ele alınmıştır. Bu oturumda ele alınan konular ve öneriler bir metin halinde raporlaştırılmıştır. Raporun Irak Parlamentosu'nda kabul edilmesinin ardından, Türkmen haklarını düzenleyen yasal çalışmalar başlamıştır. 'Türkmen Haklarını Düzenleme Yasası' olarak adlandırılan bu yasa, 26 Temmuz 2012 tarihinde Türkmenlerle ilgili olarak Irak Parlamentosu'nda kabul edilen kanun hükmünde rapora dayanmaktadır. Siyasi, idari, kültürel ve eğitim alanlarında Türkmenlere ayrıcalıklar sağlayan 18 maddeden oluşan yasa taslağı, yaklaşık bir yıllık çalışmanın ardından hazırlanmış ve 1 Kasım 2014 tarihinde Irak Parlamentosu gündemine taşınmıştır. Irak Parlamentosu'nda bir yasanın kabul edilebilmesi için önce gündeme alınması, ardından birinci okumasının yapılması, bu okumanın ardından gerekli düzenlemelerin yapılarak ikinci okumaya sunulması ve son olarak oylanması gerekmektedir. Ancak, Irak Parlamentosu'nda yapılan oturumda, yasanın gündeme alınması için gereken oy çoğunluğu (yüzde 50 artı 1) sağlanamamış, 92 evet oyuna karşı 96 hayır ve 11 çekimser oyla, yasanın gündeme alınması kabul edilmemiştir. Bu durum, yasanın ilk okumasının bile yapılmadan bir sonraki yasama dönemine kadar ertelenmesine neden olmuştur. Bugüne kadar bir sonuç alınamadıysa da bu yasanın öncüsü olan Türkmen Hakları Raporu'nda Türkmenlerin üçüncü asli unsur olduğu Irak Parlamentosu tarafından onaylanmıştır.

Öte yandan Türkmenlerin yaşadığı ve Irak'ın en büyük ilçeleri arasında olan Telafer ve Tuzhurmatu'nun vilayet olması konusunda da Türkmenler ortak bir duruş sergilemiştir. Bunun için tüm Türkmen bölgelerinde gösteriler yapılmış, Telafer ve Tuzhurmatu'nun vilayet olması talep edilmiştir. Özellikle Telafer dikkate alındığında dönemsel olarak taraflar arasında bu ilçenin il olmasına yönelik talepler farklılık göstermiştir. Telafer'e yönelik 2004-2005 ABD operasyonlarından sonra bu bölgede Kürtlerin etkisinin artması ve Telafer'in kuzey kesiminde baskı kurması nedeniyle Telafer'de yaşayan Sünni Türkmenler, Telafer'in il olmasına yönelik taleplerini dile getirmiştir. Bu dönem itibarıyla Şii ve Kürtler arasında Irak genel siyasetinin etkisiyle bir yakınlık olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Sünni Türkmenler bu baskıdan kurtulmak amacıyla Telafer'in il olması yönünde taleplerde bulunmuştur. Ancak Musul'da Sünni Arapların Kürtlerle anlaşması ve Irak merkezi hükümeti ile IKBK arasında idari ve siyasi tartışmanın gün yüzüne

çıkmasıyla Irak merkezi hükümeti oldukça stratejik bir noktada bulunan Telafer'deki Şii Türkmenlere destek olmuş ve IKBY'ye karşı coğrafi ve siyasi olarak bir tampon oluşturmaya çalışmıştır. Irak merkezi hükümeti ve Şii partiler içerisinde etkili Taki El-Mevla, Abbas Beyati, Muhammed Casim Cafer, Muhammed Mehdi Beyati, Niyazi Mimaroglu gibi Türkmen siyasetçiler Telafer ve Tuzhurmatu'nun il olması için merkezi hükümet içerisinde baskıyı arttırmıştır. Bu durum IKBY karşısında Irak merkezi hükümetine avantaj sağlayacağı için destek bulmuş ve böylece Bakanlar Kurulu'ndan bu yönde bir karar çıkmıştır. (Şarkul Avşat)

Aynı şekilde IŞİD'le mücadele döneminde de Şii-Sünni farketmeksizin bütün Türkmen kesimlerin Türkmen bölgelerinin kurtarılması için kurulan ve Şii milis grupların şemsiye gücü olan ve daha sonra 2016'da çıkarılan bir yasa ile resmi güvenlik gücü haline getirilen Haşdi Şaabi içerisinde Türkmen güçlerin mücadelesini desteklemiştir. 2014-2018 yılları arasında Ninova'dan Türkmen Milletvekili seçilen Nurettin Kaplan, Sünni bir siyasetçi olmasına rağmen, Haşdi Şaabi'nin Telafer'in kurtarılması çabalarının çok önemli olduğunu ve Haşdi Türkmani (Haşdi Şaabi içerisindeki Türkmen birlikleri) olmasa Türkmen bölgelerinin IŞİD'den temizlenmesinin zor olduğunu ifade etmektedir. (Nurettin Kaplan ile görüşme, 2018) Aynı şekilde Kerkük ve çevresindeki IŞİD varlığının temizlenmesi konusunda Kerkük'teki Türkmen halkının Haşdi Türkmani'yi desteklediği, Sünni olan Türkmen siyasetçilerin dahi, Haşdi Türkmani'nin IŞİD'e karşı kurduğu cepheleeri ziyaret ettiği bilinmektedir. (BBC, 2017)

Yine IKBY'nin 25 Eylül 2017'de gerçekleştirdiği ve Türkmenlerin yaşadığı bazı bölgelerde de yapılan “bağımsızlık referandumu” ve sonrasında Irak merkezi hükümetinin başta Kerkük olmak üzere Musul, Selahaddin ve Diyala'da idari olarak Irak merkezi hükümetine bağlı ancak IKBY'nin kontrolündeki alanlara yönelik yaptığı operasyonlarda da Türkmenlerin Irak merkezi hükümetine destek verdiği ve IKBY'nin referandumuna karşı çıktıkları görülmektedir. (Anadolu Ajansı, 2017)

Bu noktada Türkmenlerin milli kimlik unsuru göz önünde bulundurarak bir siyaset yapış tarzı benimsedikleri, ancak tek başlarına bir aktör ya da güç olamadıkları için en büyük faydayı sağlayabilecekleri yapılarla ittifak ve işbirliği geliştirdiklerini görülmektedir.

Buradan hareketle Türkmenler tek başlarına elde etmekte zorlanacağı ve nüfus dengesinden ötürü kısıtlı etkiye sahip olabileceği alanlarda şii siyasetiyle ilişkiye girerek kendi hak, mefaat ve milli kimliklerinin devamına hizmet edecek politikaları uygulamayı başarmışlardır. Dolayısıyla Irak'taki mevcut fırsatlar Türkmenlerin onları şii siyaseti ile yakınlaşarak karşılık bulmuş ve gerek siyasi gerek kültürel olarak etnik grubun hayatta kalması ve bütünlüğü muhafaza edilmiştir.

SONUÇ

2003'teki ABD işgali Irak'ta yeni bir süreç başlatmıştır. Yıllarca otokratik bir yönetime sahip olan ülkenin rejimi değişmiş etnik, dini ve siyasi grupların karar alma süreçlerine etki edebilecekleri daha demokratik bir anayasa yapılmaya çalışılmıştır. Ancak Irak iç istikrarını kaybetmiş, iç savaş dönemi yaşanmış ve kimlik grupları için hayatta kalmak esas mesele hâline gelmiştir. Türkmenler ortaya çıkan bu tablonun en kırılgan aktörlerinden birisidir. Zira Araplar nüfusun çoğunluğunu oluşturmakta Kürtler ise belirli bir bölgede yoğunlukta yaşadığı gibi bir öz yönetime de sahip olmuştur. Ancak tam tersine Türkmenler etnik, mezhepsel, idari ve siyasi geçiş hatlarında, dağınık olarak yaşadıkları için Irak'ta yaşanan her gelişmeden doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkilenmiştir. Bu durum Türkmenlerin kimliksel bütünlüklerini tehdit etmiştir.

Bu çalışmada Türkmenlerin ulusal bütünlüklerini koruma süreçleri ele alınmıştır. Bunu yaparken etnik Türkmen kimliği ile Türkmenlerin mezhepsel farklılaşmalarının 2003 sonrası Irak'ta ortaya çıkan siyasi atmosferden nasıl etkilendiği sorusuna cevap aranmıştır. Etnik kimliğin mezhepsel kimlik ile çatışmadığı ve Türkmen toplumunun siyasi tercihlerini etniste ve mezhep ikileminin ötesine taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla etnik Türkmen partilerinin dışında da mezhep temelli Şii partilerin içerisinde Türkmen siyasetçileri görmek mümkündür. Bu mezhep ile etnisite arasındaki çatışmayı değil Türkmenlerin 2003 sonrası Irak'ta ayakta kalma ve ulusal kimliklerini muhafaza etme stratejisinin bir sonucu olarak görülmektedir. Çalışmada da bu iddia edilmiştir. Zira 2003 sonrası Irak siyasetini bir ekosistem, Türkmenleri ise bu ekosistem içerisinde bir birim olarak ele aldığımız zaman ortaya çıkan fırsatları değerlendirme konusunda farklılaşan istekliliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Most ve Starr'ın ortaya attığı "fırsat ve isteklilik önkuramsal çerçevesi" Türkmenlerin milli kimlik ve mezhepsel aidiyet arasında yakaladıkları uyumu açıklayabilmek için başvurabileceğimiz bir kuramsal yaklaşım olabilir.

Irak'ta yaşayan Türkmenlerin kararlarını ve etkileşimlerini bu ön kuram çerçevesinde incelemek için öncelikle kuramın dezavantajlı veya azınlık toplulukların siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal durumlarını analiz etmek için nasıl kullanılabileceğine bakılmalıdır. Bu analiz, Irak'taki Türkmenlerin durumunu Fırsat ve İsteklilik Ön Kuramı çerçevesinde somut örneklerle detaylandırmakta her

alandaki Türkmenlerin karşılaştığı fırsatlar ve bu fırsatları değerlendirme konusundaki isteklilikleri dikkate almaktadır.

Bu bağlamda Irak'ta 2003 sonrası oluşan siyasi atmosferin Türkmenler için fırsatlar ve meydan okumalar ortaya koyduğunu, Saddam Hüseyin döneminden farklı olarak birçok siyasi opsiyonunun politika yapma menüsünde olduğunu iddia ediyoruz. Buna ilaveten Türkmenlerin mevcut opsiyonlar arasında tercih yaparken sadece etnik partiye değil mezhepsel partilere de yöneldiklerini ve önlerine çıkan fırsatları bu şekilde değerlendirdiklerini belirtiyoruz. Bu iki değişkenin Türkmen milli kimliğine ve bu kimliğin devamına yaptığı katkıların ise Türkmenlerin davranışlarını açıklama açısından tatmin edici olduğu geride kalan 20 senede birçok gelişme ile teyid edilmiştir. Aşağıdaki tabloda Irak'ta ortaya çıkan fırsatlar ve riskler ile Türkmenlerin buna karşı verdiği tepkiler ve uyguladığı politikalara yer verilmiş, bunun sonucunda ulusal kimlik kazanımları listelenmiştir.

Tablo 5.1. Türkmenlerin Fırsat ve İsteklilik Kuramı Kapsamında Değerlendirilmesi

	Fırsat	İsteklilik	Ulusal Kimlik Kazanımları
Siyasi Durum	2003 Irak işgalinden sonra, Türkmenlerin siyasi yapıda daha fazla temsil fırsatı bulmaları: - Irak'taki kaotik durum - Çok partili hayata geçiş ve demokrasi çabaları - Irak anayasasında etnik ve dini grupların temsilinin garanti altına alınması, - Büyük Kürt ve Arap partileriyle rekabet - Geçiş coğrafyasındaki demografik varlık - Türkiye'nin Irak politikasındaki Türkmen faktörü - İran ve bölge ülkelerinin Irak'taki etkisi	Siyasi haklarını savunma ve etkin bir temsil sağlama konusunda isteklilikleri: - Yerel ve ulusal seviyede aktif siyasi katılım, - Kerkük üzerindeki hak iddiaları ve yönetimde daha fazla söz sahibi olma çabaları, - Türkmen bölgelerinin korunması - Türkmenlerin hak ve hürriyetlerinin elde edilmesi - Türkmen varlığının siyasi ve idari olarak tanınması	- Yeni Türkmen partilerinin kurulması - Elde edilen bakanlıklar ve görevler - Kerkük'ün merkezi hükümetin kontrolünde kalması - Kürtlerin hakimiyetinin sonlandırılması - Türkmen hakları yasasının çıkarılması - Türkmenlerin üçüncü asli unsur olarak kabul edilmesi - Telafer ve Tuzhurmatu'nun vilayet olmasına ilişkin alınan kararlar

Tablo 5.1. (devam) Türkmenlerin Fırsat ve İsteklilik Kuramı Kapsamında Değerlendirilmesi

Askeri Durum	İŞİD'in yükselişi sırasında Türkmenlerin kendi bölgelerini savunma konusunda ortaya çıkan fırsat ortamı: - İşgal - Irak'taki kaotik durum ve güvenlik riskleri - İç çatışma dinamikleri - Parçalı güvenlik bürokrasisi - Irak Ordusunun ve diğer büyük milis gruplarının bazı bölgelerde yetersiz kalması - Türkmen silahlı grupları genellikle yeterli askerî destek ve tanınmadan yoksun kalmaları	Türkmen topluluğunun kendi bölgelerini savunma konusunda ortaya koydukları yüksek isteklilik: - Türkmenlerin kendi güvenliklerini sağlamak için Haşdi Şaabi içinde özel Türkmen birimleri kurarak stratejik bölgelerde kendi güvenliklerini sağlamak üzere varlıklarını ve kapasitelerini ortaya koyma gerekliliğinin oluşması - Haşdi Şaabi içindeki Türkmen birliklerinin oluşumu, - Türkmenlerin milis gruplarına aktif katılımı ve çatışmalarda ön saflarda aktif rol almaları	- Türkmenlerin silahlı güce katılımının artması - Türkmenlerin askerî yapılar içerisindeki ağırlığının artması - Türkmen bölgelerinin korunması ve askerî olarak güçlendirilmesi - Terör örgütlerinin Türkmen bölgelerindeki etkinliği ve kontrolünün kısıtlanması - Türkmenlerin askerî gücünün artışı ile paralel olarak siyasi ve idari etki ve yetkilerinin artması
Ekonomik Durum	Türkmenlerin özellikle Kerkük ve çevresindeki petrol kaynaklarından yararlanma potansiyeline sahip olmaları: - Bölgede ekonomik faaliyetlerinin ve iş fırsatlarının artma olasılığı, - Bölgesel güvenlik sorunları ve siyasi istikrarsızlık gibi dış faktörler, - Bölgesel ve ulusal düzeydeki daha büyük etnik gruplar tarafından domine edilen piyasalarda rekabet etmek zorluğu	Türkmenlerin ekonomik kalkınma ve daha iyi yaşam standartlarına ulaşma konusunda motivasyon sahibi olmaları - Küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulması ve tarım sektöründeki faaliyetler, - Ekonomik çeşitliliği ve kendi kaderini tayin etme arzuları	- Türkiye'nin Irak'ta yaptığı yatırımlar ve ticaret iş birliklerinde Türkmenlerin aldığı rol - Toprak sahibi olan Türkmenlerin ülkedeki ekonomik gelişimden aldıkları pay

Tablo 5.1. (devam) Türkmenlerin Fırsat ve İsteklilik Kuramı Kapsamında Değerlendirilmesi

Sosyal ve Kültürel Durum	- Kendi dillerini ve geleneklerini koruma ve geliştirme fırsatlarına sahip olmaları, - Eğitim sistemi, medya ve sanatsal faaliyetler aracılığıyla Türkmen dili ve kültürünü teşvik etme imkânları, - Türkmen dilinin, bazı okullarda öğretilmesi ve yerel medya kuruluşları tarafından kullanılması, - Sınırlı kaynaklar ve genel toplumsal çatışmaların yarattığı imkânsızlıklar	Türkmen topluluğunun, kültürel mirasını koruma ve tanıtma konusunda istekliliği: - Yerel düzeyde Türkmen dilinde eğitim veren okulların ve Türkmen kültürünü yansıtan medya yayınlarının varlığı, - Türkmen toplumunun kendi kültürel kimliğini koruma ve geliştirme konusundaki isteği,	- Türkçe eğitim veren okulların açılması ve sayılarının artması - Türkmen Eğitim Müdürlüğü'nün kurulması - Türkmenlerin kullandığı Türkçenin Türkmenlerin yoğun olduğu bölgelerde resmi dil olarak kullanılması - Türkmen sivil toplum örgütlerinin sayısının artması, etkinliklerin ve faaliyet alanlarının genişlemesi - Önemli milli Türkmen günlerinin resmi olarak tanınması - Türkmenlere ait simge, sembol, işaret, resim gibi kültürü yansıtan unsurların özgürce kullanılması
--------------------------	--	--	---

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2003 sonrası siyasal süreçte, Türkmenler, Irak'ın kurucu unsurlarından biri olmalarına rağmen yönetsel pozisyonlar elde edememişlerdir. Irak'ta cumhurbaşkanlığı Kürtlere, başbakanlık Şii Araplara, parlamento başkanlığı ise Sünni Araplara verilmiş Türkmenler gibi diğer etnik, dini ve mezhebi gruplar yönetsel yapıdan dışlanmıştır. Siyasi durum açısından, dezavantajlı topluluklar genellikle kısıtlı fırsat ortamına sahip olup siyasi temsil ve katılım imkânları sınırlıdır. Bu, seçim bölgelerinin yapısı, oy kullanma haklarına erişimdeki engeller veya siyasi partilerin yeterince temsil etmemesi gibi faktörlerle ilişkilidir. Türkmenler, yasal ve hukuki olarak bir azınlık toplumu olmamalarına rağmen Irak'taki azınlık topluluklarının ötesinde bir dezavantaj durumu yaşamıştır.

Askerî durum açısından, askerî hizmete katılım bazı topluluklar için zor olabilir. Bu, resmi veya gayri resmi ayrımcılık politikaları, dil engelleri, belirli etnik veya dini gruplara yönelik önyargılardan kaynaklanabilir. Dezavantajlı toplumların

askerî akademilere kabulü veya yüksek rütbeli pozisyonlara yükselmesi engellenebilir. Dezavantajlı toplumlar, askeriye veya güvenlik güçlerine katılmaya karşı farklı tutumlar sergileyebilir, kendi topluluklarının maruz kaldığı adaletsizliklere tepki olarak askerî hizmetten kaçınabilir veya bu tür kurumlara karşı güvensizlik duyabilirler.

Fırsat ve İsteklilik Ön Kuramının ekonomik ve sosyal durum analizine göre, dezavantajlı toplumlar iş piyasasında ve ekonomik gelişimde önemli engellerle karşılaşabilir. Bu engeller, eğitimdeki eşitsizlikler, işe alım süreçlerindeki ayrımcılık veya iş kurma ve krediye erişimdeki zorluklar olabilir. Türkmenler gibi dezavantajlı topluma mensup bireyler, aynı niteliklere sahip olmalarına rağmen iş başvurularında çoğunluk topluluklara kıyasla daha az tercih edilebilir veya daha düşük ücretlerle işe alınabilirler. Ancak bu gruplar arasında yüksek bir girişimcilik ruhu ve kendini geliştirme arzusu da görülebilir, bu motivasyon mevcut ekonomik engeller ve sosyal önyargılar nedeniyle baskılanabilir. Bu noktada sosyal entegrasyon ve toplumsal katılım da bu topluluklar arasında farklılık göstermekte, bazı bireyler ve gruplar aktif olarak topluma katılırken diğerleri önceki tecrübeler veya toplumsal dışlanma nedeniyle daha çekingen olabilmektedir.

Irak, etnik ve dini olarak farklı kimliklerin, kültürlerin, siyasal ve sosyal yapıların bir arada bulunduğu bir ülkedir. 2003'ten sonra yapılan bir nüfus sayımı olmamasına rağmen Irak'taki nüfusun yarıdan fazlasının Şii'lerden oluştuğu genel kabul görür. İran'ın velayeti fakih anlayışı ve "devrim ihracı" politikası, Irak'taki Şii gruplar arasındaki rekabeti ve ABD ile İran'ın hegemonya mücadelesini etkilemiştir. Bu durum, özellikle Şii milis gruplar ve siyasi partiler üzerinde İran'ın nüfuzunu güçlendirerek Irak siyasetinde belirleyici bir rol oynamasına yol açmıştır. 2003 yılı, Irak'ın modern tarihinde en önemli dönüm noktalarından biri olup ABD ve müttefiklerinin işgali ve Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle, ülkenin siyasi yapısı temelden sarsılmıştır. Bu dönem, Sünni hâkimiyetinin sonunu işaret ederken Şii ve Kürt nüfusun siyasi arenada daha etkin bir rol almasını sağlamıştır. Saddam Hüseyin'in Baas rejiminin yıkılması, önceden marjinalize edilmiş gruplar için yeni siyasi ve sosyal olanakların kapılarını aralamıştır.

2003 ABD işgali, Irak'ın toplumsal yapısındaki kırılanlıkları su yüzüne çıkarmış ve ülkede yeni bir siyasi yapı inşa edilirken federal bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu yeni yapı, daha önce güçlü merkezi otoriter sistemle yönetilen Irak toplumunda boşluklar, belirsizlikler ve çekişmeler yaratmıştır. Bireyler, Iraklı

kimliklerinden ziyade aşiret, etnik veya dini grup üyeliği ya da coğrafi bölgeye dayalı kimlik tanımlamaları yapmaya başlamıştır.

2003 işgali sonrası, uzun süre iktidardan uzak kalan Şiiler için bir dönüşüm başlatmış ve Şii liderler ve partiler, ülkenin yeniden yapılanmasında ve siyasi süreçlerin şekillenmesinde önemli roller oynamıştır. Bu dönemde, Türkmen toplumu, etnik ve mezhepsel kimliklerinin kesiştiği bir pozisyonda kalmıştır. Sünni ve Şii Türkmenler, yeni siyasi yapıda temsil ve etkinlik arayışına girmiş ve farklı politik pozisyonlar almıştır. Mezhepsel çatışmalar ve güç mücadeleleri, Türkmenler için geçişken bir politik manzara oluşturmuştur. Aynı zamanda, artan siyasi hareketlilik ve temsil fırsatları ortaya çıkmıştır.

Öte yandan uluslararası ve bölgesel dinamiklerin değişimi, Türkmenlerin siyasi ve toplumsal konumlarını etkilemiştir. Türkmenler, hem iç hem de dış politikada yeni ittifaklar arayışına yönelmiştir. İran ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin Irak politikaları, Türkmenlerin stratejik konumlarını etkilemiştir. Özellikle Türkiye'nin Türkmenlerle olan tarihi ve kültürel bağları, bu etkileşimde önemli bir rol oynamıştır. Türkmen toplumu, Irak'ta devamlılıklarını sağlamak için kimlik, güvenlik ve siyasi temsil konularında yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalmıştır.

Irak'taki federal yapı içinde, Kürtler kuzeyde özerk bir yönetim oluşturmuştur. Bu durum, Türkmenlerin yaşadığı bölgelerdeki siyasi ve toplumsal durumu da etkilemiştir. Türkmenler, merkezi yönetim yapısı ve Şii partiler ile ittifaklar kurarak siyasi katılımı ileriye kaydetmiştir. Ancak bu ittifaklar, Türkmenler için zorlukları da beraberinde getirmiş, Şii politik gündem içinde Türkmen toplumunun ihtiyaç ve endişelerinin yeterince ele alınması ve giderilmesi konusunda çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır.

Türkmenlerin Irak'taki siyasi konumu, Dava Partisi veya Sadr Hareketi gibi büyük Şii partilerle stratejik ittifakları sayesinde güçlenmiştir. Bu ittifaklar, sadece dini kimlik üzerine değil politik etki, kaynak tahsisi ve toplumsal hakların korunması gibi pragmatik düşüncelerle yönlendirilmiştir. Bu sayede Türkmenler, ulusal politikada seslerini duyurma imkânı bulmuş ve etki üretmiştir. Türkmenlerin aldığı siyasi, sosyal ve idari pozisyonlar, sadece Türkmen toplumunu değil, ulusal seçimleri, siyasi blokları, ittifakları ve özellikle karma etnik ve mezhepsel nüfuslara sahip bölgelerdeki bölgesel dinamikleri etkilemiştir.

Kerkük, Musul, Diyala, Selahaddin gibi bölgelerde Türkmenlerin politik duruşu, yerel yönetime, kaynak dağılımına ve topluluklar arası ilişkilere etki

etmiştir. Bu bölgeler, çeşitli etnik ve mezhepsel grupların kesiştiği, tarihsel olarak hem çatışma hem de iş birliği alanları olmuştur. Türkmenlerin bu bölgelerdeki politik duruşu, geniş ulusal mezhepsel iklimin bir mikrokosmosu olarak işlev görmüştür.

2003 sonrası Irak siyasetinde Türkmenlerin yeri ve durumu, etnik ve mezhepsel gerilimlerin yükseldiği bir dönemde, hem siyasi istikrarın sağlanması hem de etnik gruplar arasında adil bir temsili oluşturulması açısından önemli hâle gelmiştir. 2005'teki ilk seçimler, Şii grupların zaferi olarak görülürken Türkmenlerin siyasi temsili açısından da bir dönüm noktası olmuştur. 2010 seçimlerinde, Şii gruplar arasındaki bölünmeler ve Sünni toplulukların daha aktif rol alması dikkat çekmiştir. Bu dönemde, Nuri el-Maliki'nin başbakan olarak devam etmesi, Şii siyasi gücünün devamlılığını simgelerken etnik ve mezhepsel gerilimleri artırmıştır. Türkmenler, siyasi rollerini güçlendirmeye çalışmış ancak Arap-Kürt yapıları arasındaki çekişmeler ve toprak anlaşmazlıkları, Türkmen temsili zorlaştırmıştır. 2010 seçimlerinde, farklı büyük listelerle seçime katılan Türkmenler, 2003 sonrası en yüksek temsil seviyesine ulaşmış ve 12 milletvekili ile 3 bakanlık elde etmiştir. Türkmen siyasi temsilcilerin, milli kimlik üzerinden ortak strateji belirlemesi, temsil oranını yükseltmiştir. 2014 seçimleri döneminde, IŞİD'in yükselişi, Irak'ın siyasi ve güvenlik yapısını derinden sarsarken Türkmenlerin siyasi katılımını zorlaştırmıştır. Etnik ve mezhepsel çatışmalar, Türkmen bölgelerindeki seçim sonuçlarını etkilemiştir. IŞİD nedeniyle yoğun Türkmen göçünün yaşanmasının yanı sıra düşük seçim katılımı, etnik ve mezhepsel aidiyetin siyasi tercihleri nasıl şekillendirdiğinin bir göstergesi olmuştur.

Bu noktada Türkmenler, siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki ve medeni haklarını elde etmek ve korumak için sürekli bir mücadele içerisinde olmak durumunda kalmıştır. Özellikle Kerkük, Musul, Diyala ve Selahaddin gibi bölgelerde Türkmenlerin politik duruşu, etnik ve mezhepsel dinamiklerin siyasi yönelimleri ve seçim sonuçlarını nasıl etkilediğini göstermiştir. 2014 sonrasında, Türkmen temsiliinde bir düşüş gözlemlenmiştir. IŞİD'in yükselişiyle Irak'ın siyasi ve güvenlik yapısı zorlanmış, Türkmenlerin siyasi katılımı etkilenmiştir. 2014 seçimlerinden sonra, Başbakan Haydar el-Abadi dönemi, özellikle IŞİD'e karşı mücadelede kritik olmuştur. Bu dönemde, Ayetullah Ali es-Sistani'nin IŞİD'e karşı cihad ilan etmesi ve Şii milis grupların yükselişi, Türkmenlerin stratejik ve siyasi tercihlerini etkilemiş, özellikle Telafer, Tuzhurmatu ve Kerkük gibi bölgelerde,

Türkmenler Şii gruplarla derin ittifaklar kurmuştur. Ayetullah Ali es-Sistani'nin cihat fetvasıyla birçok Türkmen, Haşdi Şaabi oluşumu içinde yer almış ve Şii milislerle birlikte hareket etmiştir. Türkmenlerin milli kimliklerini ön planda tutmalarına rağmen mezhepsel farklılıkların belirginleştiği görülmüştür.

2018 Seçimleri, Şii gruplar arasındaki rekabet ve iç çekişmelerin arttığı bir dönemi temsil etmiştir. Bu seçimlere Şii büyük partilerin ayrı ayrı girmesi ve bazı grupların kendi içinde bölünmesi, çıkar odaklı yönelimleri göstermiş ve Türkmenler Şii grupların iç çekişmelerinden etkilenmiştir. IŞİD'in etkisinin azalması ve Şii milis grupların etkinlik kurma çabaları, Türkmenlerin siyasi, sosyal, idari ve hukuki haklarının göz ardı edilmesine yol açmıştır. Diğer taraftan 2018 seçimlerinde, Türkmenlerin farklı vilayet ve listelerden 10 milletvekili elde etmesi ve Kerkük'te ortak bir liste ile seçimlere girmesi, milli kimlik unsuru üzerinden hareket ettiklerini göstermiştir. Türkmenlerin Kerkük'te ortak bir liste kurması ve siyasette milli kimlik unsurunu ön plana çıkarması, farklı yapılar içerisinde yer almanın bir çıkar oluşturmadığı anlayışını ortaya koymuştur. Ancak 2018'den sonraki hükûmet kurulumunda Türkmenlere herhangi bir temsil hakkı sunulmamış kabinede yer verilmemiştir. Bu durum, Türkmenlerin milli kimlik üst kimliği olarak kabul edilmesine rağmen Irak siyasi yapısının, Türkmenleri istikrarlı bir biçimde milli kimlik üzerinden bir aktör hâline getirmeyi reddettiğini göstermektedir. 2003 sonrası oluşturulan ve Irak açısından kemikleşmiş Kürt-Sünni Arap-Şii Arap denkleminde Türkmenlere yer açılmamıştır.

Türkmenler genellikle beklenen seçim performansını gösterememiş ve temsil hakkına kavuşamamıştır. Daha önceki bölümlerde detayları verildiği üzere 2010'dan itibaren parlamentodaki milletvekili sayısında artış olmamış, yerel siyasette de geriye gidilmiştir. Türkmenler, Sünni Araplar, Kürtler ve Şii Araplar arasında sıkışıp kalmış ve geçici taktik ittifaklar yapmak zorunda kalmıştır. Bu durum, Türkmenleri ilişkiye girdikleri gruplar için güvenilmez hâle getirmiş ve her bir grup Türkmenlerden kendi çıkarları ölçüsünde yararlanmıştır.

Öte yandan Türkmenlerin yaşam alanları, çeşitli çatışma dinamiklerini beraberinde getirmektedir. Türkmenlerin yaşadığı bölgeler, etnik ve mezhepsel olarak farklı toplulukların bir arada bulunduğu, petrol bölgelerini içeren ve merkezi hükûmet ile IKBK arasındaki mücadelenin ana çarpışma noktası olan coğrafyalardır. Türkmen yerleşim bölgeleri ve ihtilafli bölgeler büyük oranda

örtüşmekte, bu da Türkmenlerin çatışmaların ortasında kalmasına ve pozisyon almaya zorlanmasına neden olmaktadır.

Türkmenlerin silahlı bir güce sahip olmamaları, coğrafi olarak bölünmüş olmaları ve liderlik sorunu, onları IŞİD tehdidine karşı korumasız bırakmıştır. Telafer, Musul ve Tuzhurmatu gibi bölgelerde yaşayan Türkmenler, hem IŞİD'in saldırılarına hem de Irak Ordusunun operasyonlarına maruz kalmıştır. Bu durum, Türkmenlerin Irak'taki gelişmelerden zarar gören taraf olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkmenler, Irak'taki politik ve toplumsal gelişmeler karşısında zorlu bir durumla karşı karşıya kalmış ve etnik, mezhepsel ve siyasi açıdan karmaşık bir dönemden geçmişlerdir.

2014 sonrasında Türkmen temsilindeki düşüş, Irak'taki genel siyasi ve güvenlik durumu ile de bağlantılıdır. Bu dönemde özellikle terör örgütü IŞİD'e karşı mücadele Irak açısından kritik bir süreç olmuştur. Bu süreçte Türkmenlerin siyasi katılımı zorlaşırken, Türkmen bölgelerindeki etnik ve mezhepsel çatışmalar, Türkmenlerin siyasi, idari ve güvenlik durumunu da etkilemiştir. Türkmenler, IŞİD tehdidine karşı kendi bölgelerini savunmak için Haşdi Şaabi içinde özel Türkmen birimleri kurmuştur. Bu birimler, özellikle Telafer ve Tuzhurmatu gibi stratejik bölgelerde Türkmenlere kendi güvenliklerini sağlama fırsatı sunmuştur. Ancak, Türkmen silahlı grupları genellikle yeterli askerî destek ve tanınmadan yoksun kalmıştır.

Türkmenler, Irak'taki çatışmalardan çok yönlü olarak etkilenirken çatışmaların doğrudan hedefi hâline de gelmiştir. Türkmenlerin yaşam alanları, IŞİD tehdidi ve merkezi hükûmet ile IKBY arasındaki mücadele nedeniyle çatışmaların ortasında kalmıştır. Özellikle IŞİD terörü, Şii Türkmenleri doğrudan hedef hâline getirirken Sünni Türkmenleri de zor durumda bırakmıştır. Türkmenlerin silahlı bir güce sahip olmamaları, coğrafi olarak bölünmüş olmaları ve liderlik sorunları, onları IŞİD tehdidine karşı korumasız hâle getirmiştir.

Bu durum, Türkmenlerin güvenliğinin yanı sıra siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının elde edilmesi ve kullanılmasının önüne geçmiştir. Türkmenlerin siyasi ve toplumsal konumları, “fırsat ve isteklilik” ön-kuramsal çerçevesi altında değerlendirildiğinde, mezhepsel kimlik doğrultusunda çıkar odaklı bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Türkmenler, siyasal alanla sınırlı olarak Şii siyasi partilerle ittifak yapmakla birlikte, bu durum toplumsal, sosyal ve kültürel düzeyde milli öğelerin baskın olduğu bir süreci yansıtmaktadır. Türkmen siyasi partileri, Şii

mezhebi üzerinden değil Türkmen milli kimliği üzerinden hareket etmekte ve Türkmen milli sembollerini kullanmaktadır. Türkmenler, hem siyasi hem de askerî olarak, Irak'taki karmaşık ve zorlu ortamda milli kimliklerini korumaya çalışmışlardır.

2003 yılı öncesinde baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalan Türkmenler, 2003 sonrasında ise siyasetten dışlanma ve geri plana atılma sürecine geçiş yapmıştır. Bu süreçte varlıklarını korumak ve haklarını savunmak amacıyla büyük Şii yapılar ile ittifaklar kuran Türkmenler, siyasi temsil dışında pek çok sorunla da mücadele etmektedirler. 2003 Irak işgalinden sonra Türkmenler için siyasi partiler kurma ve seçimlere katılma yolları açılmış ancak büyük Kürt ve Arap partileriyle rekabet Türkmenlerin siyasi etkinliklerini sınırlamıştır.

Irak'ın etnik ve mezhepsel dinamikleri, Türkmenlerin siyasi pozisyonlarını etkileyen önemli bir faktör olup özellikle Kerkük gibi kritik bölgelerde yaşanan etnik ve mezhepsel gerilimler Türkmenlerin güvenliğini tehlikeye atmıştır. Türkmenler, Araplar ve Kürtler arasındaki rekabetin ortasında kendi varlıklarını sürdürmeye çalışmakta ve uzun yıllardır güvenlik endişeleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle Kerkük ve çevresinde Türkmenlerin ortak bir duruş ve tavır sergilediği görülmektedir.

İŞİD sürecinde yaşanan yıkım, toparlanma hâlinde olan Türkmenler için yeni bir darbe olmuştur. Türkmen bölgelerinin yeniden inşa ve geliştirilmesi çabaları düzensiz olup, bazı alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilirken bazı alanlarda geri kalmışlık açık bir biçimde gözlemlenmektedir. Türkmenler için kaliteli eğitime erişim sürekli bir sorun oluşturmaktadır, bazı bölgelerdeki okullar ve eğitim kurumları yeterli kaynaklara sahip değildir. Bu durum, Türkmenlerin iş piyasasında rekabet yeteneklerini etkilemektedir.

Türkmenlerin kültürel uygulamaları, dini inançları, tarihsel deneyimleri ve etnik gelenekleri arasında bir köprü görevi görmektedir, bu uygulamalar topluluk kimliklerini tanımlamanın yanı sıra miraslarını korumak ve dini bağlılıklarını ifade etmek için de önemlidir.

Irak'taki Türkmenler, topluluk içi bağların yanı sıra ülke içi dinamiklerden, bölgesel ve uluslararası jeopolitik gelişmelerden de etkilenmektedir. İşgalin yanı sıra Türkiye ve İran gibi ülkelerle etnik, dini, kültürel, tarihi, coğrafi ve siyasi bağlar da Türkmenlerin Irak'taki konumunu etkilemekte ve siyaset yapış biçimini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, Türkmenlerin politik, sosyal ve ekonomik

durumları, hem iç hem de dış faktörlerin karmaşık etkileşimi altında şekillenmektedir.

Sonuç olarak Türkmenler, Irak'taki çatışmalardan çok yönlü etkilenmekte ve bu durum Türkmenlerin güvenliğinin yanı sıra siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel haklarının elde edilmesi ve kullanılmasının önüne geçmektedir. Türkmenlerin Irak'taki politik ve toplumsal konumları, karmaşık ve zorlu bir durumu yansıtmakta ve etnik, mezhepsel ve siyasi açıdan zorlu bir süreçte sahiptir. 2003 sonrasında Türkmenler Irak'taki mevcut fırsatları olabildiğince pragmatik ve rasyonel bir şekilde değerlendirmiş, bunu yaparken mezhepsel aidiyeti bir araç olarak kullanmış ve nüfus, coğrafya gibi dezavantajlarına rağmen ulusal kimliğini muhafaza etmeyi başarmıştır.

Bu örnek bundan sonraki akademik çalışmalar için oldukça ilham vericidir. Zira mezhepsel kimliğin etnik grupları böldüğü ve onların ulusal birliğine zarar verdiği argümanının dışında yeni bir yaklaşım getirmektedir.

KAYNAKLAR

Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.

- Abbas, H. (2017). The Myth and Reality of Iraq's al-Hashd al-Shaabi (Popular Mobilization Forces): A Way Forward, *Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)*, Amman.
- Abedin, M. (2019). *Iran Resurgent The Rise and Rise of the Shia State*, London: Hurst & Company.
- Abualaitaam. (b.t.). Müesseset Yetim el-Hayriy [Veri dosyası]. <http://www.abualaitaam.org/> adresinden erişildi.
- ACE The Electoral Knowledge Network. (2005). Iraqi Constitution [Veri dosyası]. <https://aceproject.org/ero-en/regions/mideast/IQ/Full%20Text%20of%20Iraqi%20Constitution.pdf/view> adresinden erişildi.
- Acun, C. (2009). *Irak'ta İsyanın Haritası: Silahlı Gruplar*, Ankara: SETA Yayınları.
- Acun, C. (2014). Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD), *SETA Perspektif*, Sayı:53.
- Ahewar. (2008). İntihabat Tayyar el-İslah el-Vatani [Veri dosyası]. <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=136623&r=0> adresinden erişildi.
- Ahewar. (2015). Dirasa Vakı el-Ahzaab el-Siyasiye el-İrakiye ve Bunyetuha Kable ve Bada İkrar Kanun el-Ahzaab el-İraki Lisenet [Veri dosyası]. <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=530103&r=0> adresinden erişildi.
- Al- Akhbar. (2008). Kısas Tefekuk el-İtilaf... vel İhtirab eş-Şii [Veri dosyası]. https://al-akhbar.com/Home_Page/170502 adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2004). The UN's decline: Timeline [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com/news/2004/3/16/the-uns-decline-timeline> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2008). Five killed in Iraq suicide attack [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com/news/2008/8/23/five-killed-in-iraq-suicide-attack> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2008). İntihabat el-İrak el-Kutel el-Faize ve Ebraz el-Hasirin [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2018/5/19/%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%AA%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%A7%D8%A6%D8%B2%D8%A9-%D9%88%D8%A3%D8%A8%D8%B1%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%A7%D8%B3%D8%B1%D9%8A%D9%86> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2011). Iraqi leaders reach deal on cabinet reduction [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com/news/2011/7/30/iraqi-leaders-reach-deal-on-cabinet-reduction> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2011). Tensions flare in Iraq rallies [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com/news/2011/2/25/tensions-flare-in-iraq-rallies> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2017). Baghdad: Iraqi forces in full control of Kirkuk [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/16/baghdad-iraqi-forces-in-full-control-of-kirkuk> adresinden erişildi.

- Al Jazeera. (2018). Iraq: Election results within two days, turnout at record low [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com/news/2018/5/13/iraq-election-results-within-two-days-turnout-at-record-low> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2021). Shia leader Grand Ayatollah Mohammed Saeed al-Hakeem dies in Iraq [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/3/one-of-iraqs-most-influential-shia-clerics-dies-at-85>, adresinden erişildi.
- Al Kasım, Adnan F. (b.t.). *Tatavur Hareket el-İctihad İndel Şia el-İmamiye*. Lübnan: Mustafa Üniversitesi.
- Al Qarawee, Harith H. (2014). *Iraq's Sectarian Crisis a Legacy of Exclusion*. Carnegie Middle East Center.
- Al Shriazi. (2015). Seyid Şuheda Lil-Tanmiye el-Başeriye Tunefiz Barnamecuha es-Senevi [Veri dosyası]. <http://www.alshirazi.net/news/news/ramathan1436/26.htm> adresinden erişildi.
- Alaaldin, R. (2018). Sectarianism, Governance, and Iraq's Future, *Brookings Doha Center Analysis Paper*, No:24.
- Alaca, M. (2019). ABD Irak'lı Şii Milis Gruplara Neden Baskı Yapıyor?. *ORSAM*.
- Al-Aloosy, M. (2022). Rethinking Ayatollah al-Sistani's Power in Iraq. *Gulf International Forum*. 15 Mart 2022 tarihinde <https://gulfif.org/rethinking-ayatollah-al-sistanis-power-in-iraq/> adresinden erişildi.
- Alami, M. (2018). What Future For Iraq's PMU, *King Faisal Center For Research and Islamic Studies/Dirasat*.
- Al-araby. (2019). Hilafat Tuhedid Bi-Tefekuk Ahed Ebraz el-Ehzaab el-Siyasiye el-İrakiye [Veri dosyası]. <https://www.alaraby.co.uk/politics/2019/3/29/%D8%AE%D9%84%D8%A7%D9%81%D8%A7%D8%AA-%D8%AA%D9%87%D8%AF%D8%AF-%D8%A8%D8%AA%D9%81%D9%83%D9%83-%D8%A3%D8%AD%D8%AF-%D8%A3%D8%A8%D8%B1%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D8%B2%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%8A%D8%A9> adresinden erişildi.
- AlarabyTv_News. (2017, 16 Mayıs). Lil Haberi Bakiyye Haritat el-Ahzaab Siyasi Fil Irak [Video dosyası]. https://www.youtube.com/watch?v=FJ2x3_-mXv4&t=261s.
- Albodairi, M. A. vd. (2017). *Understanding Karbala*. London: The Mainstay Foundation.
- Al-Gabjee. (2020). El-Ata Kültür ve Kalkınma Vakfı [Veri dosyası]. <http://alqabjee.blogspot.com/> adresinden erişildi.
- Algar, H. (2004). *Merci-i Taklid* (2004), DİA, Cilt: 29.
- Al-ghadeer. (2014). Mufadiyel Uliye Lil-İntihabat fil-İrak Tulin Netecayic İntihabat [Veri dosyası]. <https://alghadeer.tv/news/detail/14260/> adresinden erişildi.
- Al-ghadeer. (2015). Muaseset Gadir el-Hayriye [Veri dosyası]. <http://www.al-ghadeer.org/subject.php?id=183> adresinden erişildi.
- Al-Hakeem. (2022). Office of Grand Ayatollah Sayyid Mohammed Saeed [Veri dolaşımı]. <https://www.alhakeem.com/en/page/5> adresinden erişildi.
- Al-hassanain. (2013). Bin Akil Aliyhma Selam [Veri dosyası]. <http://alhassanain.org/arabic/?com=content&id=2058> adresinden erişildi.

- Al-haydari. (b.t.). Nubza an Hayatuhu [Veri dosyası]. <http://alhaydari.com/ar/about/> adresinden erişildi.
- Al-hikmeh. (b.t.). Müseset el-Hikme [Veri dosyası]. <https://alhikmeh.org/> adresinden erişildi.
- Ali, A. (2014). *Iraq's 2014 National Elections*. Institute for the Study of War.
- Al-Kaabi, Q. (2020). *Iraq 'Shrine Factions' Look To Peel Away From Hashd Al-Shaabi*. Rudaw.
- Al-khaleejonline. (2020). Yasirun Li-Esabi... Keyfe Yahyi eş-Şia Arbainiyetul Huseyin? [Veri dosyası]. <https://alkhaleejonline.net/%D9%85%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%B9/%D9%8A%D8%B3%D9%8A%D8%B1%D9%88%D9%86-%D9%84%D8%A3%D8%B3%D8%A7%D8%A8%D9%8A%D8%B9-%D9%83%D9%8A%D9%81-%D9%8A%D8%AD%D9%8A%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D9%8A%D8%B9%D8%A9-%D8%A3%D8%B1%D8%A8%D8%B9%D9%8A%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B3%D9%8A%D9%86%D8%9F> adresinden erişildi.
- Al-Kifae, F. (2010). The role of the Hawza of Najaf and Ayatollah Ali al-Sistani in restructuring the Iraqi governance system in post-Baathist Iraq (Master's Thesis). American University in Cairo.
- Almada Paper. (2018). Hizbul Dava Yeteraca 20 Makaden... ve Meclis el-Ala Ekbarul Hasirin fil Barlaman el-Mukbil [Veri dosyası]. <https://almadapaper.net/view.php?cat=210675> adresinden erişildi.
- Al-Monitor. (2021.). Grand Ayatollah Hakim's passing affects Iraqi Shiite politics [Veri dosyası]. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/grand-ayatollah-hakims-passing-affects-iraqi-shiite-politics> adresinden erişildi.
- Al-Qarawee, H. H. (2018). The 'formal' Marja': Shi'i clerical authority and the state in post-2003 Iraq, *British Journal of Middle Eastern Studies*. 26 Şubat 2022 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/epub/10.1080/13530194.2018.1429988?needAccess=true> adresinden erişildi.
- Al-qatrah. (2011). Ma Rayu Semahatukum fi Merci eş-Şeyh Vahid el-Hurasani [Veri dosyası]. <http://www.alqatrah.net/an1692> adresinden erişildi.
- Alramli, T., Hadeed, W., & Mundher, Z. A. (2022). A Model for Investigating the Iraqi Politics During the Elections. *AL Rafdain Engineering Journal*.
- Alrebh, Abdullah F. (2021). Will Sistani be the Last Legend? The Challenge of succession and the future of the Marj'aiyyah. *The Middle East Institute*.
- Alshamary, M. (2022). Iraqi Elections 2021: Independents and New Political Parties. *Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.*,
- Al-shirazi. (2014). Munazamat Seyid eş-Şüheda Aleyhuselam Lil-Tenmiye el-İctimaiye [Veri dosyası]. <http://www.alshirazi.net/news/news/ramathan1435/16.htm> adresinden erişildi.
- Al-Shuhada, K. S. (2019). *Stanford University Center for International Security and Cooperation*.
- Al-yatem. (b.t.). Muaseset Ebu Zehra el-Hayriye Tezur Fari Meseset Yetim el-Hayriye Fil Divaniye [Veri dosyası]. <http://alyatem.net/archives/11370> adresinden erişildi.
- Amanat, A. (1988). "In Between the Madrasa and the Marketplace: The Designation of Clerical Leadership in Modern Shi'ism", Authority And Political Culture in Shi'ism, edt. Arjomand, Said Amir, New York: State University of New York Press.
- Amnesty International. (2014). Iraq: Absolute impunity: Militia rule in Iraq. [Veri dosyası]. <https://www.amnesty.org/en/documents/mde14/015/2014/en/> adresinden erişildi.

- Anadolu Ajansı. (2013). Maliki Karşısı Sünni ve Şiiler Namazda Buluştu [Veri dosyası]. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/maliki-karsiti-sunni-ve-siiler-namazda-bulustu/289032> adresinden erişildi.
- Anadolu Ajansı. (2014). Irak ordusundan Şii merkezlerine saldırı [Veri dosyası]. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ordusundan-sii-merkezlerine-saldiri/145921> adresinden erişildi.
- Anadolu Ajansı. (2014). Irak'ta Seçim Sonuçları Açıklandı [Veri dosyası]. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ta-resmi-secim-sonuclari-aciklandi/158389> adresinden erişildi.
- AP. (2021). Shiite powerhouse al-Sistani helped shape today's Iraq [Veri dosyası]. <https://apnews.com/article/iraq-ali-al-sistani-pope-francis-saddam-hussein-59818e71b874766877b951f332bfeb8b> adresinden erişildi.
- Arabi 21. (2018). Harita Tevzi Makaid Barlamanil Irak el-Cedid... Kem Lil-Sünne [Veri dosyası]. <https://arabi21.com/story/1095073/%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%B7%D8%A9-%D8%AA%D9%88%D8%B2%D9%8A%D8%B9-%D9%85%D9%82%D8%A7%D8%B9%D8%AF-%D8%A8%D8%B1%D9%84%D9%85%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%AF%D9%8A%D8%AF-%D9%83%D9%85-%D9%84%D9%84%D8%B3%D9%86%D8%A9-%D8%A3%D8%B1%D9%82%D8%A7%D9%85> adresinden erişildi.
- Arjomand, S. A. (2016). *Sociology of Shi'ite Islam Collected Essays*. Leiden: Brill.
- Armajani, J. (2020). *Shia Islam and Politics: Iraq, Iran and Lebanon*, London: Lexington Books.
- Aron, R. (1967). *Peace And War: A Theory Of International Relations*. New York: Doubleday & Company.
- Aslan, A. ve Ağcan, M. A. (2009). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Avcu, A. (2020). *İslam'ın İlk Marjinalleri Gulat-ı Şia*, Ankara: Fecr Yayınevi.
- Ayhan, V. (2010). 7 Mart 2010 Irak Seçimleri Öncesi Şii Kökenli Parti ve Seçmenlerin Politik Davranışlarının Analizi, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:2, Sayı: 15.
- Azimli, M. (2005). İlk Şii Halife Ubeydullah el-Mehdî ve Fatımî Halifeliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, sayı: 1 (2005), 60-69.
- Aziz, T. M. (1993). The Role of Muhammad Baqir Al-Sadr in Shii Political Activism in Iraq from 1958 to 1980, *Int. J. Middle East Studies*, 25 (1993), 207.222.
- Bahar. (b.t.). Müesseset Bahril Ulum el-Hayriye [Veri dosyası]. <http://www.bahar.iq/> adresinden erişildi.
- Barnes, D. (2011). Iraq's post-election political dynamics: Pressing Concerns and Conflicting Agendas. *UNISCI Discussion Papers*, pp. 95-120.
- Bashaer. (b.t.). Munazamat Beşayir el-İrakiye [Veri dosyası]. <http://www.bashaer-iq.org/> adresinden erişildi.
- Baştürk, L. vd. (2013). Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu. *SETA Rapor*.
- BBC News. (2014). Iraq conflict: Shia cleric Sistani issues call to arms [Veri dosyası]. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27834462> adresinden erişildi.
- BBC. (2017). Kerkük, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ndeki bağımsızlık referandumuna katılacak [Veri dosyası]. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41082293> adresinden erişildi.

- Beehner, L. (2006). U.S. Intervention in Iraqi Politics. *Council on Foreign Relations*. 6 Şubat 2022 tarihinde <https://www.cfr.org/backgrounder/us-intervention-iraqi-politics> adresinden erişildi.
- Biden, J. R. ve Gelb, L. H. (2006). Unity Through Autonomy in Iraq. *The New York Times*.
- Bigpara Hürriyet. (2004). Irak'taki Şiiler'den Bremer'e tepki [Veri dosyası]. https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/irak-taki-siiler-den-bremer-e-teпки_ID480403/ adresinden erişildi.
- Bozkuş, M. (2002). Bahailiğin ARKA PLANI VE Söylemi Üzerine Bir Değerlendirme (Sivas Örneği), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI/II, 139-156.
- Boztemur, R.(2013). Arap İsyanı, 1916-1918 / The Arab Revolt, 1916-1918. *Mülkiye Dergisi* 35. ss. 61-80.
- Brossi, A. (2022). Les Milices Chiites Et Daech, Les Deux Visages De La Violence En Irak, *Centre Français De Recherche Sur l'Irak (CFRI)*.
- Buratha News. (2020). Siret İlim... eş-Şehid Muhammed Bakır es-Sadr [Veri dosyası]. <http://burathanews.com/arabic/articles/348287> adresinden erişildi.
- Büyüksaraç, G. B. (2017). Trans-border Minority Activism and Kin-state Politics: The Case of Iraqi Turkmen and Turkish Interventionism. *Anthropological Quarterly*.
- Cabbar, F. (2004). *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş*, Çev: Hikmet Halis, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cabir, S. ve Hasan, M. (2012). Tarihiyet el-Devrul Siyasi Lil-Muessese el-Diniye Fil Muctema el-İraki. *Lark Lil-Felsefe vel Lisaniyet vel Ulum el-İctimaiye*. Sayı: 7.
- Caferiyan, R. (2008). *el-Teşayü fil Irak ve İran*, Dar Habib Lilnaşır ve Tevizi.
- Carnegie Endowment for International Peace. (2009). Inside the 2010 Iraqi Elections [Veri dosyası]. <https://carnegieendowment.org/2009/11/12/inside-2010-iraqi-elections-pub-24168> adresinden erişildi.
- Carnegie Endowment for International Peace. (2011). Iraq: Protest, Democracy, and Autocracy [Veri dosyası]. <https://carnegieendowment.org/2011/03/28/iraq-protest-democracy-and-autocracy-pub-43306> adresinden erişildi.
- Carr, E. H. (2001). *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Palgrave Macmillan.
- CBC. (2003). U.S. diplomat takes over for Garner in Iraq [Veri dosyası]. <https://www.cbc.ca/news/world/u-s-diplomat-takes-over-for-garner-in-iraq-1.379400> adresinden erişildi.
- Chatziprokopiou, M., & Hatziprokopiou, P. (2017). Between the Politics of Difference and the Poetics of Similarity: Performing Ashura in Piraeus. *Journal of Muslims in Europe*, 6(2), 198-215.
- CİA. (2020). El-İsmaliye [Veri dosyası]. https://www.cia.gov/library/abbottabad-compound/C6/C640726B330FDEA0504F35B255DD5D51_esmailia.pdf. adresinden erişildi.
- Cioffi-Revilla, C., & Starr, H. E. (1995). Opportunity, Willingness and Political Uncertainty. *Journal of Theoretical Politics*, 7, 447-476.
- CNN. (2007). Cesetlerinin tanınması için dövme [Veri dosyası]. <https://www.cnnturk.com/dunya/cesetlerinin-taninmasi-icin-dovme> adresinden erişildi.
- CNN. (2011). 1 killed, 57 injured in Iraqi Kurdish protests [Veri dosyası]. <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/02/17/iraq.protests/index.html> adresinden erişildi.

- CNN. (2018). Populist Cleric Muqtada Al-Sadr's Coalition Wins Iraq's Election [Veri dosyası]. <https://edition.cnn.com/2018/05/19/middleeast/iraq-elections-parliament-intl/index.html> adresinden erişildi.
- Cockburn, P. (2008). *Muqtada Al-Sadr & Fall of Iraq*, London: Faber And Faber.
- Cole, Juan R. (2006). *The Ayatollahs and Democracy in Iraq*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Cordesman, A. H., & Khazai, S. (2014). *Iraq in crisis*. A Report of the CSIS Burke Chair in Strategy.
- Crissis Group. (2008). Iraq's Civil War, the Sadrist and the Surge [Veri dosyası]. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iraq/iraq-s-civil-war-sadrist-and-surge> adresinden erişildi.
- Çabuk, M. (2022). Cihan Harbi'nde Sudan'daki Osmanlı Faaliyetleri ve Şeyhülislâm'ın Cihat Mektubu, *Türkiyat Mecmuası*, c. 27/1, s. 101-120.
- Çelik, A. ve Yılmaz M. (2017). İran Dış Politikasında Kurumsal ve Kuramsal Bir Aktör: Velayet-i Fakih, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 116, Sayı: 229.
- Çetinsaya, G. (2006). Irak'ta yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye. *SETA Irak Dosyası*.
- Çetinsaya, G. ve Özhan, T. (2009). *İşgalin 6. Yılında Irak*. Ankara: SETA Yayınları.
- Çubukçu, M. ve Özhan, T. (2010). İşgal Altına İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri, *SETA Analiz*, Sayı:20.
- Dabashi, H. (1989). *Early Propagation of Wilayat-i Fakih*, Expectation of the Millennium, ed. Seyyed Hossein Nasr, Hamid Dabashi. Albany: State University of New York Press.
- Dabashi, H. (2011). *Shi'ism A Religion of Protest*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Daftary, F. (2011). *A Modern History of the Ismailis Continuity and Change in a Muslim Community*. London: I. B. Tauris Publishers.
- Daftary, F. ve Miskinzoda, G. (2014). *The Study of Shi'i Islam: History, Theology and Law*. London: Tauris Publishers.
- Daralilm. (2001). Darul İlim Lil-İmam el-Huyi [Veri dosyası]. <https://www.daralilm.net/ar#Home> adresinden erişildi.
- Davids. (2008). U.S. Deaths in Iraq Decrease in 2008 [Veri dosyası]. <https://www.dvidshub.net/news/28391/us-deaths-iraq-decrease-2008> adresinden erişildi.
- Dawisha, A. (2009). *Iraq: A Political History from Independence to Occupation*. New Jersey: Princeton University Press.
- Dawisha, A. (2010). Iraq: A Vote Against Sectarianism. *Journal of Democracy*, 21(3), 26–40. <https://doi.org/10.1353/jod.0.0181>
- Dawisha, A. (2010). The Long and Winding Road to Iraqi Democracy. *Perspectives on Politics*.
- Demircan, A. (2016). İslâm Tarihinin İlk Döneminde Suikastlar ve Darbeler. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, 2016 (2), ss. 14-25.
- Devetak, R. (2012). Critical Theory, (der.) Scott Burchill ve diğerleri, *Theories of International Relations*, 2. Baskı, Basingstoke: Palgrave Press.
- Doğan, S. (2018). Irak Türkmenleri. Araştırma 68, *İNSAMER*, Haziran.

- Donnelly, Jack (2000). *Realism and International Relations* Cambridge: Cambridge University Press.
- Duman, B. (2009). Maliki'nin Ziyareti ve Ban Ki Mun'un Irak Ziyareti. *ORSAM*, Şubat.
- Duman, B. (2013). Irak'ta Yerel Seçimler Nereye Gidiyor. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:52, Nisan.
- Duman, B. (2013). Musul İl Meclisi Seçimi Gözlemleri-1. *ORSAM*, Haziran.
- Duman, B. (2018). Government Negotiations and New Alliances in Iraq, *ORSAM*, Haziran.
- Duman, B. ve Sönmez, G. (2018). *Haşdi Şaabi'nin Ortaya Çıkışı ve Dönüşümü*, (Ed) Murat Yeşiltaş ve Burhanettin Duran. Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler, Ankara: Seta Yayınları.
- E-akademi. (2004). 2004 Irak Geçiş Anayasası, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu [Veri dosyası]. <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=2004%20IRAK%20GE%C7%DD%DE%20ANAYASASI&kimlik=1086772176&url=makaleler/aceylan-5.htm> adresinden erişildi.
- Eisenstadt, M. & Knights M. & Ali, A. (2011). Iran's Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-Government Approach, *Washington Institute for Near East Policy*.
- Elaph. (2014). İran'ın yeni dönem için aday olmama talebini reddetti [Veri dosyası]. <https://elaph.com/Web/News/2014/7/925954.html> adresinden erişildi.
- El-Bağdadi, E. M. (2011). *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev: Ethem Ruhi Fırlıklı, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- El-Fagr. (2006). El-Teyyar el-Halisi [Veri dosyası]. <https://www.elfagr.com/2173465> adresinden erişildi.
- El-Hammud, Ali T. (2018). "Hizbul Dava el-İslamiye Muracat el-Hitab ve Tahdiyat.", *Conference Paper*, Al-Bayan University.
- el-Haydari, Rayhu S. K. (2015, 19 Haziran). Sayın Kamal Al-Haidari'nin Hukukçunun Velayetine İlişkin Görüşü [Video dosyası]. <https://www.youtube.com/watch?v=lnQnleyVIUA>
- El-Hılo, M. (2018). İran'ın Irak Politikasında Ayetullah Sistani'nin Önemi. *İRAM Görüş*.
- El-Mumin, A. & Tesis A. (2020). Hizbul Dava el-İslamiy. *Afaq*. 22 Mayıs 2023 tarihinde <https://afaq.tv/articles/view/details?id=3666> adresinden erişildi.
- El-Muzaferi, Ş. M. H. (2012). *Tarih eş-Şia*, Kum: Menşurat Mektebet Basireti.
- El-qalam Center. (2017). Menahic el-Havza el-Amma Bil-Necef el-Aşraf [Veri dosyası]. <https://elqalamcenter.com/2017/12/11/10773/> adresinden erişildi.
- Enver, A. (2013). Irak'ta 2013 Yerel Seçimlerine İlişkin Temel Veriler, *ORSAM*, Rapor No: 152.
- Erkmen, S. (2009). Irak Başbakanı Maliki'nin Yeni Koalisyonu ve Seçim Öncesi Siyasal Dengeler. *ORSAM*.
- Erkmen, S. (2010). Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt:2, Sayı:3, Temmuz 2010, ss.107-145.
- Eş-Şenavi, M. (2011). *El-İrak Taihu Beynel Taiifiye vel Kovmiye, Hela lil-Naşır vel Tevzi*. Irak: Darul Hela Yayınevi.
- Euphrates Center. (b.t.). Şii Din Adamlarının Irak Siyasi Olaylarındaki Rolü 1900-1920 <http://fcds.com/mag/issue-4-4.html>, adresinden erişildi.
- Europarl. (2018). Rebuilding the Iraqi State: Stabilisation, Governance, and Reconciliation [Veri dosyası].

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603859/EXPO_STU\(2017\)603859_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603859/EXPO_STU(2017)603859_EN.pdf) adresinden erişildi.

Fayyaz, İ. (2012, 4 Aralık). Dini-siyasi referansın bir değeri yoktur [Video dosyası]. <https://www.youtube.com/watch?v=4esjpTbOpi0>

Felbab-Brown, V. (2019). Pitfalls Of The Paramilitary Paradigm: The Iraqi State, Geopolitics and Al-Hashd Al-Shaabi. *Foreign Policy at Brookings and UN University Centre for Policy Research*. 5 Kasım 2022 tarihinde <https://www.brookings.edu/research/pitfalls-of-the-paramilitary-paradigm-the-iraqi-state-geopolitics-and-al-hashd-al-shaabi/> adresinden erişildi.

Fırlı, E. R. (1994). *Babilik ve Bahailik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı-TDV.

Fischer, Michael M. J. (1980). *Iran: From Religious Dispute to Revolution*. Wisconsin: University of Wisconsin.

France 24. (2021). Top Iraqi Shiite cleric dies in Najaf [Veri dosyası]. <https://www.france24.com/en/live-news/20210903-top-iraqi-shiite-cleric-dies-in-najaf> adresinden erişildi.

Fuller, G. (2003). Islamist Politics in Iraq after Saddam Hussein, *United States Institute of Peace*, Special Report 108.

George, A. (2001). *The Arab Awakening*, London: Routledge.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press.

Gökarp, Y. (2006). Zeydilik ve Yemen’de Yayılışı, AÜSBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Griffiths, M., Roach, S. C., Salomon M.S., (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. Cesran, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Gürler, R. T. Ve Özdemir, Ö. B. (2014). El Kaide’den Post-Kaide’ye Dönüşüm: IŞİD. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss.113-155.

Gürler, R.T. (2013). Irak’ta 20 Nisan 2013 Yerel Seçim Sonuçları. *Ortadoğu Araştırmaları Analiz Serisi*, Bilgi Kültür Merkezi, No:6, 29 Mayıs 2013.

Hamood, A. H. (2011). The Election of March 7, 2010: A Turning Point of the Iraqi Future, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* (in Asia), 5:1, 102-120, DOI: 10.1080/19370679.2011.12023176.

Hasan, H. (2018). Iraq’s Dawa Party and electioneering: Division and survival. *Atlantic Council*.

Hasan, H. (2019). The Subtle Power of Sistani. *Carnegie Middle East Center*.

Hassan, H. (2016). Shia Militia Law Adds to the Challenges in Iraq. *The National*. 15 Mart 2020 tarihinde <http://m.thenational.ae/opinion/comment/shia-militia-law-adds-to-the-challenges-iniraq#page1> adresinden erişildi.

Helfont, S. (2014). “Saddam and the Islamists: The Ba’thist Regime’s Instrumentalization of Religion in Foreign Affairs”, *The Middle East Journal*, 68(3).

Horasanlı, İ. (2019). İran’ın Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Erbain Merasimi, *İRAM*.

HRW. (2013). Iraq: Investigate Deadly Raid on Protest [Veri dosyası]. <https://www.hrw.org/news/2013/04/24/iraq-investigate-deadly-raid-protest> adresinden erişildi.

Huriyat News. (2018). Munazamat Yed er-Rahma vel Ata Temud Yedul Musade Fi Meysan [Veri dosyası]. <http://huriyatnews.com/%D9%85%D9%86%D8%B8%D9%85%D8%A9-%D9%8A%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AD%D9%85%D9%87->

<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/emirli-turkmenleri-2-aydir-isid-e-direniyor-27008042> adresinden erişildi.

Hürriyet. (2014). Emirli Türkmenleri 2 aydır IŞİD'e direniyor [Veri dosyası]. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/emirli-turkmenleri-2-aydir-isid-e-direniyor-27008042> adresinden erişildi.

IEA. (2020). Iraq's Constitution of 2005 [Veri dosyası]. <https://www.iea.org/policies/12000-iraqs-constitution-of-2005> adresinden erişildi.

IHEC. (2006). Certification of the Council of Representatives Elections Final Results [Veri dosyası]. <https://web.archive.org/web/20070927223342/http://www.ieciraq.org/final%20cand/IECI%20Decision%20Certified%20Results%20of%20CoR%20Elections%20En.pdf> adresinden erişildi.

Inter-Parliamentary Union. (2005). Council of Representatives of Iraq [Veri dosyası]. http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2151bis_05.htm adresinden erişildi.

IPU Parline. (b.t.). Iraq Election results. Global Data on National Parliaments [Veri dosyası]. https://data.ipu.org/node/80/elections?chamber_id=13422&election_id=27861 adresinden erişildi.

Iraq Study Group Report. (b.t.). 22 Mayıs 2022 tarihinde https://www.bakerinstitute.org/media/files/Research/88085bb4/iraqstudygroup_findings.pdf adresinden erişildi.

Iraqhurr. (2011). Müessese Ehliye Li-Riayet el-Eytam [Veri dosyası]. <https://www.iraqhurr.org/a/24295185.html> adresinden erişildi.

Isakhan, B. (2015). *The Lehacy of Iraq: From the War to the Islamic State*, Edinburgh: Edinburg University Press.

Işılak, H. (2015). Merc-i Taklid-Velayet-i Fakih Anlayışı ve Irak Şiiliğinde Merc-i Taklidlerin Velayet-i Fakih Anlayışına Bakışı. *International Journal of Science Culture and Sport*.

Işılak, H. (2018). İmamiye Şiası'nda Merc-i Taklid Seçimi: Teorik ve Pratik Açından Değerlendirme. *Bilimname XXXVI*, 2018/2, ss. 360-366.

İndependent Arabia. (2020). Men Huva Merc-i el-Kadim Lil-Şiat el-İrak Bada Sistani, Independent Arabia [Veri dosyası]. <https://www.independentarabia.com/node/88576/%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D8%A9%D8%AA%D8%AD%D9%84%DB%8C%D9%84%D9%85%D9%86-%D9%87%D9%88-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%AC%D8%B9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%AF%D9%85-%D9%84%D8%B4%D9%8A%D8%B9%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D8%A8%D8%B9%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%9F> adresinden erişildi.

İslami Vahdet. (2019). İran Karşısı Iraklı Şii (!) lider: Mahmud Sarhi kimdir [Veri dosyası]. <https://islamiwahdet.com/iran-karsiti-irakli-sii-lider-mahmud-sarhi-kimdir/> adresinden erişildi.

İslamist Movements. (2019). Hizbul Dava el-İraki.. el-Nusha eş-Şiie Licamat İhvan el-Müslimin [Veri dosyası]. <https://www.islamist-movements.com/26125> adresinden erişildi.

İsmail, Z. A. (2020). 2003 Sonrasında Irak'ta Politik Sistem Krizi. *Orsam Bakış*, No:155.

Jabar, Faleh A. (2018) The Iraqi protest movement: from identity politics to issue politics. *LSE Middle East Centre papers series* (25). London, UK: LSE Middle East Centre .

- Jacoby, T., & Neggaz, N. (2018). *Sectarianism in Iraq: the role of the coalition provisional authority*. Critical Studies on Terrorism.
- Jaffer, A. (2020). The Life and Times of Shaykh Murtada Ansari, *Al-İslami*.
- Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jervis, R. (1998). Realism in the Study of World Politics. *International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics*, Vol. 52, No. 4, pp. 971-991.
- Joost R. H. (2005). Elections and Constitution Writing in Iraq. *European Institute of the Mediterranean*, 18 Ocak 2023 tarihinde <https://www.iemed.org/publication/elections-and-constitution-writing-in-iraq-2005/>, adresinden erişildi.
- Jütensonke, O. (2007). The Image of Law in Politics Among Nations in Williams, ed., *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Kadom, A. J. (2018). Grand Ayatollah Al Sistani's role in Iraq after 2003: a critical analysis of historical texts and the perceptions of Iraqi diaspora. PhD Thesis Doctor of Philosophy. University of Southern Queensland.
- Kalaycı, R. (2013). Irak 2012, içinde (ed.) Kemal İnat ve Muhittin Ataman, *Ortadoğu Yılığ 2012*, Sayı:8.
- Karacasulu, N. & Uzgören, E. (2007). Explaining Social Constructivist Contributions to Security Studies Perceptions. *Journal of International Affairs*, 12 (3), 27-48.
- Karlberg, I. (2016). Conflicts, political leadership and public health. *Scandinavian Journal of Public Health*.
- Karouny, M. (2007). Iraq's SCIRI party to change platform: officials", *Reuters*. 5 Aralık 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-iraq-party-idUSYAT15330920070511> adresinden erişildi.
- Kashkoul, M. A. (2020). Journalistic Treatment of Minority Issues on Websites - An Analytical Study of Turkmen Political Issues at (We are the Turkmen) News Site.
- Katzman, K. (2009). Iraq: Politics, Elections, and Benchmarks. *Congressional Research Service*, Aralık 2009.
- Khalaji, M. (2006). Tha Last Marja: Sistani and the End of Traditional Religious Authority in Shiism, *Policy Focus* (WINEP), No: 59.
- Kılıç, R. (2008). Bağdat'ın Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi ve Kanuni'nin Bağdat'taki Faaliyetleri. İslam Medeniyetinde Bağdat: (Medinetu's-Salam) *Uluslararası Sempozyum*, 7-9 Kasım 2008, İstanbul.
- Kılıç, Ü. (2002). Kufelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 239-260.
- Kıbaroğlu, M. ve Nun, Y. (2007). Türkiye'nin Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ile İlgili Kaygıları, *Global Strateji Dergisi*, Cilt:3, Sayı:9, Bahar.
- Klotz, A. ve Lynch, C. M. (2007). *Strategies for Research in Constructivist International Relations* (International Relations in a Constructed World). Londra: Routledge.
- Knights, M. (2021). Profile Kataib sayyid Al Shuhada. *The Washington Institute*. 3 Eylül 2023 tarihinde <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/profile-kataib-sayyid-al-shuhada> adresinden erişildi.

- Knights, M., Malik, H., ve Al-Tamimi, A. J. (2020). Honored, Not Contained: The Future Of Iraq's Popular Mobilization Forces (Policy Focus No. 163). *The Washington Institute for Near East Policy*.
- Korkmaz, Y. (2016). Irak'ta Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri, *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*.
- Kramer, M. (1987). *Shi'ism, Resistance, and Revolution*. London: Mansell Publishing.
- Krasner, L. (1992). The concepts of syndrome and functional analysis: Compatible or incompatible?, *Behavioral Assessment*, 14 (3-4), 307-321.
- Kruzman, C. (2003). Pro-U.S. fatwas. *Middle East Policy*, vol. 10, no. 3.
- Lapid, Y. (1995). *The Return of Culture & Identity in Ir Theory (Critical Perspectives on World Politics)*. Lynne Rienner Publishers.
- Lemke, D., & Werner, S. (1996). Power Parity, Commitment to Change, and War. *International Studies Quarterly*, 40, 235-260.
- Lindholm, C. (2003). *İslami Ortadoğu*, trc. Balkı Şafak, Ankara: İmge Kitapevi.
- Lockhard, L. (2006). Hasan-ı Sabbah ve Haşîşiler. Trc. Süleyman Tülücü, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26.
- Louer, L. (2008). *Transnational Shia Politics Religious and Political Networks in the Gulf*. New York: Columbia University Press.
- Mahmood, H.H. (2020). Geçmiş ve Gelecek Arasında Irak'lı Türkmenler: Politik Uygulamaların Tarihsel Eleştirisi. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 1(1), 66-75.
- Mallat, C. (1993). *The renewal of Islamic Law: Muhammad Baqer as-Sadr, Najaw, and Shi'i International*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mamouri, A. (2014). Sistani calls on Iraqi voters to 'choose wisely. *Al-Monitor*, Nisan 2014.
- Mamouri, Ali (2014). Feeling heat, Maliki warns Sistani against opposing third term , *Al-Monitor*, 8 Ağustos 2014.
- Mamouri, Ali (2014). How did Sistani succeed in ousting Maliki?, *Al Monitor*, 16 Ağustos 2014.
- Mansour, R. (2016). The Sunni Predicament in Iraq, *Carnegie Middle East Center*, March 2016.
- Mansour, R. (2017). Iraq After the Fall of ISIS: The Struggle for the State, *Middle East and North Africa Programme Research Paper*, July.
- Mansour, R. (2019). Iraq's 2018 government formation: unpacking the friction between reform and the status quo. *LSE Middle East Centre Report*, February.
- Mansour, R. (2021). Networks of Power The Popular Mobilization Forces and the State in Iraq. *Chatam House Middle East and North Africa Programme Research Paper*. Şubat.
- Mansour, R. ve Jabar, F.A. (2017). The Popular Mobilization Forces and Iraq's Future, *Carnegie Middle East Center Beirut*, Nisan.
- Mansour, R. ve Toorn, Christine van den (2018). The 2018 Iraqi Federal Elections: A Population in Transition?, *LSE Middle East Centre Report*, July.
- Mansour, R., & Toorn, C. V. D. (2018). The 2018 Iraqi federal elections: a population in transition?. *LSE*. 3 Ağustos 2018.
- Martin, J. B., & Trumbull, C. P. (2011). Elections and Government Formation in Iraq: An Analysis of the Judiciary's Role. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. Vol. 44 Iss. 2.

- Middle East Monitor. (2014). Shia leader Muqtada Al-Sadr calls Al-Maliki a dictator [Veri dosyası]. <https://www.middleeastmonitor.com/20140409-shia-leader-muqtada-al-sadr-calls-al-maliki-a-dictator/> adresinden erişildi.
- M-mahdi. (b.t.). “Semahat Ayatullah eş-Şeyh Vahid el-Hursani [Veri dosyası]. <http://www.m-mahdi.info/sada-almahdi/persons-78> adresinden erişildi.
- Moazami, Behrooz (2018). *İran’da Devlet, Din ve Devrim 1796’dan Bugüne*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Momen, M., (1985). *An Introduction to Shi’i Islam: The History and Doctrines of Twelver Shi’ism*. New Haven: Yale University Press.
- Morgenthau, H. J. (1954). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Morris, L. (2014). Shiite cleric Sistani backs Iraqi government’s call for volunteers to fight advancing militants, *The Washington Post*, 3 Mart 2021 tarihinde https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/volunteers-flock-to-defend-baghdad-as-insurgents-seize-more-iraqi-territory/2014/06/13/10d46f9c-f2c8-11e3-914c-1fbd0614e2d4_story.html adresinden erişildi.
- Moustafa, S. (2016) Kirkuk conflict in its ethnic/political media: the Turkmen newspaper Alqal’a as a model, *National Identities*, 18:3, 265-287.
- Murphy, D. (2005). Iraq’s critical Sistani factor, *The Christian Science Monitor* 3 Mart 2021 tarihinde <https://www.csmonitor.com/2005/0120/p01s04-woiq.html> adresinden erişildi.
- Muth, C. (2022). Houses of Wisdom: A Comparative Study of the Najaf and Qom Seminaries. *Journal of Theta Alpha Kappa*, Vol. 46, Issue No. 2.
- Nakash, Y. (2005). *Irak’ta Pandoranın Kutusu Şiiler*, trc. Metin Saltoğlu, Ankara: Elips Kitap.
- Nasır, V. (2016). *The Shia Revival*, London: Norton.
- Nasir, R. (2018). El-Merceiye el-Diniye Fil Necef el-Aşraf ve Eseruha Fil Rayi el-Am el- İraki Bada 2003. *Amid Uluslararası Araştırma ve Çalışmalar Merkezi*, 2018, s. 26
- NBC News. (2010). Iraq Sunnis brace for election fallout [Veri dosyası]. <https://www.nbcnews.com/id/wbna35674308> adresinden erişildi.
- Newlines Institute. (2021). A Thousand Hezbollahs: Iraq’s Emerging Militia State, Intelligence Briefing [Veri dosyası]. <https://newlinesinstitute.org/iraq/a-thousand-hezbollahs-iraqs-emerging-militia-state/> adresinden erişildi.
- Noorbaksh, M. (2008). Shiism and Ethnic Politics in Iraq. *Middle East Policy*, Vol. XV, No. 2.
- NPR. (2011). Iraqi Prime Minister Softens Tone On Protests [Veri dosyası]. <https://www.npr.org/2011/03/11/134430020/iraqi-prime-minister-softens-tone-on-protests> adresinden erişildi.
- O’Driscoll, Dylan ve Zoonen, Dave (2017). The Hashd al-Shaabi and Iraq: Subnationalism and the State. *Middle East Research Institute*. 3 Ekim 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/340917608_The_Hashd_al-Shaabi_and_Iraq_Subnationalism_and_the_State adresinden erişildi.
- Oğuzlu, T. (2004). Endangered community: the Turkoman identity in Iraq. *Journal of Muslim Minority Affairs*.
- Onat, H. (1997). Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır). *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 36.

- Onuf, N. (2013). *Making Sense, Making Worlds Constructivism in Social Theory and International Relations*, Routledge.
- Otterman, S. (2005). Iraq: Grand Ayatollah Ali al-Sistani. *Council on Foreign Relations*.
- Öz, M. (2011). *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özcan, M. (2008). Irak 2006 içinde (ed.) Kemal İnat ve Muhittin Ataman, *Ortadoğu Yıllığı 2006* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özpek, B. B. (2018). Savaşların Açıklanmasında “Fırsat ve İsteklilik” Ön Kuramsal Çerçevesi ve Kullanım Alanları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. Cilt: 15 Sayı: 59, ss. 33-48.
- Pew Research Center. (2016). Conflicts in Syria, Iraq and Yemen lead to millions of displaced migrants in the Middle East since 2005 [Veri dosyası]. <https://www.pewresearch.org/global/2016/10/18/conflicts-in-syria-iraq-and-yemen-lead-to-millions-of-displaced-migrants-in-the-middle-east-since-2005/> adresinden erişildi.
- Pierce, M. (2016). *Twelve Infallible Men: The Imams and the Making of Shi'ism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Polk, W. R. (2007). *Irak'ı Anlamak*. çevr. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: NTV Yayınları.
- Qantara. (2015). İmama Sevda Mugaride Hariç es-Serab eş-Şii el-am [Veri dosyası]. <https://ar.qantara.de/content/%D9%85%D8%AD%D9%85%D9%88%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B3%D9%86%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%B1%D8%AE%D9%8A-%D8%B1%D8%AC%D9%84-%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%8A-%D8%B4%D9%8A%D8%B9%D9%8A-%D9%8A%D8%AF%D8%B9%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B1-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B5%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D8%B9%D9%85%D8%A7%D9%85%D8%A9-%D8%B3%D9%88%D8%AF%D8%A7%D8%A1-%D9%85%D8%BA%D8%B1%D8%AF%D8%A9-%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B1%D8%A8> adresinden erişildi.
- Rahimi, Babak (2008). Ayatollah Sistani and the Democratization of Post-Ba'athist Iraq. *United States Institute of Peace*, (2008): 8-9.
- Rasef 22. (2008). Ma Beynel Irak ve İran vel Suudiye Mahiye Ebrez el-Mudunul Mukkedese Lil-Şia [Veri dosyası]. <https://raseef22.com/article/133137-%D9%85%D8%A7-%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D9%88%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D8%A7-%D9%87%D9%8A-%D8%A3%D8%A8%D8%B1> adresinden erişildi.
- Ref World. (2002). Iraq: March 1999 Shi'a demonstration in Basra concerning the assassination of Grand Ayatollah Mohammed Sadiq-al-Sadr [Veri dosyası]. <https://www.refworld.org/docid/3f7d4db1a.html> adresinden erişildi.
- Relief Web. (2010). Iraq's Kurds Lose Political Dominance In Kirkuk [Veri dosyası]. <https://reliefweb.int/report/iraq/iraqs-kurds-lose-political-dominance-kirkuk> adresinden erişildi.
- Relief. (2011). Iraq Protests Prompt Early Local Election Calls [Veri dosyası]. <https://reliefweb.int/report/iraq/iraq-protests-prompt-early-local-election-calls> adresinden erişildi.

- Rızvı, S. (2010). Political mobilization and the Shi'i religious establishment "(marja'iyya)". *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) Vol. 86, No. 6, Post-American Iraq, pp. 1299-1313. Oxford University Press.
- Ricks, T. E. (2006). *Fiyasko: Irak İşgalinin Gerçek Kronolojisi*, Çev. Deniz Başkaya İstanbul: Doğan Kitap.
- Ridolfo, K. (2007). Iraq: Mosque Bombing A Test For Emerging Political Climate. *RFERI* 10 Şubat 2021 tarihinde <https://www.rferl.org/a/1077105.html> adresinden erişildi.
- Roggio, B. ve Daoud, D. (2016). Hezbollah And Harakat Al Nujaba Are The Twins Of Resistance: Iraqi Militia Spokesman Says. *Long War Journal* 3 Mart 2021 tarihinde <https://www.longwarjournal.org/archives/2016/03/hezbollah-and-harakat-al-nujaba-are-the-twins-of-resistance-iraqi-militia-spokesman-says.php> adresinden erişildi.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign. *World Politics*, 51, 144-172.
- Rudaw. (2017). Iraqi parliament recognizes ISIS persecution of Turkmen as genocide [Veri dosyası]. <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/200720174> adresinden erişildi.
- Rudaw. (2018). Polls Close in Iraq's 2018 Parliamentary Election, Results As We Get Them [Veri dosyası]. <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/12052018> adresinden erişildi.
- Rudaw. (2021). Thousands arrive in Iraq's Karbala during holy pilgrimage [Veri dosyası]. <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/270920211>, adresinden erişildi.
- Rudolf, I. (2018). *From Battlefield to Ballot Box: Contextualising the Rise and Evolution of Iraq's Popular Mobilisation Units*, ICSR King's College London.
- Ruggie, John, G. (1988). *International Structure and International Transformation: Space, Time, and Method*, Graduate School of International Relations and Pacific Studies, , San Diego: University of California.
- Saadoun, M., (2021). Grand Ayatollah Hakim's passing affects Iraqi Shiite politics. *Al-Monitor* 23 Nisan 2022 tarihinde <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/grand-ayatollah-hakims-passing-affects-iraqi-shiite-politics> adresinden erişildi.
- Sacit, H. ve Selman, H. (2017). Namadic Min Hakaret ve Ahzab el-İslam es-Siyasi Fil Irak, Meceret A dap. Adet: 122.
- Sadah, A.A. (2013). Low Turnout in Iraqi Elections, *Al-Monitor* 16 Ekim 2020 tarihinde <https://www.al-monitor.com/originals/2013/04/iraqi-elections-low-turnout-challenges.html> adresinden erişildi.
- Salih, H. E. (2015). *Vilayet el-Fakih ve İşkaliyet el-Sulta el-Siyasiye fil Fıkh el-Şii*. Riyad: el-Kanun vel İktisad.
- Saraswat, D. (2019). Popular Protests in Iraq: The Terminal Crisis of Post-Saddam State?. *LSE Middle East Centre* 10 Ekim 2020 tarihinde <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2019/12/17/popular-protests-in-iraq-the-terminal-crisis-of-the-post-saddam-state/> adresinden erişildi.
- Sayej, C. (2019). Ayatollah Sistani: Much More than a "Guide" for Iraqis," Religion, Violence, and the State in Iraq. *The Project on Middle East Political Science (POMEPS)* 35.
- Saygı, H. (2023). A linguistic ethnography of the sense of belonging: Iraqi Turkmen women refugees in Turkey. *Language & Communication*, Volume 88, January 2023, Pages 14-26.
- Scheuerman, W. E. (2009). *Hans Morgenthau: Realism and Beyond*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Schmidt, S.(2008). Shia-Islamist political actors in Iraq:Who are they and what do they want?. *DIIS Report*.

- Schweller, R. L. (2003). The Progressiveness of Neoclassical Realism. Colin Elman ve Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theoru Appraising the Field*. Cambridge: The MIT Press.
- Shanahan, R. (2004). Shia Political Development in Iraq: The Case of the Islamic Dawa Party. *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 5.
- Shanahan, R. (2004). The Islamic Da'wa Party: Past Development and Future Prospects. *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 8, No. 2.
- Sindawi, K. (2007). "Ḥawza Instruction and Its Role in Shaping Modern Shī'ite Identity: The Ḥawzas of al-Najaf and Qumm as a Case Study", *Middle Eastern Studies*, 43(6).
- Sirkeci, I. (2006). Ethnic Conflict, Wars and International Migration of Turkmen: Evidence from Iraq. *Social Science Research Network*.
- Sirkeci, I. (2011). Turkmen in Iraq and Their Flight: A Demographic Question? *Social Science Research Network*.
- Sistani. (2006). Ziyaret Reis el-Vizara el-İraki el-Mukellef Seyid Nuri el-Maliki li-Semahet Seyid [Veri dosyası]. <https://www.sistani.org/arabic/statement/1497/> adresinden erişildi.
- Sistani. (2008). Beyan Mektep Semahet Seyid Havle İtifakiyet İnsihab el-Kuvvet el-Ecnebiye min Irak [Veri dosyası]. <https://www.sistani.org/arabic/statement/1507/> adresinden erişildi.
- Sistani. (2014). Ma Verde Fi Hutbat el-Cuma Limumesil el-Merci el-Diniye Fi Kerbela el-Mukaddese el-Şeyh Abdulmehdi el-Kerbelayi [Veri dosyası]. <https://www.sistani.org/arabic/archive/24918/> adresinden erişildi.
- Sistani. (2014). Risala Cevabiye Muveceha İla es-Seyid el-Ahzar el-İbrahimi Tatazaman el-Mekuf Min Kanun İdaret el-İraq lil-Merhela el-İntikaliye [Veri dosyası]. <https://www.sistani.org/arabic/statement/1476/> adresinden erişildi.
- Sistani. (2017). Es-Sira el-Zatiye [Veri dosyası]. <https://www.sistani.org/arabic/data/1/> adresinden erişildi.
- Sistani. (2017). Medrest Allama El-Belagi [Veri dosyası]. <https://www.sistani.org/arabic/social-service/24187/> adresinden erişildi.
- Sistani. (2020). Cevao Ala Talep Tayin Mumesil Lil-Merci el-Diniye fi-Mecalis İdaret el-Muhafazat [Veri dosyası]. <https://www.sistani.org/arabic/statement/1478/> adresinden erişildi.
- Sistani. (2021). Beyanat es-Sadra min Mektep Semahat es-Seyid Hevle Kanun İdare el-İrak Li-fetra el-İntikaliye [Veri dosyası]. <https://www.sistani.org/arabic/statement/1475/> adresinden erişildi.
- Siverson, R. M., & Starr, H. E. (1990). Opportunity, Willingness, and the Diffusion of War. *American Political Science Review*, 84, ss. 47-67.
- Smith, B. (2010), The Parliamentary Election in Iraq, *UK Parliament*, March.
- Smith, C. and Shadarevian, V. (2017). Wilting in the Kurdish Sun: The Hopes and Fears of Religious Minorities in Northern Iraq. *United States Commission on International Religious Freedom*.
- Smyth, P. (2015). The Shiite Jihad in Syria and its Regional Effects Understanding the Organizations Deployed to Syria. *The Washington Institute for Near East Policy*, C: 2.
- Sowell, K. H. (2015). The Rise of Iraq's Militia State. *Carnegie Endowment for International Peace* 13 Kasım 2022 tarihinde <https://carnegieendowment.org/sada/59888> adresinden erişildi.
- Starr, H. E. (2002). Opportunity, willingness and geographic information systems (GIS): reconceptualizing borders in international relations. *Political Geography*, 21, 243-261.

Strakes, J. E. (2009). Current Political Complexities of the Iraqi Turkmen. Iran and the Caucasus. Vol. 13, No. 2 (2009), pp. 365-382.

Sumer News. (b.t.). Mufavadiyat el-İntihabat Temnah İcazat Tesis Hizb Cedit Bi-İsim el-Dai Yakuduhu İmam Rabbani [Veri dosyası]. <https://sumer.news/ar/news/21278/%D9%85%D9%81%D9%88%D8%B6%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%AA%D9%85%D9%86%D8%AD-%D8%A7%D8%AC%D8%A7%D8%B2%D8%A9-%D8%AA%D8%A3%D8%B3%D9%8A%D8%B3-%D8%AD%D8%B2%D8%A8-%D8%AC%D8%AF%D9%8A%D8%AF-%D8%A8%D8%A3%D8%B3%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%A7%D8%B9%D9%8A-%D9%8A%D9%82%D9%88%D8%AF%D9%87-%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85-%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D9%86%D9%8A-> adresinden erişildi.

Suriye Gündemi. (2020). Suriye’de İran Destekli Milis Grup: Ketaib Seyyid eş-Şüheda [Veri dosyası]. <https://www.suriyegundemi.com/suriye-de-iran-destekli-milis-grup-ketaib-seyyid-es-suehada#:~:text=%C4%B0ran%20destekli%20Esed%20yanl%C4%B1s%C4%B1%20%C5%9Eii,el%2DValai%20oldu%C4%9Fu%20iddia%20edilmektedir> adresinden erişildi.

Şarkul Avsat. (2018). İran Tetteci İla İadet Tehil el-Meclis el-Ala el-İslani Bada Hasartuha el-Hekim [Veri dosyası]. <https://aawsat.com/home/article/1425761/%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%AA%D8%AA%D8%AC%D9%87-%D8%A5%D9%84%D9%89-%C2%AB%D8%A5%D8%B9%D8%A7%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%A3%D9%87%D9%8A%D9%84%C2%BB-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D8%A8%D8%B9%D8%AF-%D8%AE%D8%B3%D8%A7%D8%B1%D8%AA%D9%87%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%83%D9%8A%D9%85> adresinden erişildi.

Şarkul Avsat. (2019). Irak’ta Bedir Tugayları [Veri dosyası]. <https://aawsat.com/turkish/home/article/1681851/%E2%80%8Birakta-bedir-tugaylar%C4%B1-krizi> adresinden erişildi.

Şarkul Avsat. (2021). Irak Ayetullah Uzma el-Hekim için yasta [Veri dosyası]. <https://turkish.aawsat.com/home/article/3171946/irak-ayetullah-uzma-el-hekim-i%C3%A7in-yasta> adresinden erişildi.

Şeyh el-Fayyad El-Merce el-Dini el-Siyasi La Kimete Lahu (2012, 4 Aralık). [Video dosyası]. <https://www.youtube.com/watch?v=4esjpTbOpi0>.

Tabatabai, A. S. (1975). *Shi’ite Islam*, Translated and Edited by Seyyed Hossein Nasr State University of New York Press, 1975, s. 68-69.

Talakani, S. M. (2007). *Şeyjiye, Naşatuha ve Tahatuvurha ve Masadır Dirasatuha*, Beyrut.

Taneja, P. (2007). Assimilation, Exodus, Eradication: Iraq’s Minority Communities since 2003. *Minority Rights Group International*.

Tapp, C., Burkle, F. M., Wilson, K., Takaro, T., Guyatt, G. H., Amad, H., & Mills, E. J. (2008). Iraq War mortality estimates: A systematic review. *Conflict and Health*, 2(1). <https://doi.org/10.1186/1752-1505-2-1>.

The Guardian. (2005). High turnout in Iraqi elections [Veri dosyası]. <https://www.theguardian.com/world/2005/dec/15/iraq.iraq> adresinden erişildi.

- The Guardian. (2018). Iraq: anti-US cleric Moqtada al-Sadr's bloc confirmed as election winners [Veri dosyası]. <https://www.theguardian.com/world/2018/may/19/iraq-anti-us-cleric-moqtada-al-sadrs-bloc-confirmed-as-election-winners> adresinden erişildi.
- Ulutaş, U. ve Torlak, F. (2011). Çekilme Sonrası Irak'ta Düzen Arayışı. *SETA Analiz*, Sayı:49.
- United States Institute of Peace. (2003). El-İslam es-Siyasi Fil Irak Bada Saddam Hüseyin [Veri dosyası]. https://www.usip.org/sites/default/files/sr108_arabic.pdf adresinden erişildi.
- USİP. (2005). Iraq's Constitutional Process: Shaping a Vision for the Country's Future [Veri dosyası]. <https://www.usip.org/sites/default/files/resources/sr132.pdf> adresinden erişildi.
- Uyar, M. (2000). Velayet-i Fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi. *Dini Araştırmalar* 2/6 (Ocak-Nisan 2000) s. 83-84.
- Üstün, İ. (2013). Velayet-i Fakih *DİA*, Cilt: 43.
- Üstün, İ. S. (1999). *Humeyni'den Hamaney'e İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Vaezi, A. (2004). *Shia Political Thought*. Londra: Islamic Centre of England.
- Vatanka, A. (2018). Iran's Use Of Shi'i Militant Proxies Ideological And Practical Expediency Versus Uncertain Sustainability. *MEI*. Haziran Policy Paper 2018-5.
- Visser, R. (2006). Sistani, the United States and Politics in Iraq: From Quietism to Machiavellianism?, *Norwegian Institute of International Affairs*. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Waltz, K. N. (2003). *The spread of nuclear weapons: A debate renewed* (pp. 3-45). New York: Norton.
- Washington Institute. (2017). The Kurdish Referendum and the Status of Kirkuk [Veri dosyası]. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/kurdish-referendum-and-status-kirkuk> adresinden erişildi.
- Washington Post. (2003). Garner Arrives in Iraq To Begin Reconstruction [Veri dosyası]. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/04/22/garner-arrives-in-iraq-to-begin-reconstruction/cdeca49c-d4b7-4987-8791-3fd874bccd39/> adresinden erişildi.
- Welsh, M. Y. (2004). Sadr City: Support From The Poor, *Aljazeera* 8 Şubat 2004 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2004/4/27/sadr-city-support-from-the-poor> adresinden erişildi.
- Wendt, A. (1994). Collective Identity Formation and the International State, *American Political Science Association*, Vol. 88, No. 2 (Jun., 1994), pp. 384-396.
- Wendt, A. (2012). *Social Theory of International Politics*, Cambridge:Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Çev: Helin Sarı Ertem ve Suna Gülfer İhlamur Öner. İstanbul: Küre Yayınları 2016.
- Wendt, A.(1995). Constructing International Politics, *International Security*, Vol. 20, No. 1 (Summer, 1995), pp. 71-81.
- Wicken, S. (2013). "Iraq's Sunnis in Crisis", *Institute for the Study of War*, May 2013.
- Wikishia. (b.t.). Muhammed İshak el-Feyyad [Veri dosyası]. https://ar.wikishia.net/view/%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D8%A5%D8%B3_%D8%AD%D8%A7%D9%82_%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%8A%D8%A7%D8%B6 adresinden erişildi.

- Wiley, J. N. (2004). *Irak Şiileri*, trc. Metin Mutanoğlu, Osman Baş İstanbul: Ekin Yayınları.
- Williams, M. C. (2004). “Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics”. *International Organization*, 58(4), 633–665.
- Yacoub, S. N. & Salama, V. (2014). Iraqi cleric urges leaders not to ‘cling’ to power. *AP* 10 Şubat 2021 tarihinde <http://www.bigstory.ap.org/article/iraqi-cleric-urges-leaders-not-cling-power> adresinden erişildi.
- Yamamoto, D. (2012). Sectarianism Twisted: Changing Cleavages in the Elections of Post-War Iraq. *Arab Studies Quarterly*.
- Yaqoobi. (2008). Sire ez-Zatiye [Veri dosyası]. <https://yaqoobi.com/arabic/6/5038.html> adresinden erişildi.
- Yusri, M. (2018). Yarfuzun Vilayetil Fakih ve Yahtalifun Ma Ulama en-Necef, Men Huva Tayyar eş-Şirazi. *Raseef22* 10 Mart 2020 tarihinde <https://raseef22.com/article/140167-%D9%8A%D8%B1%D9%81%D8%B6%D9%88%D9%86-%D9%88%D9%84%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%82%D9%8A%D9%87-%D9%88%D9%8A%D8%AE%D8%AA%D9%84%D9%81%D9%88%D9%86-%D9%85%D8%B9-%D8%B9%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%A1> adresinden erişildi.
- Yüksek, A. (2014). İslâm Hukuk Tarihinde Kûfe’nin Yeri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, IX/V.
- Zaheer, A. E. (2011). *Genesis and Evolution of Shi’a and Shia’ism*. Islam Future. Mayıs.
- Zakaria, F. (1999). The Challenges of American Hegemony: Then and Now. *Contemporary International History*, Volume: 54, Issue:1.
- Zühfıkar, A. (2020). Harekât el-Mehdeviye Tarihuha – Akaiduha – Hataruha. Bankiya Araştırma Merkezi Yayınları 15 Mart 2020 tarihinde <http://www.m-mahdi.net/main/books-186#32/> adresinden erişildi.

EKLER

EK- 1 Sistani'nin 2003 Sonrası Siyasi Gelişmelere Dair Açıklamaları Irak'ın Geçici Yönetim Kanunu ve Kalıcı Anayasası ile ilgili Sistani'nin tutumu – 2 Nisan 2004

Ayetullah Sistani 15 Kasım Anlaşması (*The UN's decline: Timeline*, 2004) ile ilgili çekincesini açıklamıştır. Geçici dönem için hazırlanan herhangi bir yasa, halk tarafından seçilen ulusal mecliste onaylanmadıkça meşruluğuna kavuşmayacaktır. Ayrıca bu yasa (Geçici Yönetim Anayasası) bütün Irak birliğini ve halkın haklarını koruyacak daimi bir anayasaya ulaşılmasına engeller koymaktadır (*Beyanat es-Sadra min Mektep Semahat es-Seyid Hevle Kanun İdare el-İrak Li-fetra el-İntikaliye*, 2021).

Ayetullah Sistani'ye BM Irak Temsilcisi Ahzar el-İbrahimi'ye cevap olarak yayınladığı bildiri (19 Mart 2004)

A. BM'nin Irak'a dönmesi, siyasi süreci ve seçimleri gözetmesi için dini merci yoğun bir çaba gösterdi. Dini merci Ulusal Meclis'teki Iraklıların özgür iradeyle geçici dönemde ülkenin yönetmesini ve kalıcı anayasayı hazırlayarak temsilcilerin belirlediği mekanizma ile referandumu beklemişti.

Ancak Irak Geçici Yönetim Yasası'nın kabul edilmesiyle gelecek ulusal meclis bağlı olacak ve Irak halkının çıkarlarına uygun davranmayacaktır. İşgal otoritesiyle birlikte seçilmeyen Geçici Yönetim Meclisi, daha sonra seçilecek ulusal meclise bu yasayı empoze etmiş oldu. Ayrıca en tehlikesi anayasanın hazırlanmasında presip, hüküm ve mekanizmalar empoze etti.

Bu yasanın halkın desteğini alması tesadüfi bir şekilde olmamıştır. Bu yasayı reddeden ve değiştirmek isteyen kamuoyu anketleri ve son günlerde toplanan milyonlarca imza bu hususu teyit etmektedir. Irak halkının temsilcilerinin hakkı dünyada benzeri olmayan bir şekilde elinden alınmıştır. Bu nedenle mercinin çağrı yapığı seçim büyük ölçüde anlamını kaybetmiştir.

Irak'taki yönetimi üç etnik ve mezhep grubundan (birisi Kürt, ikincisi Sünni Arap ve üçüncüsü Şii Arap) oluşan bir meclise tevdi eden bu yasa ülkenin gelecek siyasi sürecinde mezhepçiliği ve ırkçılığı güçlendirecektir. Ayrıca bu durum üzerine mecliste karar alma süreci uzlaşıcı olacak genellikle de karar alan baskıcı dış güç olmadan karar alınamayacaktır. Benzer örnek bu durumu kanıtlamıştır. Aksi halde ülke bir çıkmaza girerek istikrarsız olup bölünebilir.

B. Dini merci genel seçimlerin yapılması için bir tarihin belirlenmesini BM Güvenlik Konseyi'nden istemiştir. Geçici yasaya meşruluk kazandırmak İşgal Otoritesi tarafından bu yasanın BM Güvenlik Konseyi kararına dahil edilmesinden dolayı endişelidir.

Böyle bir adamın atılmasını uyarıyoruz, Iraklıların geneli tarafından kabul görmeyecek ve gelecekte riskli sonuçları olacak, BM güvenlik konseyi üyelerine bu konunun tebliğ edilmesini arzu ederiz.

A. Yukarıdaki hususlardan hareketle şahsınızın Ayetullah Sistani nezdinde büyük bir saygıya haiz olmasına karşın ancak BM'den yasa ile ilgili net bir tavır çıkmadan uluslararası misyonlarla görüşme tarafı olmak istememektedir. Bu yasa herhangi BM Güvenlik konseyi kararında geçmeyecektir (*Risala Cevabiye Muveceha İla es-Seyid el-Ahzar el-İbrahimi Tatazaman el-Mekuf Min Kanun İdaret el-İraq lil-Merhela el-İntikaliye*, 2020).

Vilayet, İlçe ve Nahiye Meclislerinde Ayetullah Sistani Temsilcisi'nin Atanmasının İstenmesi üzerine çıkardığı beyan: (26 Mayıs 2004)

Ayetullah Sistani ofisi herhangi bir idari mecliste temsilci atayamaz, idari meclise girenler liyakatli olmalı ve halkın çoğunluğunun güvenini almalıdır (*Cevao Ala Talep Tayin Mumesil Lil-Merci el-Diniye fi-Mecalis İdaret el-Muhafazat*, 2020).

Samarra'da Hasan el-Askeri ve Ali el-Hadi Türbelerinin patlatılması ile ilgili açıklama (22 Şubat 2006)

Irak halkı arasında fitne çıkararak kirli hedeflerine ulaşmak isteyen Tekfirilerin bu cinayetini kınamak için kelimeler yetersiz kalmaktadır. Irak hükümeti, tam sorumluluğunu almak için kutsal mekânları hedef alan cinayet dizisine son vermeye çağrılır. Eğer hükümetin güvenlik kurumları gerekli korumayı temin etmekte aciz ise müminler Allah'ın yardımıyla bunu yapabilirler.

Bu elim olay ile bizler İmam Mehdi'ye başsağlığı dilerken, bu nedenle yedi gün yas ilan ediyoruz. Kutsal mekânlara yapılan saldırıyı kınamak için müminleri barışıl bir şekilde protestoya davet ediyoruz. Şok ve korkunç cinayetin acılarını çeken müminleri, düşmanların Irak'ı çekmek istediği fitneye yol açacak işlerde bulunmamasına çağırıyoruz.

Dönemin Başbakanı Nuri el-Maliki'nin Sistani Tarafından ağırlanması ve Görüşmede Geçen Hususlar: (27.04.2006)

Ayetullah Sistani Nuri el-Maliki'yi karşıladı ve görüşmede gelecek hükümetin üzerine düşen büyük görev tartışıldı.

Bu bağlamda Ayetullah Sistani, hükümetin liyakatli (bilimsel ve idari açıdan), dürüst, iyi şöhret sahibi kişilerden oluşması ve üst ulusal çıkarlara ve kişisel çıkar ile parti ve mezhep çıkarlarından sakınılmasına vurgu yaptı.

Ayetullah Sistani, bu hükümetin ilk görevinin mevcut güvenlik sorununu çözmek ve masum insanlara yönelik yapılan cinayetlere son verilmesi olduğunu bildirerek bunu gerçekleştirmek için silahın devlet elinde tutulması ve sağlıklı ulusal temeller üzerine güvenlik güçlerinin yapılanması gerektiğini belirtti. Böylece güvenlik güçlerin bağlılığı siyasi taraf veya herhangi tarafa bağlı değil vatana olacaktır.

Ayetullah Sistani, hükümetin diğer görevlerinden birinin de büyük önem taşıyan yolsuzlukla mücadele olduğunu açıkladı. Nitekim devlet kurumlarında olan yolsuzluk büyük bir tehlikeye işaret etmektedir. Bu nedenle yolsuzluğun sonlandırılması için pratik mekanizmaların konulması ve yolsuzlukları her kim yaparsa yapsın tutuklanması gerekir.

Ayetullah Sistani, kamu hizmetlerinin sunulması ve yeterince elektrik, içme suyu ve yakıt sağlanarak vatandaşların sorunlarının giderilmesine dikkat çekti.

Ayetullah Sistani, yeni hükümetin siyasi, güvenli, ekonomik açılardan devletin tam olarak egemenliğini geri kazanmak için elinden gelen her şeyi yapması ve işgal etkilerini ortadan kaldırmaya çalışması gerektiğini söyledi.

Ayetullah Sistani, komşu ülkelerin tamamıyla karşılıklı saygı ve iç işlerine karışmama temelleri üzerine en iyi şekilde ilişkilerin kurulması ve bölge halklarının çıkarlarına hizmet edecek bir şekilde yeni hükümetin komşu ülkelerle işbirliği yapması gerektiğini dile getirdi.

Ayetullah Sistani yeni hükümetin başarılı olmasını diledi, hükümetin başarısını herkesin başarısı olduğuna vurgu yaptı. Aksi halde herkesin büyük bir zarar göreceğini söyledi. Bu yüzden Sistani, tüm siyasi güçlerin hükümeti başarı kılmak için işbirliği yapması gerektiğini de belirtti.

Ayetullah Sistani, ayrıca dini merci Irak halkının üstün çıkarlarında herhangi bir taraf için göz yummayacağına, hükümet performansını takip edeceğine ve

gerektiğinde sorunları belirteceğine ve her zaman mazlumların sesi olacağına değindi.

Hükümeti kurmakla teklif edilen sayın başbakan hükümetin yukarıda belirtilen sorumlulukları yerine getirebileceğini belirterek herkesin işbirliği yapmasını beklediğini ifade etti (*Ziyaret Reis el-Vizara el-İraki el-Mukellef Seyid Nuri el-Maliki li-Semahet Seyid*, 2020).

Yabancı Güçlerin Ülkeden Çıkmasına Dair Açıklama (18.11.2008)

Yabancı güçlerin ülkeden çıkmasına dair hükümet tarafından yapılan anlaşmaya ilgili Sistani'ye vatandaşların yönelttiği sorular ve medyada Ayetullah Sistani'nin anlaşmayı onayladığına dair ortaya çıkan haberler üzerine Sistani ofisinden açıklama yapılmıştır.

Son birkaç gün ve haftalar içerisinde Ayetullah Sistani'yi ziyaret eden farklı siyasi yetkililer, yabancı güçlerin ülkeden çıkartılmasını ve Irak'ın BM anlaşmasının yedinci bölümü bendinden çıkarılmasını hedefleyen herhangi bir anlaşmada aşağıdaki iki hususun gözetilmesi gerektiğini bildirilmiştir:

Birincisi: Hâlihazırda ve gelecekte Irak halkının yüksek çıkarlarının gözetilmesi, bu da birinci derece tam bir şekilde ülkenin egemenliğine kavuşması ve güvenlik istikrarını sağlaması şeklinde belirlemektedir.

İkincisi: anlaşmanın ulusal mutabakatla olması gerekir. Irak halkının çeşitli bileşenleri ve siyasi güçleri tarafından teyit edilmesi gerekir. Ayetullah Sistani, bu iki hususu gözetmeyen ve Irak'ın egemenliği siyasi, güvenlik ve ekonomik açılardan kısıtlayan veya ulusal anlaşmaya haiz olmayan herhangi bir anlaşmayı kabul etmemekle birlikte, böyle bir anlaşma halk arasında bölücülüğe ve halkın acısına sebep olacaktır.

Ayetullah Sistani, parlamentodaki halk temsilcilerine büyük bir sorumluluk düştüğüne vurgu yaparak her milletvekilinin Allah ve halkın önünde sorumluluk düzeyinde görüşlerini açık ve net bir şekilde belirtmesi gerektiğini söyledi ((*Beyan Mektep Semahet Seyid Havle İtifakiyet İnsihab el-Kuvvet el-Ecnebiye min Irak*, 2020).

Terör Örgütü IŞİD'e Karşı Kefayi Cihad Fetvası (13.06.2014, Cuma Hutbesi)

Irak halkı büyük bir tehditle karşı karşıyadır, teröristler Musul ve Selahaddin gibi vilayetleri kontrol etmeyi hedeflemektedir. Irak'ın bütün vilayetlerini özellikle de Bağdat, Kerbela ve Necef'i hedef aldıklarını açık bir şekilde açıkladılar.

Teröristler bütün Iraklıları bütün bölgelerinde hedef almaktadır. Buradan hareketle teröristlere karşılık vermek mezhep ayrımı olmadan herkesin sorumluluğudur.

Zorlukların büyük olmasına karşın ancak cesareti, ulusla ve şeri sorumluluğunu taşımakla bilinen Irak halkı bu zorlukların üstesinden gelecektir.

Sabır ve cesaretle tanınan vatandaşlarının yüreklerine korku ve umutsuzluğun girmesi caiz değildir. Bu durum ülkemizin ve kutsal mekânlarımızın korunması için teşvik edici olmalıdır. Abdulmehdi el-Kerbelayi, bu zor günlerde siyasetçileri, anlaşmazlık ve çatışmalardan vazgeçmeye ve güvenlik güçlerini desteklemeye çağırdı. Kerbelayı, siyasi yetkilerin tarihsel, ulusal ve büyük bir şeri sorumluluk karşısında olduklarını açıkladı. Kerbelayı, Silahlı kuvvetlerdeki askerlerin savaşı kutsal bir savaş olarak belirtti. Irak ve başka ülkelerde bölgeler ele geçirmek için teröristlerin barışı reddetmesi ve mezhepsel çatışmayı anaçlaştıran karanlık yaklaşımının İslam ruhundan uzak olması bu kutsallığı teyit etmektedir.

Kerbelayi, güvenlik güçlerine seslenerek, niyetlerinin ve motivasyonlarının Irak'ın kadınlarını, toprağını ve vatandaşlarının birliğini ve kutsal olanların korunması ve kötülüğün bu ülkeden uzaklaştırılması olmasını istedi. Kerbelayı, dini mercin güvenlik güçleri unsurlarını desteklediğini belirterek cesaret ve sabır göstermesini istediğini söyleyerek ülkesi, halkı ve namusu için kendini kurban edenlerin şehit olduğuna vurgu yaptığını ifade etti. Kerbelayı, “istenilen baba oğlunu, anne çocuğunu ve karı kocasını savunma ve bu ülkenin mahremlerini ve vatandaşlarını savunmaya çağırması gerekli” ifadesini ekledi. Konuşmasının devamında Irak'ı çevreleyen tehlikeler bu vatani ve halkını, namusunu ve vatandaşlarını savunmak gerektirir. Bu savunma da vatandaşları için keyafi bir şekilde zorunludur. Yani Irak'ı ve halkı ile kutsallarını koruma amacını gerçekleştirmesi için yetenekli olanları karşılık vermesi halinde diğerlerinden bu zorunluluk düşer.

Kerbelayi ardından: “buradan hareketle eli silah tutabilen ve teröristlerle savaşa bilenler ülkesini, halkını ve kutsallarını savunmak için güvenlik güçlerine gönüllü olarak katılmalıdır”.

Ayetullah Sistani'nin temsilcisi sözünü “Savunmak, direniş göstermek ve kurban vermek için birçok komutan ve asker en iyi bir şekilde görevini yaptı. Şükür ve haklarını almak ve başkalarını cesaretlendirmek için ilgili taraflar bunları özel bir şekilde onurlandırması gerekir (*Ma Verede Fi Hutbat el-Cuma li-Mumesil el-*

Merci el-Diniye el-Ulye fi Kerbela el-Mukaddese Şeyh Abdulmehdi el-Kerbelayi, 2014).

Parlamento Seçimleri ile ilgili Abdulmehdi Kerbelayi'nin Hutbesi (04.04.2018)

Hutbede, yüksek dini mercinin seçimlerle ilgili tutumu açıklanmıştır. Bu hutbede Ayetullah Sistani ofisi yönlendirmesi doğrultusunda aşağıdaki hususlara vurgu yapacağız:

Birincisi: ülkenin geleceğini, bizim geleceğimizi, oğul ve torunlarımızın geleceğini belirleyen parlamento seçimleri büyük bir öneme haizdir. Hükümet (yürütme erki) parlamentodan kaynaklanır. Parlamento devlet kurumlarını denetleme görevinin yanı sıra ülkenin yasama organını oluşturmaktadır. Seçimlere katılmayanlar kendi geleceğinin başkaları tarafından belirlenmesine fırsat vermektedir. Bu durum her vatandaşın yapmaması gereken bir hatadır.

İkincisi: Ülkemizin zor durumlar yaşadığını herhangi bir kimsenin inkâr etmesini tahmin etmiyoruz. Yüzlerce masumun ölmesine neden olan birçok silahlı çatışmaya ve patlamalara tanık oluyoruz. Birçok durumda şiddet, mezhep görünümü olmakta ve ülkenin dokusunu tehdit etmektedir. Siyasi açıdan etnik ve mezhepten dolayı siyasi güçlerin tutumunun birbirinden uzak olduğunu ve siyasi güçlerin polemikleri medyayı işgal etmektedir. Ekonomik açıdan petrol gelirleri olmasına rağmen Irak'ta büyük mali kaynakların bulunmasına rağmen ekonomiyi kalkındıracak ve vatandaşlara onurlu bir yaşam sağlayacak gerçekçi kalkınma planı yoktur. Milyonlarca insan yoksulluk sınırının altında yaşamakta, tarım ve sanayi on yıllar boyunca en düşük düzeydedir.

Mali ve idari yolsuzluk açısından Irak dünyada yolsuzluğun en yaygın olduğu ülkelerden biridir.

Bu durum karşısında iyiye doğru ivedilik arz etmekte bu da ancak biz vatandaşların eli ile gerçekleşebilir.

Üçüncüsü: dini merci birçok kez seçimlere katılan herhangi bir siyasi partiye destek vermeyeceğini açıkladı. On yıl içerisinde birçok seçim tecrübesinden sonra halkın seçimlere katılma bilincinde olması varsayılır. Sadece seçime katılmak yetmez, seçimlerde kendi ve grubunun çıkarlarını, parlamentodaki sandalyesi ve bakanlık makamını imtiyazlar olarak kullananların değil halkın üstün çıkarlarına, güvenliğine, refahına önem veren ve bunlar için taviz veren liyakatli kişilerin seçilmesi gerekir.

Değerli vatandaşlar

Parlak sözler ve söylemler, caddeleri dolduran büyük reklam panoları ve bazılarının sunmak istediği azıcık yardım ve hizmet sizi kandırmasın. Bir adaya oy vermeden önce geçmişine bakınız, dürüstlük ve liyakatini araştırın. Irak ve Irak halkına verdiklerine bakınız. Eğer parlamentoda bir milletvekili, hükümette veya vilayet meclisinde bir üye ise veya yetkili ise görevini gerektiği bir şekilde yerine getirmesini araştırınız.

Parlamento seçimlerine kadar liyakatli adaylara ulaşmak için uygun bir fırsat vardır. Seçeceğiniz adaya kendiniz ulaşmaya çalışın veya akıl ve hikmet sahiplerinden yardım isteyiniz. Aşiret ve bölgeselcilik gibi bağlara çok önem vermeyiniz. Bir parlamento üyesinde olması gereken liyakat, dürüstlük, maddiyata yenik düşmeyen, cesur ve halkının çıkarlarını savunmakta korkak olmamasına önem veriniz.